ЗМІСТ:

О. ОЛЕСЬ: Ще рік 3

В. ВИННИЧЕНКО: Співочі товариства (пєса на 4 дії) 4

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ: На українські теми: Замість новорічної 57

МИК. ВОРОНИЙ: Сонет..... 66

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА: Місяць, новеля 67

МИК. ЕВШАН: Микола Лєнав (з нагоди шестидесятиліття) 88

ХР. АЛЧЕВСЬКА: Поезії 98

М. З.: З похорону 99

Ю. БУДЯК: Записки учителя (далі) 104

М. ГЕХТЕР: Українське життє в Росії в 1910 р. (докінченнє буде) 123

МИХ. ЖУК: Раб 148

ЕВГЕН ЛЕВИЦЬКИЙ: Рік 1910 в европейській політиці 150

ГЕРМАН БАНГ: Чотири чорти, переклав Л. Будай 156

М. ЛОЗИНСЬКИЙ: 1910 р. в соціяльнім житю 190

ПАВЛО ГРАБ: Перєспіви З шведських поетів..... 198

В. ДОРОШЕНКО: З нашої критики..... 199

ЧАРЛЬЗ РОБЕРТС: Пан скляного дому, переклала Н. Романович 208

І. ЧОПІВСЬКИЙ: З сучасної промисловости..... 215

Бібліографія 225

Книжки надіслані до редакції.. 237

Відозва Бібліографічної Комісії Наукового Т-ва ім. Шевченка 238

ЛНВ. 1911 р.

Від Адмінїстрації. Просимо відновляти швидше передплату, бо інакше будемо при здержати дальшу висилку. Хто перестає пер вати журнал, має нас про се повідомити.

1911.

РІЧНИК XIV. ТОМ LIII.

КНИЖКА I. ЗА СІЧЕНЬ.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

КИЇВ.

Друкарня І-ої Київської Друкарської спілки. Київ, Трьохсвятительська 3. Телеф. 1069.

Digitized by Google

Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Жертвуйте на памятник Шевченка у Київі!

Жертви слати на книжечку
Краєвого Союза Кредитового у Львові, ч. 5555.

Друкуєть ся і вийде незабаром:

ІЛЮСТРОВАНА

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

Проф. МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО

популярно написана, велика книжка, богато ілюстрована: коло 480 сторін, 250 ілюстрацій (портретів, знимків, старинних малюнків), богато карт і планів.

Ціна без оправи буде коло 5 корон, оправи від 1 кор. 50 сот.

Замовлення приймає Книгарня Наукового Товариства імени Шевченка. Хто хоче дістати зараз по виході, нехай замовляє вже тепер.

Останні видання

Українсько-руської Видавничої Спілки (1908—1910):

Іван Франко:	Украдене щастє, пєса на 5 дїй	—	„	56 „
„	Лис Микита, оправл.	1	„	30 „
„	Анна Русинка, королева Франції, брош. 40 с. опр.	—	„	80 „
„	Фльорентійські ночи, брош. 1 К опр.	1	„	40 „
„	Нарис українсько-руської літератури, брош. 3 К 60 с., опр.	4	„	— „
„	Молода Україна, брош. 1 К 60 с., опр.	2	„	— „
„	Учитель, комедія в 3 дїях	—	„	60 „
„	Зівяле листє, вид. 2	1	„	40 „
„	Батьківщина. Оповідання (друкуєть ся)			
Рудольф Єрінґ:	Боротьба за право	1	„	— „
А. Оляр:	Від монархії до республїки (сторінка з історії французької революції)	—	„	40 „
Спиридон Черкасенко:	Хвилини, збірка поезій	—	„	56 „
Марко Вовчок:	Посмертні оповідання (що не вийшли в попередні збірки): Дяк, Пройдисвіт, Лист з Парижа, Як Хапко солоду відрік ся, Гайдамаки)	2	„	— „
М. Лозинський:	Польська народова демократія	1	„	40 „
С. Ковалів:	Похресник і інші оповіданя, брош. 2 К 20 с., опр.	2	„	60 „
„	Чародїйна скрипка, брош. 1 К 20 с., опр.	1	„	60 „
„	Писанка, брош. 1 К 80 с., опр.	2	„	— „
„	В остатнїй лавці, брош. 2 К., опр.	2	„	40 „
„	Щаслива бабуня (друкуєть ся)			
Й. Бойєр:	Сила віри, роман.	1	„	40 „
О. Кобилянська:	„В неділю рано зїлє копала“, повість	2	„	24 „
Кнут Гамсун:	Пан, повість, пер. Л. Пахаревський	1	„	40 „
Л. Журбенко:	Філїстер, повість з житя української інтелїґенції в Галичинї, брош. 3 К 30 с., опр.	3	„	90 „
Р. Кіплїнґ.	Оповідання	1	„	70 „
К. Біхер.	Повстанє народнього господарства	1	„	70 „
О. Тесленко:	Страчене житє, оповіданнє селянина	—	„	56 „
М. Левицький:	Дурисвіти	—	„	53 „
Гр. Коваленко:	Гуморески (друкуєть ся)			

КНИГАРНЯ Наук. Тов. ім. Шевченка

у Львові, Ринок ч. 10,

має на складї всї українські виданя, висилає всякі книжки на всяких мовах скоро і точно.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

SII.7765
LIN
v.14
no.1-3

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

РІЧНИК XIV. 1911. КНИЖКА I.

ЛЇТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК

Ч. спр. Pr. $\frac{10}{2}$/11.

В Імени Єго Величества Цісаря!

I. Ц. к. Суд краєвий карний яко Трибунал прасовий у Львові рішив на внесок ц. к. Прокураторії Державної, що зміст часописи „Лїтературно Науковий Вістник“ Число XII за місяць грудень 1910 під написею „На українські теми“ від слів „Перед усїм“ аж до слів „обох сторін“, сторона 523—526 містить в собі єство провини з §§. 300 і 302 з. к. узнав доконану в дни 16. сїчня 1911 конфіскату за оправдану і зарядив знищенє цілого накладу і видав по мисли §. 493 п. к. заказ дальшого розширюваня того друкового письма.

II. Заразом видав наказ отвічальному редакторови тої часописи, щоби тото рішенє помістив безплатно в найближшім чисьлі і то на першій стороні.

Невиконанє того наказу потягає за собою насьлідки предвиджені в §. 21. зак. друд. з 17-го грудня 1862 Дпд. № 6 ex 1863 а іменно засудженє за переступство на гривну до 400 Корон.

Львів дня 18. сїчня 1911.

Miłaszewski.

ЛЬВІВ.
З друкарнї Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

РІЧНИК XIV. ТОМ LIII.

ЛІТЕРАТУРНО-

НАУКОВИЙ

ВІСТНИК

СІЧЕНЬ—М[illegible]

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Digitized by Google

Original from
UNIVERSITY OF ILLINOIS AT
URBANA-CHAMPAIGN

О. ОЛЕСЬ.

Ще рік.

Ще рік минув... Проклятий рік змагання,
Кривавий рік безкровної борьби,
Глибоких втрат... даремного чекання,
Мовчання мертвого юрби.

——

А як хотїлось нам внести якесь промінне,
В сей край безкрайної пітьми...
За людські постатї ми прийняли камінне
І ним самі побиті ми.

——

Ще рік... Ідем! Ми міцно стисли рани,
На них обмили слізьми мовчки кров,
І знову має, світе кріз тумани
Велика наша хоругов.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Співочі товариства.

(*Пєса на 4 дії*).

Анатолій Олександрович Михалевич.
Ксенія Андріївна, його жінка.
Ася — дочка Михалевича од першої жінки.
Самійло Григорович Хацкель, журналист.
Никон Степанович Мищук, учений.
Гаврило Іванович Кендюх, поміщик.
Секлетія Лазаровна, його жінка. Псевдонім — Добросердечна.
Кость, їхній син.
Євмен Симонович Тихенький, публіцист.
Кіндрат Пилипович Несторець, чиновник.
Семен Прокопович Косоглядов, професор.
Захар Назарович Пилипенко, поміщик.
Оксана, його приймачка.
Щепетиха.
Карпо.
Таїся, його сестра. } Робітники на заводі у Михалевича.
Півник.
Сенька.
Гриць Федрич Дримба або Безумная Лічность, чиновничок.
Хлопці, робітники, робітниці з пригорода.

ДІЯ І.

Їдальня у Михалевичів. В задній стіні двері у вітальню, з якої чути гомін гостей. В лівій стіні двері в сіни, а в правій у другі кімнати. Посередині хати довгий стіл наготовлений до вечері багатьох осіб.

З вітальні хутко входить Ксенія Андріївна з схвильованим і злим лицем. За нею Анатолій Олександрович. Вона — молода жінка, одягнена по модерному з надзвичайною зачіскою. Говорить то крикливо й різко, то гаряче і з щирим почуттем. Анатолій Олександрович далеко старіший за неї, але жвавий, сухенький з типічним дегенеративним лицем дворянина.

Анат. Олекс. Ксеню, Ксеню, ради Бога!.. Не можна ж так. — Це по меньчій мірі неделікатно.

Ксенія Андр. (*Повертаючись до його*). Я ухожу совсѣмъ изъ дому! Деликатно это или нѣтъ, я ухожу. Я съ этимъ животнымъ не могу сидѣть.

Анат. Олекс (*злякано озираючись на вітальню*). Тш!.. Ну, що ти, Бог з тобою!

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ксенія Андр. Ахъ, оставь ты меня, наконецъ, въ покоѣ! Мнѣ надоѣло это все. Это твое глупое украинство, эти сиволапы, эти. Фу! Да какое ему дѣло, что я говорю по русски?! Какое онъ имѣетъ право дѣлать мнѣ такія замѣчанія? До какихъ поръ это будетъ, я васъ спрашиваю, Анатолій Александровичъ?! Если вамъ угодно строить комедіи, изображать изъ себя какого-то демократа и говорить этимъ ужаснымъ нарѣчіемъ, да-съ, сударь, нарѣчіемъ и больше ничего, на которомъ можно говорить только грубости, какъ этотъ вашъ полуидіотъ Киндратъ Пылыповычъ. Я это вамъ давно уже хочу сказать! Если вамъ это угодно, то пожалуйста, вы знаете, что я рѣшила в это не мѣшаться. Но прошу также, что-бы и вы и никто изъ вашихъ знакомыхъ и друзей не смѣлъ касаться моихъ убѣжденій! Вѣдь я же выношу вашъ языкъ со мной Позвольте же и мнѣ изъясняться такъ какъ мнѣ удобнѣе! Нахалы!

Анат. Олекс. (*який весь час хоче сказати щось*). Ксеню... Ксеню... Боже, та нїхто тобі не перешкажає... Будь ласка.

Ксенія Андр. „Перешкажае“... Красиво какъ! Прелесть! Нѣтъ, мнѣ перешкажаютъ! Этотъ хамъ чуть-ли не преступленіемъ считаетъ мой русскій языкъ! Онъ смѣетъ мнѣ дѣлать замѣчанія!

Анат. Олекс. (*лагідно*). Тш!.. Перш усього, голубонько, він це жартом зробив. А вдруге... як не як... я український громадський дїяч...

Ксенія Андр. Ахъ, „дїяч“!

Анат. Олекс. Я — член редакції української ґазети, я — член партії... Здаєть ся, цілком зрозуміло, що від мене можна вимагать, щоб моя родина балакала по українському. І коли це не так, то, розумієть ся..

Ксенія Андр. То меня могутъ оскорблять въ моемъ собственномъ домѣ? Прекрасно! Но... Позволь! Но если ужъ такъ, то позвольте вамъ сказать, что все это ваше „дїячество“ яйца выѣденнаго не стоитъ! Ахъ, они услышатъ? Прекрасно. Я только этого и хочу! Съ меня довольно этихъ комедій!

Анат. Олекс. Ксеню, ради Бога... Це ж нїяково! Ну, я прошу.

Ксенія Андр. Мнѣ наплевать, яково или неяково это вамъ. Я не хочу принимать участія въ этихъ комедіяхъ. Они могутъ въ самомъ дѣлѣ подумать, что я тоже раздѣляю всѣ твои фокусы. Да, я считаю все это фокусами, всѣ твои партіи, газеты, украинство. Эти засѣданія „комитетовъ“ ужины и тому подобную чепуху. Да, пусть слушаютъ! Я считию это фокусами. Я болѣе искренна, чѣмъ ты. Я принадлежу къ породѣ сильныхъ и беру по праву силы, а ты комедіи ломаешь. Ты думаєшь, что этими партіями сдѣлаешь рабочихъ своими друзьями? Какъ же!

Анат. Олекс. Ксеню... Зараз не місце... Ну, я тебе прошу, нобудь сьогодня з нами... Менї сьогодня дуже важний день. Сьогодня — день сраженія. Понимаешь. Я очень тебя прошу...

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ксенія Андр. Ахъ, даже по русски заговорилъ...

Анат. Олекс. Навіть по французькому забалакаю коли хочеш. Заспокой ся й ходїм... (*Дивить ся на годинника*). Ех, Хацкеля й досї немає. Невже не прийде сьогодня?

Ксенія Андр. Но что я должна дѣлать съ вами? Господи какъ это скучно и глупо!

Анат. Олекс. Это необходимо, мамочка.

Ксенія Андр. Ты думаешь, что тебѣ дѣйствительно удастся завладѣть газетой?

Анат. Олекс. Не в цїм річ. Я хочу змінить напрям ґазети.

Ксенія Андр. (*посміхавть ся*). И для этого всѣ эти фокусы устраиваешь? Ну, ладно, это не мое дѣло. Но скажи мнѣ пожалуйста: эта Оксана и ея покровигель долго еще будутъ у насъ жить? Или сегодняшнее ваше генеральное собраніе и это рѣшитъ? Вѣдь, согласись самъ, это наконецъ становится невиносимымъ. И потомъ подумай, какъ это общество вліяетъ на Асю. Я — мачеха, и мой голосъ, конечно, во вниманіе не принимается, но мнѣ самой, наконецъ, надоѣли эти Таиси, Карпы, Оксаны, вирши, пѣніе. Долженъ же быть когда нибудь конецъ этому?

Анат. Олекс. Сьогодня багато рішить ся. Сьогодня все це буде ясно. Тільки ради Бога, Ксеню, поводь ся чемно. Ну, останнїй раз. Більше нїколи не буду тебе просить. (*Цїлує їй руку*).

Ксенія Андр. (*стискує плечима*). Ну, будемъ страдать до конца... Только я предупреждаю: если это грубое животное еще разъ сдѣлаетъ мнѣ какое нибудь замѣчаніе, я...

Анат. Олекс. Я йому скажу, я попрошу його.

(*Дзвінок. З вітальнї вибігає Ася. Їй год 16 — 17. Схожа на батька. Жива, весела. Пробігав в сїни й кричить:* — Татку! Самійло Григорович.

Анат. Олекс. (*радістно*). О! (*Іде на зустріч*).

Ксенія Андр. (*з насмішкуватою, зневажливою посмішкою дивить ся йому вслїд і йде в вітальню*).

(*З сїней входить* Хацкель *Молодий ще чоловік. Рівний, як палиця, одягнений по останнїй модї, але без смаку. Лице холодне, але при нагодї робить ся улесливим. Держить ся з повагою до себе. Говорить книжною у країнською мовою*).

Анат. Олекс. (*стискуючи йому руку*). Ну, я радий, я радий, що ви прийшли. Асю, іди туди й зачиняй двері. Скажи, щоб співали... Ми зараз прийдемо. (*Ася лукаво подивлявть ся на їх й наспівуючи проходить у вітальню*).

Хацкель. Я лише сьогодня одержав вашу телеґраму і моментально вирушив.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Анат. Олекс. Дуже добре, дуже добре. Я вже бояв ся, що ви сьогодня не встигнете. Сядемо... Я мушу багато вам сказать. (*Сїдають*).

Хацкель (*киваючи на вітальню*). Сьогодня зібраннє?

Анат. Олекс. Зібраннє. Весь комітет. Тут такі справи. Я мушу вам все зпочатку... Необхідна ваша поміч. І може серйозна...

Хацкель. Ви знаєте, я завжди готовий до послуг вам.

Анат. Олекс. Тут не менї тільки, а всьому дїлу...

Хацкель (*уважно*). Так?

Анат. Олекс. Тут ставить ся на карту справа всього нашого напряму. Дїло серйозне. Річ ось в чім. Зараз у мене живе один херсонський поміщик Пилипенко. Тижнїв два уже. Як ви виїхали, він як раз приїхав. Єсть у його прийомна дочка. Вона теж тут. Він дуже багатий. Ну, не так дуже, тисяч може на двістї-триста має.

Хацкель. Все таки значно.

Анат. Олекс. Ну-да, але річ не в цїм. Треба вам сказати, що вся штука в цїй дочцї, Оксанї. Талановита дївчина. Вірші пише чудові! Співає просто артистка. Самородок. З селан вона. Ну, так от... от ця дочка його... Я так думаю, що це вона йому втелющила в голову цю дею. Так от вона видумала такий план: приїхать сюди і вести аґітацію за те, щоб кожний поміщик і взагалї багатий чоловік оддав усї свої маєтки на народню освіту.

Хацкель. Се-б-то як?

Анат. Олекс. (*дрібно смїючись*). От-так, просто взять і оддать. Для себе може оставити на життє по пятдесят карбованцїв на місяць. А все на школи в своєму селї і в окрузї.

Хацкель. І на це згожуєть ся цей самий... як його?

Анат. Олекс. Пилипенко. В тому й річ, що згожуєть ся, стоїть за це горою. В тому річ!

Хацкель. І сам дає всї свої грошї?

Анат. Олекс, Дає! Хоч зараз. Всї документи при йому. Але він хоче, щоб і другі пристали, щоб орґанїзувати комітет, який би завідував цею справою. І його мрія зібрати цїлі мілїони.

Хацкелс. Що він, справдешнїй ідіота?

Анат. Олекс. Це — старий, восторжений народник і безумно любить свою приймачку.

Хацкель. А вона-ж що таке? Освічена?

Анат. Олекс. Він сам її виховав. Але менї здаєть ся, що вона побувала в компанії есерів а й прямо анархистів. Хоча її дуже важко розібрати.

Хацкель. Вибачайте. А цї.., наші праві як до цього відносять ся?

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Анат. Олекс. О, тут уся й штука. (*Озираєть ся на вітальню*). Вони хотять всїма силами перетягнути їх до себе. Розумієте? Після того, звичайно, нас випруть з редакції і ґазета в їх руках.

Хацкель. Вибачайте. А на план цей вони згожують ся?

Анат. Олекс. Ну, де там! Ну, хто ж таки згодить ся? Що ж ви думаєте Добросердечна оддасть свої маєтки чи Харитоненко?

Хацкель. Звичайно. Ну, а чим же вони думають перетягнуть?

Анат. Олекс. От тут і весь фокус. Менї здаєть ся, що тут простий метод у них: влюбить Оксану в одного з своїх і тодї... Ви розумієте?

Хацкель (*сухо смієть ся*). Надмірно просто.

Анат. Олекс. Але правильно! Вони знають душу людську. Вони правильно ведуть лїнїю.

Хацкель. Вибачайте. Хто ж цей... королевич?

Анат. Олекс. Менї здаєть ся, що це — наш славнозвістний учений, прекрасний Євмен Симонович Тихенький.

Хацкель. О?

Анат. Олекс. Так-так... І, розумієте, вона, здаєть ся, прихильна до його. Як що їм це вдасть ся, нам... нашому напряму каюк. Украïнський рух піде по лїнїї шовінїзму, фантазій і тому подібного. Справа стоїть серйозно, Самійле Григоровичу. Га? Треба рятуватись.

Хацкель. Чому ви не викликали мене раніще?

Анат. Олекс. Не хотїв, перш усього одривать вас з одпуску, а друге нїчого ще не вияснялось. Вони на сьогодня призначили зібраннє. Хочуть рішати напрям ґазети.

Хацкель. Знов?

Анат. Олекс. Вони сподївають ся на більшість голосів Але це дурниця. У мене єсть один плян, котрим я посадив уже їх в калошу. Річ ось в чім. Я внїс сьогодня пропозіцію такого сорта: орґанїзовувати скрізь по Украïнї співочі товариства. Розумієте? В селах, містечках, городах. І зараз же у себе на заводї. Розумієте?

Хацкель. Це чудова ідея!

Анат. Олекс. Розумієте? Це також народня освіта, але вища, благороднїща. Ми засіємо всю Украïну цими... цими огнищами культури.

Хацкель. І це не утопія! Уряд не може побачити в цьому нїчого небезпечного.

Анат. Олекс. Безумовно! (*Входить Ася.*)

Ася. Тату! Просять, щоб ви йшли.

Анат. Олекс. Зараз, зараз! Скажи, що через пять хвилин. (*Ася виходить*).

Хацкель. Ну? І як приняли це?

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Анат. Олекс. Ті розуміють ся, нічого проти цього не могли сказать, хоча одтягають голосуванне. Пилипенко здаєть ся, захопив ся. Хоча він усїм захоплюєть ся.

Хацкель. Так. Але ви думаєте, що цим придбаєте сімпатію Оксани?

Анат. Олекс. Почасти. Почасти придбаю. Вона ж хоче вчитись співати і йти на сцену. Значить, так сказать, відповідає її нахилам. Це раз. Але що до Оксани, то тут... то тут, Самійле Григоровичу, уже на вас вся надія.. Чекайте. Перш усього, треба написати про неї статтю. Розумієте? Надрукувать її вірші і статтю. Талант безперечний. Це—факт. Це просто скарб для нас, ця Оксана. Як би її одну без грошей придбать нам і то вже багато. Розумієть ся, вибивши з голови всї фантазії. Але тут... тут прийдеть ся вжити методу наших противників.

Хацкель. Хм.! В конкуренцію з Тихеньким?

Анат. Олекс. О, вона гарна... Жаліть не будете... Хе-хе-хе!

Хацкель. Та для загального добра, звичайно...

Анат. Олекс. Безумовно! Можна жертвувать всїм собою.

Хацкель. Вона там?

Анат. Олекс. Там. Але попережаю: це оріґінальна, самобутна натура. І здаєть ся, хитра, як справжнїй хохол. Дитя народа. Любить компліменти.

Хацкель. Так. Побачимо.

Анат. Олекс. Треба постаратись, Самійле Григоровичу. Треба постаратись, бо знаєте...

(*Входять з вітальнї Оксана, Кіндрат Пилипович. За ними Секлетія Лазаровна і Захар Назарович.* Оксана—*молода дївчина з типічним украïнським лицем. Брови низько над очима, що надає вираз сили й упертости. В губах дитяча жартівливість.* Кіндрат Пилипович *високий, худий, з довгими похнюпленими вусами. Говорить грубо, приказками, инодї з юмором.* Секлетія Лазаровна — *невеличка жінка, з пісним лицем. Говорить розтягуючи слова й скромно-вхидно стулюючи губи.* Захар Назарович — *зкудовчена голова з виразом добродушного захвату, захоплености й прихильности до всїх. В окулярах і старомодному сюртуцї*).

Оксана. Анатолїю Олександровичу! Нам не терпить ся.

Анат. Олекс. (*до Хацкеля*) Ми з вами ще будемо балакать. (*до Оксани, дуже любязно, жваво, навіть улесливо*). Ми готові. Ми готові. Давно не бачились, треба було про деякі справи побалакать. Це — секретар нашої ґазети Самійло Григорович Хацкель. (*До Хацкеля*) А це наша знаменита, чудова поетеса Оксана Спиридоновна Пилипенко.

Оксана. (*Сміючись*) Невже чудова? Будемо знайомі (*протягає руку Хацкелю. Той поважно, низько уклоняєть ся*).

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Анат. Олекс. (*На Захара Назаров.*) А це наш славний меценат, поет і великодушний громадський дїяч Захар Назарович Пилипенко. (*На Хацкеля*) Секретар нашої ґазети. Тільки сьогодня з одпуску приїхав.

Хацкель. Я мав вже щастє чути про вашу надмірку дїяльність і приношу вам своє дивуваннє.

Зах. Наз. (*Соромливо*) Ну, вже й дїяльність!.. Дуже приємно з вами познайомитись... Я чув про вас.

Кіндрат Пилипович. Ге! Чули та мало!

Зах. Назар. А що таке?

Кіндрат. Пилип. Це — наша гордість. Побіда наша. Він Жид, знаєте?

Зах. Наз. А-а...

Хацкель. Я в вашій рекомендації не потребую добродїю Несторець.

Кіндр. Пилип. І по дурному. (*до Зах. Наз.*) Жид самий настоященський. А перейшов до нашого гурту. От вам і Україна! Та ще який! Хоч він і противник мій, а правду скажу. Молодця хлопець, вошл б йому в потилицю. Жидів так чистить, що аж шкура лящить. „Україна для Українців“ та й край. От вам і Жид!

Хацкель. (*Здержано-злістно*) Добродїю Несторець! Прошу ваших поглядів менї не приписувати.

Секлетія Лазаровна. (*що стояла осторонь, вхидно*): Шльома Гершкович... чи то пак... Самійло Григорович... не такий чоловік... Він сам — соціалїст... Бернштейнїанець... „Україна для всїх“. Вибачайте, я з вами й не привітала ся... (*Не рухаєть ся*).

Хацкель. (*Насильно посміхаючись*) О, це я повинен вибачитись! (*Підходить здоровкаєть ся*) Що ж до „Україна для Українців“ то ми в цьому не порозуміємось.

Секл. Лаз. А звичайно, звичайно... Де ж там уже нам порозумітись. Ми — старі шовініести, а ви — европейці, бернштейнїанці... Куди нам...

Анат. Олекс. Панове! Про це, може, колись инчим часом. А зараз можна й до справи? Кінчать будемо. Я думаю можна й голосувати. (*До Зах. Наз.*) Правда?

Зах. Наз. А чого ж? А розуміють ся... Прекрасна річ. Я, знаєте, все думаю. Це — чудово! Га, Саню? Та ще при кожній школї? Тільки менї здаєть ся, що це так тільки для початку. Що так сказать!.. Вибачайте, панове я, може не так зрозумів.

Анат. Олекс. О, цїлком правильно зрозуміли. Цїлком правильно розуміють ся, тільки для початку. Ваш ґеніальний проєкт зостаєть ся в

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

силї і ми до його будемо прямувати зо всїх сил. Це тільки ми робимо перший крок. Тільки перший крок. Так не будемо, панове, гаяти й часу. Прошу до вітальнї. Там ми докладнїше будемо говорити.

Секл. Лаз. (*до Кіндр. Пилип.*) Кіндрате Пилиповичу, на хвилиночку.

Кіндр. Пилип. (*Зупиняючись*) А що там? Вісь поломила ся?

Секл. Лаз. (*Почекавши поки всї вийдуть*) Маєте. Радїйте.

Кіндр. Пилип. (*Так само*) Маєте! А я чим винний?

Секл. Лаз. А вже ж ви не винні. Це я винна. Дурна баба не вміла за своєю справою доглядїти.

Кіндр. Пил. Ет! Варняґаєте.

Секл. Лаз. Ой, добродїю, хоч би ви вже не забували, що балакаєте не з биндюжниками.

Кіндр. Пил. Ну, от уже в церемонїї вдаряєте. Кажіть краще, в чому дїло, бо там же ждуть.

Секл. Лаз. Ми так не можемо зоставити цю справу.

Кіндр. Пил. Ну, не можемо!

Секл. Лаз. Нам треба окремо зібратись. Нашим усїм.

Кіндр. Пил. Угу!

Секл. Лаз. І закликать цих двох, старого йолопа і його дочку. Та й зібратись завтра ввечері у мене.

Кіндр. Пил. Та й одбить? Хе-хе-хе!

Секл. Лаз. Для загального добра, добродїю, ми повинні напружити всї сили. Ви уявіть собі, що цї жидівські прихвостнї заведуть у ґазетї, як візьмуть гору. Це ж буде смерть Українї, це ганьба, це не дай Боже, що буде. У мене волося до гори лїзе, як я тільки подумаю... Ач! Співочі товариства... Знали чим підлїзти до цього дурня.

Кіндр. Пил. (*Сміється ся*) Та він не дуже то щось схиляєть ся.

Секл. Лаз. Нїчого... Він таки схилить ся, бо це таки думка хороша. Ой, це хороша думка. Та жаль, що з таких рук вона вийшла. Ну, та нїчого. Ми її візьмемо в свої руки... Так от завтра ввечері у мене. Скажіть Мищукови. А я вже сама закличу Пилипенків. Та щоб цї не пронюхали! Треба й Карпа з сестрою теж запросити. Нам теж треба ближче стати до робітників.

Анат. Олекс. (*з вітальнї*) Панове! Вас просять.

Секл. Лаз. Ідемо. Так глядїть же завтра. (*Ідуть в вітальню. Назустріч їм виходять Ксенїя Андрієвна й Кость*).

Секл. Лаз. Костю, а ти ж чого виходиш?

Кость. А зачѣмъ мнѣ тамъ сидѣть? Я вѣдь, мамаша, къ „партіи“ не принадлежу. Сейчасъ голосовать будутъ.

Секл. Лаз. (*Пильно дивить ся на парочку й мовчки виходить*).

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кость. (*З сміхом*) Мамаша готова городовыхъ съ улицы затянуть лишь бы голосовали за нее.

Кс. Андр. Ей, кажется, доставляетъ искреннее страданіе вашъ русскій языкъ?

Кость. О, это цѣлая драма нашей жизни!.. Лишить наслѣдства даже грозитъ, если не буду говорить по украински. Ну да къ чорту это! (*Каже шопотом*): Слушай, я жду тебя завтра. До пятницы слишкомъ долго. Хорошо. (*Хапає її вище ліктя*).

Кс. Андр. (*Злякано вириваючи руку*) Что ты съ ума сошелъ? Каждую минуту могутъ войти. Глупый! Затѣмъ вотъ что: мы должны перемѣнить гостинницу. Я въ той ни за что больше не буду... Насъ кажется, тамъ видѣли.

Кость. Ну глупости... (*Хоче поцілувати*).

Кс. Андр. Сумасшедшій! Ну, ты!.. Нѣтъ, идемъ ко мнѣ. Только вести себя скромно. Слышишъ?

Кость. Слушаю. (*Виходять на право*).

(*Якийсь час нема нікого. З вітальні чути гомін голосів: „Панове! Панове! Та годі вам голосувати! Голосувать". Дзвінок. Вибігає Ася. Вертається з Таїсею. Се молода дівчина, з здоровим, добрим, лицем, дуже соромлива*).

Ася. (*іронічно*) А у нас зібранне. „Комітет".

Таїса. Ой, то я піду собі. Я тільки за Карпом.

Ася. Карпа немає.

Таїся. Як? А він казав, що зайде ввечері до вас за книжками.

Ася. Може, зараз прийде. Таїсю, сьогодня тут щось буде. Ми з Оксаною устроїмо одну штуку. Страшно смішно буде. Тільки ви мовчіть. Та ви не бійтесь, вони там „засідають". Тато вніс проєкт орґанізовувати скрізь співочі товариства. Будуть зараз голосувать. (*З поважністю й гаряче*) Буржуї. Вони думають, що пролетаріат цим задовольнить ся. Ну-ну!

Таїся. Ой, Асю. Ви так на свого тата кажете, що менї аж соромно.

Ася. В соціяльних питаннях нема нї батьків, нї нїкого. (*Раптом регочеть ся*). От штука буде. Ми їм покажемо! — Так Карпо зараз прийде?

Таїся. Він казав, що буде тут, щоб я зайшла.

Ася. Ну, то значить, прийде. Почекайте. Я не піду туди. Нецїкаво. Там зараз двоє спорять ся, як треба писать „менї" чи „мінї". Всї хотять голосувать, а вони все спорять ся. Я насилу держала ся щоб не сміятись.

(*Хутко входить Оксана й сміеть ся з таким виглядом немов довго стримувала ся*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А с я. Що? Що?

О к с а н а. Боже, які коміки!

А с я. І досї? І досї? Мищук і Косоглядов?

О к с а н а. (*Хитає головою, здоровкаєть ся з Таїсею*). Драстуйте, Таїсю. Аде ж Карпо?

Т а ї с я. Та він мав бути тут. Казав, щоб я зайшла за ним.

О к с а н а. Нї, не приходив (*до Асї, що підбігла до дверей і прислухалась до вітальнї*:) Асю! Карпа не було?

А с я. Нї. Він, мабуть, зараз прийде. Спорять ся й досї. Косоглядов каже, що коли на Українї почнуть говорити „мінї", то це все одно що кінець її, повна русіфікація... Ха-ха-ха! Оксаночко! Давайте зараз! Га! Ой, голубонько, я не витерплю. Вони ж такі трусливі, що я вам кажу тут буде таке... Я їх знаю, буржуїв Оксаночко!

О к с а н а. Нї, нї, рано ще, Асю. Потім. Трошки потім. Я хочу ще послухать. Хай поговорять.

Т а ї с я. (*З доброю посмішкою*) А що ви хочете зробити?

О к с а н а. Та тут одну штуку. Тільки як дізнають ся, то нагорить нам, Асю. Га?

А с я. Нїколи не дізнають ся! Тільки ви самі біжить до дверей, нїкого не пускайте. А то пропало все. Потім можна буде сказать, що хтось пожартував. От!.. (*До Таїсї*) Ми їх хочемо трошки полякать, щоб знали, як збіратись. Вони ж усї як на голках сидять. Подумаєш, які революціонери! (*Дзвінок*).

Т а ї с я. О! Це, мабуть, Карпо.

А с я. Це він! (*Підстрибуючи біжить в сїни*).

О к с а н а. (*Поправляє зачіску, робить байдуже лице. Входять Ася й Карпо з книжками в руках.*

А с я. (*До дївчат*) Він. (*до Карпа*) У нас „ко-мі-тет". Фа! (*Уклоняєть ся й поводить рукою на вітальню*).

К а р п о. (*Молодий, гарний парубок. Держить ся, здержано трохи похнюплено, позираючи більше знід лоба, але твердо з достоїнством. ДоОксани*). Добрий вечір.

О к с а н а. Добрий вечір. Що це вас останнї днї не видно?

К а р п о. (*Сухо*). Так. Занятий був. (*До Асї*). То, може, не можна менї? (*Киває на вітальню*).

А с я. (*Зневажливо*) Чого? Фі, подумаєш. Неконспіративно, чи що? Вони спорять ся, як треба писать „менї" чи „мінї".

К а р п о. Я хотів-би перемінити книжки.

А с я. Перемінимо. Сїдайте.

К а р п о. Нї, менї треба йти.

О к с а н а. Останнїми часами добродїй Карпо дуже занятий. Не за-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тримуйте його, Асю. Потім бачите, який у його страшенно серйозний вигляд. Напевне зараз розвязує питанне чи морально пити лїмонад, чи нї.

Карпо (*Криво всмихаючись*). Невже ви мене маєте за такого розумного.

Оксана. Ну, не лїмонад, а... Ну, скажемо, чи морально йти на сцену й співать для буржуїв, коли народ гине без... поезії.

Карпо. (*Пильно дивить ся на неї. Нїчого не одповіпав. До Асї*). Може-б ви могли менї перемінити?

Ася. (*Здивовано дивить ся на їх обох*). Ви посварились?

Оксана (*Весело*) Чого ради? І не думали. Добродій Карпо завжди такий серйозний. З ним як побалакаєш, то, дїйсно, здаєть ся що посварив ся з ким-небудь.

Карпо. Будьте ласкаві, Асю (*показує на книжку*).

Ася. Та зараз!.. Тільки ви, Оксаночко, помиляєтесь, це він тільки у нас такий. Він инчий. Ій богу! Прапда, Таїсю?

Таїся. (*Соромливо*). Ну-да.

Карпо. Ет, їй богу! (*Входить Захар Назарович*).

Зах. Наз. Саню! А чого-ж ти втїкла? А, це ви, Карпо? Доброго здоровя! (*До Таїсї*). Добрий вечір. А ми засїдаємо... Чого-ж ти втїкла, Саню? Зараз будемо голосувати.

Окс. Хіба вже скінчили ті двоє?

Зах. Наз. Нї, та вони зараз скінчать. Розумні люди... А вченість, Саню? Га? Цвіт України! Серце радіє. От мрія наша, памятаєш? Цей Косоглядов професор. І Українець.

Ася. Ну, який він Українець! Українофіл. Він по українському й говорить не вміє.

Зах. Наз. Правда, він балакає по руському. Ну, та то що ж? Аби серце було українське... А говорять як! Боже ж, як говорять! Та гарячі, скажіть на милость, другому б, як менї скажемо, профану все одно чи „менї“ чи „мінї“ чи дві кропки на *і* треба, чи одну. А вони аж горять! Наука!

Оксана. (*кидаючи поглядом в Карпа*). А який симпатичний цей Тихенький! Правда, тату?

Зах. Наз. А-а! Дуже-дуже симпатичний. Такий молодий, а вже відомий учений...

Ася. (*Фиркає од сміху*). Страшенно вчений!

Зах. Наз. Е, Асю, не можна. Учений чоловік, це не можна сказать.

Ася. Ай! Годї. Чим він учений? Подумаєш! Написав книжечку, як живуть люди десь там у Зеландії, чи що. Потім видряпав десь з ар-

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

хиву ненадрукованний вірш Котляревського і вже „відомий український учений". Подумаєш!

Зах. Наз. Е, Асю, так не можна... Він, мабуть, ще багато написав та ви чогось не добрі до його.

Ася. Нїчого він не написав. У нас усї такі учені. Аж сором за наших. Хе! А цей ще такий кислосолодкий, все нотації читає.

Окана. Нї, Асю, він дуже симпатичний, ви помиляетесь. Він менї страшенно подобаєть ся (*Лукаво*). Здаєть ся, й я йому.

Ася. (*З обуреннєм*). Фу! Він ще чого доброго сватать захоче.

Оксан. (*Кидє поглядна Карпа, раптом хапає Асю й дуже цїлує*). Ах ви ж хороша моя ластівка. Комічна ви моя. Ви нїчого не розумієте в цих справах.

Ася. Ого!

Зах. Наз. (*Добродушно сміеть ся*). Чудачка! (*В вітальнї входять Анат. Олекс. і Кіндр. Пилип*).

Анат. Олекс. (*роздратовано*). Ну, це неможливо просто! Неделїкатно. (*До Зах. Наз.*). І досї спорять ся. Нїяк зупинить не можна. Що ти з ними зробиш?

Зах. Наз. Учені люди.

Анат. Олекс. (*Зобачивши Карпа й Таїсю*). А, Карпо Федорович! Доброго здоровячка! Чом же ви раніще не прийшли. Добрий вечір, Таїсю. (*Здоровкаєть ся*).

Карпо. Та у вас же засїданнє...

Анат. Олекс. От именно! Ви хоч (*злегка іронїчно*) і не наш, а дуже стали б нам у пригодї. Именно, ви, так сказати, голос робітничої среди. (*До Зах. Наз.*). От і Карпо Федорович я певний, піддержить мій проект. Співочі товариства хочемо завести, Карпо Федорович. Щоб у кожному селї, містечку були такі огнища народньої музики.

Кіндр. Пилип. Замісць кацапських гармонїй та балабайок, воша б їм у потилицю!

Карпо. (*З під лоба подивляєть ся*) Менї здаєть ся, що це було б добре.

Зах. Наз. Ви думаєте, що добре було б?

Карпо. Звичайно... Я, розумієть ся, не знаю..,

Кіндр. Пилип. Та тут і знать нема чого! Всякий, хто розшолопа що таке українська пісня, зразу скаже, що це велика ідея. Та швидче б кінчали там ті сухоїди. Завели. Гайда та виведем їх за руки. А знаєте що? Зробимо перерву на вечерю. Як дійде до ковбаси та чарки, то й менеть ся сварка. Вони перестануть, повечеряєм і будем голосувати.

Зах. Наз. (*Сміеть ся*).

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Анат. Олекс. А справдї! Виходу нїякого нема. До речі, треба й поспівати трохи, а то вже зовсїм не конспіративно.

Кіндр. Пилип. (*Захопленний своєю пропозіцією*). А звичайно! За руки та й геть, різав та поров вашу маму, вечерять, учені криси! Годї спорить ся. Ха-ха-ха! Гайда, хлопцї. Ви, Карпо, як моцний хлоп беріть більшого а я дїдка сухенького. Та й покажемо їм філософію!

Анат. Олекс. Нї, ви, Кіндрате Пилиповичу, не дуже вже, а то образитись можуть.

Кіндр. Пилип. Не образять ся. (*Іде в вітальню за ним Ант. Олександрович*),

Оксана. (*До Карпа*) Так ви, значить, в поезії авторитет? Я й не знала. Вибачайте.

Карпо. (*Спалахує, гнївно повертає до неї голову, але здержуєть ся й одходить до Таїсї*).

Ася. Оксаночку! На що ви так?

Оксана. (*Смієть ся*) Ой, глядїть, Асю, щось ви дуже заступаєтесь за суворих добродїїв.

Ася. Бо ви чогось дурно чіпляєтесь до Карпа. Їй богу!

Оксана. (*Серйозно, голосно*). Нїчого, він звик панські примхи виносить.

Карпо. (*Хутко повертаючись, обурено:*) Хто?

Оксана. (*Серйозно, теж спалахнувши*) Хтокало!

Зах. Наз. (*Задивовано*). Оттаке! От маєш! Та що з вами? Саню!

Карпо. *Якийсь мент дивить ся на Оксану й одвертаєть ся. Потім весь час хмурно-смутний. Инодї подивляєть ся на Оксану. Вона зустрівши його погляд, одвертаєть ся.*

Входять гості. Попереду Анат.Олекс. веде під руку Косоглядова. *Це невеличкий, суховький дїдок з мертво-блїдим носом і гострими очинятами. Кашляє. За ними Кіндрат Пилипович веде* Мищука, *присадкуватого, густо заростого бородою чоловіка з випнутим, упертим лобом і тупим важким поглядом. За ним* Тихенький, *худенький, молодий ще чоловік, в пенсне, короткозорий. Лагідно, миролюбиво посміхаєть ся. З ним Гаврило Іванович* Кендюх *дуже, товстий, коротенький добродїй, рудий, лисий, добродушний, але оченята хитрі. Майже після кожної фрази, хоч би й зовсїм не смішної, смієть ся, гортанним сміхом, якось одразу випалюючи: „Іа-га!“ Хацкель і Секлетія Лазар ідуть позад усїх, силкуючись бути страшно ввічливими одне до одного. У Секлетії Лаз. тяжко й з виглядом мученнї стиснуті губи. За всїма семенить* Дримба, *незграбний чоловічок, завжди без потреби заклопотаний, хлопотливий. Говорить хапливо, незвязно, трошки хвастовито, в партіях не розбіраєть ся, любить співи.*

Косоглядов (*Озираючись до Мищука на ходу говорить:*) Украин-

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ская мова, сударь, съ такими законами не считается. Не желаетъ считаться, хоть бы вы тутъ вопили отъ злости.

Анат. Олек. (*Бажаючи одвести розмову в другий бік*). От уже й вечеря на столі. Після горячих дебатів...

Мищук. Українська мова, добродію, теж і з вашими законами не рахуєть ся. Це вже як знаете. Бо коли...

Кіндр. Пилип. Та годі вже вам. Тю, які яркі! хай вам воша в потилицю.

Мищук. Прошу не перебивать.

Косоглядов. (*Раптом вириваючись од Анатолія Олекс. зупиняєть ся проти Мищука й з викликом говорить*:) Ну хорошо! Украинская мова допускаетъ смягченіе? Нѣтъ, вы отвѣчайте... Виноватъ, Анатолій Александровичъ, это крайне интересный моментъ. Допускаетъ?

Мищук (*теж вириваєть ся*). Допускає.

Косоглядов. (*Єхидно*) Такъ. Очень пріятно. Очень радъ, что допускаетъ. Теперь позвольте васъ спросить, предлогъ „од", русскій „отъ" какъ пишется? Ну-съ? (*Наставляє ухо*).

Мищук. Ви перш усього ставите питання...

Косоглядов. Нѣтъ! Никаких „перш усього", а отвѣчайте прямо: какъ пишется русскій предлогъ „отъ"?

Анатол. Олекс. Панове!.. Будьте ласкаві... Це задержує.

Косоглядов. (*Сердито*). Виноватъ, Анатолій Александровичъ. (*до Мищука*). Ну-съ?

Мищук. Пишеть ся „від".

Косоглядов. Ха-ха-ха! Вотъ, вотъ, голубчикъ, въ этомъ вся... заковика. А „од" нельзя?

Мищук. Це-полонізм.

Косоглядов. (*Насмішкувато*). Полонизмъ?

Мищук. (*Твердо*) Полонізм.

Косоглядов. Вы въ этомъ голубоко убѣждены?

Кіндр. Пилип. Та ви хоч би по українському гризлись, все таки легче було б.

Косоглядов. Извините, сударь, я имѣлъ честь раньше заявить уважаемому собранію, что не владѣю свободно южно-русскимъ говоромъ.

Кіндр. Пил. Перш усього, не „говор", а мова. А друге...

Анат. Олекс. (*Рішуче*). Панове! Прошу до вечері. Час не стоїть, прошу, прошу. Ксеню! (*Озираєть ся*). Де мати, Асю?

Ася (*що сміялась чогось разом з Оксаною й Тайсею*). Я-не знаю.

Анат. Олекс. Панове! Прошу. (*До Косоглядова, майже тягнучи його*). Сюди, Прокопе Семеновичу, на почотне місце. Кіндрате Пилиповичу, сідайте. Панове, прошу. Захаре Назаровичу, вибачайте, будь ласка,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

будьте самі як у себе дома. Оксано Спиридоновно! Ви вже коло молоді поклопочіть ся. Прошу панове! Асю! Поклич матір, вона мабуть у себе. Швидче.

Ася (*скривившись, неохоче виходить*).

Оксана. (*Ведучи під руку Таїсю до столу. До Карпа*). Добродію Карпе, сїдайте з нами.

Карпо. (*Хмуро*) Дякую. (*Іде в другий бік столу*).

Хацкель. Прошу! (*Прислужливо підставляє стільця Оксанї, але вона робить так, що він дістанеть ся Таїсї. Сама говорить:*) А менї?

Хацкель. О прошу дуже! (*Підставляє другий*).

Оксана. (*Голосно до Тихенького*) Євмене Симоновичу, може ви хочете бути нашим кавалєром?

Тихенький. (*Нїяково*) З великою приємністю. (*Підходить, але не знає, що робити далї*).

Хацкель. Я чимсь не догодив паннї?

Оксана. Навпаки. Але, ви чули, що менї доручено клопотатись про молодь.

В сей час Анатолій Олександрович всажує Косоглядова. Инчі самі сїдають, балакаючи між собою. В сей час Сек. Лаз. щось шопоче Карпови. Той здивовано одповідає, але видно, зложуеть ся.

Дримба. (*Заклопотано шукав собі місця. До Оксани*). Можна менї коло вас примоститись?

Оксана. Ах, Іван Федрич!.. Розуміеть ся, можна. Слухайте, чого вас називають Іван Федрич Безумная Лїчность?

Дримба. Глупі люди називають, Оксано Спиридоновно, єдино глупі люди. От і більши нїчого.

Кіндр. Пилип. Ну, серце, це ви брешете! Це мабуть за те, що ви як щось скажете, так аж бульки з носу вискочать.

Оксана. Фе, добродію!

Кіндр. Пилип. (*Голосно сміеть ся*).

Дримба. От, дїйсно, розумно сказано. Ах, розумно. Стидались би хоч людей.

Кіндр Пилип. (*Сердито*). Ну, патякайте ще ви! Подумаєш! Чиє б скавчало, а чиє б мовчало. (*Хутко входять Ксенїя Андрієвна, Кость і Ася*).

Кс. Андр. Ахъ, извините, господа, мы такъ съ Константиномъ Гавриловичемъ увлеклись споромъ, что не замѣтили даже.. (*Сїдає біля Анат. Олекс. Кость і Ася теж*).

Анат. Олекс. (*Встаючи*). Панове! Користуючись відповідним моментом, я хочу дозволити собі сказать кільки слів...

Мищук (*котрий понуро, замисленно сидїв, раптом до Косоглядова:*) Ну, добре. А скажіть як ви відноситесь до питання такого..,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Косоглядов (*охоче*). Съ удовольствіемъ, съ удовольствіемъ.

Кіндр. Пилип. Та годі вам! Тю!

Анат. Олекс. Вибачайте, Никоне Степановичу, я хочу сказать кілька слів.

Мищук. А, вибачайте. (*Похмуро змовкав. Дехто сміється ся. Ася прискав й шопоче щось Оксані*).

Анат. Олекс. Панове! Користуючись відповідним моментом, я хочу сказати кілька слів. Панове! Ми переживаємо тяжкі часи. Кажучи фіґурально, панове, небо України затягнено чорними хмарами.

Косоглядов (*прислухуючись, злякано*) Извините, господа... Если это политическая рѣчь, то, господа, извините. Мнѣ также дорога Украйна, я сам-малорос, но я не могу. Я в политику не мѣшаюсь...

Анат. Олекс. О, прошу! Це не політика, Прокопе Семеновичу Ви тільки вислухайте.

Косоглядов. Хорошо, но я повторяю...

Анат. Олекс. Небо України, панове, я кажу, затягнено хмарами. Але на йому пробивають ся ясні промінї. Я радий, що один з таких промінїв можу вітати в своїй хатї. (*Урочисто показує на Зах. Наз. і Оксану*). Ось, панове, ті промінї. Вам відома всїм великодушна, саможертвенна пропозіція високошановного Захара Назаровича. Я не буду про неї багато говорити, так само як про блискучі таланти його шановної донї. Я скажу тільки, панове, одно: ми повинні підбадьоритись при світлї таких промінїв, ми повинні стати твердо до оборони народнього життя, його добробуту, його моралї, його духових запитів. Ми повинні стати твердим кроком на стежку єднання й гармонії інтересів всїх верст українського народа. Ми — перш усього Українцї, а потім поміщики, фабриканти, робітники, журналїсти. Повторяю, я радий, що можу привітати цї світлі промінї в своїй хатї, а ще більше радістно менї, що ми можемо одразу ж приступити до виконання великої пропозіції, Захара Назаровича. Я говорю про співочі товариства, про цей перший крок по указанному пропозіцією напряму.

Секлетія Лаз. (*Голосно, з зітханнєм*). Пахтить нїби аґітацією.

Анат. Олекс. Я говорю, панове: в наші часи, коли розпуста заїдає молоді сили, коли деморалїзація майже зїла нашу творчість, поява таких свїжих сил, як наші гості, повинна нас глибоко втїшати. (*На Оксану*:) Ось наша Молода Україна Ось вона вийшла до нас із глибин народа озброєна силами великої творчої землї. Наш обовязок, панове, охороняти її, цю силу, від неморальних впливів, направляти її на правильну путь. Першу чарку я підіймаю за наших високошановних гостей! Урра! (*Піднімає чарку*).

Голоси: Урра! Урра! (*Тягнуть ся до Зах. Наз. і Оксани*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зах. Наз. (*Дуже схвильований, встає*). Панове! Панове. (*Чується: тш! тш! Змовкають*). Панове!.. Я... Мене... до глибини душі зворушили... зворушило ваше вітанне нашої мрії... Я кажу, панове, мрії... Бо знаю, як в наш вік люди мало... так сказать, ідеалам... почувають ідеали... Я, панове, не вмію говорити...

Анат. Олекс. Ми слухаємо всім серцем.

Зах. Наз. Я дуже-дуже дякую, що ми не помилили ся в своїх мріях. Я собі думав, не я, властне, а ось вона (*показує на Оксану, що сидить весь час з чудною посмішкою*). Ну, нехай уже ми. Ми думали: ну, добре, землю оддать селянам, не гарно. Хто зна в які руки попаде.

Анат. Олекс. Звичайно, звичайно.

Зах. Наз. От ми й рішили: жертвують люди своїм життєм для других, чому ж ми такі убогі, що не можем дать їм те, що нам лишнє? Правильно я кажу, Саню?

Оксана. Правильно, татку.

Зах. Наз. Але що ми самі? Нуль. Давай спробуємо, чи вмерла Україна, чи ні? Чи є ще порох у той.. у козацьких порохівницях.. Чи піддержать нас наші брати? Були люди, що сумнівались. Сама авторка сумнівалась трошки. А тепер, панове, дякую, вам, що не розбили наших мрій, а даєте їм плоть і кров. Хай живе наша Ненька-Україна! Слава синам її! (*Дехто почуває себе ніяково, але тим голосніще кричать: „Слава! Урра! Хай живе Україна“!*).

Ася (*Щось шепоче Оксані, немов про щось запитуючи. Та посміхається й хитає на згоду головою. Ася непомітно виходить з хати в праві двері*).

Дримба (*хвилюючись*). Панове! Панове!.. Я прошу слова!

Голоси: Почекайте. Потім.

Дримба. Панове! Я два слова!

Кіндр. Пилип. Безумная Лічность, мовчіть та диште, то подумають, що ви розумний.

Дримба. Ви краще мовчіть. Панове!

Анат. Олекс. Ну, просимо... Тільки будь ласка...

Дримба. Панове! Я кілька слів. Я, розуміється ся, світлі промінї, так мовити, розумію. Розумію і той... і почуваю, як сказано, усім сердцем. Це факт безперечний. (*Ще більше спішить*). І коли приймемо, що співочі товариства, так я можу сказать, що вся Україна заспіває. Зараз: семинаристи, учителї. Це-реґенти. Я зараз маю більше двох сотень знайомих учителїв.

Кідр. Пил. Бреше, стерво.

Дримба (*до його горяче*). Накажи мене Бог! От чудак. Потім попи. Я вам скажу, що попи... Ну, та я бачу, що задержую. Ну, так нехай живе Україна. От і більше нічого. (*Сїдає*).

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Кіндрат Пилип. А коли так, то й я скажу. Хай загине кацапня, Ляхи, Жиди, і всї вороги України, воша б їм у потолицю! Урра! (*Проходить нїяковість*).

Анат. Олекс. На великий жаль, такого тосту піддержать не можна, шановний Кідрате Пилиповичу.

Кіндр. Пил. А то ж чому?! Ну? Боїтеєь? (*Гоюсний дзвінок. Всї зтихають*).

Оксана (*зриваєть ся й біжить у сїни*). Я спитаю.

Анат. Олекс. (*трівожно*). Хто б це міг бути? Нїкого, здаєть ся, білше не ждемо. (*Чути голос Оксани: „Хто там?“*)

Оксана (*в дверях:*) Поліція. (*Зникає знов у сїнях. Якийсь мент всї недвижно сидять, потім зразу схоплюють ся, метушать ся, разом говорять*):

Косоглядов. Позвольте, господа! Какъ же такъ? Меня приглашали на ученое засѣданіе и вдругъ полиція. Я знать не знаю никакихъ вашихъ програмъ, Украинъ, политики. Это чортъ знаетъ, что! Это свинство!

Секл. Лаз. Оце, Господи! Оттакої ще не бачили...

Анат. Олекс. (*Біжить у сїни, перекакано шопоче:*) Оксано Спиридоновно! Скажіть, що зараз одчинимо. (*До всїх*). Панове, тїкайте в ті двері!

Кіндр. Пилип. (*злістно*). Куди тїкать чорту в пельку. Вони вже весь двір оточили. Давайте співать, немов ми гуляємо. (*Страшно голосно починав співати:*) „Гей не шуми, луже“.

Голоси. Та цитьте! Куди там співать. Тїкаймо! Подивіть ся, чи є на дворі. (*Підбігають до вікон, дивлять ся*). Нема. Тїкаймо.

Ксенія Андр. (*до Анат. Олекс.*). Вотъ, вотъ... Теперь вы видите? Что? Я не говорила?

Зах. Наз. (*здивовано вже довший час хоче сказать*). Панове! Та що ж тут такого? Ну, хай ідуть! Що ж ми робимо? Панове!

Кендюх (*ростеряно до його:*) Е-ге, ви не знаєте, як у нас... Зараз же марш, га-га! Секлето! Секлето! (*Озираєть ся й біжить у право. Дзвінок ще голоснїщий*).

Оксана (*в дверях*). Ломать двері хотять. (*Крики й шамотня побільшують ся. Усї тїкають. Зостають ся тільки Анат. Олекс., Зах. Наз., Карпо, Таїся, яка щось розсказувала Карпови й боязко посміхалась*).

Анат. Олекс. (*Рішуче, з одчаєм*). Ну, що ж, хай ідуть. (*Іде в сїни*).

Оксана (*хутко входить, затуливши рота од регота, вибігає в вітальню*).

Анат. Олекс. (*вертаючись, непорозуміло*). Там нїкого нема.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Зах. Наз. Як?

Анат. Олекс. А так. Ніякої поліції.

Зах. Наз. (*добродушно*). Надокучило ждать, то й пішла до дому.

Анат. Олекс. (*Схаменувшись:*) Панове! Панове! Це непорозуміння. (*Біжить вправо*).

Зах. Наз. Еге, пізно вже!..

Оксана (*виходячи, серйозно*). Ну, що? Де ж комітет?

Ася. (*Вбігаючи злякано:*) Що тут таке? Чого то всі побігли через двір?

Оксана. Поліція була... (*Обидві прискають реготом).*

ЗАВІСА.

ДІЯ II.

Вітальня у Кендюхів. Просто, в задній стіні двері в їдальню. В правій — в сіни; в лівій у инчі кімнати. На стінах портрети Шовченка, Драгоманова і инч. в укр. рушниках.

Темно. Нікого нема. В розчиняні дрері в їдальню видно Зах. Наз., Оксану, Секл. Лаз., Гавр. Ів. і Тихенького.

Входить Секл. Лаз., гукає:

— Євмене Сименовичу! А йдіть-но, дайте менї сірників засвітити лямпу.

Тих. (*входить, торохтить сірниками*). Прошу.

Секл. Лаз. (*коло столу*). Світіть.

Тих. (*світить*).

Секл. Лаз. (*тихо*). Примушена зробити вам де-які питання. Дозвольте спитать ся вас: ви мужчина чи тільки помилка природи?

Тих. (*змішано*). Я не розумію...

Секл. Лаз. Одже й я не розумію, моє серце. Єй-Богу, не розумію. Мужчина поводить ся з жінотою трохи инакше, ніж ви. Таким поводженнєм ви й мокрої курки не завоюєте, а не то що Оксану. Ви хоч би стидали ся!

Тих. Секлетіє Лазаровно! Я, їй-Богу, не розумію... Це така справа... Це моє особисте житте.

Секл. Лаз. Вибачайте. Це не тільки ваше особисте, а й наше загальне. Бо коли ми випустимо Оксану, то вся справа загине. Оттож більше енергії, бо Жидки й тут нас одпхнуть. (*Підтягує губи й іде до дверей в їдальню. До всіх*): Панове! Переходьте вже сюди, тут нїби затишніще та од прислуги трохи далї. Прошу. (*Входять*).

Гавр. Іван. А щось нікого більше нема. Мабуть, позалазили з страху на печі та й сидять, га-га!

Зах. Наз. Прийдуть ще напевне.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Секл. Лаз. Прошу сїдати. Ох, боюсь я, що не прийдуть більше. Оттакі, як бачите, у нас люди. Полохливі, себелюби, ледачі... Ой, Господи! Я вам кажу, треба великої душі, щоб з такими людьми працювати.

Зах. Наз. Скажіть на милость!.. А менї учора всї здались такими енерґічними... Я вже не кажу про добродія Михалевича. Це стовп. Дуже хороший чоловік! Дуже хороший!

Секл. Лаз. (*підтягує губи*). Та... звичайно...

Гавр. Іван. Як спить, то без палиці можна пройти, га-га!

Тих. (*потупивши очи*). Він справдї людина енерґічна. З цим треба згодитись.

Секл. Лаз. (*не витримавши*). Та до чого енерґічна? До чого? Щоб про його говорили, щоб грати ролю голови, щоб... А, дайте менї спокій. А що він зробив для справи? Ну? Чи він дав хоч копійку на ґазету? Коли не звернуть ся, усе у його нема, усе просить через місяць, через півроку. Стовп!

Зах. Наз. Та невже? От не подумав би!

Секл. Лаз. А от справте ся по книжках, від кого маємо грошї, от і побачите, який він енерґічний на чужий кошт.

Гавр. Іван. От именно, га-га!

Секл. Лаз. А жіночка його? Золото. Чули, як чеше по кацапському? Та мало того, ще й сміють ся з нас. Ви думаєте, вони з вас не сміють ся? Думаєте, вашу прекрасну, велику ідею вони не закидали вже брудом?

Тих. (*потупивши очи, нетвердо*). Це ж не відомо, Секлетіє Лазаровно.

Секл. Лаз. Що „не відомо“? Та ви думаєте, що вони пристануть на цей проєкт? А чому ж досї нї одної статтї про це немає? Га?

Зах. Наз. Менї сам Анатолій Олександрович казав що... що він вітає цю ідею, що він пристає до нас...

Секл. Лаз. (*посміхнувшись*). Ну, то ждіть. Я більше нїчого не скажу. Я знаю тільки одно: ми повинні самі вести цю справу. Вони хоч і внесли ідею співочих товариств, а виконать її не зможуть. Де? Хто буде її виконувать? Чи в їх єсть звязки з селянами? Ми виконаємо її. От що! І виконаємо, бо ще не одірвали ся від народу. Ми його знаємо і він нас знає. Хіба я не так говорю, Євмене Симоновичу?

Тих. Я цього не кажу, Секлетіє Лазаровно.

Секл. Лаз. Ще б не хватало, щоб ви це сказали. От було б уже добре! (*До Зах. Наз. і Оксани*). Я бачу, що ви мало ще людей наших знаєте. Такої нації в світі немає. От що я вам скажу. Ледачі, не-робітники, боягузи, завистливі, себелюби. А розпуста? А молодь наша? А література її? Одне сміття, порноґрафія, соромицьке щось. От до чого

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дожила ся Україна! Почитайте наших молодих. Боже милосердний, спаси і помилуй нас! Стидко в семейнім колї читати, що вони пишуть! А живуть як! Ой, що дїеть ся! Та й чого ждати від тих дїтей у яких такі батьки. Які дїти такі й батьки. Не хвалюсь, але за своїх дїтей можу тільки Бога дякувать, що поміг менї виховать їх по людському. Бережіть ся, панно, наших молодих, ой, бережіть ся! Зкаламутять душу, забруднять оті модерністи, оті бернштейнїанцї всякі. (*До Зах. Наз.*). Подумайте: законний шлюб для їх то вже сором. Ну, що ви скажете! То тільки й гарно, як живуть неначе пси погані. Фу! (*Плює*).

(*Входить Кость, одягнений*).

Секл. Лаз. А що це ти, сину, ідеш кудись?

Кость. Треба, мамо, в університет, на реферат. Прошу, панове, менї вибачити, але дїло перш усього.

Зах. Наз. Звичайно, звичайно. (*Прощаєть ся*).

Секл. Лаз. Та, може, воно не таке вже нагальне, то посидїв би з нами?

Кость (*дивить ся на годинник*). Ох, не можу. Рівно о восьмій мушу вже бути. Бувайте здорові. (*Стискав всїм руки й поспішно виходить*).

Секл. Лаз. От колись дурницями займав ся, есдеком був, а тепер, слава Богу, одна наука в голові.

Гавр. Іван. Все йде, все минає, га-га!

Зах. Наз. (*задумано*). Хм! Я не думав, що тут так...

Тих. Що ж це не приходить нїхто?

Оксана. Здаєть ся, й Карпа закликано?

Тих. А як же...

Оксана (*більше до Секл. Лаз.*). Менї здаєть ся, що цей Карпо теж близько стоїть до цих модерністів? Наскільки я винесла з розмов з ним.

Секл. Лаз. О, це теж птичка? Звичайно, його можна ще направити на правильну путь. Нам треба таки слїдкувати за моралю народа. Він нахватав ся всяких ідей у есдеків та инчої пакости.

Оксана (*невинно*). А чого, власне, його скрізь закликають? Цїкавлять ся ним?

Секл. Лаз. Бачите, він хлопець розумний. Це що й казать. І таки освічений, хоч і робітник. Він же механїком у Михалевича на заводї. (*Оксана хитає головою, немов уже знав се*). Ну і великий вплив має на всїх робітників. От Михалевич і гріє його коло себе. А що до моралї, то й він птичка хороша, хоч і виглядає таким постником.

Тих. (*соромлячись, але силуючи себе бути галантним*): Панно Оксано! Може б ви щось заспівали нам, поки зійдуть ся люди? Дуже... приємно було б послухати вас.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Гавр. Іван. (*зупиняючись*). От це правда! А заспівайте що небудь... Їй-богу!

Оксана. Та як я там співаю! Я не одмовляюсь, але попережаю...

Тих. Ми зарані раюємо... з вашого співу... (*Соромить ся*).

Секл. Лаз. (*підбадьорює його поглядом*). А звичайно, заспівайте. У вас такий пречудовий голос. Особливо гарно виходить, як ви співаєте щось з розпачем.

Оксана (*підходячи до піанїно, сїдає, бере кілька аккордів*). Ну, добре. (*Співає. Дзвінок*).

Гавр. Іван. (*хутко виходить в сїни й вертає ся з Кіндратом Пилиповичом*). Е, один не злякав ся. Таки прийшов.

Кіндр. Пил. (*здоровкаючись зо всїма*). Хто злякав ся? Я? Ого! Та ще той рачки десь лазить, хто б мене налякав. Драстуйте. Співаєте? Конспірацію розводите? А вчора? От дурноляпа! Якась псявіра пожартувала, а вони вже й пятками накивали. От би зшіймать того, хто такими жартами займаєть ся та вперіщить йому гарячих, щоб аж за десятою улицею скавчав... Та що, більше нема нїкого? А де ж Харитоненко, Мищук, Сїкач, воша б їм у потилицю?

Секл. Лаз. Сидять на печі та рятують Україну.

Кіндр. Пил. Молодцї, різав та поров їхню маму. (*До Зах. Наз.*). Ну, як вам подобають ся наші бернштейнїанцї? Га?

Зах. Наз. Нїчого... Звичайно, у кожного свої дефекти...

Кіндр. Пил. Ге! То ви на своїх хуторах тільки гадаєте, що тут янголи з неба налетїли. А тут... чимсь инчим пахне.

Гавр. Іван. Часничком, га-га!

Кіндр. Пил. Именно! (*Регоче*).

Оксана й Тих. (*тихо балакають між собою*).

Кіндр. Пил. Секлетіє Лазаровно! А чарчину тієї сякої-такої преподобної чи не піднесли б ви менї? Га? Бо я признатись, прямо з служби та й жерти хочу, як свиня.

Секл. Лаз. А чого ж? Та може, панове, ще хто небудь закусив би? Прошу до їдальнї. Хай наші молоді побесїдують.

Кіндр. Пил. Ге! Як? Уже молоді?

Секл. Лаз. Молоді люди... От ви вже!

Кіндр. Пил. Так ви так і кажіть.

Оксана (*сміючись*). Ви розчаровані?

Кіндр. Пил. А що ж? Така пара була б, що куди твоє дїло.

Секл. Лаз. Прошу, панове, прошу! (*Всї, крім Окс. й Тих. виходять*).

Окс. (*потупивши очи*). Вам здаєть ся, дуже неприємна ця розмова?

Тих. (*почував себе дуже нїяково*). Менї? О!.. Менї здаєть ся, що, навпаки, вам...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Окс. Ну, я провінціалка... Ви ж знаєте, що в провінції тільки ті й думають, щоб вийти заміж.

Тих. О, як ви можете про себе таке говорити!

Окс. Овва! Хіба я що таке? Тільки наслухавшись таких розмов, аж страшно з мужчинами й балакати. Невже й ви такий, як та молодь про яку говорила Секлетія Лазаровна? Вибачайте я дуже мало читала ваших творів і не знаю, як ви ставитесь до цієї пакости, як каже Секлетія Лазаровна.

Тих. Я думаю... Я, розуміють ся, не вважаю себе авторитетом, але в своїх статтях в нашій ґазетї я висловив таку думку, що це хворобливість, всї ці модернїзми, ці аморалїзми. Словом, намул, так сказать.

Окс. І, сподїваюсь, проти цих вільних кохань, вільних шлюбів?

Тих. О, звичайно. Це просто або подлість, або наївність думати, що роблять якусь революцію вільним шлюбом.

Окс. (*з чудною посмішкою*). Я так і думала, що ви такий. Так, знаєте, легко помилитись в людинї. (*Дзвінок*).

Тих. (*встаючи*). Це хтось з наших. Вибачайте, я на хвилинку. (*Швидко виходить і вертає ся з Карпом.*).

Окс. А! Доброго здоровя! І ви прийшли? Ми вже думали, що вас не буде.

Карпо. Мене просила вчора Секлетія Лазаровна. А я, власне, й не знаю чого.

Окс. Ну, розуміють ся, до вашого авторітету прибігають. Ви знаєте, Євмене Симоновичу, добродїй Карпо вважаєть ся авторитетом в поезії.

Тих. Карпо Федорович має дуже хороший смак.

Карпо (*до Тих.*). Ви не знаєте, за якою справою мене кликано?

Тих. Менї здаєть ся, за тією, що й всїх нас... А проте, я зараз спитаю Секлетію Лазоровну. (*Худко виходить в вітальню*).

Карпо (*грубо до Окс.*). Чого ви до мене чіпляєтесь? Що вам треба? Вас злостить, що я не визнаю ваших чар? Ну, добре. У вас чудові очи. У вас чудовий талант. Прекрасний голос, ви розумні, чарівні. Досить з вас?

Окс. (*чудно*). Нї, не досить.

Карпо. Ну, так що я вам зробив? Що не впадаю коло вас? Може цього ще забажалось? Але для вас нїчого цїнного не може буть в упаданнї робітника. Ну, скажіть, що я вам зробив, чи чого ви хочете від мене? Це ж по менчій мірі чудно, що ви раз-ураз чіпляєтесь до мене. Та ще при людях. Я не хочу бути грубим, але, попережаю, що моє терпіннє може порватись.

Окс. Та що буде?

Карпо. Я не знаю, що буде, але не ручу ся, що буде гарно для вас.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Окс. (*помалу серйозно*). Я вас таким ще не бачила. Вам до лиця вогонь.

Карпо (*глянувши на неї*). Ех! Панно Оксана... Знаєте, менї здало ся зпочатку, що ви не така. Очевидно, город таки вплинув на вас.

Окс. А якою ж я вам здала ся зпочатку?

Карпо. Це не цікаво.

Окс. Нї, ви менї мусите сказати.

Карпо. Знаєте що: дайте менї спокій. Нам нема про що балакать між собою. Он у вас є кавалєри більш підходящі. Це, знаєте, пахтить такою поганою панською примхою, що аж неприємно.

Окс. (*криво посміхаючись*). Он як!

Карпо. Именно так.

Окс. Здорово ви мене одчитали. А все таки я хочу знати, як ви про мене зпочатку думали. Може, навіть і почували що небудь? (*Входять Секл. Лаз. і Тихенький*).

Окс. (*з натиском*). Я хочу знать. Чуєте? Я прийду до вас у гості і ви скажете.

Секл. Лаз. Добрий вечір, Карпе Федоровичу! Трошки запізнили ся? Ну, та байдуже...

Карпо. Учора ви менї сказали прийти. Я не встиг розпитати.

Секл. Лаз. Та справи, власне, нїякої такої немає. Просто хотїло ся побалакати в тїснїй компанії про загальні справи... От ці співочі товариства. Ви як вливова людина на заводї могли б нам дещо виясннти... Ми, бачите, думаємо, що треба починати просто робить дїло та й годї. Без всяких голосувань... Іти просто в народ і робить дїло. Ваша ідея, Євмене Симоновичу.

Карпо (*похмуро*). Так вам, значить, хотїлось би знати, як у нас на заводї приймуть пю ідею, чи що?

Тих. Та взагалї. Як, наприклад на предмістях... Чи є ґрунт?

Карпо. А ви підїть та подивить ся самі. (*Хмуро посміхаєть ся*).

Тих. Це само собою, це я вже рішив. Найкращий досвід це самому подивить ся. Але ви, як компетентна людина...

Карпо. Вибачайте, я за собою нїякої компетентности не визнаю. (*До Секл. Лаз.*). Так нїякої такої справи немає до мене?

Секл. Лаз. Особливої якоїсь немає, але може б ви згодились посидїти з нами, в нашій компанії. Поговоримо та й справа...

Карпо (*різко, хмуро*). Вибачайте, я вам не компанія. Бувайте здорові! (*Повертаєть ся й виходить*).

Секл. Лаз. Оце, нїчого сказати, чемна людина (*До Окс.*). От вам наш народ! От як бачите! Що йому сказали такого, скажіть на милость?

Тих. (*насмішкувато*). Класова боротьба!

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Секл Лаз. От, от! Оце їхня класова боротьба...

Окс. Він зо всїма такий?

Секл. Лаз. Та звідки я знаю? Слава Богу, не мала діла з ними і дай Боже, й далї не мати. Скажіть, пишне та горде яке! (*З сїней хутко вбігає Дримба*).

Дримба (*поспішно заклопотано здоровкаєть ся зо всїма*). Драстуйте... Тут нема Михалевича? Був у його, не застав нїкого. Жінка кудись з вашим Костем поїхали, Ася теж кудись... А я на щот співочих товариств. Між иншим, коло вашої кватири стоять два шпики.

Секл. Лаз. (*злякано*). Оце, Боже наш!

Тих. Ну, що ви?

Дримба. Накажи мене Бог. Я вже знаю. Тільки не в тім річ. А між иншим обоє дивлять ся на ваші вікна. У вас хіба зібраннє? Може, з приводу співочих товариств? Так от я маю таку пропозіцію. Я Михалевичу хотїв, та нема дома. Зараз я балакав з двома семинаристами. Вони з охотою. Тільки, звичайно, їм треба ноти і инше. Це як, на чий щот повинно буть?

Секл. Лаз. Та чекайте, заторохкотїв. Именно, Безумная Лїчность.

Дримба (*добродушно смієть ся*). Ну, говоріть. Я бачите, дуже поспішаю. Тут у мене одна справа є. Чи не знаєте ви хто, панове, де живе Сріблюк чи Срібляк?

Секл. Лаз. Тю, хай вам... Та яких шпиків ви бачили?

Дримба. Звичайні шпики. Ну, шпіони і більше нїчого. (*Входять Зах. Наз., Гавр. Ів. і Кіндр. Пил*).

Кіндр. Пил. Які шпіони? Га?

Дримба. Стоять коло цеї кватири. Доброго здоровя! А вчора тільки чийсь жарт був? Жаль, що не скінчили про товариства. Це ґрандіозна, панове, ідея! У мене, знаєте, тут єсть гурток хлопцїв семинарів, так прямо хоч зараз у товариство!

Кіндр. Пил. Та підождіть ви, балабайка! Які шпіони? Де ви їх бачили?

Дримба. От чудак! Ну, он там на улиці. (*Підходить до вікон, показує*): Он стоять двоє. Під лихтарями. Бачите? (*Всї підходять до вікон, крім Оксани й Зах. Наз. Оксана з здержаною посмішкою поглядав на засмученого Зах. Наз.*).

Кіндр. Пил. Оті шморкляки?

Дримба. А що? То вони й єсть. Зараз, мабуть, полїція буде. Це вони слїдять, хто куди піде. Коли нас арештовували у Ванченків, так так-само стояли під вікнами шпики, тільки їх було дванадцять чоловік.

Тих. (*з сумнївом*). Ну, дванадцять...

Дримба (*горяче*). Накажи мене Бог! От чудак! Так у лїнію й стояли всї.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Тихеньк. Знаєте, панове, менї здаєть ся, що краще благорозумнїще всього розійтись. Публїка все одно, видно, сьогодня не збереть ся. А рискувать даремно не варто.

Кіндр Пил. Ге! Злякав ся, хлопче?

Тих. (*образившись*). Не злякав ся, а просто благорозуміє.

Кіндр. Пил. Та я розумію, жартую.

Секл. Лаз. Та так, мабуть, панове, й зробимо. Хто зна, що то за фіґури. Краще подалї од зла. Та й рішать нема чого, власне. Продо дїла та й годї. Поменьше балачок, це гріх наш, що ми багато балакаємо.

Зах. Наз. Так, панове, але все таки... Якось той... Я трохи не розумію... Звичайно, я не можу судити, але менї здаєть ся, що слїд би все таки якось порішити вже... Якусь таку орґанїзацію, чи як там... Думав, сьогодня щось вияснимо... А от не зійшлись.

Кіндр. Пил. Ге! Це у нас такий звичай!

Зах. Наз. Ну да, звичайно... Але все таки якось той... Ми могли б самі чи що... Час, панове, йде... (*Розтеряно розводить руками*).

Гавр. Ів. (*Хляскаючи його по плечі*). Е, не треба спішить... Не треба... Поспішиш, людей насмішиш! Зберем ся якось другим разом то й якось воно й буде. У нас, знаєте, небезпечно з цього боку. Треба трошки підождать.

Кіндр. Пил. Так, значить, по домах, панове? А рїзав та поров його маму, як би знав що така причина скоїть ся, пішов би прямо у трахтир чай пить! Гайда, хлопцї! Підвезем москаля шпикам.

Тих. (*до Окс.*). Дозволите провести вас до дому?

Оксана. Прошу. Тільки я ж маю проводатаря, — Тата.

Тих. Менї по дорозї з вами.

Оксана. О, прошу в такому разї. Ходїм, татку (*посміхаєть ся*).

Зах. Наз. (*з виразом непорозміння й суму на лицї прощаєть ся*). Бувайте здорові.

Секл. Лаз. Та ми вас сповістимо, коли зберем ся. Що ж зробиш? В такі часи живемо. А справу з співочими товариствами ми просто розпочнем тепер же. От Євмен Симонович постановив навіть цими днями походити по передмістях і подивитись, що можна зробити.

Дримба. Євмене Симоновичу! Коли, значить, співочі товариства, то я ж кажу: хоч зараз гурточок хлопцїв, семинарів, знаєте...

Кіндр. Пил. Добре, добре! Ходїм, панове! Бувайте, не скучайте.

Гавр. Ів. Лихом не поминайте, га-га! Бувайте здоровенькі.

Прощають ся й гостї виходять.

Секл. Лаз. Панове, не зразу всї виходьте. Кідрате Пилоновичу, Іван-Федричу лишіть ся.

Кідр. Пил. (*вертаючись*). Тю, з цією балабайкою знарували. Щоб то панну тут зоставити.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дримба (*добродушно*). Ач, гевал, панну.

Кіндр. Пил. (*Жартом замахується*). Що? „Гевал"? От як гепну, так забудете, як батька звуть. Ну, ходім, чого там. Аби не купою. Тоже боятись! (*Виходять. На зустріч входить Хацкель*).

Хацкель. (*До Кін. Пил.*). Добрий вечір. (*Входячи*). Можна?

Секл. Лаз. (*Холодно церемонно*). Просимо. А що скажете доброго? Сідайте, будь ласка.

Хацкель. Що так хутко зібранє розпустили?

Секл. Лаз. Ніякого зібрання тут, добродію, не було. Ви хіба вже в шпики поступили, що такі відомости маєте?

Хацкель. Поважаючи вашу хату, я не буду одповідати вам у вашому тонї. Я за маленькою справкою до Гаврила Івановича.

Гавр. Ів. А чим можу служити?

Хацкель. Сьогодня, смію нагадати, термін, в який ви обіцяли внести рік тому назад обіцяних сто рублів на ґазету. Може ви будете такі ласкаві, зараз (під росписку, звичайно) вручите менї?

Гавр. Ів. (*здивовано.*). Та хіба сьогодня термін?

Хацкель. Прошу пригадати.

Гавр. Ів. Хм! Як раз так подоспіло, що... От біда, як раз у мене платежі в банк.

Секл. Лаз. Хіба так негайно вже треба?

Хацкель. Здаєть ся, добродїйка самі можуть знати, що ґазета мусить чимсь держатись.

Секл. Лаз. Звичайно... Я не про це питаю.

Гавр. Ів. А ви б місяців три—чоторі не могли підождати? Га?

Хацкель. Ви знаєте, що це не примусова річ, хочете дасте, хочете нї. Як ті два рази одкладали так і третій можете одкласти. Маєте повне право зовсїм нїчого не дати. (*Уклоняєть ся з захованою іронїєю*).

Секл. Лаз. (*холодно*). Очевидячки, прийдеть ся, коли так, і в третій раз одкласти.

Хацкель (*підводить ся*). Дякуємо й за це. Коли зволите назначити в третій раз термін?

Гавр. Іван. (*сердито*). Сказано ж, місяців через три — чотирі

Хацкель (*з уклоном*). Буду мати щастє рівно через чотирі місяцї прийти ще раз до вас.

Секл. Лаз. Добре. Більше нїчого не маєте сказати?

Хацкель. Моя справа скінчена. (*Галантно уклонявшь ся й виходить*).

Секл. Лаз. От жидова! Яке нахабство! Тон який!

Гавр. Ів. Пронизуватий Жидлик, га-га! Ходїм вечерять! (*Виходять*).

ЗАВІСА.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Дія 3.

Улиця передмістя. З правого боку ближче до глядачів ворота, фіртка й тин Карпового подвіря. За тином видно шматочок стіни й покрівлю будиночка. За тином у празо й у ліво іде переулок. Задня стіна уявляє картина города. Ліва стіна тин, ворота й хата баби Щепетихи. Коло воріт лави.

Зправа з переулку зявляють ся Оксана й Ася. Обидві одягнені по міщанському, в хусточках. Здалеку чути гуртовий спів.

Ася (*завертаючи до Карпового двору*). Ось... Уже. Це їхній двір.

Оксана, (*зупиняючись*). Підождіть, Асю. А як Таїсї нема дома, що тоді?

Ася. Вона напевне дома. Я ж вам кажу, сьогодня неділя. (*Зазираючи в очи Оксанї*). Ви хвилюєтесь, Оксаночко?

Оксана. (*Сміючись*). От маєш! Чого менї хвилюватись?

Ася. (*Горяче, благаючи*). Нї, нї, Оксаночко. Скажіть, що ви хвилюєтесь! Ну скажіть. Я ж бачу! Ви через це й вагаєтесь іти до них я знаю.

Оксана. (*Жартівливо-строго, але видно, справдї, хвилюючись*). Асю! Не вигадувать! А то візьму й вернусь. То ви хвилюєтесь.

Ася. Як би я була закохана, я б таки хвилювалась!

Оксана. (*Широко розплющивши очи до неї*) Асю!!

Ася. Таки закохані! (*Уперто, горяче, навіть з гнївом*). Закохані, закохані! Тільки ви ховаєте. Ви соромитесь, що закохані в робітнику.

Оксана. Ну, що ти їй скажеш?!

Ася. А що, може, нї? Тільки це сором. Можете на мене сердитись скільки хочете. От я вам усе сказала. (*Боязко дивить ся на Оксану*).

Оксана. (*Сміючись*). Ви, Асю, маленька хороша чудачка! І більше нїчого.

Ася. Ну, нїчого. Ходїм!

Оксана. Чекайте... (*вдержує її*). Невже ви, справдї думаєте, що я соромилась би, як би покохала робітника? Я роблю таке вражінне?

Ася. Нї.

Оксана. Ну, так чого ж ви кажете?

Ася. А чого ж ви відноситесь так до Карпа?

Оксана. (*З піднятим сміхом*). А як же я відношусь? Звичайно.

Ася. Нї, не звичайно. (*Гаряче*). Ах, Оксаночку, покохайте його? Ви не знаєте, він страшно хороший! І він далеко інтеліґентнїщий за цих ідіотів. Ах, як би це було страшенно гарно! Ви б разом оселились,

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

почали б орґанїзовувати школи... Я б покинула своїх буржуїв і пішла б в учительки. Ми б жили всї вкупі. Ах! так гарно було б! Я ж знаю, ви ж смієтесь тільки з наших „дїячів“... Оксаночко!

Оксана. (*Сміється ся*). А що б сказала на це Секлетія Лазаровна?

Ася. (*З захватом*). Ой, уявляю! (*Перекревляє*). „Погибла ненька Україна! Порноґрафія подужчала... Кінець світу“... (*Обидві сміються ся*).

Ася. Оксаночко! Ну, скажіть менї, я... даю вам страшенно, страшенно честне слово! — я нїкому — нїкому не скажу: ви хоч трошки закохані в Карпа? Ну, скажіть.

Оксана. (*Лукаво*). Нї.

Ася. Нї трошки? Може, хоч капелюшечку? Нї?

Оксана. Нї.

Ася. (*Сумно*). Як жалко. Вам Хацкель подобаєть ся?

Оксана. Може, й Хацкель. Ну, ходїм уже справдї. А то ви подумаєте, що я й справдї боюсь вашого Карпа. (*Видно бавить ся*).

Ася. Не знаю... Хацкель менї не подобаєть ся.

Оксана. Не подобаєть ся? Хм! А, може, Тихенький більше менї подобаєть ся. Не знаю...

Ася. (*Пильно дивить ся не неї*). Ви смієтесь з мене. Правда? (*Радісно*). Вам Карпо подобаєть ся, правда?

Оксана. Та подобаєть ся, як людина. Він розумний хлопець. А от я йому то вже, здаєть ся, нїяк не подобаюсь.

Ася. Ви?! Ви можете не подобатись?!

Оксана. Ой, Боже! Неможлива така річ?

Ася. (*Важко, серйозно*). Він у вас закоханий.

Оксана. Він вам казав?

Ася. Я це знаю сама. (*Серйозно, нахмурившись*).

Оксана. Мало ж ви знаєте. Він терпіть мене не може, Асю. Він мене зневажає.

Ася. Він? За що?!

Оксана. За те, що я живу у вас, що я „продалась“ панам... Ну, і годї про це. Ви страшно хороша, Асюню. Давайте я вас поцїлую і більше не будемо балакать про це. Добре. (*Цїлує її*). Ну, ходїм. (*Хоче йти*).

Ася. (*Задумано*). Значить, він і мене зневажає? Я ж — панна.

Оксана. Нї... Вас нї. Та я це так собі сказала. Дурницї все. Тільки, Асю, ви йому нїчого не кажіть. Чуєте?

Ася. Я не скажу. А скажіть, Оксаночко, як би він вас любив і ви його, ви б вийшли за його?

Оксана. Вийшла б. (*Сміється ся*).

Ася. І не вінчались би?

Оксана. А що сказала б Секлетія Лазаровна?

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ася. „Розпу-уста... Порноґрафія“... Ех. Ну, нїчого! Нехай! Я їм покажу, як без примусу можна любить все житте одного. Ах, як би тільки скоріще покохати когось!

Оксана. (*Сміється ся*). Спеціально, щоб показать їм?

Ася. Спеціально! Навмисне навіть оселилась би з ним на тій самій улиці, де Секлетія Лазаровна! І гуляла б з „полюбовником“ під її вікнами! От тобі! Фу, лицеміри прокляті! Ой, Оксаночко, як менї хочеть ся втїкти од них! От як би ви покохали Карпа!.. Ви б менї позичили грошей скінчить ґімназію?

Оксана. (*Вдивляючись вліво*). Асю!. Дивіть ся: Євмен Сименович Тихенький.

Ася. (*Живо повертаючись*). Їй богу, він! Це він в народ іде! (*Обидві прискають сміхом*). Їй-богу, в народ. Дивіть ся, як задер голову й роздивляєть ся.

Оксана. А в руках книжечка. Записує „нравы и обычаи“.

Ася. Завтра напише учену книгу: „Як живуть люди на Червонїй-Балцї“. Іде сюди.

Оксана. Ходїм. Я не хочу стрічатись з ним.

Ася. Підождїть. Подивимось ще. Він же слїпий, на два кроки нїкого не пізнає. Не побачить. Дивіть ся: слухає як співають. Ах, це ж він орґанїзує співочі товариства! Ой, я страшно хотїла б послухать, як він балакатиме з „народом“. Та аж сюди забрав ся. Храбрий.

Оксана. Ходїм... Іде сюди.

Ася. Та їй богу не пізнає, хоч під самим носом пройдемо коло його.

Оксана. Нї, нї. Він менї страшенно й так надокучив всї цї днї.

Ася. Він ревнує вас до Хацкеля. А Хацкель до його. Ідіоти!

Оксана. Тільки як Таїсї нема дома, я не зайду. Ви, Асю, ідїть уперед і викличте Таїсю.

Ася. Я постукаю в клямку, вона вибіжить. Я так иноді роблю. (*Підходять до воріт. Ася клацав клямкою од фіртки*).

Оксана. Може вийти Карпо.

Ася. Ну, так що? Скажем, щоб покликав Таїсю та й усе. Важність яка!.. Оксаночку. А Захар Назарович нїчого не мав би проти того, щоб ви поженились з Карпом?

Оксана. Асю! Ви — страшенна сваха!

Ася. (*Клацаючи*). Нї, ви не викручуйтесь. Нехай, я сваха, а ви скажіть.

Оксана. Захар Назарович не може нїчого мати проти того, що добре. Тільки йому страшенно хочеть ся, щоб я мала собі мужа — письменника. Це — його мрія.

Generated on 2015-08-03 18:27 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ася. Хіба ви не можете писать віршів, кохаючи не письменника?

Оксана. (*Посміхаючись*). Хацкель — його ідеал.

Ася. (*Злякано*). Та не може буть?

Оксана. Це — ідеал ідейности, свободних поглядів, розуму і так далі.

Ася. Господи! Який же... чудак Захар Назарович!.. (*Виходить Таїся*).

Ася. Драстуйте. Ми до вас в гості.

Таїся. (*Засоромившись*). Драстуйте. Я думаю, хто то клацає... Заходьте в хату... От не ждала!

Оксана. Ми не надовго...

Ася. А Карпо дома?

Таїся. Нї, нема. Десь ще зранку пішов, повинен скоро бути.

Оксана. (*Озирнувшись, бачить Тихенького, який дуже помалу з книжечкою в руці виходить зліва*). Тихенький! Ховаймо ся!

Ася. І прямо сюди йде!..

Таїся. Хто то?

Ася. Та Тихенький же! Славно звісний український учений, що написав „як живуть люди у Зеландії". Тепер ходить і напише „як живуть люди на Червоній-Балці". Не бійтесь, він не побачить, сліпий же.

Оксана. (*Затягуючи їх у двір*). Я боюсь, ідіть сюди.

Таїся. Можна через тин дивитись.

Ася. Можна? Ах, чудесно! (*Ховають ся й через якийсь мент над тином виставляють ся їхні голови, що слідкують за Тихеньким*).

Тихенький. (*Жмурячись, озираєть ся на всі боки й прислухаєть ся назад де весь час чути спів, що все більш і більш наближаєть ся*).

Ася. (*Тихо*) Цікаво, про що він там записав. Мабуть про те, що на Червоній-Балці люди ходять до гори головою і пятами назад. А вода мокра і на улицях тини й ворота.

Оксана. А на тинах дівчата.

Ася. Е, як би він побачив це, він би тут би з дивування й душу Богу оддав би. Або сказав би, що це страшно неморально... Слухає, як співають.

Таїся. Це наші хлопці.

Ася. І Півник там єсть?

Таїся. (*Засоромившись*). А я знаю?

Ася. От як би вони сюди прийшли. Ми б тут підслухали.

Оксана. Мабуть, і Карпо з ними?

Таїся. Не знаю. Може й з ними.

Оксана. Хіба він любить співать?

Таїся. Ого! Колись так первий був. Тепер трохи меньче...

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ася. Дивіть си, дивіть ся, Тихенький зупинив ся. Щось пише. (*Зліва виходить гурт хлопців робітників і дівчат співаючи. У деяких балабайки.* Сенька *з гармонією. Ідуть до Карпових воріт.* Півник *попереду*)

Оксана. Ідуть сюди. Ховаймось. (*Ховають ся*).

(*Хлопці, підходячи, озирають ся з цікавістю на Тихенького — Той похожає з нерішучим виглядом*).

Півник. (*Присадкуватий парубок, з енергічним, веселим лицем, підходить до воріт і клацає клямкою. Гукає*). Карпе! Гей, Карпе!

Сенька. (*Білявий, з тонкими губами і непорушним лицем*). Хлопці! Це китайський імператор інкогніто гуляє по своєму царству.

Голос: Це — Україна, а не китайське царство!

Півник. Щось він дуже похожий на тих, що при поліції труть ся.

Голос. Що йому треба тут?

Півник. (*Клацає*).

Таїся. (*Очиняючи трохи фіртку й напів висовуючись*).

Півник. Ах, наше вам! Пріятное сновідєніе. Не ожидал.

Таїся. Вам Карпа? Нема дома.

Півник. (*Простягаючи руку*). Та драстуйте ж. Нема Карпа? Жаль. Ну, так ми заберем вас за його.

Таїся. Е, я не можу. Пустіть.

Сенька. Півник! Не пускай. Раз щастє попалось у руки, держи не пускай! Товаришко! За вооружонноє сопротівлєніє пойдьотє на три года под разстрел! (*Гра на гармонії*).

Таїся. Їй Богу ж не можу. От же їй Богу!

Півник. Е, щось тут. Може якийсь китайський принц у гості прийшов? Бо тут лазять якісь фраєри.

Таїся. Е-ге, принц. Пустіть.

Півник. (*Хоче очинить фіртку*). А ну я подивлюсь.

Таїся. Не можна, їй Богу ж не можна.

Півник. (*Хоче силою очинити*). Е, тут щось таке... Гей, хлопці, та там хтось держить. А ну на поміч! (*Підбігають ще хлопці, напинають з сміхом плечима, фіртка очиняєть ся*).

Півник. (*Ускочивши в двір виглядає*). Гей, братці та тут ціла кавалькада! (*Чути його голос*). Моє поштеніце!

Голос Асї. А ви чого насильно йдете, коли вам говорять, що не можна?

Голос Півника. Звиніть, такоє сновіденіе. Може б ви до нас пожалували? (*Виходить*). Не бойтє ся, ми люди смирні.

Ася. (*Виходячи гордо*). Ми й не боїмось. Подумаєш... (*Озираєть ся на Оксану й прискав сміхом*).

Оксана. (*Спокійно посміхаєть ся й спіраєть ся об одвірок*).

Таїся. (*До Півника*). Фу, як славно!

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Півник. Будьте сніcходітельні. Ми ж не думали, що там дамская кавалькада заховала ся.

Сенька. (*Галантно з серйозним лицем скидає картуза*). Очень приятно познакомитьця. Капельмейстер двора Его Імператорського Височества — граф Нехай-Так. (*Серед компанії сміх*).

Ася. А ну заграйте щось.

Півник. А вони ще й по нашому балакають.

Ася. (*Гордо*). Ми — Українки.

Півник. Отто щасте привалило, братці! Та може й співаєте по українському?

Ася. І співаємо. А ось ця... дівчина (*показує на Оксану*) як би заспівала вам, так ви б.. (*не знав що сказати*) не були б такими грубіянами.

Оксана. (*З тою ж усмішкою*). Слухайте її. Що то за панок там ходить? (*Киває на Тихенького. Всі озираються ся*).

Сенька. Єто один челаєк, которий шукаєть учорашнього дня.

Голоси: Або чогось инчого.

Голоси: Покликать його сюди та розпитать.

Оксана. Ні, ні хай йому. Не треба. Краще щось заспівайте. Ви так славно співали.

Півник. А ви чули?

Оксана. Чули.

Сенька. Ми співать не вміємо, тільки танцюємо.

Ася. Ну, так затанцюйте. Ах, затанцюйте! Козачка! (*Сміх в юрбі*).

Ася. Чого ви сміетесь? Як би я вміла я б цілий день танцювала козака. Ось ця дівчина вміє, попросіть її. Оксаночко, затанцюйте!

Оксана. Асю, ну, що ви?

Ася. Ну, так що? Що тут такого? От подумаєш!

Півник. Е, як так, то Сенька жарь „Дудочки“! (*до Оксани*). А ну, баришня, виходьте! (*Сенька грає*).

Півник (*починаючи танцювать до Оксани*). А ну, чи вмієте? Ех, ха! Ну?

Оксана (*раптом поводить плечима й з тою ж посмішкою виступає в танець*).

Ася. (*Ляскаючи в долоні*). Ой, гарно! Ой, гарно! Оксаночко, швидче, швидче! Ах, чудово!

Сенька. Жарьте й ви!

Ася. Ах, я не вмію!

Сенька. А ви без уміння!

Ася. Ні, так не можна. (*На рілі виходить Тихенький*).

Оксана. (*Зобачивши його зупиняєть ся, іде до фіртки*). Знов той субєкт! Чого йому треба? (*Всі озираються ся*).

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Сенька. Йому теж хочеть ся танцювать.

Ася. От як раз такий! Ха-ха-ха!

Голоси: Та що йому треба тут? (*Тихенький засоромлений увагою всіх іде знов у лїво й зникає. З свого двору виходить Щепитиха й прямує до гурту*).

Півник. Їй богу, хлопці, цей субєкт починає мене інтересувать.

Сенька. А ти піди побалакай з ним. (*Ася, Оксана й Таїся шопочуть ся й сміють ся*).

Півник. Бабо Щепетихо! Чи не до вас оттой фендрик оттут залицяєть ся?

Щепетиха. (*Похмуро озираєть ся, сама йде помалу хворими ногами*). Де? Який фендрик?

Сенька. Сховав ся вже, як побачив вас. Застидав ся.

Щепетиха. Меліть чорт-зна що.. А ну котрий з вас, ідіть поможіть бабі ночви знести. Моїх повіяло на ті чортячі співи. І в неділю анциболоти спокою не дадуть.

Півник. Які співи?

Щепетиха. Та які. Михалевич же завів співи по неділях, бодай йому в середині звело.

Півник. (*підморгує до Сеньці*) А-а! Співочі товариства?

Щепетиха. Та ото-ж, товариства. Мало того, що жили тобі витягує цілий тиждень, на-тобі ще в празник співать іди. Добре йому годованому виспівувать а тут от нема кому й підсобить. Хіба цими руками щось зробиш? Одрубать та викинуть. А ну, котрий охочий.

Оксана. Та робітники ж, бабо, кажуть, самі хотять?

Щепетиха. Щоб їхнім ворогам так дихать хотїлось, як вони хотять. З чого б то вони хотїли оттих співів? Кому то воно треба?

Голос з юрби: А ви ж, бабо, самі подавали голос за співоче товариство, як управляющий питав. (*Сміх*).

Щепетиха. (*Сердито*) „Подавали!“. А ти розумний там... „Подавали“. А ну не подай; то й побачиш...

Півник. Так це Мотря й Сидорка співають тепер? (*Сміх*).

Щепетиха. Щоб тим панам уже в печінках співало. Мало їм, що деруть з тебе, ще й співай. А бодай вам так весело хліб їсти, як нам співать. Ироди нехристиянські!

Сенька. Вони, бабо, християне, що ви кажете. А Михалевич так такий божественний, що йому вийшов циркуляр живим на небо їхать.

Півник. У ваґоні первого класа.

Щепетиха. Щоб він з розуму зїхав... Ну та який хоче помогти?

Голоси: Та всї! Та ось я... Та й я...

Щепетиха. Та двох буде... Куди всї лїзете. В баби й добра такого нема, щоб усїм нести. (*Іде*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Півник. Бувайте здорові, бабуню.

Щепетиха. Оставайтесь здорові.

(*Зправа зявляєть ся Карпо. На порозї зупиняєть ся й вдивляєть ся до Тихенького*).

Оксана. (*зобачивши його, штовхає Асю й говорить до свїх*). Ну прощавайте, ми вже підем у хату. (*Ховають ся у двір. Таїса за ними*).

Півник. Оттакої! А куди ж ви? Тю!

Сенька. Що їх укусило?

Голоси: А он і Карпо.

Півник. А, Карпушка! Де був? А ми тебе шукаємо. На співочих товариствах?

Карпо. (*здоровкаючись зо всїма, весело*). А то ж. Співали. А ви ж чого не приходили? Весело.

Півник. Та ну? Весело!

Карпо. Та де в чорта. Ідіотство, розумієть ся. Мучать тільки людей.

Півник. Тут Щепетиха тільки що так одчитувала Михалевича.

Сенька. А які, брат, кралї до тебе в гостї прийшли!

Карпо. Які кралї?

Сенька. А он там у дворі в тебе. Подивись.

Карпо. (*Скривившись*) А ну їх! До сестри прийшли чи що?

Півник. Еге ж. Там одна, брат, просто королева.

Карпо. А ну їх, цих королев!

Дївочий голос: У його своя королева єсть!

Карпо. (*в той бік*) Ой, невже? А ви бачили?

Голос. Як почав до панів ходить, так з нами й гулять не хоче.

Сенька. Нїчого. Як женить ся та вистроїть свій завод так зате нас дурно на роботу пускать буде. Правда? (*Сміх*).

Карпо. (*Сміючись*). Нї, я вас тодї, каналїї, всїх в співочі товариства! (*Тихенький зявляєть ся на розї*).

Дївочий голос: О, знов цей фендрик! (*Всї озирають ся*).

Півник. (*до Карпа*) Знаєш, лазить тут уже цїлий день.

Карпо. Що ж йому треба?

Сенька. Мабуть, з нашими баришнями потанцювать хоче.

Карпо. Я знаєте що?.. Я між инчим цього панка знаю. І він мене. Він теж з співочого товариства. Знаєте що, давайте трошки пугнем його... (*Сміх*) Здаєть ся, він хоче підійти сюди. Я сховаюсь, а ви приймiть його. А потім припугнїть, що він революціонер і хоче вас агітувати. (*Сміх*).

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Голоси: А ну! А ну!

„ А дивіть ся, він справдї йде сюди.

„ Ховай ся Карпе.

Карпо. (*сїдає на лаву*) Станьте так, щоб мене невидно було. (*Його обступають. З-за тину обережно визирають голови Оксани, Асї й Таїсї*).

Тихенький. (*черішуче підходить до гурту*). Доброго здоровя. (*Дївчата пирскають*).

Сенька. (*важно*) Драстє й вам.

Тихенький. (*конфузливо придивляєть ся до всїх*).

Півник. А што скажетє порадочного?

Тихенький. Я чув, як ви співали і... хотїв вас спитать, чи то українська пісня...

Сенька. Єта? (*Грає на гармонії й співає*): „Йех, не тїрзайте грудь мою бальную“... Самая настоящая українськая.

Тихенький. Нї, вибачайте, це не українська. Це — руська.

Сенька. Ах, обшиб ся. Вот ета: „Високая могіла, где міленькій лежіть...“ Єта?

Тих. Нї, нї... Українську (*поясняє*) Українська, значить — малороссійська... От ви тут якусь співали...

Сенька. А, малороссійську. Федька, какую ми, малороссійську співали?

Півник. „Вєють вєтри, вєють буйни“...

Сенька. Верно! Єто самая настоящая...

Тих. Тільки ви не правильно говорите не „вєють вєтри“, а „віють вітри, віють буйні...“ Ви ж самі Українцї?

Сенька. Нєт, ми — малороси. (*Сміх*).

Тихеньк. Це все одно...

Сенька. А-а... Ну, скажіть пожаласта. А ви ж самі хто такой? ни з Немцїв часом?

Тих. Нї, я теж Українець.

Сенька. Значить, вродї как родичі, через улицю навприсядки? (*Сміх*).

Півник. Так ви тим і занїмаєтесь, що слухаєте песнї на улицях?

Тих. Нї, я так тільки. Я гуляв і почув, як ви співаєте.

Півик. Гм? Так. А чого ж ви тут гуляєте?

Тих. Та тэк... Тут гарно...

Сенька. (*пояснюючє до Півника*) Вроде, значить, как на бульварі. (*Пирсканнє*).

Тих. Може, ви недовольні, що я підійшов, так вибачайте...

Сенька. Нєт, ми очень довольні.

Півник. І ви тут уже давненько гуляєте.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Т и х. Та довгенько... А чом ви українських струментів не заведете собі та граєте на кацапських балабайках?

С е н ь к а. А які ж то українські?.. Мєдниє труби?

Т и х. Нї... От єсть бандури..., кобзи... Цьому можна дуже легко навчитись... Тут єсть такі співочі товариства... Там могли б навчить вас...

С е н ь к а. Слиш, Федька? От нада сказать бабі Щепетисї, она дуже хотїла пуступить туди... (*Сміх*).

П і в н и к. Єто такая орґанїзація чи що?

Т и х. Ну-да... Коли-хочете, я можу вам сказать адресу, куди прийти.

П і в н и к. Умгу!.. Он як? Хорошо... Ну, так пожалуйте з нами тепер в полїцію.

Т и х. Як? Для чого?

П і в н и к. (*До всїх*) Чого регочете? Єто — революціонер. В полїцію його. Бач, — в орґанїзацію кличе.

Т и х. (*Злякано*) Позвольте! Це орґанїзація така, що...

С е н ь к а. (*встаючи строго*) Нєт, голубчик, попав ся. Ми вже давно подмічаєм, що ви хочете нам прокламації подкинуть.

Т и х. (*Все більше лякаючись*) Які прокламації? Я нїяких прокламацій...

П і в н и к. Ну, нїчого, там в полїції розберуть. Беріть його, хлопцї, та щоб не утїк.

Т и х. (*Одсовуючись назад*) Позвольте, господа.. Это недоразумѣніе... Я никакихъ прокламацій вамъ не давалъ. Я — совсѣмъ не революціонер... Я только хотѣлъ вамъ...

С е н ь к а. Стойте хлопцї. Он умєєт і по руському говорить.

П і в н и к. А-а! Он як? Беріть хлопцї!

Т и х. Господа! Это странно... Вѣдь вы не поняли меня... Если вамъ не нравится, а могу уйти, но при чемъ тут полиція?

П і в н и к. (*беручи його під руку*) Нїчого, ми там побачимо. Беріть. Ходїм! (*Другі беруть під руку й всї рушають. Ті що позаду сміють ся*).

С е н ь к а (*грає марш*).

Т и х. (*Щось гаряче говорить, але за гомоном не чуть його. З двору реготом вибігають* А с я, Т а ї с я *й з ними тихо виходить* О к с а н а).

А с я. (*Підбігає до Карпа в захватї*) Ой, чудесно як! Я страшно рада! Ха-ха-ха!

К а р п о. (*здивований*) А ви де взялись? панна Оксана?

А с я. А ми вже давно тут. І все чули.

К а р п о. (*здоровкаючись з нею й Оксаною*). Там, у дворі?

А с я. А тож! Ви чудесно зробили! А яка прелєсть цей Сєнька.

О к с а н а. Вони його випустять?

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Карпо. Не бійтесь, випустять. Трошки тільки зібють охоту від співочих товариств. Можете не турбуватись.

Оксана. Ох, ні, я серйозно боюсь, щоб вони йому не зробили чогось злого.

Ася (*горяче*). І нічого подібного. І зовсім ви не боїтесь! І чого ви приставляєте ся, Оксано? Ви ж самі сміялись і радіди, як повели його. Фу, негарно! Це вона, щоб зробить вам досадно.

Окс. (*сміється ся*). Асю!

Ася. А що, неправда?

Карпо. Я цілком вірю, що панна Оксана боїть ся за свого... знайомого. Але я запевняю, що йому нічого злого не буде. Таїсю! Біжи скажи Півнику, щоб пустили його.

Ася. І я з вами, Таїсю! (*Обидві біжать до гурту, який зупинив ся, оточивши Тих.*).

Карпо. Коли ви так боїтесь, то можете й самі піти й визволить його.

Оксана. Я вже не боюсь. А бачите, я прийшла таки в гості до вас? Не проженете?

Карпо. Я не маю такого звичаю...

Оксана. І знаєте за чим? Ви колись мені обіцяли, що скажете, як про мене раніще думали.

Карпо (*здивовано*). Я обіцяв? Це ви самі казали...

Окс. Ах, це я сама. Ну, все одно.

Карпо. А вам це дуже хочеть ся знать?

Оксана. Дуже.

Карпо. Через що?

Оксана. Так. Треба.

Карпо (*з чудною посмішкою*). Ну, добре. Коли ви так дуже хочете... Ну, так я думав, що у вас є те, що єсть у селян.

Оксана. Се-б-то?

Карпо. Се-б-то, страданне і бажанне вирватись з його.

Оксана. А...?

Карпо. А його у вас уже немає. Єсть панське кисле каяттє. От і все.

Оксана. Чекайте. А ви самі не маєте діла з панами? Ви у них не буваєте?

Карпо. Я беру у них книжки читать. І слухаю, що вони говорять.

Оксана. Я теж слухаю.

Карпо. І співочі товариства орґанізуєте.

Оксана (*гнівно*). Неправда! Я була дурна, послухала тата й приїхала сюда, але ми ніколи не збірали співочі товариства орґанізовувати. Це ви їх піддержували!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Карпо. Я? Коли?

Оксана. А коли питались у вашого авторитета, хіба ви не сказали, що „це, звичайно, хороша ідея".

Карпо. Я не хотів просто балакать і щоб одчепитись...

Оксана. Ну, а я навіть цього не говорила. І ви не маєте права так про мене... Але все одно... Раз ви так думаєте, слова не помо-жуть. Асю!

Карпо. Мені здавалось, що ви... цілком на боці цих... співочих компаній...

Оксана. Хіба я сліпа і не бачу, що це компанія? Це тільки татови вони ще можуть здаватись героями.

Карпо. Потім... ви зо мною поводились останній час як з ворогом.

Оксана. Нїхто з вами так не поводив ся. Це ви зволили завжди критично подивлятись на мене і мало не з призирством дивитись на мене.

Карпо (*вражено*). Я??

Оксана. А хто? Чого ви зо мною завжди такий церемонний, набурмосений? З своїма товаришами ви зовсім инчий.

Карпо Я... право... Чекайте... Я перш усього, думав, що вам... ну, неінтересно зо мною.

Оксана. Неправда! Ви навмисне тїкали, як я вас кликала.

Карпо. Я тїкав бо ви сміялись з мене.

Оксана. Ах, я сміялась з його! Бідний! Ну, так я більше вже не буду сміятись, не бійтесь, я виїжжаю звідси.

Карпо (*живо*). Зовсїм?

Оксана (*нїби байдуже*). Цілком. Як тато собі хоче, а я або на курси поїду або в учительки піду. Можете буть спокійні тепер.

Карпо. Хм!.. А куди ж всї ті гроші, що збирались на школи?

Оксана. А мені яке дїло! Це не мої гроши. Я татови ражу самому збудувати дві-три школи і заспокоїтись, коли йому муляють ці гроші. Він упираєть ся.

Карпо (*тихо*). І ми нїколи не побачимось більше?

Оксана (*з зхвильованим сміхом*). Мені здаєть ся, ви повинні тільки радіти.

Карпо. (*хвилюєть ся*) Радїти нема чого.

Оксана. Не буду більше сміятись з вас. (*Раптом*). Ех, ви! Сміялась я з його! Ну, бувайте! Хлопці вже вертають ся. Треба йти до дому.

Карпо. Зайдіть на часинку до нас.

Оксана. Дуже хочете?

Карпо. Дуже.

Оксана. Добре. А лаяти мене більше не будете? (*Дивить ся на його*).

Карпо. Ех! (*Крутить головою. Входять у двір*).

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ася (*біжучи поперед усїх з сміхом*) Оксано! Оксано!

Таїся (*за нею*). Асю! А він, здаеть ся, впізнав зас...

Ася (*зупиняючись*). Хто? Оттой сліпак? Пфі! Він од страху батька рідного не впізнав би. Ой, от сміху буде! Ха-ха-ха! Боже, який жалкий! „Революціонер“ „Изините, если не пранить ся“... Ха-ха-ха! От тепер напише, як живуть люди на Червоній Балцї! (*Хлопцї з сміхом підходять*).

Сенька (*граючи на гармонїї*). От так малороссійскія пѣсни!

Голоси: От знатиме, як співочі товариства закладать!

— Аж окуляри загубив!

Півник. Карпо! Карпо! А куди ж він пропав?

Ася. Оксано! (*Підбігае до фіртки, але зараз же одкидаеть ся назад і зачиняе фіртку*)

Півник. А! Наші баришні знов появили ся? Бачили, як ми провожали нашого фендрика?

Ася. (*змішано*). Бачили... Смішний... Ви Карпа кличите? (*Голосно*): Оксано! Ходім до-до-о-му! (*Очиняеть ся фіртка й виходить Оксана, за нею Карпо. Обоє не то засоромлені, не то сяють*).

Оксана (*швидко до Таїсї*). Прощайте, Таїсю... Треба йти. Ходім, Асю.

Карпо (*швидко до неї, немов згадавши*). А коли? Сьогодня?

Оксана. Сьогодня.

Ася (*хапае її за руки, зазирае в очи шопоче*). Оксапочко! Я бачила!,. Я над... над - надзвичайно рада!!

Оксана. Не гарно підглядать!

Ася. Я ж ненавмисне.

Сенька. А куди ж ви, баришні? От тобі маеш! А ще раз потанцювать.

Ася (*озираючись*). Прощайте. Нема коли. До побачення, Карпо! Я вас люблю! (*Всї регочуть*).

Ася (*сміеть ся до всїх*): А вас нї!

Голоси: От тобі й Карпо!

— Браво!

— Полюбіть і мене!

Сенька: А що? Я не казав, що він уже собі десь виходив?

Карпо. Хлопцї! Ставлю пива на всїх!

Голоси: Тю-у! Урра!

— А коли весілля?

— Заручини? А яка саме?

Сенька (*граe*) Йех, кину кужіль на полицю
Сама піду на улицю“.

Починае танцювати, обнявши Карпа.

ЗАВІСА.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ДІЯ IV.

Вітальня у Кендюхів.

Зах. Наз. (*неприємно зхвильованний, швидко ходить по хаті, за ним з запобігливим співчуваючим поглядом* Секлетія Лазоровна.

Зах. Наз. Не сподівав ся!.. Не сподівав ся!

Секл. Лаз. Та від таких людей, звичайно, нічого доброго сподіватись і не можна було. Може вони чимсь образили вас? Це у них легко.

Зах. Наз. Ні, ні... Вибачайте, Секлетія Лазаровно, я нічого сказати не можу. Це така річ... Мене це не торкаєть ся, але... але менї неприємно тепер оставать ся у них...

Секл. Лаз. Господи! Та я ж вам скільки раз кажу: переходьте до нас. Тут вам і спокій і привіт... І все ж таки у своїх, своя й мова. А там одна ота кацапка...

Зах. Наз. Дуже дякую... Дуже дякую... Але ми мабуть, швидко поїдемо... Ми може, переїдемо в отель.

Секл. Лаз. (*образившись*). А, коли ви нас цураєтесь і отель для вас краще нашої оселі, то ми не сміємо.

Зах. Наз. Вибачайте, Секлетіє Лазоровно! Я тільки боюсь, що ми вас стіснимо...

Секл. Лаз. Для нас буде тільки велика радість...

Зах. Наз. Я не знаю ще...

Секл. Лаз. (*Підхобячи до вікна*). О! От як раз і панна Оксана йде... З Хацкельом.

Зах. Наз. (*Живо підходить*). Можна одчинить вікно?

Секл. Лаз. Прошу, прошу. (*Одчиняє вікно*).

Зах. Наз, (*Гукає:*) Саню!.. Саню!.. На хвилинку... Дуже треба... Драстуйте, Самійло Григороничу... Нічого, спасибі, так собі... (*Одходить од вікна*).

Секл. Лаз. Треба піти одчинити... Так ви сьогодня ж, зараз і переходьте до нас. Я скажу прибрати вам кімнати... Дуже дуже, раді будемо вам...

Зах. Наз. (*Неуважно заклопотано*). Дякую... Дякую...

Секк. Лаз. І дякувать нема за що? Хіба ми не рідні? Я Саню всею душею люблю. (*Йде в сіни й вертаєть ся з Оксаною*).

Окс. (*Трівожно*). Що таке, таточку? Чого ти такий?

Зах. Наз. Так, нічого... Маю тобі де-що сказати... Ти не дуже занята?

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Окс. Нї... Кавалєр може підождати...

Сек. Лаз. Так ви собі тут говоріть, а я піду кімнату вам прибірати.

Зах. Наз. Дякую, дякую. (*Секл. Лаз. виходить*).

Окс. Які кімнати? На віщо?

Зах, Наз. (*Мнеть ся*). Та, знаєш, я хочу переїхать од Михалевичів.

Окс. Через що? Що трапилось?

Зах. Наз. Та бачиш, дитинко... Тільки ти не хвилюй ся.. Чи то я сам хвилююсь? Ну, та нїчого... Власне, нїчого такого й не сталось... Тільки якось мене це вдарило... Знаєш, як от буває несподївано щось ударить.. Хм!

Окс. Та що ж таке, татуню? Знов видурили у вас грошей?

Зах. Наз. А-а, як ти можеш так говорити, Саню! А, як негарно! Ніхто в мене не видурює. Даю, бо хочу...

Окс. Ну, добре... Але що ж таке?

Зах. Наз. Тут більше, так сказать, морального чи що... характеру... Власне, то не моє дїло.

Окс. Ах, татку! Та говори ж уже!

Зах. Нар. (*Озираючись*). Ну, той... Ну, я бачив... Я помітив, що Ксенія Андрієвна... зражує своєму чоловікови...

Окс. (*Спокійно з посмішкою*). Тай годї?

Зах. Наз. (*Обурено*). Як-то „та й годї“? Як-то „та й годї“! Оце маєш! Оце хороша штука! Отаккому чоловікови! Та ти подумай... Та що говориш? Ну, знаєш, ти тут набралась духу... Та то, по твоєму нїчого?

Окс. Татуську! Перш усього, „не хвилюй ся“!

Зах. Наз. Та як „не хвилюй ся“!

Окс. Чекай. Ти цього міг ждати від них.

Зах. Наз. Від кого? Та що ти?! Ксенія Андрієвна? Та ти подумай, що вона говорила про таке? Як же ж вона сама ганьбила розпусту, свободну любов і все...

Окс. Ха-ха-ха! Бідний Татусїку!

Зах. Наз. Та постій!.. Знаєш, я нечаянно все підслухував... Я сижу собі в столовій і читаю. От так скажем, як оце... Двері трошки очиняні в вітальню... Ну, сижу читаю... Коли чую щось увійшло... У вітальню... Балакають. Ну, балакають, то й хай собі. Чую, один голос Ксенії Андріївни, а другий чийсь чужий, чоловічий. Ну, нїчого... думаю,

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

побачать мене то й замовкнуть... Коли це чую на „ти“... А далї обнялись, цїлують ся... Та так, що... Ну, та про це тобі рано ще... А потім ще щось таке про мене чогось... Я вже не памятаю що, але нїколи не сподївав ся, що вона може так погано говорить про мене. А в очі ж таке говорила...

Окс. Що ж саме?

Зах. Наз. А, хто його зна! Ну, щось вроді того, що я старий дурень і що Анатолій Олександрович тепер возить ся зо мною... Щось оттаке... Та так менї це все гидко стало, що я не пямятаю, як вийшов звідти... Тай утїк сюди...

Окс. А хто такий той, що з нею був?

Зах. Наз. Не знаю... Бачив тільки, що на йому білий костюм в пасочках і біла шляпа з такою широкою жовто-синьою стьожкою... Чогось це менї кіпулось в очи. А стояв до мене спиною... Не бачив лиця... От таке!.. Та так мене це...Ах, не споподївав ся!.. Ну, ти подумай..,

Окс. Знаєш що, татусю, хай їм біс... Давай собі поїдемо. У нас зовсїм інчі інтереси, ніж у них... Їм нїколи з нами возить ся.

Зах. Наз. Що нїколи? Чого нїколи?

Окс. Ну, ти дивись, ми цїлий місяць тут сидимо й нїчого не вияснилось...

Зах. Наз. А хто винен? Ну? Нїколи? Зберуть ся й розбігають ся... От нїколи... І нїчого не добєш ся...

Окс. (*З посмішкою*). А коли ж ти добеш ся!

Зах. Наз. А от візьму покину Михалевича й поведу дїло тільки з цею партією... От і добюсь. Жаль тільки що прийдеть ся розстатись з Хацкельом. Прекрасний чоловік! З ним можна дїло мать. З Жидів все таки. Розумні люди. От би тобі такото мужа! Я щиро кажу. На, дав би йому в руки всї гроші, роби що хочеш і дайте менї спокій. І був би спокійний, що дїло моє буде зроблено.

Окс. Так чого ж? Давай та й заспокой ся.

Зах. Наз. А ти?

Окс. Що я?

Зах. Наз. А ти як? згодна?.. Він тобі подобаєть ся?

Окс. Хм! Я тілки що почала з ним одну цїкаву розмову. Менї дуже хотїло ся б, щоб ти послухав її... Хочеш я його закличу, а ти посидь у їдальнї й послухай. Ще одну розмову, ха-ха-ха!

Зах. Наз. Яка-ж то розмова?

Окс. Ну, от послухай... Я навіть дуже цього хочу. Добре?.. Я його покличу...

Зах. Наз. Чекай, чекай!., Що-ж то таке погане чи що?

Окс. Нї, як на чий погляд... Ну, я кличу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Зах. Наз. (*Злякано*). Та чекай!.. От такої... Та ти менї скажи, що за розмова. Не можна-ж так.

Окс. Нї, не скажу. Послухай сам. Ти все одно менї нїчого не віриш про їх. Ну, так послухай сам... Ну? Кликати?

Зах. Наз. От упялась!.. Покликати... Я не маю часу слухати всякі розмови, буде з мене. Я зараз буду писать листа Анатолію Олександровичу, що уходимо од його.

Окс. Чудесно. Он маєш чернило, перо... Папер є?

Зах. Наз (*Мнеть ся*). Та я, власне, вже написав... Я хотїв сказати, провірить хочу... (*Виймає з кишенї листа*). От послухай...

Окс. А ну...

Зах. Наз. (*Читає*). „Шановний добродію, Анатолію Олексадровичу! Не маючи спромоги вияснити вам причин, я мушу сповістити вас, що не можу більше користувати ся вашою гостинністю“.... — Розумієш, я ж не можу йому сказати, що бачив, як його жінка... Це не моє дїло...

Оксана. Ну певно, я розумію...

Зах. Наз. „Прошу не бути за це на мене в претензії, так само як і за те, що справу з орґанїзацією шкіл по Українї з вами перериваю“. — Розумієш, я не можу більше так. Коли вони з мене сміють ся, то чого ж я буду? Потім все це у них страшно мляво. Я не можу... Вони всї боять ся чогось, якісь такі. Я не можу... Я не сужу їх, але в мене другий характер... Инчий темперамент, так сказать...

Оксана. Так, так... Далї?

Зах. Наз. „З вами перериваю... Що до грошей, які ви взяли у мене на орґанїзацію співочих товариств, то прошу їх передати в руки панї Добросердечної. Захар Пилипенко“. От і все... Сухо й різко, правда? Га? Занадто сухо, правда? Ти не думаєш?

Оксана. Нї, чого ж... Не можеш же ти делїкатничати в такій справі.

Зах. Наз. Так, так. Я теж так думав... Так, думаєш, можна одіслать в такій формі?

Оксана. Розумієть ся. Тільки, менї здаєть ся, що він страшно образить ся й буде допитуватись, через що покинули його.

Зах. Наз. Я теж так думаю... Я теж так думаю. Але не можу ж я йому сказать... Потім менї самому здавалось, що він трохи нещирий зо мною. Може, я помиляв ся, але це все ж таки...

Оксана (*весело*). Одіслать! Він, мабуть, зараз же прибіжить сюди. Давай сюди! Секлетія Лазаровна моментально одправить його...

Зах. Наз. А це гарно, що Секлетія Лазаровна буде посилать? Чи він чого не подумає?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Оксана. Розуміють ся, подумає, що ти перейшов на бік Секлетії і йому каюк. Тепер його випруть.

Зах. Наз. Господи! І чого вони сварять ся? І за віщо? Ну, хай би там програми, прінціпи, я розумію, за прінціпи можна, так сказать, з батьком рідним посварить ся. Ну, а вони чого? Ніякої ж ріжниці нема... Їй-богу! Чи я нічого не розумію, чи дурний такий, а скільки не вслухаюсь, ніяк не розберу, в чому ріжниця...

Оксана (*сміють ся*). Татку мій хороший, і не треба й думать.

Зах. Наз. Чекай! Як же не думать? Як же не думать? Треба ж щось робить? Ми ж таки інтеліґентні люди, ми, так сказать, обовязані щось робить, раз узялись за це. А то ж що виходить? Хазяйнувать, так хазяйнувать! Помагать народу, так помагать! Їй-богу, я не розумію.

Оксана. Ну, татку, листа ми посилаємо! (*Іде до ґдальні*). Секлетіє Лазаровно!.. Будьте ласкаві, на хвилинку. (*Входить Секл. Лаз.*).

Оксана. Чи не можете ви кимсь послати зараз листа до Михалевичів? Тут тато пише, що перериває з ними всякі справи.

Секл. Лаз. (*з захованою радістю, стараючись бути серйозною*). А чого ж, з охотою. Зараз же... Через дві хвилини буде там.

Оксана. Будьте ласкаві. (*Дає листа*).

Секл. Лаз. А там прийшла Ася, щось має до вас. Та я не пустила, щоб не перешкодила вам у розмові. Асю!

Оксана. Я дуже рада. Менї як раз її треба.

Секл. Лаз. Асю! Так я зараз же листа одправлю... А кімнати вам прибірають ся.

Оксана. Дуже дякуємо. (*Секл. Лаз. виходить. Вбігає Ася*).

Оксана. Ти мене шукаєш?

Ася. Я скучила за тобою і більше нічого... А чого ви такі смутні, Захаре Назаровичу?

Зах. Наз. (*змішано*). Нї, нічого... Так трохи неприємности.

Ася. Ой, як неприємні ці неприємности.

Оксана. (*одводячи її вбік*). Аську! Біжи моментально на звощику на завод і привези сюди Карпа. Чуєш? Щоб за двадцять хвилин ти вже була тут. За це ти побачиш дуже цїкаву комедію.

Ася (*в захваті*). Ти хочеш обявитись Правда? Оксаночко? Правда?

Оксана. Побачиш. Катай. Треба кувати залізо поки гаряче. Ага! От ще що. Там на улиці жде мене Хацкель. Скажи йому, щоб ішов сюди. Я жду його.

Ася. На віщо він тобі?

Оксана. Нїчого. Треба. Живо, Асюк! Сьогодня, здаєть ся, буде кінець.. І ще одне можливо, що тобі прийдеть ся почути де-що неприємне про твою мачиху й батька...

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ася. Що таке?

Оксана. Зараз не скажу. Може, й не прийдеть ся. Біжи, біжи. Хай кидає все й як є так і їде. Розумієш? Чудесно буде!

Ася. Ух, моментально! (*Вилїтає з хати*).

Зах. Наз. (*здивовано*). Що таке?

Оксана Нїчого. Зараз Хацкель прийде. Хочеш послухать нашої розмови? Дуже цїкава. Я ражу тобі, татуську, послухати.

Зах. Наз. Слухай, я думаю, чи не занадто різко я написав, га?

Оксана. Нїчого не різко! Добре. Не думай, уже послано. Лучче іди в їдальню, сядь і слухай. Тільки не перебивай, добре?

Зах. Наз Та про що ви будете говорить?

Оксана. От послухаєш. Іди, іди, зараз ввійде Хацкель.

Зах. Наз. (*стискує плечима*). Щось таке робить ся.

Оксана. Ближче до дверей сїдай. (*Виводить його з вітальнї й вертаєть ся, не зачинивши щільно дверей. Сама підходить до вікна дивить ся на улицю й іде в сїни. Вертаєть ся з Хацкельом. Мив виляд несмілої й нїби закоханої*).

Хацкель. Ая вже будував рїжні гадки про вашу довгу відсутність

Оксана. Вибачайте, будь ласка. Тут маленька справа була в тата. Вона ще не скінчилась і я мушу підождати. Ви нїчого не маєте проти, коли ми тут скінчимо нашу цїкаву розмову?

Хацкель. Менї надмірно приємно на всякому місцї розмовляти з вами.

Оксана (*соромливо*). Ви жартуєте.

Хацкель. В таких справах я не жартую.

Оксана. Хочу вірити... Але вернемось до нашої розмови. Через що ви гадаєте, що наша справа з школами не матиме успіху?

Хацкель. Я можу висловлюватись отверто?

Оксана. Я дуже прошу.

Хацкель. Так я вам так скажу. Це утопія. Ваш тато — ентузіаст і ідеалїст. Я вам скажу отверто: до його проекту нїхто серйозно не відносить ся.

Оксана. Через що?

Хацкель. Ну, знаєте, не вам питати через що. Нї одна школа не вдержить ся й місяця, їх позакривають.

Оксана. Чого ради?

Хацкель. Ну, „чого ради“... Смішне питанне. Але допустимо, що не позакривають. Яка рація в цих школах? Народови треба инчої культури. Я знаю, ви думаєте, землї треба. Нї. Це — теж помилка, це погляд старих народників. Землї досить, треба вміти обробляти її. Ось

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

в чому вся заковика. (*За дверима чути кряканнє. Оксана трівожно дивить ся туди*).

Хацкель. Там хтось есть?

Оксана. Нї, то, мабуть, прислуга прибірає. Я вас слухаю далї.

Хацкель. Так. Так от нам треба тільки в цьому напрямі вести свою культурну роботу. А проєкт вашого тата, вибачайте, наївна і смішна утопія. Я давненько вже думав з вами побалакати про це. Знаючи ваш вплив на Захара Назаровича, хотїв навіть звернутись до вас з проханнєм вплинути на його так, щоб він переконав ся в наш бік.

Оксана. Я й сама думала порадитись з вами.

Хацкель. Правда?

Оксана. І теж давненько. Та не одважувалась.

Хацкель. Даремно. Я знаю, ваш тато незадоволений нами і хилить ся вбік наших противників. Але можу запевнити, що тут він не знайде сшівчуття. Тут просто хотять видурить гроші і більше нїчого.

(*За дверима якесь бурмотїннє*).

Хацкель. Нас не можуть підслухати?

Оксана. Нї, нї, це прислуга, вона завжди буркоче щось собі під ніс. Уявіть собі, я теж так думала. Але це не вдасть ся, бо знаєте, тато такий чудак: він хоче, щоб я вийшла заміж і тодї він вручить моєму чоловікови всї гроші, щоб той за його вів справу.

Хацкель. А!.. Це розумна ідея...

Оксана. І знаєте що?.. Я буду теж говорити одверто... Добре?

Хацкель. О, прошу дуже.

Оксана. Скажіть отверто: ви любите мене?

Хацкель. О, панно!..

Оксана. Нї, нї, отверто, отверто, як самому собі.

Хацкель. Я вас поважаю так, що...

Оксана. Ну, словом, ясно.

Хацкель. Чекайте. Я не можу сказати, щоб горів пристрастю, але моє чуттє остільки дуже, що я навіть давно маю намір прохати вашої руки... Я розумію, зараз це виходить якось...

Оксана (*затуляючи руками лице, немов від хвилювання*). О, я цього не сподївала ся.

Хацкель. Ви одмовляєте менї?

Оксана. Ох, нї... Я для того й спитала вас. Річ не в цім. Ми ж не зможемо побратись: ви—Єврей... Чекайте. І знаючи ваші погляди на ренеґатів...

Хацкель. Панно! Я мушу вам сказати, що погляди мої трохи змінились на цю справу. Я навіть тепер збіраюсь приняти православіє.

Оксана. О?? Невже?.. Як я рада!.. Але... Ах, ви не знаєте, як тяжко з старими людьми.. Тато, наприклад, неодмінно хоче, щоб я вінчалась. (*несміло дивить ся на його*).

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Хацкель. Чекайте. Менї здаєть ся, що він навіть в розмові зо мною висловлював инчі погляди. Я навіть дивував ся, що така поважна людина так по молодому думає.

Оксана. Ах, то слова тільки! То другим можна, а я повинна вінчатись. Розумієте? Я на це дивлюсь не так гостро, як ви. Менї все одно, але ви, котрий так сильно й гаряче стоїте за вільний шлюб...

Хацкель. Вибачайте... мушу виправити помилку: стояв. Тепер я инакше думаю про це.

Оксана. Невже? Господи, ми ж ще так недавно з вами балакали.

Хацкель. Бачите, я, власне, ще остаточно не вияснив. Але в даному разї, коли ідея вимагає, то можна пожертвувати деякими своїми поглядами. Потім я не брав на увагу дїтей. Ради дїтей ми повинні вінчатись.

Оксана. Звичайно! Звичайно! Ох, невже це буде? Менї просто не вірить ся... Татко буде страшенно радий! Він так гарно до вас відносить ся... (*схаменувшись*). Ви не сміетесь з мене, що нїби сама кинулась вам на шию?

Хацкель. О, панно!.. Оксаночко.

Оксана. Потім, розумієте, татко такий чудак; хоче, щоб ми особисто нї одною копійкою не користувались з тих грошей. Але це вже занадто сурово, правда?

Хацкель. Невже таке його бажанне?

Оксана. От же подумайте. „Ви, каже, повинні самі зароблять на себе. Це, каже, грошї не нашї, а народнї, треба їх і передать цїлком народови. Ми, мовляв, тільки передаточний пункт". Менї здаєть ся, що це занадто. Прада?

Хацкель. Звичайно. Во всякому разї хоч би за услуги передачі ми маємо право щось мати.

Оксана. Именно! Але, знаєте, він хоче, щоб мій чоловік зараз же зорґанїзував комітет і туди передасть усї грошї. Так що нїякого відношення й не будем мати до їх. Як з цим бути?

Хацкель. Чекайте... Як же так? Невже він не вірить нам?

Оксана. Нї, він именно вірить і через те.

Хацкель. Позвольте, але при чому ж тут законний шлюб і таке инче? Потім ви сказали, що він всї грошї дає зятеви.

Оксана. Ну-да! Щоб той передав у комітет.

Хацкель. Значить, він нотаріальним порядком переведе всї грошї на зятя, а той...

Оксана. От-то-то бо й є, що нї. Він за собою всї права зоставляє.

Хацкель (*починав дратуватись*). Чекайте. Я нїчого не розумію. На віщо ж йому той ідіотський—вибачайте! — зять?

Оксана. Як на віщо? Це ж мій муж.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Хацкель. Ну-да, я розумію, але при чому тут гроші? Їй богу, тато ваш—вибачайте—якийсь комік. Він носить ся з цими грішми, як... вибачайте мені, дурень з писаною торбою... Коли він хоче справді їх дати на якусь ідею, то... (*Двері з їдальні раптом розчиняють ся і в страшному гнїві вибігає Захар Назарович. Весь червоний, дріжащий, показує рукою на двері в сїни й не своїм голосом кричить:*) Геть!! Геть звідси зараз же!

Хацкель (*підводячись, злякано*). Добродію!...

Зах. Наз. Геть, а то я тебе... (*Озирлєть ся, щоб щось схопити*).

Оксана. (*до йдю*). Таточку, таточку, не треба так (*до Хацкеля*). Добродію, ідіть собі швидче, ви мені більше не потрібні. (*Вибігає Секл. Лаз.*).

Хацкель. Чекайте, але що ж це таке?

Зах. Наз. Геть кажу, звідси! (*Дріжить*).

Оксана. Таточку! Добродію! Я вам кажу, забірайтесь, ви більше непотрібні тут!

Хацкель. Чекайте ж! (*Повертаєть й хутко виходить*).

Зах. Наз. (*безсило падає в кресло, важко дихає*). Ху!

Оксана. Таточку, заспокой ся.

Секл. Лаз. Що тут таке вийшло? Цей Жид образив вас? Я бачила, Захар Назарович сидів в їдальні, думала не хоче перешкажать вам...

Зах. Наз. Це-така мерзота.. Це...

Оксана. Таточку, тобі треба лягти. Секлетіє Лазаровно, поможіть, будь ласка, татови треба хоч дві хвилинки полежать після такого вибуху.

Зах. Наз. Не треба, не треба, я й так... Пройде.

Оксана. Нї, нї, нї, вставай... Ходім, ти мусиш лягти. Під ту руку беріть, Секлетіє Лазаровно.

Секл. Лаз. Ось, ось... Нїчого, нїчого... Тут в їдальні на канапі можна лягти... От жидова подла? Ви скажіть же таке... Вліз в чужу хату й ще тобі... (*Заходять в їдальню*).

Якийсь час нїкого нема. З сїней хутко виходить Тихенький, чукає:

— Секлетіє Лазаровно!

Секл. Лаз. (*вибігає з їдальні*). Тш! Не кричіть.

Тих. Що таке?

Сек. Лаз. (*шопотом*). Захар Назарович трошки заслаб. З Михачевичами він посварив ся! Потім ще зараз тут таке вийшло. Крий Боже! Той Жид, Хацкель забрав ся сюди щось їм сказав. Та оце його вигнали, Оксана й старий. Розумієте? Тш! Чого ви не зявлялись! Вона і вчора питалась про вас.

Тих. Я трохи слабий був.

Секл. Лаз. Це після аґітації? Мабуть, застудились. Глядіть же, Євмене!... О, ще когось несе. Як раз не в пору. Хотїла ще сказать.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Входить Кідрат Пилип. *Голосно:*

— А чого то в вас двері настіж, як у корчмі? Га? Експропріацій не боїтесь. Ху! Жену аж два квартали за цим люципером і не дожену. Чого вас нечистий так пре, наче за вами ціле співоче товариство женеть ся? Ха-ха-ха. Драстуйте. Що це вас не видно? Розказсуйте ж, як вас там мняли хлопці на Черзоній Балці?

Тих. Нїхто мене не мняв...

Секл. Лаз. Вибичайте, я на хвилинку (*виходить*).

Кідр Пил. Та я теж на хвилинку (*до Тих.*). Спеціяльно за вами, хотїв розпитати, як вас там приймали. (*Роблячи серйозне лице*). Нї, справдї, що там у вас, я чув, вийшло? Арештувать хотїли?

Тих. Та єрунда. Напав на чорносотенців.

Кіндр. Пил. Та невже? Де ж вони набрались там.

Тих. Та нїчого дивного. На передмістях, звичайно зрусіфікований і чорносотений народ.

Кідр. Пил. І дуже зрусіфіковані.

Тих. Страшенно. Украïнських пісень і не чули. „Высокую могилу“ знаєте, цю дворницьку пісню називають украïнською. Взагалї безнадїйна публїка.

Кіндр. Пил. Ну, а за що ж вас у буцигарню хотїли одтарабанити?

Тих. Ах, це комізм такий! (*Насильно сміеть ся*). Страшеннї, знаєте, чорносотенцї, ну, і, розумієть ся, зараз же подумали, що я до їх з прокламаціями. Ну, та я обяснив їм, ми поговорили собі і розійшлись.

Кіндр. Пил. Кажуть, що ви так росходились, що тїкаючи й окуляри розбили, ха-ха-ха! І по руському забалакали.

Тих. (*змішаною*). Ну, ерунда! Хто це вам казав? (*Голосний дзвінок*).

Кіндр. Ого, хтось сердитий дзвонить. Що вона за бенеря? (*Йде до сїней. Хутко входить Анатолїй Олександрович*).

(*Анатолїй Олекс. до Кіндр. Пил.*). — Добродїй Пилипенко тут?

Кіндр. Пил. Не знаю...

Анат. Олекс. Ну, можете не грать зо мною комедії. Менї на одну хвилину.

Кіндр. Тю! Хто комедії грає? Диво! (*Вбігав Секл. Лаз.*).

Анат. Олекс. Доброго здоровя! Можна бачити Захара Назаровича?

Секл. Лаз. Не зна-аю... Він зараз хворий. І взагалї я дивуюсь вам, добродію... Здаеть ся ви могли б дати спокій людинї, яку ваш же прихвостень так образив. (*Входить Наз. Зах. і Оксана*).

Анат. Олекс. Який прихвостень? Яка образа? (*До Зах. Наз. Улесливо*). Захаре Назаровичу! Що ж це ви так утїкли? Га? Я все та-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ки хотів би, щоб ви менї принаймнї обяснили... Може, вас хто образив без мене? Ви скажіть, як же це так?

Зах. Наз. (*зтомлено, з нїяковістю*). Я вам нїчого обяснити не можу... І крім того...

Анат. Олекс. Ви вибачайте. Вам здаеть ся, негарно. Я вас турбую. Але мене так боляче вразила ваша записка, що я зараз же побіг сюди.

Зах. Наз. Ви спитайте Хацкеля, він скаже. (*Розпаляючись*). І потім, добродію, менї це все надокучило. Я — не хлопчик! Я сам служив у земстві тридцять років. Я сам добре знаю, що таке утопія! Це ви комедіянти! От що! Я з вами дїла нїякого не хочу мать!

Оксана. Таточку, таточку.

Кіндр. Пил. (*у півголос*). Що за причина тут стала ся?

Анат. Олекс. (*Випрямляючись, холодно, з неважливою посмішкою*). Прекрасно. Я этого, конечно, и ждалъ. (*До Секл. Лаз.*). Это, несомнѣнно, ваша работа. Поздравляю. Но вмѣстѣ съ этимъ имѣю честь заявить, что торжествовать вам не прійдется: я вихожу изъ партіи и прошу коминѣ больше не обращать ся по поводу вашихъ дѣлъ.

Секл. Лаз. Оце так. (*Єхидно*). З української мови теж виходите? А хто ж нам відчит каси дасть?

Анат. Олекс. Секретарь Хацкель! А деньги этого... страннаго чудака (*показуе на Зах. Наз.*).

Оксана. Ви!!

Кіндр. Пил. Та в три шиї його стерву! Що це таке?!

Анат. Олекс. Если вы всѣ будете орать, то я не скажу ничего о томъ...

Секл. Лаз. Чи ви бачили таке?! Геть ідіть з моеї хати!

Зах. Наз. Чекайте. Добродію, я не хотів казати, через що не можу лишитись у вас далї. А тепер... Але, нї... Ідіть собі...

Анат. Олекс. (*зневажливо посміхнувшись, озирае всїх і помалу виходить*).

Секл. Лаз. Треба сьогодня ж скликати комітет! Це казнащо! Це... От вам дїячі! От!

Зах. Наз. Як це негарно!.. Негарно, несподївано!

Кіндр. Пил. Оце так чудасія! От тобі й Михалевич, різав та поров його маму! Оце так стригнув!

Зах. Наз. (*до Секл. Лаз.*). Дякую, Секлетія Лазаровна. Дякую. Я помиляв ся в вас, вибачте... Спасибі.

Секл. Лаз. Та що там! Правда завжди вийде на гору.

Оксана. Таточку! Ми краще всього поїхали б в отель.

Секл. Лаз. Як?! А то ж чого? Оце славно було б, щоб я вас пустила. Оттаке!

Зах. Наз. Нї, нї, дитинко... Так же не можна.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Секл. Лаз. І нікуди ви не поїдете! Сьогодня ж збіраємо комітет і цю справу рішаємо. Годі вже дурить нас. Годі! Хай виходить! Паршива вівця весь гурт псує! Ач! От наші дітячі! (*Хутко входить Кость у білому костюмі з пасочками і в капелюсі з жовтосиньою стьожкою*).

Кость (*до Секл. Лаз.*). Що тут, мамо, стало ся? Чого це Михалевич такий вискочив од нас? Що тут таке? (*Здивовано озираєть ся.* Зах. Наз. *побачивши його до Оксани щось тихо й швидко говорить, показуючи на* Костя).

Секл. Лаз. Нічого, синку. Михалевич виходить з партії. От і все.

Кіндр. Пил. І покидає нам свою українську мову (*регоче*).

Секл. Лаз. (*до Зах. Наз.*). Захаре Назаровичу, вам спочинути треба. Костю, я твою кімнату гостеви даю, а ти поки що спатимеш...

Зах. Наз. Секлетіє Лазаровно! Я у вас не зостану ся. Ви вибачте мене, але я не можу. Ми зараз їдемо додому.

Секл. Лаз. (*вражено*). Оце так?! Та що ви?

Зах. Наз. Не можу, не можу. Ходім, Саню...

Оксана (*з насмішкою*). Прощайте, Секлетіє Лазаровно!

Кіндр. Пил. Оттуди к бісовому батькови!

Зах. Наз. (*хвилюючись*). Я вам скажу, Секлетіє Лазаровне, що я проти вас нічого не маю, але я не можу зоставатись у вас і мовчати. Ви спитайте у вашого сина, де він сьогодня був годину тому назад... Ходім, Саню.

Секл. Лаз. Костю, що це значить?

Кость (*змітавшись*). Я нічого не розумію... Я був... в університеті.

Секл. Лаз. (*до Зах. Наз.*). Він був в університеті. (*Входить* Ася *й* Карпо. *Обоє чудно посміхають ся. Всі зиркають на них, але особливої уваги не звертають. Тільки* Оксана *моргає їм і киває головою*).

Зах. Наз. В університеті? Ну, добре... Не моє діло. І дайте мені, панове, спокій... Я нічого знать не хочу. Хай собі в університеті... Ходім, Саню.

Секл. Лаз. Та чекайте ж! Що ж ви кидаєте тінь на мого сина й тікаєте? Що ви нас порочите? Ви думаєте, що мій син, як ваша Оксана... Я не дозволю! Подивіть ся, думає, як має торбу грошей, то й порочить сміє!

Зах. Наз. (*ледве здержуючи себе до Костя*). Ви зараз були у Ксенії Андріевни, жінки Михалевича, обнімали й цілували її. І сміяли ся з мене й з її чоловіка! Ні? Не були?

Кость. Я був, але... Смішно... Хм! Ми жартували, а вам здало ся. (*Швидко виходить в їдальню*).

Зах. Наз. Ну, добре. Ходім швидче, Саню...

Оксана. Чекай, на хвилинку. (*Киває* Асі *й* Карпові *до*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Секл. Лаз). Секлетіє Лазаровно. Вибачайте, я до вас за одним проханнєм.

Секл. Лаз. (*розтеряно*). Прошу.

Оксана. Ви колись казали, що маєте велику протекцію на один завод. Чи не могли б ви дати рекомендацію моїому чоловікови туди?

Секл. Лаз. Чоловікови? Якому чоловікови? Вашому?

Оксана. Та ну-да ж! Ми не вінчались, але ви ж така поступова людина, що, розуміеть ся, це не має для вас значіння... Карпе! Проси ж і ти, що ж я сама! Не можете? Ми б там завели співоче товариство!

Зах. Наз. Саню! Що за комедія?!

Оксана. Татку! Нїякої комедії немає. Це ж мій чоловік. Я забула тобі сказать

Секл. Лаз. (*З жахом машинально повторяє*:) Вона забула йому сказать!

Зах. Наз. Це мене дивує... Ти жартуеш?

Окс. Нїчого подібного! Правда Карпе?

Карпо. (*Весь час стояв з здержаною посмішкою*). Правда.

Ася. Я — свідок!

Секл. Лаз. Вона — свідок.

Окс. Але ми тобі це потім обясним. Ходїм, Асю! Прощайте, Панове! (*Іронічно уклоняєть ся і виводить розтеряного Захара Назаровича. За ними Карпо й Ася*).

Секл. Лаз. Вона — свідок. Що це — сон? Мара!

Кіндр. Пил. Оце так дівка, ха-ха-ха! (*Швидко вбігає заклопотаний Дримба*).

Дримба. (*Засапано говорить*) Ху! Я на хвилинку. Куди це так пішли цї — як їх зустрів на сходах?.. (*До Тих*). Оце добре, що я вас тут застав. Що це ви такі? Я дуже поспішаю. Я хотїв сказать... Менї казали, що ви вже орґанїзували одне співоче товариство. Так от у мене є гурток хлопців семинаристів, вони дуже охоче. Це семинари, знаєте дуже хороші хлопці, так той... вони дуже охоче в співоче товариство.

Тих. (*раптом скажено*:) Забірайтесь ви к чортовій матери!! Ідіот проклятий!!

Дримба. (*Приголомшений*) Та що таке?!

Кіндр. Пил. (*Падав з реготу*) Ха-ха-ха! От Безумная Лічность! А різав та порав твою маму! Співочі товариства! Ха-ха-ха!

Секл. Лаз. (*Стоїть розтеряна і щось шопоче*).

ЗАВІСА.

Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

МИХ. ГРУШЕВСЬКИЙ.

На українські теми.

Замість новорічної.

Новий рік накладає на присяжних публіцистів обовязок написати статю „для покріплення духа“ читача. Щось таке щоб полоскотало його приємно і настроїло благодушно—сього читач привчив ся вимагати від новорічної статі. Виглядає се так, як антіохійські громадяне питали від стороннїх людей, що заходили до їх сінаґоґи, — чи не мають якогось слова потїхи людям? І присяжний публіцист шукає такого слова. Запевняє, що хоч і тепер живеть ся не зовсім лихо, але в будучности буде „много превосходнѣе“, що як нема грошей — то се перед грошима, і коли нема свободи — то се тільки перед її приходом, і коли вже тепер „у нас, слава Богу, есть парламент“, де сквернослевить Пуришкевич, то в будуччині треба сподївати ся таких Пуришкевичів многе множество, так що нїхто не буде на їх навіть зважати. Таких справедливих і втїшних гадок можна нанизати на лихо пильности велику силу, завбільшки з старосвітську низку бубликів — не то що покріпити дух читача, але довести його до повної непочитальности; тому досвідчені публицисти й не радять надуживати таких утїшних слів „аж до безчувствія“. А супроти загального розповсюдженого звичаю новорічного потїшування навіть можна часом і ухилити ся від сього обовязку — бо велика хмара „кріпительних“ статей однаково і так повисне над кождим читачем.

Та, по совісти сказати, чи й треба їх? Чи варт запевняти ще раз людей, хоч би й при нагоді нового року, в тім, що невважаючи на всї перепони, які ставлять ворожі сили, житє наше невпинно поступає? Що живі сили суспільні наростають неустанно, що свідомість поширюєть в народнїх масах і готовить ґрунт для нових змагань. Що й українство, невважаючи на байдужість Українців і на ті помилки, які так щедро допускаютъ ся дїлателями українського житя, — теж стає все замітнїйшою силою, — не кажу вже про Україну австрийську, а навіть і на тій убогій і занедбаній росийській.

Ті що „поклали свої руки на рало“ народньої роботи не потрібують сих запевнень і потїшань. Вони знають се все і можуть сказати ще більше. Вони знають, що навіть в „неможливих“ обставинах нинїшнього житя можлива користна, плодотворна робота, і праця щира, одушевлена бажаннями добра і поступу народнього,

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

а не якимись стороннїми, особистими побудками, — вона не буває і не може бути марна. Скільки б не тратило ся сили на поборенне перепон, скільки б не змахувала результатів такої праці начальственна рука — зістаєть ся щось з того. І те „щось“ підносить рівень народнього житя дуже значно і помітно.

Се вони знають, і нащо їм се ще говорити?

А ті, що простягли були руки до українства в хвилї всенароднього руху, але скоренько взяли їх назад, коли показало ся, що на українській хвилї не випливеш до почестей, заробітків, не зробиш карєри, і вони швиденько повернули кругом — направо чи налїво, старанно замівши за собою слїди такого нерозважного „увлеченія“? Або ті що не одрікши ся українства і навіть „болїючи душею“ нїби то за нього, все недосужні за всякими иньшими пильнїйшими дїлами робити що небудь для українського житя? Чи й їм подати „слова утїшенія“, запевняючи, що невважаючи на ренеґатство одних, на неробство других українське житє не гине, а поступає наперед? Чи потїшити й їх, щоб не зажурили ся анї на хвилю своїм абсентеїзмом, могли бути спокійні за долю України і не ранили свого нїжного серця терном жалю і каяття? Думаю, що й тут се даремна праця, бо сї недосужні Українцї і без помочи новорічних публїцистів без великого клопоту знайдуть безлїч мотивів, якими заспокоять в перших же початках всякий приступ каяття чи жалю за долею України, і

предоставивъ почтительно намъ
погружаться въ искусства, въ науки, —

натягати свої жили на задоволенне потреб українського житя, самі тихенько займатимуть ся далї благоустройством власних дїл і дїлець.

Приходить ся сказати з старим боговидцем: неправедний нехай собі робить неправду і праведний нехай творить неправду, час наступає скоро, і кождому по дїлам їх заплата.

Прийде час, коли українство заблисне — не то що славою своєю, а так тільки легенечкими натяками, далекими можливостями своєї слави, і всї сї байдужні і недосужні земляки запалають від разу необорним запалом до українства і задивують вселенну незвичайним українським національним завзятєм, націоналїзмом і шовінїзмом, і чим хочете —

нїмим отверзуть ся уста,
прорветь ся слово як вода,

недоріки що тепер так смиренно відмовляєть ся своїм незнанєм і непривичкою до української мови, які тепер не осміляють ся звя-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:28 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зати двох слів по українськи і ніяк не можуть збагнути таінств української правописи, стрілять в небо фонтанами української красномовности, а „ницаки“ здивують незвичайною справністю в усяких українських ділах і обращеніях, науках і штуках, мистецтвах і умілостях. Як сказано в писанії — „тоді випростуєть ся язик недорік і ясна буде мова гугнивих“. Учених, досвідчених і талановитих Українців посуне в усіх фахах і справах така хмара, що світ соняшний затьмить ся і всякі там Европи засвищуть зі здивования від того несподіваного обявлення скритих українських здібностей і талантів.

Українці се ж — Боже мій, який нарід здібний, талановитий, справний, многосторонній і многогранний — аби тільки запахтило їм чимсь смашним! Се звісно всім, і навіть трудно собі представити ту ґрандіозну навалу українських Шельменків всякого стану і званія — їх нашествіє в українські літератури і науки, коли зявить ся підозріннє, що від сих літератур і наук можна діставати довольствіє. Тепер сї будучі герої українського націоналізма самі не підозрівають і не передчувають, як близько і близесенько ходить коло них отся можливість їх українського націоналізму.

Правда, що се „близесеньке“ — може бути дуже релятивне, коли рахувати його місяцями й роками. Але потенціальна близькість не підлягає нїякому сумнівови. В кождім разї веду мову до того, що ми можемо зіставити наших байдужих і недосужних земляків їх власному промишлению і замість журити ся ними, з більшою користю можемо подумати про себе і про своє діло. І то не так про зверхні обставини його, що лежать по за сферою наших безпосереднїх впливів, так що на зміну їх можемо впливати дуже мало,—хоч і не можемо через се залишати плянової участи в спільних змаганнях до перестрою загальних обставин житя, разом з иньшими суспільностями і народами, з якими звязала нас історична доля. Передусїм мусимо більше думати про ті ближші обставини, які виникають з самої нашої власної дїяльности і нею в значній мірі можуть бути змінені чи знейтралізовані. Про них варто подумати при кождій нагоді, хоч би й на новий рік.

От подумати, наприклад, хоч би й про те, що у нас — говорю сим разом про росийську Україну, — при невеликій взагалї сумі национальної роботи й енергії несорозмірно богато сеї енергії йде на внутрішнє тертє, на внутрішню боротьбу, і то боротьбу не так програм і теорій, як боротьбу ґруп і кружків. Між тим як майже зникли з публичної арени дебати партийні, програмові,

Generated on 2015-08-03 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дійсно користні для усвідомлення і політичного виховання громадянства, — їх місце зайняла полеміка позбавлена всякої теоретичної вартости, яка являєть ся результатом не так програмових теоретичних ріжниць, як особистих знеохочень і рахунків, та й ті, не насміляючи ся виступати з відкритим шоломом прилюдно, в пресі, далеко більше ходять ріжними потайними ходами, дорогою „устної традиції", або по просту сказавши—сплетні. Навіть дійсні, принціпіальні ріжниці не дебатують ся відкрито і щиро, в тім що становить їх зміст і істоту, а розмінюють ся або на особисті сплетні й інсінуації, що роспускають ся пошепки по просторам соборної України, або — на ріжні дрібниці про мову, правопись та всякі принагідні кусання в пяту противника. Замість літературної битви, яка мала б прочистити атмосферу і послужити певному усвідомленню суспільности, йде дрібна мародерська війна, потайна, незвязана ніякими правилами літературного лицарства, обовязкового для прилюдних виступів,—висвободжена з усяких обовязків літературної етики. Закисає літературна, а з нею й громадська атмосфера українського житя, заносить цвілю і гнилю роскладу, ширить знеохоченнє і зневіру, безмірно понижає силу і творчість громадської роботи. Замість творчої праці, енергія йде на боротьбу з отсим „внутрішнім ворогом", з многоголовою гидрою інсінуації, сплетні, котру навіть не можна викликати на смілий і чесний, прилюдний бій — бо ж не можна роспочинати полеміки з тими ріжними „шептами", що йдуть по темних кутках українського житя, з „приватними відомостями", шириними за помічю „голубиної почти". Хіба покинути всяке діло і зайняти ся на якийсь час — прикладом декотрих росийських революційних партий — судами чести і всякими иньшими подібними процесами? Перспектива также не з веселих!..

Само по собі се явище, розуміть ся, стоїть теж в залежности від обставин загальнійших. Тут дає себе знати взагалі те „подполье", в яке загнано разом з усім росийським також і українське житє: брак елементарних підстав свобідного і сильного громадського житя, брак атмосфери взагалі. Широкий, здоровий розвій громадського житя без сумніву розвіяв би сі нездорові зародки сплетні й громадського мародерства. Се я казав уже давнійше, обговорюючи прояви нездорового українського гуртківства [1]), і тепер можу тільки повторити. Але що нинішня затяжна реакція взагалі не віщує скорого прочищення атмосфери, а на можливостях неспо-

[1]) ЛНВ, 1908 кн. I с. 192—3.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:29 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дїваних пертурбацій не можна опирати своїх плянів і надій, тож і громадянство мусить, не чекаючи тих загальних змін, само дбати про оздоровленнє української атмосфери, в котрій йому доводить ся жити. Бо се таки в дуже значній мірі й залежить від нього — чи підтримувати далї сї мародерські інстинкти, прихиляючи уха свої та пускаючи далї в оборот усякий сплетницький матеріал, який роспускаєть ся мїж люде — чи відпихати його від себе, жадаючи, щоб принціпіальні справи обговорювали ся прилюдно, в пресї, а те що не має принціпіального інтереса — аби відкидало ся без уваги.

Чи треба казати що се друге — то не якийсь обовязок милосердя супроти своїх робітників, навіть не льояльности супроти них, а проста неминуча умова культурного житя? Суспільність, яка хоче бути культурною, яка має в своїм роспорядженнї культурні знарядя, не повинна вертати ся до форм і звичаїв старосвітського хуторянського житя, коли наші полупанки лежали на печи, чекаючи, поки якийсь повітовий вістник завитає до них і привезе три короби повітових новин і сплетень, сплетених з Wahrheit і Dichtung, які в такій ролї полубелєтристичного матеріалу будуть ширити ся і ширячи ся—далї розвивати ся й рости за браком якоїсь реальнїйшої поживи розуму і фантазії. А власне на сю стежку сходить наше житє. Пресою публїка цїкавить ся мало: в нїй все однаково не довідаєш ся нїчого — про одне не хочуть писати, щоб „не дати матеріалу ворогам“, иньше замовчують, не осміляючи ся сказати те, що лежить на душі. І „громадянин“ шукає „настоящого“ в каламутних калюжах сплетнї, що своєю смердячою парою затроюють атмосферу українського житя.

Культурність нашого українського житя — се болюче питанне, на котре раз зійшовши, дуже тяжко спинити ся, і раз уже порушивши сю справу, я не можу попрощати ся з нею, не порушивши ще декотрих її сторін.

Коли я придивляю ся до сучасного українства і порівнюю його з тим, яке було тому тридцять, сорок лїт тому назад, то при всїх безсумнївних змінах на краще, в звязку з заміною давнього україно-фільського дилєтантизму більш серіозним і свідомим українством,—все таки мене вражає болюче одна сторона нашого житя. Се безсумнївне пониженнє культурних вимог — не рівеня, а власне вимог, які ставлять ся українському житю. За сї десятилїтя у нас над старою описовою етнографічною белєтристикою наросли нові верстви белєтристики вищого порядку; у нас народила ся українська

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

наука; роблять ся замітні поступи і в сфері штуки,—все се величезний поступ, величезний плюс в порівнянню з тим старим житєм. Але він недоцінюєть ся в українськім громадянстві, або принаймні в переважній части його, яка стоїть під впливами нової української преси. Тут—се треба сказати вже раз—не цінять ся відповідно явища вищої культури і що виходить за межі так сказати культури популярної і не придатне для широкого масового ширення серед вертв не-інтелїґентних, не має взагалї прикмет „ходкости" на житєвім базарі — те не знаходить прихильної оцінки в нашій пресї. „З обовязку" його може зареґіструють, може здобудуть ся на якийсь кривобокий комплїмент,—але зовсїм очевидно, що сюди не лежить серце нашої нової ґазетної публїцистики. А що величезна частина нашого громадянства все таки стоїть і стоятиме — щоб там не було — під впливами ґазетної публїцистики, то сей настрій не зістаєть ся без впливу на громадянство і тому повинен бути трактований як явище суспільного значіння. Коли погляди купки ґазетних робітників передають ся ширшим кругам громадянства, сї погляди перестають бути простим симптомом, а варті більшої уваги. І з сього становища не можна легковажити такого явища, що у нас тепер кожде культурне явище оцінюєть ся головно і майже виключно — з становища популярности. Популяризація розцінюєть ся вище ніж самостійна наукова праця, здібність популяризования цінить ся більше, ніж знанне і дослїд; від ученої працї жадаєть ся доконче, щоб вона була „живо" написана і могла піти в широкі круги; вимоги фелетонности і злободневности накидають ся науковій і артистичній роботї—від неї вимагаєть ся не того, щоб вона була совістна, вартна і цінна в собі, а щоб була приспособлена до смаку й уподобань легкого читача, що хотїв би отак забавкою, не напружуючи голови в кілька хвиль набрати ся глибокої науки і „получить удовольствіе".

Се явище не тільки неприємне, але й сильно шкідливе. Воно не може не ослаблювати саму сю культурну роботу вищих катеґорій, значить—кінець кінцем рубає стовбур того культурного дерева, на якім виростають квітки й овочі культури популярної, народньої, і пхає українське житє на становище популярного, народнього додатка до справжніх сусїднїх культур -- так як се й хотїли б вороги українського національного житя. Не тільки робітники нашої преси, але й широкі круги нашого громадянства повинні се зрозуміти — тим більше, що й без того обставини нашого житя пхають українство до одностороннього розвою самої тільки популярної культури. Наші інтелїґентські круги малочисельні,

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

матеріяльно слабосилі, культурно теж не дуже міцні, тай в переважній мірі задоволяють свої культурні потреби, „піючи в чужих студницях“, кажучи словами старих ревнителів нашої культури. Вони через те дають тільки дуже слабеньку підставу для розвою вищих форм інтеліґентської культури. А тим часом державних і публичних ресурсів, якими підтримуєть ся вища культурна робота у инших народів, що живуть хозяєвами на своїй землі,—у нас нема. Значить інтеліґентська підмога — се майже одинока, на якій вони у нас можуть розвинути ся. Коли ж сій інтеліґенції ще крім засобів не стає і охоти — коли серед неї замість розвивати поважанне, прихильність і піетизм до сеї вищої культури ширять навпаки легковажанне, то се варте як найгострійшого протесту.

І без того уже слабосилість нашої інтеліґенції, в властивім значінню сього слова, примушує нашу культурну продукцію як найбільше знижати свій рівень, щоб захопити по можности більші круги полуінтеліґентські. Се тенденція для нашого культурного розвою дуже неприятлива, а ще наша преса силоміць гне продукцію в сей бік.

У нас тепер і без того майже нема видань, обрахованих на вищі круги інтеліґенції: все що виходить, силкуєть ся приспособити ся до читача з народу, а як не з народу — то з пів-інтеліґенції, писати популярно, „потрапляти“ на всї 1001 капризи сеї безконечно-довгої ґалериї станів і степенів публїки, і се розуміють ся, не добре, бо се приспособлюванне „до широкої публики“ не може не відбивати ся не користно на самій творчости. Так як в сфері театральної штуки навіть у найбільш серіозних представників її бачимо часто свідоме чи може навіть несвідоме приспособлюванне до тих „верхів“, що роблять касу нашого театра, і се відбиваєть ся безсумнїву незвичайно шкідливо на їх творчости,—так жаданне популярности і погоня за нею не може не відбивати ся шкідливо на творчости науковій і артистичній. Рідка і виїмкова здібність писати вповнї популярно без шкоди для серіозности і глубини викладу не часто трапляєть ся. Коли ставить ся домаганне писати популярно, то се значить для дуже багатьох — зовсїм не писати, або принаймні минати дуже багато тем, з становища інтеліґентської культури цїнних і цїкавих, але малопридатних для трактованя популярного, або фелєтонового, „живого“ — так щоб могло заінтересувати заблудящого читача.

Чимало є таких людей, котрим взагалї ся інтеліґентська культура здаєть ся для такого демократичного житя як українське

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чимсь зайвим, якоюсь мало потрібною роскішю, котрої краще-б і зовсїм не було, а в кождім разї — журити ся нею і дбати про неї не варто. Се таке розумінне демократизма, як тих старосвітських дам, для котрих ідея українства нерозривно звязана була з свиткою і мащеними чобітьми, так що почувши, що в Галичинї декотрі предмети викладають ся по українськи, вони зовсїм щиро питали ся, чи там студенти ходять на лекції в свитках. Таких наївних дам мабуть уже тепер нема; але їх ідеї сидять в головах людей, які думають по щирости, що всї прийняті фрази про потребу української науки, штуки, вищої школи і всякого такого иншого добра — говорять ся про око, бо все отсе властиво непотрібне, а має у нас право на істнованнє тільки те, що йде між нарід, йому приступне і придатне.

Розуміють ся, се розумінне демократизму занадто тїсне і поверховне. Ставлячи собі завданнєм культурний і полїтичний розвій цїлого народу, він мусить дбати про можливе піднесеннє народнїх мас до вищих форм культури, а не занехувати їх через те, що в даний момент вони народови ще неприступні. Сей хибний демократизм рідний брат тому декораційному українофільству, що хапав ся за смушеві шапки, вишиті сорочки, запорозькі шаровари, не дбаючи про якийсь глибший зміст українського народнього житя. Старе українофильство в своїй кращій частинї підняло ся незмірно над сими декораційними течіями, поставивши своїм завданнєм зближеннє з народом, служеннє йому, а особливо — дослїд народнього житя. В сїм останнїм напрямі воно працювало дуже серіозно, солїдно і продуктивно, заложило певні фундаменти національної культури. І те що робило ся в сїй сфері тими піонерами української науки, приймало ся з великим піетизмом тодїшнїми українськими кругами. Для рядового українофила також вважало ся обовязком обзнайомити ся з результатами дослїдів на полї українознавства, і сї дослїди мали свою авдиторію, свою публїку, сорозмірно досить значну, і чимало працї — шановної й користної — вкладало ся сею публїкою на присвоєннє собі здобутків тодїшньої української науки, на виробленнє певного, скільки небудь суцїльного погляду на минувшість і сучасність українського народу на основі тих — ще дуже нечисленних, відокремлених, нераз дуже спеціальних наукових праць з рїжних сфер українознавства.

З того часу обзнайомленнє з здобутками українознавства полекшило ся дуже сильно. Зявили ся українські журнали, огляди, загальнїйші працї і курси. Але все се використовуєть ся нинїшньою публїкою далеко слабше, нїж використовували ся ті старі розки-

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дані по ріжних малоприступних збірниках і виданнях твори старого українознавства. І я бою ся, що при всїм поступі нашого українства від тих часів, на сім пунктї українське громадянство пішло не наперед, а назад. Розширила ся його програма, відкрили ся нові перспективи, зявили ся нові точки приложення енергії. Все се може до певної міри оправдати отсе явище, що енергія культури в суспільности понизила ся; але само явище не перестане через се бути шкідливим, та й не стає оправданим з огляду, що й екстензивність української роботи тепер не бозна яка, і межі їй поставлені досить тїсні. Тим часом бурхливий час визволення полишив і до нинїшнього дня свої слїди в отсим занедбанню серіозної праці над своєю національною освітою у нових поколїнь і взагалї — в отсїй байдужости громадянства до вищих форм української культури, як я їх назвав загально. Прикро бачити репрезентантів молодого поколїння з ріжними широкими плянами і замислами навіть що до теоретичного розроблення українського питання, які не прочитали нї одної книжки по історії полїтичного чи культурного житя України, і не маючи нїякого понятя про те що зроблено в сфері українознавства, носять ся з плянами творення нових українських дисциплїн. Прикро слухати представників молодїжи, які домагають ся публичних відчитів на українські теми, як єдиного способу усвідомлення своїх товаришів, мотивуючи се тим, що українська наукова книжка, навіть журнал український не проходить зовсїм у сю сферу, зістаєть ся для неї вповнї „землею незнаємою“. Ще прикрій ше, що такий стан річей не здаєть ся дивним і в високій мірї анормальним самій молодїжи, а приймаєть ся нею як простий факт.

Чи треба казати, що навіть з становища популярної культури не можна вважати нормальними такі обставини, де наукова книжка оцїнюєть ся тільки як матеріял для популяризатора, який доперва зробить з нього справжню вартість для демократичного ужитку, і все трактуєть ся тільки з погляду придатности тої чи иньшої річи для широкої публїки? Очевидно, інтелїґентські сфери, так мало принятливі на українську культуру, ще меньше можуть удїлити з неї народнїм масам — самі не приймаючи культурного світла, не можуть посвітити сим запозиченим світлом „меньшим братам“. Щоб популяризувати, треба мати, що популяризувати.

Ну а з становища повноти національного житя? Ми ж думаємо, що таки маємо сю мету перед собою, і коли в теперішнїх некористних обставинах не можемо рахувати на полагодженнє наших домагань дорогою законодатною, засобами краю чи держави, — то тим більше повинні дбати про те, щоб власними силами нашого

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

громадянства підтримувати все, що веде до піднесення рівеня нашого національного житя, його інтензивности й глибини. А стати на становищі популярної культури — значить спустити ся на дно, значить безповоротно післати свою інтелїґенцію на пастівні чужої культури і зістати ся при „домашнім обиходї", для ужитку „братів незрячих гречкосіїв". Значить своїми руками прибити до української культури се тавро низшої, мужичої, не справжньої — се саме тавро, котре силкували ся з неї зняти покоління борцїв українського відродження.

МИКОЛА ВОРОНИЙ.

Сонет.

В малярській студії побачив я портрет, —
Інтімний спів души кольорами пастели.
З стїни він виглядав, мов нїжний сілует
Голівки пензля Сандро Ботічелї.
Я погляд зупинив, — і в відповідь менї
Роскрились очі ясно-сапфірові,
Такі замислені і лáгідно-чудові,
Що їх я затаїв в сердешнїй глибинї.
Відтодї очі ті — зі мною, де не рушу
Блакітним сяєвом вони менї зорять,
З собою вносячи в мою бентежну душу
Давно жаданий рай і тиху благодать.
Не знаю хто вона, та невідома панна,
Але душа моя співає їй: „Осанна!"

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА.

Місяць.

Новеля.

I.

Се було в Буковинських горах, в околиці між Кач—ю і П—ю року 18... Лїси були тодї майже непроглядні, а дороги тяжкі і тут і там провадили лїсами.

Одного разу їхав молоденький богослов Микола У. до своєї матери на ферії. Був се однїський син незаможної вдовиці по священику, що з нетерпеливістю ожидала часу, в котрім покінчить він свої теольогічні студії, оженить ся і, бути може, як що захоче се Господь Бог, остане ся панотцем в селї, в котрім проживала від смерти мужа самітна.

Віддаючись ріжним мріям про свою дитину, вона бачила його вже в довгій поважній рясї молодим панотцем, з гарною і богатою невісткою, з дїточками, котрих як бабуня безгранично любила і дозирала. Знов иншим разом показувала їй уява його парохом протоєреєм з червоним поясом. Бачила, як їздив гарним повозом, дорогими кіньми, приймав тут і там навіть самого владику в себе, і як тїшив ся у всїх і всюди щирою симпатією і поважанєм. В його комнатах блистїло заможністю, пишались по стїнах, помостї і диванах прекрасні чистої вовни домашного виробу килими. Напр. килими у взорах, як їх тутейші околиці наказують, і знов другі модні —в рожах: червоних, рожевих і синих. А все дарунки і належитости парохіян, котрі його, її Миколку, на руках носили, і як то кажуть, вже з замолоду за свого будучого пароха і батька уважали.

Отсе все її Миколка, що побіч того що був найлїпшою дитиною в світї, показував з себе на будуче і добрим господарем. Як прибуває на ферії до дому, почавши від наймолодших лїт, помагає і доглядає їй все в господарстві. В неї служби крім одної підстаркуватої штигулькаючої жінки нема, тож поза хатою треба комусь господарства доглядати. Особливо підчас сїножати становить він її праву руку. Вона і сього року вижидає його з нетерпеливістю, як і що лїта о сїй порі. Вже аж прйвиджує ся він їй. Вже десь і вусики кинули ся йому над молодими губинятами, думає вона собі; він же вже на другім роцї богословія. Вже десь і про молоденьку дівчину любку замріяло його серце, про женячку — хоч до того йому ще час. Все те мусить вже бути в її Миколки, а вона його не має коло себе, не бачила так довго. Не бачила нї його очиці молоді,

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що нагадують так батька, нї пестити його не може, як се мамине серце бажає. Все ще треба ждати і числити ся з тижнями, з днями і ночами, все ще треба вдоволити ся листами від нього; своїми мріями, споминами, все ще далеко він від неї, вона мусить ждати. Але врештї не довго має вона чекати, ще кілька тижнїв, ще кількана йцять день. І уплило і зменшило ся врештї і їх до того, що вже лиш день два і він надїде. Та нехай вже. Вже вона жде, вижидає його. Так як передвчора виїхав він з Ч... як вчера пересїв вже на яку наймлену фіру, бо своїх коней вона вже від смерти свого пан-отця не тримає, по нього висилати не може — треба наймленими їхати.

Тим то вона жде — а він їде.

І справдї він, Миколка, їде.

Вибравшись остаточно з Ч—кої теольоґічної митрополії, закупивши для матери і себе на село се і те, прибравшись в дорогу святочно мов на торжество, молодий, щасливий, неначе на волю випущений птах, сїв на мужицьку фіру із станції і їде.

Матерні думки при нїм, а його дїточі при нїй.

Вже від раня їде він; але доперва від трьох годин спочиває його око на горах, скалах і лїсах і він чує ся в своїй батьківщинї, хоч до дому ще далеко. А яке повітре обнимає і пестить молоду грудь, гладить його щоки,— чиста роскіш! і він чує ся невимовно щасливий; і то сміє ся його душа, то плаче! Він їде врештї до дому, він щасливий! Вирвав ся остаточно з-за тих мурів, що хоча пишні, славні з своєї краси, всеж таки його держали мов вязня і позбавляли тут і там особистої свободи.

„Їдьте скорше, бадьо Ґеорґі!“ просить він чоловіка, що згодив ся від стації довезти його своїми здоровими, міцними гуцульськими кіньми аж до дому до матері. „А хибаж я не їду? питає згорблений на козлї господар-фірман, ссе свою люльку і від часу до часу кляпаючи з легка свої грубі майже круглі гуцули-конї. „Я їду“.

Говорили зразу живо і балакали, а далї оден по другім вмовкли. „Зробіть місце коло себе, бадїко...“ обізвав ся десь саме як сонце клонило ся до заходу, богослов. „Скучно менї одному з заду за вами сидїти. Так коло вас буду дивити ся на конї, і не так поволи буде час сходити. Не знати на котру будемо в дома. Мабуть самою пізною, глубокою ночею“.

Хлоп здвигнув плечима. „Десь поза північ“, відповів похмуро. „Дорога тяжка... як самі бачите, камениста, оден кінь згубив підкову, підбив ногу і скорше я не можу їхати“.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

На ті слова Микола витягнув свій годинник, а був се гарний, пишний золотий годинник, що остав ся йому по смерти батька, на зовсїм такім же груднім ланцюху... і він поглянув на нього. Дивив ся на нього, неначе не довиджував добре, хоча в нього очи молоді і добрі, але остаточно переконав ся, що годинник показує справдї саме три чверти години на першу.

„А се що? — кликнув з зачудованєм більше до себе, чим до чоловіка — він стоїть?“— і почав наново приглядати ся годинникови. „Я ж накрутив його!“ звернув ся до мужика, що сидїв спокійно, байдужно без зрозуміня механїзму годинника, та за те, мов загіпнотизований пишнотою золота, витріщаючи ся неповорушно на годинник в руках молодого чоловіка. „Я памятаю добре, що я накрутив його нині зранку, заки виїхав. Отже не пора була йому ставати, хиба аж завтра рано або в полудне. А він ось, став на три чверти на першу майже 5 — 6 годин скорше, чим новинен. Чудно!“

„Саме на час, як будемо вже недалеко вашого села паничу“, обізвав ся мужик, і сказавши се, замовк, хляпнув знов батогом по хребтах коней, а за хвилину поглянув знов на годинник, котрий лежав ще в руках молодого хлопця, саме в тій хвили коли Микола, поглянувши ще раз на нього, замкнув його і запихав до кишенї.

„Паничу!“ запитав.

„Що там бадьо?“

„Покажіть менї сей ваш годинник“.

Микола показав.

„Дайте в руки“.

Микола дав.

„Добре важить“ сказав коротко.

„Се чисте золото бадьо“.

„Чисте золото“, повторив мужик, поважив ще раз задумчиво годинник, вдивляючи ся при тім на молодого чоловіка, мов заслухуючись при тім в що і віддав назад годинник.

„Богато коштує?“—Спитав.

„Незнаю докладно. Унаслїдив по батькови“.

„Але преціньь, що може вартувати такий годинник“?

„З ланцюхом зі сто двадцять ґульденів... а може і більше; не знаю“.

Мужик більше не питав.

Вмовкши оттак оба, вони їдуть знов далї, не промовляючи один до одного нї слова.

Мужик згорбившись як передше, висадив плечі одягнені

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в киптар, обернений на верх, волосєм нїби, могучу силу яку, спозираючи лише від часу задумчиво і допитливо з під густих чорних як вуголь брів на молодого богослова.

Лице в нього було обросле густою бородою, а по плечах товклись підчас їзди густі і такіж чорні кучері.

Микола їде і роззирає ся.

Так пишно, чудово їдеть ся отсею околицею; зелень лїса, куди око не гляне; скелї, що підносять ся мов стїни тут і там перед очима рівно в гору, або знов каміне. Се велетнї, що висаджались з гори і нїби туй, туй, звалять ся з гори, роздавлять переїзжих на прах. Все те займає молоденького богослова, цїкавить, і він не дізнає нудьги.

Нараз чоловік здержує конї.

„Чому хочете ставати?“ питає Микола.

„Вже час попасти трохи конї“, відповідає той. „Незадовго почнеть ся тяжка дорога під гору в лїс, тож треба щоб трохи відпочали!“ І з тими словами здержує конї цїлковито і — стають. Господар кидає коням під ноги сїно, відтак витягає десь з глубини воза вузлик з мамалигою і бриндзею — і починаєть ся підпочинок.

Микола також не був від того, щоб не перекусити де що. Їзда на простім возї, по камінистій дорозї, свіже повітре і здоровле викликали в нїм здоровий і добрий апетит. Розпакував свій звиток і попоївши добре злїз з фіри, ляг на зелену мураву недалеко берега ріки Молдави, що плила по при дорогу, і закуривши папіроску, задивляв ся на пишну, гучливу гірську ріку, що понабиравши в бігу потоки, змоглась і сунулась тепер маєстатично, а заразом живо і голосно в перед.

Мило йому так і добре, і заглубляє ся він в погляді на воду, що від недалекого лїса набрала ся неначе зеленої барви і здавала ся якогось бездонного.

З одної сторони берега, тої, що притикає до лїса, розросла ся місцями густа, буйна лозина і нїби заповідає обіч себе глубину.

Микола дивить ся і мірить глубінь води очима, але через зеленяву її барву, що мерехтить йому перед очима не є певний чи глубока вона, нараз обзиває ся:

„Бадьо Ґеорґій, а глубока тепер отся ріка?“

„Та як видите“, відзиває ся мужик ляконїчно.

„Місцями вона здає ся глубша, але ось коло берега здає ся, не дуже то... каже Микола.

„Має вона і глубокі місця, особливо туди, де лозина поро-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

стає. З лиця вона здає ся нїби спокійна, нїби свою силу в собі зачиняє, але попробуйте її лиш там перейти, то гай, гай як потягне Вас бульбона в безодню!"

„Я б мав охоту скупати ся заки поїдемо дальше", сказав і оглянув ся навкруги молодий хлопець.

Сонце вже послїднї промінї сховало за верхи, і нїби лиш золотавий фон лишив ся на заходї, де воно зникло.

„Купайте ся здорові!", сказав мужик, і по його лицї промайнув вираз нетерпеливости. Відтак звязуючи свій клунок з останками їди, встав і звертаючи ся до коней додав: „Але не гайтесь! я лиш коні напою, і рушаємо далї. Я б рад ще з за днини дістати ся до лїса, щоб ще перед північю виїхати з нього. Лїсна дорога... довга". Однак сказавши се, він ще не брав ся напувати коней, бо ще не скінчили вони догризати свойого сїна, а в місто того витягнув з високого череса капшук і люльку і почав поволи її набивати. Набивши приступив до молодого богослова, що саме допалював другу папіроску.

„Дайте трохи вогню, паничу — обізвав ся", най запалю собі люльку. Ви йдїть купайте ся, я за той час викурю, а заки Ви вилїзете з води, я напою і запряжу коні і поїдем далї".

„Добре" відповів Микола, і впослїдне глянув допитливим поглядом на шумливу воду.

Пишна вона була і приманчива отся гірська ріка під лїсом, — і в мить перебігло око молодого хлопця по ріцї за відповідним місцем до купаня.

На одну хвилинку здержало ся на поверхнї недалеко лоз. Щось неначе манило його покупати ся там, неначе формулувалось в бажанє віддати ся тій водї, мов притягаючій силї потузї. Але лиш через одну однїську хвилинку. В слїдуючій вже стрясло ним якимсь жахом, і він звернув ся до чоловіка, що мов вижидав чого то, не рухаючись нї на волосок і дивив ся допитливо на нього.

„Не буду вже нинї купати ся" сказав відтак. А далї, як би за внутрішним наказом, виняв з кишенї годинник, поглядів якийсь час задумчиво на нього і врештї обізвав ся; „Зараз пів до осьмої; трохи пізно, щоб ще лїзти в гірську воду. — Не гадаєте?"

„Як хочете", відповів чоловік рівнодушно, і все ще не рухав ся з місця, не спускаючи ока з годинника, ба навіть нахилив ся Миколї по над плечі, щоб поглянути лїпше на золоте чудо.

Нараз спитав: „почім пізнаєте Ви час на зеґарку паничу?" Той підняв на чоловіка очи і усміхнув ся весело. „Як хочете то пождїть, і я за хвилинку-дві навчу Вас розуміти ся на годиннику".

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Чому ні?“ обізвав ся мужик, і по його грубім лиці перебігло щось мов світло вдоволення.“ Як Ваша ласка — додав, то навчіть. Але говоріть помалу і показуйте по кілька раз добре, щоб заїхавши до дому я все те не забув“. Молодий богослов як перше усьміхнув ся. „Не журіть ся“, відповів не оглядаючи ся за ним „я Вас так навчу, що через ціле житя запамятаєте. Станьте тут коло мене і вважайте добре“.

„Добре“ відповів з поважним але заразом зворушеним послушенством мужик, і став близько плечий свого молодого вчителя.

„Отже так: то кружелці—розпочав Микола своє толкованє, вказуючи пальцем на кружево чисел на годиннику — „Ви се бачите?“

„Бачу“ почув ся грубий мов басова струна але чомусь глухий, неначе дрожачий голос зі сторони чоловіка.

„А отсї дві стрілки — бачите?“ питав далї Микола, вказуючи знов сим разом вже на стрілки годинника.

„Бачу“.

„Одна довша, а одна коротша. Уважайте, бачите?“

„Бачу“.

„Тепер уважайте“. І по тих словах поглянув Микола поважно, допитливо на свого над годинником низько похиленого ученика. В тій хвилї підняв той свої очи на молодого чоловіка, їх погляди стрінули ся і Микола перелякав ся тих очей. Нїколи в житю не бачив він такої страшної жадоби як в сїй хвилї в очах свого ученика.

„Бадьо Ґеоргї!“ кликнув з переляканим зачудованєм.

Мужик сполохав ся. Чи синих, щирих очей молодого хлопця? Не відповідаючи словом на поклик богослова, він схилив на ново пелехату голову над годинником на долоні хлопця і глядїв. „Далї“... говорив важко віддихуючи, мов боров ся з невидимою силою, мовчки і витріщав ся як перше на годинник.

Микола знов почав. Стояв і толкував виразно, щиро і понятно, рівним, ясним голосом, як толкуєть ся малим, розумним дїтям, о котрих знаємо, що вони нас добре розуміють, а мужик глядїв мовчки і слухав. Слухав неначе всїм естством своїм не обзиваючись ні на словечко. Нараз підняв Микола руку з годинником в гору.

„Куди дивите ся Ви чоловіче?“ спитав зачудований. „Ви не дивите ся на самий годинник, але на спід його верхної покривочки!“

І справдї. Мужика очи були мов гіпнозою приковані до отвореного золотого вершка годинника, котрого спідна сторона з чи-

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стого золота аж сяла, і на якийсь час прикувала до себе очи мужика.

Мужик мов на лихім в чинку зловлений, витріщив ся перелякано на молодого чоловіка, а відтак почухавшись за вухом говорив змішаним голосом: „вже буду дивити ся, паничу, куди кажете і уважати. Якось загадав ся, і задивив ся вмісто на кружево — на спід покривка годинника. Але бо і не дивуйте ся! вона така красна та дорога, що хоч би і не хотїв, вона сама за очи хапає. Ну, але вже учіть дальше. Я все памятаю що Ви казали". Микола усміхнув ся.

Відтак, потолкувавши ще якийсь час чоловікови по раз третий, як пізнавати цїлі години, далї половини і чвертки, Микола врештї скінчив.

Скінчивши, замкнув годинник і подержав його ще якийсь час в руках. Мужик ще стояв перед ним, і дивив ся на нього з під густих, чорних брів неспокійно і блискучими очима — мовчав мов занїмів.

Через незначну майже хвилину, мовчали так оба, дивили ся обопільно на себе. Микола ясно, поважно, а мужик неспокійно і нерішучо.

Та тут обізвав ся Микола перший. „Скажіть менї тепер, чоловіче, по чім пізнати, коли годинник показує цїлу годину?"

Мужик подумав трохи, почухрав ся, а відтак задививши ся рівно на молодого хлопця перед собою відповів: „Як мала стрілка на нумері девятім, а велика на дванадцятім, тодї є рівно девята година".

„А коли є пів до третої?" питав далї Микола.

Мужик подумав хвилину як перше і відказав: „Як мала стрілка показує на трету, а велика на шесту, тодї є рівно пів до третьої".

„Добре,"—відповів з вдоволеною повагою Микола і спитав далї.

„А коли є три чверти на першу?"

Мужик як передше, подумав хвилину, а нараз мов на внутрішний наказ спитав.

„Коли? по днинї чи по півночи?" І спитавши ся пождав. Та в місто відповіди, розреготав ся Микола на все горло, сердечно. Одначе побачивши змішане обличє мужика перед собою, і здержуючи в собі сміх на дальше кликнув. „Все одно, по днинї чи по півночи! але по чім пізнаєте се на годиннику?"

Мужик знов надумав ся хвилину — відтак видививши ся на Миколу відповів: „Як мала стрілка стане на нумері першім, а велика на нумері девятім, буде три чверти на першу!"

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Добре“, відповів Микола вдоволено, і поклепавши мужика з щирою усмішкою по плечах, всунув годинник до кишені своєї камізельки і додав весело: „А тепер бадьо Ґеоргі, запрягайте і — гайда, вйо! — Моя мама десь вже ладить, скубе з наймичкою курята, а ми ще над Молдавою“.

„Зараз лишимо і Молдаву“, відповів поспішно мужик і згорбивши свою велику могутну стать позбирав послїдні клаптї сїна з під кіньських копит, наложив на голови кантори, позачіпляв посторонки до орчиків, сїв на фіру враз з Миколою і поїхали дальше.

. . . . . .

Їдуть оба мовчки.

Оден з думками про матїр далеко в горах; про місто, що оставив за собою, товаришів і молоденьку Аґлаю, доньку Румуна протоєрея, котру пізнав тому два місяцї назад, і котра припала йому до вподоби так, що аж поезію зложив для неї. Як раз перед своїм відїздом, стрінув її ще в резіденцийнім парку, поздоровив, уклонивсь їй, а відтак вернувши до дому, того таки вечера написав вірш. Вона переходила коло нього з своєю матїрю, поважною, доброї туші дамою, котрої велика брошка з червоних коралїв остала ся йому і досї в памяти. А вона, Аґлая, йшла скромменько поруч неї і стрінувшись з його очима, засоромила ся до того, що горяча полумінь облила її личко геть аж під волосє.

Він сам не знав ще тодї, що також змішає ся побачивши її несподївано. Не знав і несподївав ся сего по собі. Доперва пізнїйше пізнав що се таке. Знав і зрозумів, що вона припала йому до серця і, як відчував він, чи навіть не на завше! Коби хоч раз ще такого щастя дожити! побачити ся і відчути враз, що одно одному припадає до душі, зливає ся мов в одно.

А все одна та хвиля зродила се, як поздоровляли ся, поглянули собі в очи. Він лиш низенько, з повагою вклонив ся, а вона подякувала. А однак! ся одна дрібна хвилина називала ся щастє.

. . . . . Над вечір, як парк був опорожнений, і він пішов туди нїби перейти ся, його домрій вже від дитинства склонна вдача, подиктувала йому поезію, котру колись викінчить він накрасше і пішле їй. Пішле з дому матері своєї, з поміж смерік і гірської краси, яку вона, в долах вихована, нїжна, біленька ще не знала . . . . . .

. . . . . .

Доїхали до лїса, густого, смерекового, а доїхавши стали. Озирнулись за собою.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вони знаходили ся на верху гори перед лїсом, мов перед темним світом глубокого мовчаня. За ними остала ся дорога біла, нерівна і пуста. Мов великан-змій вила ся вона притуляючи ся то до гір то до ріки Молдави, а все однакова, пуста і біла і для подорожних приманчива.

„Тепер з Богом в лїс!“ обізвав ся нараз мужик і поглянув допитливо на молодого чоловіка.

Сей, вмісто сидїти, на добре випакованім возї — скочив живо з фіри, і пустив ся йти лїсом піхотою.

„Чого злїзлисте з фіри паничу?“ Спитав нетерпеливо мужик.

„Бо хочу лїсом піхотою йти!“ відповів весело Микола.

„Як так, то хиба аж ранком приїдемо до дому!“ кликнув неприязно мужик.

„То приїдимо ранком, бадю. Тепер маємо місяць повний, і менї хочеть ся в такій ночі йти лїсом пішки. Сеж чудово! Може побачу яке чудо... то і чому не побачити?“

„Буде нам обом чудо... як нападуть нас де які розбійники“ закинув неприхильним тоном мужик.

Микола розсміяв ся. „Незнати що в нас обох знайдуть!“ докинув весело, і ступив рівно і близько коло фіри, що сунулась лиш поволи лїсною дорогою вперед . . . . . .

„То байка що знайдуть а важнїйше, що з нами зроблять.“

„Убють, бадю, що найгірше!“ відповів все весело Микола — а більше негодні хочби і що зробити. Всї ми в руках божих як оден!“

„Та... всї“... відказав мужик неохочо, — і поглянув з під брів на золотий ланцюх у хлопця на груди, і вслїд по тім на місце на груди, де ховав ся за семинарською одежею золотий годинник.

„А он, у Вас зеґарок!“ кинув нїби з нехотя, і хляпнув батогом коней по хребтї.

„Та відтак. Я не боюсь.“—Обізвав ся знов Микола. „Гадаєте, я такий слабий? Нехай лиш собі хто зі мною зачепить. Мої кулаки молоді і здорові!“ — І сказавши се він помахав обома пястуками в глубину темного лїса, а зараз за тим сягнув за годинником.

„Як довго, гадаєте, будемо їхати лїсом?“ — Спитав звертаючи ся до мовчаливого мужика, що сидїв згорбивши ся на фірі, та пригадуючи тою позицією і виверненим чорним на верх киптарем на великанських, згорблених плечах, великих, волохатих павуків.

„Як від коней“... Відповів той. „Можна дві, можна і три години їхати. Отся дорога найлїпша, то я нею волїю їхати, хоч иноді менї і страшно переїзджати самому ночею лїс.“

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Ліс чудовий!..“ Кинув більше до себе молодий хлопець і з тим розімкнув свій годинник, запалив сірник і поглянув на нього.

„Котра?“ спитав мужик, і спинив блискучі очи свої з жадібним виразом на годиннику, в руках молодого хлопця.

„Десята“.

„А коли будете накручувати зеґарок?“ Спитав нараз мужик, що неначе любкою переняв ся годинником і його ходом.

Микола поглянув на мужика здивовано, а відтак сказав протяжно: К о - л и?

„А - як же; коли?“ повторив мужик.

Микола надумав ся, а відтак неначе застановляючись над чим то і дальше, говорив задумливо:

„Виїзджаючи нині рано я накрутив його, отже, як казав, мав би накрутити його знов аж завтра ранком. Але він, Бог знає чому, став менї на три чверти на першу вполудне. Я накрутив його наново, то тепер припадало б накрутити його завтра в полудне знов, в той сам час“...

„В три чверти на першу?“ Спитав мужик нараз поспішно.

„Так“.

„О пів ночи?“ Спитав мужик неначе йому підсунув хтось те слово на язик.

Микола розсміяв ся і замовк.

„Нї бадїко. В ясний день. Як Господь дасть дочекати, то в соняшний, ясний день... і ще до того і в хатї моєї матери; як що не схочеть ся менї вчинити се і в иншу пору. Але то байка“. І засвиставши весело якусь там пісеньку, Микола пустив ся дальше лїсною дорогою, перед фірою.

. . . . . Поволи їхав мужик за ним, не спускаючи струнконї молодої постати з очей... та за те хоч і бачив її перед собою, думав заєдно про чудовий, дорогий золотий годинник, що знаходив ся у молодого чоловіка на грудях. Від хвилї як побачив він той годинник, особливо внутрішну сторону його зверхної покривочки, від хвилї, як діткнув ся він золота, держав його в своїй руцї з ним неначе що зайшло. Мати, посїдати той годинник... дотикати ся його... дивити ся на його, видало ся йому нараз таким щастєм, що йому від того уявленя неначе душу розяснило.

Але як дістати годинника, здобути його?

Молодий піп преціньне дасть його.

К р а с т и він його також не викраде, бо — і як - же ж? В і д о б р а т и?

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Буде бороти ся. Прийде до бійки, ще всадять за напад до криміналу, сором, кара, і Бог зна що инше.

Не йде. Але сей годинник він мусить мати. Будь що будь а м у с и т ь. Він се відчуває так виразно, неначеб йому се хтось виразно голосно сказав. І висадивши свої величезні плечі неначе ще більше на верх... він потонув в думках над способом, яким би добути упрагнене золото в свої руки...

А Микола йде лїсом, і неначе чим раз глубше в більшу темінь потопає.

Дивний світ, от такий смерековий лїс в ночи. Перед ним вузка дорога нїби туманна, біла стежка, а високо над ним появляє ся місяць. Великий, пишний, роскішний просто, осліпляючий і жде. І здає ся молодому чоловікови, що бачить він його — раз перед собою, крізь гильля, другий раз над собою — а по разови не бачить його цїлком, хиба червоніє ся щось... здалека між деревиною.

Так чудно йдеть ся ночею лїсом... так глухо відзиваєть ся далеконосно гуркіт колес, тупіт коней. Так лячно — а заразом .. так величаво... страшно і тихо.

Але йому не лячно... Навіть смереки не шумлять а мовчать... лиш тупіт коней чути виразно. На горі під небосхилом миготять і зорі. Тут і там він їх добачає крізь гилле.

Нараз йому хочеть ся оживити нічну лїсову тишину своїм голосом і він оживляє її. Якось неначе не людска сила розширяє йому грудь і він гукнув на церковну ноту: „Господи помилуй!“... „господи помилуй!“ перебігло лїсом а відтак сховало ся...

Мужик здержав конї.

„Паничу!“ Кликнув заляканим, зворушеним голосом. „Паничу мовчіть!“

Микола спинив ся на хвилину; далї завернув ся і приступивши близько до фіру — спитав: „Чому? Неспівати? Прецїнь веселїйше, як йти мовчки. Не збирає на сон.“

„Вам незбирає ся — але менї, що встав сьогодня як лиш зазоріло збирає ся“ відповів мужик, і нї з сього нї з того тріснув голосно з батога.

„Але чому маю я неспівати лїсом, як Вам хочеть ся спати?“ спитав Микола, вже подразнений мужицькою грубістю...

„Бо моглибисте на нас викликати розбійників або злодїїв.“

— І справдї. — Не минуло ще хвилї, як нараз гукнув відкись вистріл, і пішов лїсом, нїби відстрашений противною стороною від подорожних...

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Чуєте?“ Спитав мужик, і в його голосї задрожала неначе злоба.

„Чую. Може якийсь побережник...“ відповів спокійним голосом молодий чоловік, і вслїд за своїми словами — вхопив ся за драбину великого воза виховзнув ся на фіру і сїв біля згорбленого мужика.

„Чекайте“... Сказав весело, „тепер хоч засипайте хоч нї, а небуде Вам лячно, відай бадьо Ґеорґї Вам лячно, що хтось там зза пів милї від нас гукнув з панівки. — Чи не так?“ І сказавши се, хлопець схилив ся щоб поглянути в лице чоловікови. Але не доглянув. В тій хвилї сей схилив голову ще глибше над груди і не відповів.

Вмісто того шарпнув коней, тріснув їх по хребтї і поїхав скорше.

Довго, довго їхали оба мовчки.

Микола без ляку з спокійною мов дитина душею, повною мрій і надїй, повною чи не поетичного настрою. Його сон сеї ночи неначе обминав.

Коло нього мужик, сильна вдвоє згорблена масса. Навкруги глубока тишина, переривана одностойним туркотом воза і тупотом кінських копит. На право і лїво блистять в моху світляки. Всюди сон і мовчанє. Всюди темінь, і святий спокій. Сам Господь здавало ся приляг до землї і спочивав: . . . . . .

Нараз, рухає ся тяжка масса біля Миколи, похиляє ся близько до його молодого лиця і обзиває ся грубим голосом.

„Спите врештї паничу?“

„Нї, бадько Ґеорґї. Я зовсїм не сплю. А бо-що? Ви г а д а л и?..“

„Т-а-к. Я гадав...“

„Нї. Чи скоро вже виїдемо з лїса?“ Спитав питолець. „Вже де-далї дві години, як їдемо самою деревиною“.

„Г а?“

„Їдемо вже довго лїсом“.

„Ще трохи. Ще лиш якійсь час, і виїдемо зовсїм Менї самому вже навкучило, і я радби... скорше... над... ріку як... перше...“

„Вона весела, все щось своїм шумом плескотом розказує“. Нїби потїшав Микола.

„А—я“ відповів коротко мужик, вдарив коней як недавно і знов замовк.

З за пів години може виїхати врештї з лїса, і виїхавши під горбок, конї, неначе невидимою рукою здержані, станули. Але не довго стояли.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Мужик вдарив їх наново, але звірята очевидно помучені на добре, побігли зразу живійшим трапом, а де далі перейшов траб в крок, а відтак, полишені на волю, попали в цілком повільний крок. . . . . .

Виїхавши з лїса вони найшли ся чи не самім верху гори, з котрої виднїла ся в долині сюди і туди вюча ся прекрасна, біла дорога що манила з далеку до себе, і до котрої саме мали поволи зїздити...

Микола отверезений виїздом з лїса зітхнув повною грудю і поглянув мов освіжений округ себе.

Перед ним чудо.

Небо над ними, величаве, сріблистою імлою переткане неначе свята копула обняло все верхівля гір, що відбивало ся темними зарисами від нього. Високо на прозорім синявім небосхилї горів великан-місяць в пишній повноті... а далї зорі, ясні мерехтячі зорі, чудо яка сила! Тут і там з лїсів по верхах підносять ся найвисші смереки під небосхил, і неначе переткані місячним сяєвом тонуть, розходять ся в нїм...

Микола дивить ся в перед себе мов загіпнотизований красою ясної ночи, пишнотою самого місяця, і його душа віддає ся, і нїби розходить ся в тій могутній, неописаній а заразом так тонкій красї, нїби злучаєть ся, з прозорістю сріблястої імли і світлом місяця! Як йому чудно на душі, а заразом як йому сумно! щось його тягне, щось його томить . . . . . .

Він на хвилину схиляє голову і закриває рукою очи мов заслухує ся в оден вірш, що знає вже з давна і котрий неначе викликаний красою чарівної ночи виринає з глубини його душі і відзиває ся в памяти. Вірш нїмецький:

Eine stille monddurchleuchtete Nacht
bethöret mir Herz und Sinn;
ergreift meine Seele Zaubermacht,
Kaum weiss ich wo ich bin...
Ergreifet mich Sehnen und treibet mich fort,
hinaus ohne Pfad und Ziel,
als bärge die schimmernde Ferne dort
der süssesten Wunder viel.
Als sollte ich wandern weithin durchs Land
im flimmernden Mondenschein,
als süsse draussen am Wegesrand
das Glück und wartete mein... [1])

---

[1]) Тиха, місячна ніч заслїплює моє серце і почування, захоплює мою душу чародійною силою, так що далї, я не знаю, де я...

Обгортає мене туга і гонить кудись, без стежки і цїли, неначе-б осяйна далечінь ховала в собі богато найсолодших див.

Неначе б треба було менї десь далеко мандрувати краями серед мерехтячого місячного світла, неначе б десь там на краю дороги було щасте і вижидало мене...

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Нараз стають конї.

Він сього майже не замічає в своїм мрійнім настрою; але грубий голос мужика отверезує його, потрясає:

„Спите?“ гукнув — „котра година?“

„Не сплю“, відповілає молодий хлопець, немило вражений, майже переляканий голосом візника і сягає поспішно за годинником.

Витягнув... отвирає його... схиляє ся і придивляєсь... „здаєсь ся“... каже „як непомиляю ся три чверти на першу.“

„Три чверти на першу“—повторяє за ним мужик, зіскакує з фіри, і одним рухом, поривае за годинник в раз з золотим ланцюхом на грудях. „Давай сюди!“ — крикнув, а викрикнувши починає обдавати молодого хлопця сильними пястуками.

„Давай сюди!“ повторив роззвіреним голосом „бо убю, кину в Молдаву і жадна собака не обізве ся за тобою!“

„Господь з тобою чоловіче!“ крикнув з жахом молодий хлопець, „не тягни бо вдусиш!“ і боронить ся, опирає ся великанській силї, що обхопила його мов кольосальна змія, стягнула з фіри і валить і бє до долу. „Давай годинник!“

„Свята памятка по батькови — змилуй ся, — не гріши... ратуй...те!“

„Ще і кричиш?“ загудів мужик. „Гріху я не бою ся. Менї годинника... годинника!“ сапає і з тими словами чим раз більше стискає в ребрах молодого хлопця, майже роздавлює його.

„Бери... лиш не убивай!“ просить і бореть ся той „Господь покарає!“

„Господа не бою ся“.

„Бери, не вбивай!!...“

„Не вбивай? повторив диким звуком розбійник, — щоб відтак на мене виповів? Нї. Тобі паде смерть. Мене ти не здуриш!“

„Не виповім, клянусь Господу! — лише... не вбивай!!“ молить і боронить ся остатними силами молодий, оголомшений пястуками.

Звалений розбійником до землї, хапає ся ще як може за колїна розбійника і благає „не вискажу...“

„Не вірю! крім тебе свідків нема.“ І висопівши се, присїла тяжка масса на грудях молодого, майже непритомного — і давить його. Великанські плечі мов в двоє побільшили ся, здрігають ся низше і визше... рухають ся довший час, а відтак до останку задавлюють горло...

„Не вис-ка-жу!“ хроплять, вистогнують молоді уста.

„Менї свідків не треба, не рухай ся мой!“ І глубше, низше

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

зсхиляє ся масса, виростають плечі над грудьми званого до землї, сопе віддихаючи не людським віддихом...

„Місяць свідок!..“ добуває ся нараз впослїдне з уст молодого без голосу до вух убійника. „Місяць“... і більше нїчого — утихає...

Ще хвилина, дві, не рухає ся масса з грудей молодого. Хвилину дві, клячить і прислухує ся за рухами житя в молодих грудях; але не дослухавши ся — перечікує.

Відтак піднимає ся.

Плечі вирівняли ся, убійча рука заграбала годинник — і стоїть на рівних ногах мов вкопана.

Ще дрожить вона з напруженя; ще соплять груди в місто рівного віддиху, але очи витріщили ся вже з виразом вдоволеня на полиск чистого золота в місячнім світлї...

Годинник не був цїлком замкнений. Не вспіла рука властителя закрити його.

Убійник нахилив ся близько і дивив ся. „Три чверти на першу“... прошептали його уста. „Три чверти на першу“. А відтак мов на внутрішний приказ підніс нараз годинник до вуха. Слухає. Годинник стояв.

Не йшов.

„Треба покрутити“... сказав до себе, і дивив ся, оглядав на всї сторони дорогоцїнний годинник, як до його взяти ся, хоч бачив, як робив се молодий чоловік.

„В полудне, в соняшний, ясний день бадїко“... обізвали ся в нїм нараз слова нещасного „в полудне, в ясний день!“

І він знов прикладає годинник до вуха.

Нї. Він не йде. Станув.

Йому ще не час було на отсю годину станути. Чому станув?

Та не застановляючись довше над тим незначним зявищем, він засунув годинник за холяву, вернув скоро до коней, сїв на фіру і поїхав. Раз оглянув ся за мертвим, відтак позирнув і на місяць. Той стояв все ще у всїй розжареній пишноті своїй на імлисто синїм небосклонї... і з поміж мерехтячих зірок глядїв неповорушно... Довго, довго дивив ся на нього убійник, а коли остаточно місячне світло стало його очам долягати, він згорбив ся своїм звичаєм вигідно в двоє, потяг коні батогом, завернув фіру і вернув ся назад до лїса. . . . . .

. . . . . .

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Майже два роки минуло від тої ясної, місячним сяєвом перетканої ночи. Убійство молодого богослова оказало ся без слїдів, і помимо найгострійших досліджень зі сторони суду, нещасливої матери і всеї громади не можливо було віднайти злочинника.

Глубоко в горах, в сусїднім селї від того, де переживала нещасна мати погибшого, переживав убійник. Ґаздівство в його було не аби яке, жінка добра і господарна і дїточок кілька. Все ведеть ся і держить ся, все розвиває ся як Господь приказав, лиш господар неначе не той сам що давно був. Посивів передвчасно і від часу до часу угинає ся, нидіє під чудним смутком. Особливо як настає час, де[illegible]випливає на небосхилї місяць в повни, освітлює все верхівля гір, зазирає чи не в кожде віконце, срібним маґічним сяєвом своїм — саме тодї уникає його сон, пориває розпука, він качаєсь ся на постелї з боку на бік, риє пальцями в волосю, і сховав ся би найрадше... Господь знає де... „Місяць свідок“... відзиває ся в його памяти голос убитого, „місяць свідок“ і так всюди і завше, доки не зміняє місяць лиця, не ховає ся одною половиною за хмари.

От таке з ним...

Иногдї встає, сїдає на край постелї, опускає голову з довгими сумними кучерями глубоко на груди і сидить, карає ся. Нї, так вгадує суд над собою на суднім дни, або задумує ся до нестями над способом, яким видасть його „Місяць свідок“. — Так, місяць його зрадить, видасть, місяць! говорить, пророкує на днї його душі сумний голос і все єство його. От таке вертить ся ніч за ночею в його голові, формулує ся чим раз виразнїйше, не дає спокійної хвилї, відбирає сон...

. . . . . Иногдї знов викрадаєть ся нечутно на двір, ходить, блудить округ хати, спозирає мов силуваний незнаною силою крядком на місяць — але все те не помагає. Часами його неначе божевілле опановує; наводить на думку стратити ся Відійти з світа потайно, з шнурком на одній або другій галузи в лїсї... Та лише гадка про жінку та дїти, що добрі — і невинні в страшному його грісї — здержує його від закінченя в такий страшний спосіб. День як день минає йому в роботї, в журбі, в клопотах о хлїб насущний — а прийде ніч, деб він спочив спокійно, набрав сили на завтрішну днинку — його сон уникає. Йому вви-жаєть ся вбитий, причувають ся слова, „місяць свідок“; бачить і сам той незмінений місяць, котрого сріблисте сяєво, допроваджує його до божевілля, і він терпить пекельні, тайні муки. Вже і годинник продав він; і перейшов він в Бог зна чиї руки. Вже память по страшнім учинку неначе на віки затерла ся — лиш він оден

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

на всї гори мучить — карає ся місячними ночами, не находить супокою...

З часом почав сивіти, підупадати на здоровлю, з душі його сміх зник на завше, лиш ще жінка та дїти, що незнають о нїчім, все, для нього однаково дбайливі, щирі, піддержують його несвідомо додають охоти до житя.

. . . . . .

Одної такої прегарної місячної ночи, лїтом, неспить ся знов мужикови.

Вже пораз чи не пятнайцятий обертаєть ся він безсонно на постелї, мучить голову і душу питанями, яким чином мігби зрадити його „місяць свідок“ і не може заснути...

Врештї, щоб не збудити жінки шолопанєм, обертаючись неспокійно з одної сторони на другу, він встає безшелестно з постелї і йде, сїдає на лаву під вікном. Не можучи однак перенести місячного світла — він закриває долонями лице, мов ховає ся від нього — і згорбившись своїм звичаєм спустив голову в низ, і — здавало ся пробував уснути сидячи...

Недовго сидїв він от так... коли чує, коло нього шелест. Переляканий підоймає голову — а перед ним стоїть його жінка.

„Ви знов не спите, бадїко“... каже вона стурбована, шопотом, і сїдає коло нього на землю. „Знов мучить Вас якась недуга, грижа чи що там! — що Вам такого, бадїко? Скажіть менї, бійте ся Бога, і буде Вам лекше. Я вже від якогось часу уважаю, що Ви від часу до часу маєте все якусь грижу. Особливо як настають отсї ясні, божі ночі, що не можете спати, кидаєте ся в постелї і сїдаєте“...

„Болить Вас що, бадїко? Турбуєте ся чим та нехочете щоб і я про се знала?“

Так питала, допитувала ся жінка, і старала ся заглянути йому в очи, котрі закрив долонями — а сам мовчав дишучи важко, та зітхаючи так само.

„Іди спати, жінко... а мене лиши в супокою. Зараз ляжу і я.“ Відповів шопотом, щоб не побудили ся від голоснїйшої розмови й дїти. „Менї нїчо не хибує лиш не можу спати.“

„Се не правда, бадїко“... заперечила жінка також шопотом. „Ви щось маєте на серцю — і лиш не хочете сказати.“

„Як маю то моя журба — тобі до неї не мішати ся. Ти її не збереш з моєї душі — йди!“

„Може і зберу, бадїко. Чи довг затягли який?“ Питала стурбованним голосом — і просовзлась на колїнах до нього близше.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

„Довг“ повторив він гірко і усміхнув ся так само.

„Великий?“ Допитувала вона, неначе потрохи врадувана, що дійшла до причини його смутку.

„Великий“... відповів стисненим голосом і відсунув її від себе. „Лиши мене. Йди спати, жінко!“

„Не піду, бадїко!“ відказала вона присуваючи ся знов близше і обняла мов благаючи оба його колїна. Той оден рух мов з рівноваги його вивів. Він трутив жінку від себе і просичав люто:

„Геть, спати кажу! ще і ти будеш моє сердце гризти? Дай спокій кажу. Геть від мене! хиба під землю вже сховаю ся!“...

Жінка не кивалась змісця.

„Не піду, кажу“... відповіла. „Аж тепер не піду. Ви маєте гризоту, великий довг. Годину смерти своєї нїхто не може знати. Не дай Боже згинете — мене з дїтьми Жиди з хати виженуть. Скажіть, бадїко як і що; яж Вам жінка щира, вірна. Коли Вас не слухала, зраджувала?“ І висказавши послїдне слово, почала тихцем плакати.

„Не плач жінко, йди спати, то може колись і скажу“... Обізвав ся мужик потрохи тронутий жінчиною добротою.

„Не піду, доки не скажете, бадїко.“ Обізвала ся вона все ще пошльохуючи. „Не піду, не кивну ся змісця, абим знала що до раня буду тут сидїти.“

Убійник тими словами мов до розпуки доведений зарив пальцї в патлате волосє своє, і зітхнувши тяжко — схилив ся низько над жінкою на землї, сказав здавленим, гірким а заразом з неописано погірдливим голосом: „Кобись не мала проклятого жіночого язика, то можеб і сказав тобі, що мене підїдає, що мене живцем у землю з потайної гризоти кладе, ночами сон відбирає.“

„Не скажу — не писну — побий мене Боже!“ закляла ся жінка, і схиливши ся митю до долу діткнула ся чолом до землї, і поцїлювала човічі ноги. „Не скажу — скорше занїмію“...

„Памятай, що кажеш“... шепче він знов. „Коли зрадиш ся проти кого... мене смерть чекає.“

„Господи!“ Зойкнула з переляку жінка, і підняла руки в гору. „Нехай висушить менї язик, нехай ослїпнуть очи коли слово скажу — лиш скажіть що є.“

Убійник через хвилину неначе боров ся, неначе рішав ся а врештї обізвав ся.

„Коли вже так — то ходїм на двір! Тут могли б почути дїти — і всїм нам — конець.“

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

. . . . . Безшелестно мов кітка підняла ся жінка на ноги, і так само безшелестно вийшли обоє з хати.

Вийшли і стали.

На дворі ніч ясна і пишна.

Небо нїби купає ся в просвітленій сріблистим сяєвом місяця імлї — а сам місяць стоїть на небі — живріє.

Навкруги тишина...

Перед хатою недалеко біла, сїльська дорога, за дорогою гора, покрита лїсом а над всїм тим копула небосхилу — засїяна зорями. Вони дрожать.

Він оглядає ся неспокійно „щоб, не дай Бог, хто не почув," прошептав боязко, і приступив блише до неї.

„Небійте ся. Все побите сном."

„Я бою ся" шепче він знов, і витріщив ся мов божевільними очима через хвилю на місяць.

„Не бійте ся" повторяє вона сильнїйшим голосом, а сама починає чогось дрожати мов в пропасниці.

„М і с я ц ь!.." бовтнув він і повертає до неї лице... в тій хвилї біле, мов полотно.

„Він оден, бадїко, бачить і чує нас. Він оден. Ходїть і кажіть..."

„В і н мамцю..." відповідає мужик... і подав ся за жінкою мов пяний. . . . . .

. . . Сїли обоє на приспу під білою стїною саме проти місяця і він розказав . . . . . .

. . . . . .

Коли скінчив і вона з заломленими руками, притуливши їх тїсно до уст, сидїла з очима витріщеними на місяць, мов скаменїла — він сказав:

„В і н менї грозить, жінко. Скілько разів не виплине в повнї на небо, не викличе череди звізд за собою — все менї грозить і я караюсь — несплю. Пропав я, жінко, як мене він видасть, пропав на віки — а зі мною і Ви"...

„Треба каяти ся, бадїко... господу молити ся. За бідного погибшого поману давати,—обізвала ся вона неначе не своїм вже давним голосом, мов збудила ся нараз з страшного сну — то може і не видасть. Треба каяти ся. Ой!!" — і зітхнувши стогоном мов взяла тягар над силу на свої плечі — встала з вільна і поволїкла ся в хату.

Він за нею.

Йому лекше стало передавши їй свій гріх. Вона добра жінка.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Добре, що сказав.

. . . . . .

По тій сповіди він неначе віджив, і здавало ся неначе забув що перетерпів за всї місячні ночи, що відбирали йому сон. Набравши ся остаточно через сон назад давної сили, він взяв ся з давною охотою до працї. Між иншим почав частїйше як передше виїздити в гуртї з другими сїльськими людьми з кіньми на заробіток. Вивозив сїль з К., вивозив матеріял на будову, вапно і. т. п.

Виїзджаючи от так, чи не що тижня вертав инодї і підпитий. Так вело ся якийсь час. Зразу оправдував ся перед жінкою за свою пяність коли вона кидала ся на нього, що протрачує з поміж дїтей гроші в корчмі — і мовчав. Пізнїйше однак не покидаючи того, почав відворкувати на її викиди — а далї сперечати ся і грозити.

„За мої гроші!“ — викрикував „за тяжку мою працю не вільно менї і порції горівки з людьми в купі напити ся? Ади, моя курателя — ади! вчить свого чоловіка свіжого розуму — гай-гай!“ і аж свиснув. „Май його для себе доки не навчу тебе свого — памятай!“

І нїчо.

. . . . . .

Знов минає час.

Однак знов не все з добром минає він.

Мужик не покидає своєї привички, ба навіть змогає ся вона з часом у нього в силу.

Ледви що кілька риньских в місяць передає він з заробітку жінцї. Решту мов в безодню топить в корчмі між знайомими візниками і иншими. Се чим раз більше і гірше гнївить і болить жінку, що за дїтей і чоловіка дала б і душу свою.

Так часто густо, а далї і кілька раз тижнево.

„Менї треба до нього инакше взяти ся“... порішає в себе вона одного разу, коли її майже розпука брала ся дивлячи ся на його марнотравство — коли лучало ся таке, що по пяному навіть і руку клав на неї та погрожував вбити її.

„За працю і добро моє, за щире моє серце!...“ Жалїла ся сусїдам, обтираючи сльози. „Але — найко!“

. . . . . Коли вернув одного разу під велике свято знов підпитий і вона переконала ся, що з грошей в його мошонцї і слїду не було, вона счипила такий крик, що він хоч який пяний, отверезив ся, неначе трунку і на очи не бачив. Одначе відтверезивши ся та попавши за її гнїв і викиди в страшенну лють

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

побив її, переволік нею чи не всю хату „щоб попамятала“ хто господар в хаті — і хто має слово. А на другий раз, „то і не кажу: сама знай що буде!“ . . . . . .

. . . . . .

Вратована дітьми вона підвела ся.

Біла як сніг, з болю, люти і пониженя заіскрила на нього очима і — як стояла вилетїла з хати.

Коли вернула... не вернула сама.

З нею враз сусїди.

„Дїти бачили“; говорила беззвучним голосом і зсполотнїлими устами — вказуючи при тім і на чоловіка... „дїти бачили. Всю хату вимів мною і моїм волосем. Всю хату. А руки ось... чи не на все скалїчив, зломив. Грозив мене ще і вбити, як вбив перед роками молодого сина старої попадї, щоб забрати від нього золотий годинник.

Убивана людска дитина — як розказував сам, не мала нїкого живого в округи, і покликала за свідка місяць; — але я, люде добрі... жінка його, беру собі за свідків Вас, — людей живих...“

. . . . . .

Не минуло чотирнадцять день, як одного ранку появили ся в хатї мужика-убійника два жандарми. Закували в кайдани і повели з собою. Він признав ся до всього і не опирав ся.

Коли переступав в послїдне поріг своєї хати, кинула ся жінка заголосивши за ним і волїчучись на колїнах вслїд за ним, благала, кричала заєдно: „Возьміть мене з собою... я винувата як він. Возьміть най згину з ним!..“

Убійник станув.

Блїдий як смерть прошиб її очима мов ножем і відповів:

„За дїтьми менї жаль — за тобою нї. Ти гірша від мене.“ А до дїтей, що висипали ся плачучи за ним, обернув ся і сказав:

„Молїть ся за мене. Молїть ся ясними, білими ночами, як місяць в повнї стане. Ви молїть ся. Може се через Вас Господь простить менї. Нїхто не бачив — не чув мого гріху. Він оден його через місяць заздрів. Молїть ся, він почує — бо до Вас я більше не верну. Місяць розлучив нас.“ . . . . . .

. . . . . .

Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. ЄВШАН.

Микола Ленав.

1850—1910.

Das alles Schöne muss vergehen
Und auch das Herrlichste verwehen,
Die Klage stets auf Erden klingt [1]).
Lenau.

Коли шукати за поетом, який-би умів як найтіснійше сплести свої задуми творчі з своїм житєм, який-би умів навіть пожертвувати всім своїм житєм, його досвідом і всіма перспективами будучности задля того, що називаємо поезією — то для Ленава належить ся одно з перших місць. Зовсім так само, як чоловік, що не має нічого до страченя, він не вагав ся ані хвилини, коли всідав беззахистний на беззахистне човно, яким прийшло ся йому плисти через житє: не бояв ся плисти без пляну, без вітрил, не бояв ся розбитя, а відслонив свою грудь вітрам, які могли гнати скитальця куда хотіли. А ще як тиха плавба страшила його своїм спокоєм та мертвотою, гукав з одчаєм, але сміло, як Фавст серед моря:

„O, Sturm, o, Sturm, wie sehn' ich mich nach dir!" [2])

Йому дійсно треба було такого житя. Йому треба було наткнути ся на кожду скалу, розкрити кожду рану, що містить ся в орґанізмі людства, перетерпіти кождий біль, який коли тільки гнітив чоловіка, зазирнути у кожду пропасть, яка грозить житю. Сього йому треба було для заспокоєня страшного голоду житя, для виповненя його змістом людських почувань та мук, для заспокоєня тої дитини, яку любив над усе в світї, а яка зветь ся: поезією. Коли минув ся час великих подвигів героїчного часу, коли не було вже можливости нїякого иншого подвигу ж и т є в о г о, і всї активні сили людські мусїли вянути та заникати,— він всї ті сили не вагав ся віддати для останньої форми подвигу: для г е р о й с т в а а р т и с т и ч н о г о. Тут весь зміст його житя, безплянового, неупорядкованого — в творах, які полишив. Він сам і писав так: „Мої всї писання, супроти того, що для дїл я не знаходжу простору — стали моїм цїлим житєм".

І як він дійсно для своєї поезії все віддав. З яким завзяттєм, можнаби сказати—фаталїстичним, стремів до одної тільки цїли в житю: а р т и с т и ч н о г о в и р о б л е н я,—а всї сили свого духа ужив тільки як засоби,

---

[1]) Що все гарне мусить минути ся і навіть найкраще все мусить розвіяти ся — отся скарга вічно звучить на землї.

[2]) О, буре, о, буре! як я тужу за тобою!

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

щоб до тої цїли дійти! І робив се, як чоловік, що має тільки те одно й зробити, як якийсь останнїй, рішаючий досвід, у котрий вкладаємо всю свою надію, і розпуку, і радість, і біль. У нїмецького поета з доби романтизму — у Шамісса, єсть одна сцена, де маляр, зображаючи розпятє Христа, не уміє віддати образу мук і болю чисто фізичного, не уміє просто віддати найважнїйшого моменту в сценї смерти мученика. І щоб той образ смерти мав дійсну, реальну правду,— він прибиває на хрест свого ученика, а серед його мук малює образ. Лєнав пригадуючи свому приятелеви те місце з Шаміссо, в листї, де він і говорить про завданя свого житя — додає від себе: „Я хочу сам себе прибити до хреста, щоб був тільки добрий вірш“. І він дійсно прибив себе до хреста. Відси виходить головна лїнія його житя, яке він так траґічно скінчив.

Над його житєм простяглась неначе якась ворожа рука, яка все пхала його неначе на Голгофу. Він не тільки, що мусїв перейти тяжку школу житя, але був виставлений на жертву найбільше страшним сумнївам, мусїв бороти ся проти найлютїйших демонів, що хотїли знищити в зародї всю його віру. І так він від молодости привик бачити над своїм житєм якусь тїнь, привик заглядати у пропасти. А й далї його все тягло туди, де темно, де визирали тільки нещастя та біль. Він неначе бояв ся всього соняшного та ясного, знаючи або прочуваючи, як дорого прийдеть ся заплатити за хвилину щастя. І йшов вже тільки туди, де стрічало його горе. „В мойому найглибшому єствї є смуток, а моя любов — се болїсне відреченє себе“. І нїчого дивного, що навчивши ся так обходити всї радісні момент исвого житя, позбувати ся всього, що могло-би дати щастє — він і прийшов до ствердженя такого дивного закону своєї психіки. „Мною кермує якийсь рід ґравітації в напрямі нещастя“ — признаєть ся він. І в тім напрямі пішло його мученичє житє, якого понурий підклад становить мелянхолїя.

„Du geleitest mich durch's Leben,
Sinnende Melancholie!
Mag mein Stern sich strahlend heben,
Mag er sinken — weichest nie!
Führst mich oft in Felsenklüfte
Wo der Adler einsam haust,
Tannen starren in die Lüfte,
Und der Waldstrom donnernd braust,
Meiner Toten dann gedenk' ich,
Wild hervor die Thräne bricht,
Und an deinem Busen senk' ich
Mein umnachtet Angesicht“ [1]).

В серцю поет носив вічну, незагоєну рану. Вона не давала йому нїколи спокою, і нїмий, туший її біль підгризав його сили душевні так

[1]) Ти ведеш мене через житє, задумчива мелянхолїє! Може моя зоря яснїючи підносити ся, може вона опадати,—ти не відступаеш від мене. Ведеш мене часто у стрімкі провали скал, де тільки гнїздить ся орел, де смереки пнуть ся в гору і грімко шумить лїсовий потік. Тодї я пригадую своїх мертвих, дико скочуеть ся сльоза і на твою грудь я склонюю своє потемнїле обличче.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

довго, поки свідомість його не затемнила ся зовсїм і він не опинив ся в домі для божевільних. А останнє слово зідіотїлого вже поета, що в страшному стані доживав своїх днїв — було плачем: „Бідний Нїмбш [1]) дуже нещасливий". Се дійсно правда. Правда цїлого житя, якого чоловік не умів пережити а мучив ся. І нещастє його житя не було в тім, що не можна було заспокоїти себе, своїх тільки, еґоістичних бажань,— а радше в любови до всїх, в бажаню щастя такого, яке було-би щастєм і правдою всїх. Він не міг втїкти сам, у свій світ, не міг для себе тільки жити: хотїв другої душі, якій-би можна довірити всьо найдороще у світї, яка була-би звязана безмірною любовю. Для одного його не було нїякого щастя, нїякої житєвої радости, нїякого ідеалу. А тут він також розумів себе добре, коли сам називав себе мелянхолїком, „що хотячи потїшити людий, сам натрапляє на далеко більше ще болючі річи". В результатї виробив в собі Ленав те, що Нїцше називає „Wille zum Tragischen und zum Pessimismus". А маючи ту волю, як органїчний просто елємент своєї натури, він ішов все тільки туди, де обтинають ся крила і придавлюсть ся полет душі; вишукував найбільше болючі місця та співав про те, що найбільше болюче. Міг жити і творити тільки в сферї траґізму.

А тепер питанє: що примусило поета бути таким власне? що не давало йому вийти нїколи з обсягу тих болючих питань, з того блудного колеса? Що казало йому помимо зневіря не попадати в пессімізм, а рвати ся знов і знов шукати за цїлющою водою для людських душ?— Сумлїнє. Та основна риса його характера, яка не давала йому нїколи спокою, яка його творам надає характер чогось незрівноваженого, чогось, що палить та бичує, яка не давала поетови нїколи відпочити у своїм власнім творї, яка гнала його кудись далї, в саму хвилю творчости палила сумнївами та вливала їдь невдоволеня і бажанє зараз-же дати иньшу, кращу відповідь та рішенє питаня, зачїпленого в творї, одним словом — той елємент природи людської, який все безправно накидуєть ся нам на пана і судію та не дає нам нїколи робити відповідно до консеквенції з житєвих фактів, який раз звивши собі у нас гнїздо, не дає нам нї в чому знайти задоволеня, а мучить доти, доки не доведе нас до краю пропасти та упідленя перед самим собою, відбираючи всяке почутє права і право оцїнки.

Сумлїня тут не має, коли наприклад Куліш в одному місцї дає таке право: „Сила — в історії одиноке мірило значности, тому бо вона знаменує жизненність, а жизненність означує право на житє, значить безпе-

[1]) Властиве, повне назвиско поета: Nicolaus Franz Niembsch Edler fon Strehlenau.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

речну правду. Все те неправда, що вичеркує ся з „книги живота“ таємно правлящою світом рукою. На тій основі, в історії природи, яка свідома своїх операцій, як і в історії природи несвідомої, з двох або більше борців правий більше сильний, правий герой успіха, правий побідник. Але правий він доти, доки остаєть ся побідником“. Але такий погляд, така певність себе та прямолінійність діланя сильних—має в собі щось обурююче та страшно несправедливе для містиків, для натур з великою чутливістю для горя ближніх, для людей з великим сумлінєм. Кожна річ для них має свою правду, яку перемагати гріх. І в боротьбі двох ворожих собі елєментів вони признають правду подвійну, правду обох їх. Мережковский наприклад зображуючи в своїм романі боротьбу батька і сина, Петра і Олексія, боротьбу слабого і сильного,— робить її боротьбою рівних собі, признаючи обом однакову силу і безсильність. „Неначе кождий з них мав свою власну правду і ті дві правди були навіки собі противні та ворожі. Одна мусїла конечно знищити другу, але хто-б не побідив,— побідник буде винуватий, побіджений жертвою“. Отут всяка сила, як бачимо, стає гріхом, або можливістю гріха. І проти того гріха сили борять ся всї ті, що страждають горем людий, сумують за всїм, що від віків колись було поборене і поневічене, що спочувають всїм, хто став жертвою. Одним словом — люди, для котрих проблєм релїґійний стає осередковим пунктом всїх питань світових, які тільки з тої точки хочуть їх і рішити. У поета — се проблєм найвищого і найкращого житя, яке людям зявляєть ся тільки у снї або тужливій мрії.— Довкола сього проблєму і зосередкувала ся творчість Лєнава. Один з дослїдників його завважає про се: в тому проблємі сила і велич його ґенія, а заразом траґіка його долї.

З тим всїм творчість Лєнава мусїла стати певного рода сумлінєм свого часу. Вона мала не тільки велику свідомість історичного моменту, не тільки розуміла свої моральні завданя серед тодїшнього хаосу,— а подавала навіть пристрастну і фанатичну нераз проповідь, клич до відродженя духового. Про творчі інтенції поета розказує данський теольоґ Іван Мартензен в своїх споминах багато цїкавого: „Його переконанєм було,— пише він — що не тільки наука, але й штука мусить працювати коло перетвореня духової свідомости часу. Тому дуже виразно опонував він проти естетичного формалїзму, проти артистичного індіферентизму, який не дбає про зміст релїґійно-моральної правди, але тільки про так звану гарну форму. Правдивий поет мусить так як і правдиві пророки протиставляти неправдивій свідомости часу правдиву свідомість вічну, мусить проповідувати правдиві точки погляду, мусить виповідати свойому часови слова осуду і свободи“.—

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І дійсно, де тільки міг, ніс він слова осуду і свободи: осуду побідникам, а свободи побореним, брав в оборону сумнів людини перед фанатизмом правовіря, і осуджував з другого боку тих, що руйнували віру, протиставляв нові правди правдам пануючим, воював проти напрямів сучасної йому фільософічної думки, поборював культ поганства та гелєнізму,— одним словом шукав скрізь доріг для висвободженя чоловіка.— Вже тоді він відчував, що дороги перед чоловіком розбігли ся, що надходить час великої блуканини та вимученя серед нетрів. І з сумом завдавав собі питанє:

Woher der düstre Unmut unsrer Zeit,
Der Groll, die Eile, die Zerrissenheit? [1]).

Знайшов великий розлам в душі людській, який йде від браку віри і немочи віри у якийсь ідеал, який би обєднував цілє людство. Заглянув до історії і там знайшов те саме: боротьбу віри з безвірєм, якого персонїфікацією являєть ся йому той вічно холодний і ненагрітий і смертельно утомлений Жид Агасвер, що колись не увірив у Христа і не дав йому спочити. Зміст історії — се шуканє за тим ідеалом обєднуючим, за євангеліем життя, бажанє увидіти і увірити у бога живого! Тому темою поетової пісні й являєть ся та болюча туга:

Der Menschheit schmachtendes Begehren
Nach Gott; die Sehnsucht tief und bang
Die sich ergoss in heissen Zähren
Die als Gebet zum Himmel rang.
Die Sehnsucht, die zum Himmel lauschte
Nach dem Erlöser je und je;
Die aus Profetenherzen rauschte
In das verlassne Erdenweh' [2]).

Тут бачимо всю силу залежности поета від сил висших, всю його непорадність та слїдом за тим неміч рішити самому проблєму життя. Йому треба було якогось посередника, який би вів його до бога, як вела Данта Беатріче, когось, хто-би зрозумів його біль безвіря та завів перед божий престол як дитину. Сумлїнє знов не дає йому рішати по своєму пекучі питаня життя і смерти. В рішаючий момент воно здержує його руку, наповняє його невдоволенєм з самого себе та почутєм своєї неправди. І так поет переходить від одного рішеня до другого, нахилюєть ся до одної то до другої правди, а кожду зараз відкидає, хоч признає всї,— а очи його все палають бажанєм знайти правду найвищу, яка далаби наконець спочинок та вернула людям щастє. Але тут здїйсняють ся

---

[1]) Звідки понуре невдоволене нашого часу, злоба, поспіх та роздертість?

[2]) Тужне бажанє Бога у людства, глибока та сумовита туга, яка виливала ся в горячих сльозах, і молитвою добувала ся до неба. Туга, яка прислухувала ся небу все за спасителем, яка з серць пророків виливала ся на самотну, повну горя землю

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

найкраще слова Амієля: „З становища щастя питаня житєвого не можна рішити, бо власне наша найвища туга не дає нам бути щасливими".

Найвищою тою тугою поета була туга за ідеальним злитєм чоловіка з природою; туга за таким житєм, де чоловік міг-би як найтіснійше зійти ся всім своїм єством з єством світа, в груди своїй відчувати всі тайни і прикази найвищої сили, знайти в собі те набоженство душі, в якому наші смутки минули-би ся і ми не схотїли-би навіть питати нїкого про таємницю світа. Тут само ставленє питаня чоловіком— поет осуджує як гріх і образу найвищого закону. Се ідеал зовсім природний у поета, що з природи власне черпав всї соки для своєї творчости, котрий сам признав ся, що його поезія „lebt und webt in der Natur" — жиє і творить серед природи, який не лиш творить її міти, а підносить її до чинника наскрізь людського, дїйсно здібного загоїти всї рани своїм бальзамом. І кождому, хто ставить питанє, хто починає турбувати себе тими проблємами, які все турбували і будуть турбувати людину і відчиняти їй пропасти, кождому безбожному шукателеви він з усеї душі гукає, щоб охоронити його від нещасних обіймів зневіри:

O, freue dich am hellen Sonnenglanze,
Freu' dich an seinem Kind, der stillen Pflanze,
Der Alpenlerche, die sich einsam schwingt,
Am Schneegebirg', das durch den Himmel dringt!
Lass Bergeslüfte froh dein Herz durchschauern,
Und sie verwehn dein ungerechtes Trauern;
Lass nicht den Flammenwunsch im Herzen lodern
Der Schöpfung ihr Geheimniss aufzufodern [1]).

Так між иншим він кличе в прольоґу свого твору „Faust",— героєви, якого епопею страждань подає дальше. Фавст — се траґедія розуму, що відірвав ся від природи і не може супроти того вірити. Кермуючись жадобою розумового питаня, любовю до правди, шукаючи бога тільки в собі самому — він станув перед тим, перед чим і мусїв станути: перед чоловіком відірваним від всього світа, перед людьми, яких чиясь рука порозділювала на істоти собі зовсім чужі, студені та байдужні до себе — перед чоловіком в повнім того слова значінню самотним. І сього він не міг винести!

„Ich habe Gottes mich entschlagen
Und der Natur, in stolzen Hassen,

---

[1]) О, тїш ся ясним промінем сонця, тїш ся його дитиною, — тихою рослиною, альпейським жайворонком, що самотний буяє, снїгом покритими горами, що пробивають небо. Отвори своє серце веселим гірським вітрам, і вони розвіють твою несправедливу печаль; не дай розгоріти ся в серцї горячому бажанню — щоб видирати створівню його таємниці.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Mich in mir selbst wollt' ich zusammenfassen;
O Wahn! ich kann es nicht ertragen"! [1]).

Се траґедія Фавста і цілого людства. Від колиски аж до гробу буде кожний Фавст гнетений темними і ворожими силами, які байдужно будуть ним кидати і мовчати на всї його питаня, байдужно слухатимуть його молитви і проклять. Серед ночи буде блукати з хаосом диких сил і бажань в своїй груди, без вітчини, без притулку і цїли і жертий пекучими сумнївами — не знайде виходу поза нїмі стїни, що замикають пропасть його душі. Все буде він в руках Мефистофеля, відданий на ласку і неласку ворожих сил — найбільше тодї, коли схоче „через вину і гріх сміливо йти до правди". Все чуже!

Wenn ich die Welt auch denken lerne,
So bleibt sie fremd doch meinem Kerne [2]).

Треба мати в своїм посїданю чиюсь душу, треба мати чиюсь безграничну любов, треба безмежно комусь вірити, перебороти стїну байдужности та леду, що дїлять одного чоловіка від другого — бо так тільки можна достигнути бажаного ідеалу. Чоловік сам тільки для себе знайти дороги не може, а мусить йти з другими,— як птахи летять у вирий одною громадою:

So werden sich die Seelen einen
Im gleichen Geist und Glaubenszug,
Dass sie nach ew'gen Frühlingshainen
Vollbringen ihren Wanderflug [3]).

Сї слова належать вже до твору „Sawanarola", в якому він поборюючи з одного боку чоловіка — божество своїх часів і з другого боку накликуючи устами героя до переродженя морального шукає заспокоєня жажди пізнаня у вірі.

O, lernet glauben, lernet beten [4])

— неначе чуємо поміж стрічками одно тільки те бажанє поета. Заспокійте свою тугу у вірі, а не будїть святої тиші бога своїми сумнївами і не калїчте до острих скал своєї груди!

Lasst euch dem heil'gen Wald umranken!
O, schweiget, schweiget, dass kein Wort
Die flücht'gen Rehe, die Gedanken,
Vom Quelle Gottes scheuche fort!.. [5])

---

[1]) Я відбив ся в гордій ненависті від бога і від природи, в самому собі я хотїв себе знайти. О, горе, я сього не можу знести!

[2]) Коли я навіть і навчу ся світ думати, то всеж таки він зістанеть ся чужий моїй істоті.

[3]) Так зеднають ся душі единим духом і в едину громаду віруючих, щоб відбути свою вандрівку до вічних весняних гаїв.

[4]) О, вчіть ся вірити, вчіть ся молити ся!

[5]) Хай вяс оточує святий лїс! О, мовчіть, мовчіть, щоб нїяке слово не відігнало від божого джерела думок, тих боязких сарн.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

А епіґраф цілого твору: Vocati sumus ad militiam dei vivi! — се неначе той категоричний імператив в груди кождого чоловіка, який взиває здійснити в житю ідею бога живого, зазив горячий поета, який реалізує його герой — Саванароля. Біоґрафи поета розказують, що час твореня сього твору — найбільше радісна і щаслива доба в житю його. Менї здаєть ся, що кождий, хто прочитає всї його твори, а спинить ся на сьому одному, мусить те саме відчути, не знаючи навіть подробиць біоґрафічних. Се чи не одинокий твір, в якому Лєнав скинув з своїх плечий весь тягар і відпочив бодай на хвилину. Власне у постатї героя, якого так полюбив, таким зробив для себе дорогим та великим. Поет в своїому творі приймає неначе благословенство від свого героя, лїчить своєю вірою в нього рани своєї душі. Як він радїє йому:

Komm, segne mich mit deiner Nähe,
Und segne meines Liedes Klang,
Dass ich dein grosses Herz verstehe
Und nicht verletze im Gesang,
Lass weihend in die Seele fallen
Von einem Strahl nur einen Schein,
Und lass ein leises Wiederhallne
Mein Lied von deinem Worte sein [1]).

Думка поеми — що „пропасть поміж чоловіком і природою“ можна вирівнати тільки вірою та покорою перед богом, а зовсїм не викликуванєм його на суд, як робив Фавст. А брат Джіролямо — се той посередник, що стає поміж нами і богом, живим прикладом показуючи Бога. Той посередник, що має бути вождом для громади в її летї в країну відродженя духового. — Але чи спинив ся тут поет? Чи заспокоїв ся вірою у світлий образ героя?

По сотвореню Саванаронї він з ясної гори упав у ще більшу пропасть, в якій показав ся йому другій бік віри. Отворили ся перед ним картки історії і вичитав він в них одну з найбільше потрясаючих траґедій: віра убиває живу душу чоловіка та робить його катом. Лєнав починає творити довгий протяг лїт „вільні співи“—„Albigenser“. „Героєм поеми — як сам пише в листах — се сумнїв, кріваво бичований Інокентієм та закований в кайдани, якому одначе власне брязкіт кайданів та їх твердий утиск не дають заспати“. І тут він знайшов тих слабих і покривджених, які терплять! І тут він знайшов траґедію, на те тільки, щоб в імя її протестувати проти насильства. А насильством тут являєть ся його дитяча віра, ясний промінь його ідеалу, в який він так вірив! Відрік ся його, хоч сам лишив ся без нїчого, в розпуцї, щоб тільки в імя його не панувати над нїким, не давити!..

Millionen wunde Herzen seh' ich bluten,
So viele Thränenströme seh' ich fluten,

[1]) Прийди, поблагослови мене своєю присутністю, і поблагослови звук моєї пісні, щоб я зрозумів твоє велике серце і не образив його в пісні. Освяти мою душу бодай одним промінем того світла, хай моя пісня буде ніжним відгомоном твойого слова.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Von frecher Willkür weit die Welt zerrüttet,
Der Menschheit Freudenschlösser rings verschüttet,
Ich seh' gepeitscht von hochgestellten Zwergen
Gefangne Riesen, knirschend ihren Schergen"... [1])

Се одна з монументальних картин насильства правовіря над бідними єретиками. Картина, яка показує, що „на кінець таки служба божа стає роботою діявола"—des Teufels Thun wird Gottes dienst am Ende"— що у фанатичній вірі не можна заспокоїти ся через ти страшні болї людства, які вона спричинила. Вона-ж принесла ті овочі,— вона віддалила чоловіка від ідеалу його — зближеня з природою, Се божевілле, яке находить на чоловіка.

„Glaubt er, so ist's um die Natur gethan,
Die er hinopfert seinem Wahn" [2]).

Отже? — який вихід далї? Що лишаєть ся далї людині робити? Де той захист для неї? — Лєнав дійшов до краю. Сили душі у вічному шуканю упадають, наступає страшна утома. Можна було зневірити ся не тільки в ідеал, але у потребу його взагалї. Можна було з усеї лютости і з жалю за страченим житєм ударити кулаком до столу. проклясти бога і людий і крикнути тричі, як герой роману Ег'ера: der Teufel mag das holen! Або лишало ся в імя поневоленого серця та розбитих мрій тільки протестувати. Бо тут вже край. — Лєнав вкінцї скаржить ся на силу і дивуєть ся, чому люди вбивають одні других.

„Was soll das ewig antwortlose Fragen
Iu dessen Ungeduld sie sich erschlagen?
Warum das Schicksal so viel Schmerz ver-
schwendet"?.. [3])

Лєнав сїдає наконець писати драму „Don Juan" Хоче усунути ся таки від тих питань, які його вічно мучили, не хоче вже нїчого шукати, а дати волю чоловікови і всїм його пристрастям, звільнити його від моральної дисципліни, під якою стільки натерпів ся сам. „Мій дон Жуан не буде горячокровним чоловіком, що вічно гонить за женщинами. Се його туга — знайти женщину, яку була-би для його інкарнацїєю жиночости, каже йому всїма женщинами світа. яких він преціньне може посїдати як індівідуів, насолоджувати ся в одній. Але що він кидаючись від одної до другої не знаходить, то приходить у нього обриджене,— а се є й той чорт, що його забирає". Так сам поет викладає основну ідею

---

[1]) Я бачу, як мілїони серць крівавить ся, бячу числонні потоки слїз, свїт розбитий нахабною самоволею, засипані скрізь радісні палати людства, я бачу, як скрізь високопоставлені карли бичують закованих великанів, мучених їх катами.

[2]) Вірить він, то тим самим позбув ся природи, яку жертвує своїй видумцї.

[3]) До чого вічні питаня, які полишають ся без відповіди, а якої ожидаючи нетерпеливо вони себе вбивають? Чому доля посилає так багато горя?

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

твору, писаного більше з артистичного уподобаня, як з внутрішної конечности, твору що стає сенсуалїстичним противажником спірітуалїзму иньших, попередних творів.

А дальші його пляни — перебила хороба. Отсе се й є ті понурі, зроджені серед болю та розпуки дїти поета, те чорне тло, на якому, як висловлюєть ся про Лєнава Фолькельт — „тільки де-не-де засвітять ясні погляди". Ті ясні погляди — се дрібна лїрика поета, проста і щира як усміх дитини, а співуча і ревна, як голос арфи, торканої вітром. Се елєґїї та гимни природи, співи любови та мелянхолії. „Сама природа, всесвіт говорить до нас, а субєкт тільки прислухуєть ся їй з святою побожністю — каже оден з критиків.— Се Weltschmerz без сентиментальности, меланхолія без жалкости та болю".

А всеж таки в творчости Лєнава не знайдемо песімізму. Бодай того, що ми називаємо песімізмом. Навпаки — чуємо, як він сам притуплює вістря своєї скарги, неначе намагаєть ся скрізь позбавити себе права на скаргу. Нїколи не опанує ним навіть на коротку хвилину злоба і нїколи він не перестає себе самого держати в острій дисциплїні. Тут єсть певний рис естетизму, але ще в більшій мірі стремлїнє до якоїсь внутрішної чистоти, змаганє до аскези. Я згадував вже про його ґравітоване в сторону нещастя. Він не хотів-би бути щасливий, у всякім разї не хотів-би щастя для себе тільки. Він почуває свою винуватість перед кимсь, хотів-би відкупити якийсь гріх. Болї всього людства, ті рани, які ятрились на його орґанїзмі від віків, всї ті—як він називає—„скарги споминів"— klagende Erinnerungen — не дають йому спокою. За свій обовязок він уважає співати про них, подавати їх на світло денне. — Щож, хибаж наш час не має досить болю та ран?—Так, але на минулому ми повинні оком спочити. Минуле мусимо глибоко носити в своїх серцях, щоб свої думи сплести в одно з його, щоб почувати себе з оним як одно тїло, одно жите, одно поколїнє. Мандрівець показує позаду свойому другови скрізь по лїсних роздорожах дорогу, котрою сам йшов: лишає знаки з трави та дерев. Старі борцї лишають нам свої знаки: руїни свого щастя та трупи. Спочуваючи їм, ми поширимо свою грудь для будучности, і нещастю будемо, як пророки, чути радість, і видержимо боротьбу, біль— навіть смерть без побіди!

So wird dereinst in viel beglüchtern Tagen
Die Nachwelt auch nach unserm Leide fragen [1]).

І приходимо до найважнїйшої причини тої поетової аскези, до того, що йому не лиш казало, але й примусило піти тим тернистим шляхом,

[1]) Так колись, в щасливійших часах, потомки будуть питати про наші болї.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

яким він пішов, а що так чудово формулує оден нїмецький критик: „Він пізнає, що етичний чоловік не може бути щасливий, і що не повинен бути щасливий. Рай перших людей утрачений, в стражданю разом з світом і для його ми мусимо його наново збудувати. Туга за щастєм зміняєть ся в тугу за таємними глибинами всесвіту. Чоловік вже більше не хоче стреміти до роскоши, а до змислу житя“ [1]).

Отсе стремлїнє було дорогою його жита і творчости. Воно казало йому йти до „космічної чистоти“ та досконаленя себе в релїгійному ідеалї. За для його він і не вагав ся прибити себе на хрест.

ХРИСТЯ АЛЧЕВСЬКА.

Поетови.

(О. О—ви)

Твоя душа прекрасна й молода
Нам про весну яскраву всїм говорить
Які казки вона розповіда!
Які скарби ховає й творить!
Співай пісні! Нехай весна цвіте!
Нехай людей і вабить і чарує,
І до краси любов у всїх росте
І духом людскости керує!
Твій юний спів—се сонце в небесах,
Се ранком перли — сльози квітів рясних,
Се — світло дум в сіяючих очах,
Се — волї дух в рабах нещасних!
Співай, співай, і сонце викликай:
Ми прагнем волї, ясних мрій і світла,
Щоб ширше думка рідная розквітла
Щоб для рабів розцвів ся Май!..

* * *

Що тобі скажу я, краю?
Чим розвію ніч твою! —
Знищу лучче мрій я зграю,
Краще лїру розібю;
Бо мої пісні — не здатні
В небі зорі засвітить,
Грози скликать благодатні
І народ зі сну збудить!..
А народ сумний дрімає
Повний весь незнаних сил;
Тільки все кругом проймає
Тиша вічная могил...
Ой чи встанеш! Ой чи вславиш,
Ти убогого себе,
Сонцем в небі чи поставиш,
Чи любитимуть тебе,
О мій краю, мій коханий,
Сокіл ясних мрій моїх,
В нетрі темряви засланний
Ворогами дум своїх!..

---

[1]) Oscar Ewald: „Romantik u. Gegenwart“, Berlin, 1904, ст. 150.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

М. З.

З похорону.

Худа, похила стать старого пасажира гостро вирисовувала ся на яснім чотирокутнику ваґонного вікна. Він сидїв мовчки, втоплений в красу осїннього краєвиду, то перехожував ся потиху здовш купе, коли в переділцї ставало пусто; виймав книгу з своєї торби і тихо шелестїв сторінками, і знов відкладаючи її, дивив ся на тихі осїннї села, на покраянї борознами боки балок, на гаї, розцвічені золотом і пурпурою осїннього убрання. І в очах його світила ся тиха розвага, задума і смуток.

Коли чотири днї тому він дістав телеґраму про смерть свого старого товариша і свояка, сїльського священника, з прошеннєм доконче приїхати на похорон — разом із жалем з приводом сеї утрати, він почув в першій хвилї також досаду, що сей інцідент розбиває йому зайнятя, вириває з складної роботи, що саме як раз почала наладжувати ся. Покійнику він не може бути анї милим, анї помічним своєю присутністю, в похоронних церемонїях вона також зайва — вони пройдуть так само з ним як і без нього. І з певним невдоволеннєм на людей, що непотрібно ускладняють житє собі й иньшим, він постарав ся кінець кінцем зробити все, щоб бодай використати сей час по можности: спакував до своєї торби кілька книжок відложених для перечитання „при вільнїйшій хвилї", кілька брошюр, недавно отриманих, і пустив ся в сей світ — такий близький фізично, а так віддалений від нього всею еволюцією його духового житя, яку він переживав протягом останнїх десятилїть, все далї відходячи від тих традиційних переконань і поглядїв, які вязали його колись з тими людьми і їх окруженнєм, їх звичками, понятями й інтересами.

Але скоро могутня поезія смерти обняла й покрила його. Так, довгі столїтя, ряди поколїнь, що жили гадкою про смерть і для смерти, роблячи житє одним приготованнєм до смерти, а її метою наладженнє його до гармонїї з смертю—вони вміли надати відповідний, то значить — артистичний вираз своїм почутям та збірною працею вікiв намалювати сей величавий образ всепобідної смерти, що панує над житєм. І особливо в похорон священника, слуги і вершителя сього культу смерти, потрапили вони вложити масу чутя і тонкої поезїї маєстату смерти. Добре, урочисто, з почутєм відправлений, він робить сильне вражіннє. Коли ж вмерає священик так люблений і поважаний, так тїсно споріднений з своєю церк-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

вою, а заразом з житєм свого села, своєї околиці, всього доохрестного народу, як сей покійний, — похорон дає вражінне незвичайно величне, глубоке, просто незрівняне. І його красу в повній силї відчував сей мовчазний пасажир, невважаючи, що для нього давно вже згасли путеводні зорі старої віри і всї ті образи загробного житя, посмертного істнования і посмертного воздаяння, в яких обертала ся похоронна церемонїя, — стали самими поетичними образами, спадщиною давнього і пережитого, нереального і ірраціонального, хоч і глубоко-людського світогляду.

Величавий був сей похід з труною до церкви, коли старий єрей, що стільки десятків лїт оживляв її, в останнє входив до неї на руках своїх духовних дїтей, котрих він зібрав для сеї церкви за своє довге житє, присвоїв їй і ввів до неї, і тепер в супроводї сього збору вірних пускав ся по ту сторону житя, перед свого первосвященника і судью. Повні краси були сї хори вірних і священників на переміну, що тягли ся так довго і монотонно, і сей урочистий обхід з труною наоколо церкви, в тій самій обстанові, в якій відбував його покійник, обносячи церковні святощі, а тепер сам ставши святощею, за довгу і вірну службу, як предмет поважання і культу обношений круг неї. Повне значіння було се безконечне останнє цїлованнє з небіжчиком його духовних чад, сумні співи про погибіль земної красоти, що звучали так тужно, невважаючи на обіцянки посмертної нагороди...

Сидячи за престолом, на скринцї з свічками, старий товариш в задумі прислухав ся до них, відчуваючи всю глубоку красу сих співів — хоч для нього самого смерть без загробного житя, без посмертного продовженя особистих почувань, стала вже давно єдино гармонїйним, єдино розумним закінченнєм житєвого процесу. Застигнути по смерти в ролї нерухомого свідка дальшої житєвої еволюції, закаменїти на тій точці свого розвою, в якій застане людину смерть і такою духовою закаменїлістю, як яка небудь передвічна ящірка, лежати мертвою грудкою в вічнім потоку світового житя — ся перспектива при близшім роздумуванню наповняла тільки страхом його душу. Ах смерть — розрішительниця всїх уз і трудів, вічний сон без мрій і сновидїнь, спочинок неприступний нїякому нї фізичному нї моральному болеви, нї жалю образи нї жалю каяття, нї утїхам нї уразам — се найсолодше з усього, що може обіцяти собі чоловік, що жив справдї, страждав і боров ся в сїм життї. Жити пасивним свідком дальшого походу житя, бачити, як загибає, роскладаєть ся в загальній змінї все те, над чим працював, з чим був звязаний, в що вложив своє житє — що може

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

бути страшнїйшим для людини, яка живе для житя, а не для смерти...

Але се не перешкоджало йому відчувати красу образів і почувань, які піддавали ся присутним з того другого становища. Він відчував її, ідучи в процесії на цвинтар, в безконечнім поході, що вив ся вужем без кінця і краю тихими вуличками, і потім слухаючи прощальних промов на цвинтарі. Прислухаючи ся, як по мовчанцї, що настала раптом, як буря на морі зашуміла повторювана тисячами уст півголосом остатня молитва за помершого, — він чув як хвиля зворушення підіймаєть ся в його грудях. Єсть ріжні способи помирення людини з смертю, розвязання сеї фатальної суперечности, сього траґічного переходу індівідуальної енерґії в нїщо...

І коли другого дня він сидів уже в ваґонї зелїзницї, вертаючи до тихого швабського місточка, де сховав ся він тепер, — все єство його було переповнене почутєм тої гармонії від сього вищого сінтезу, який вносить ся в житє і почування людини свідомістю розвязання і залагодження найвищої проблєми—житя і смерти, сеї суперечности бутя і небутя.

Села і рілї, балки і ґаї рідної землї пролїтали перед ним, як скоромінущий калейдоскоп людського житя. На кілька хвиль шосе, що йшло рівнобіжно з зелїзницею, обсаджене старими деревами, довгою смугою показало ся в вікнї, і фантастичні контури дерев в сірявім повітрі смерку ішли через вікно, як по стьожцї кінематоґрафа, бігли і зникали, дивно несхожі, дивно індівідуальні, різко зачеркнені своїми темними масами на яснім ще небі. І пасажир дивив ся, прохожував ся, сїдав, прочитував кілька сторін з книжки, перейнятої стоїчною резіґнацією скептичного раціоналїзму, і роздумуючи над ними, знова проходжував ся в маленькій клїтцї, на чотири кроки вздовш і півтора вшир, насолоджуючи ся тим почутєм рівноваги, яке чув в собі. Ніч западала по тиху, і над успленою в осїннїм снї землею висївали ся зорі, вирізняючи ся все яскравійше. І в голові подорожного підіймали ся славні слова Канта:

Зоряне небо наді мною і моральний закон в минї — дві найбільш величні річи на світї.

Так, безмірній громадї всесвіту, де родять ся й зникають світи, навіть не спостережені нашими очима, нашим чутєм, де мілїони кільоґрамів матерії являють ся такою ж зникомою марницею, як зерно піску, викинене морем на берег, і тисячолїтя зістають ся таким же субєктивним вражіннєм, як момент мисли, що хвилевоминущою блискавицею перелетїла через нашу свідомість —

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що гіднїйшого і більш вартою подиву може противставити йому чоловік як свою моральну й інтелектуальну індівідуальність? Сей мікрокосм, такий мікроскопійний, такий ірреальний в своїй скороминущости, змінности і зникомости, і заразом такий безмірно могутний, такий сильний перед сим безбережним океаном матерії, до котрого висилає він як з ліхтарні рефлектора проміння своєї мисли, що проникають його, освітлюючи в однім моментї безграничні простори — чи не варт він всесвіту? Там де величезні віддалення, простори часу, громади матерії тратять свою величність, свою масу перед безграничністю безконечности, там зникає всяка ріжниця між великим і малим, і сей слабенький огник людського мікрокосму такий же великий як світи, — або такий же малий як вони, але в своїй слабости і марности варт такогож подиву як вони...

Зміна поїзду раптом вибила посажира з сих гадок, викинувши з маленької льокальної зелїзниці на велику комунїкаційну артерію, і він опинив ся в ясно освітленім, тїсно заповненім купе серед пасажирів, що їхали широким світом з однього великого зелїзничого вузла до другого. Знайшовши якесь місце, він думав читати, користаючи з кращого освітлення. Але скоро розмова, що розвинула ся наоколо нього, змусила його відложити книжку. Було тут двоє Італїан, молодий чоловік і молода жінка, що їхали до Міляну на науку співу; старша дама „з товариства“, що вертала ся з внучком хлопчиком з моря, якийсь адвокат — чи якийсь инакший пан з жінкою. Все се розмовило ся, знайшовши спільний пункт інтересования в опері, музиці, виставах, співаках і співачках. Плили згадки про модних тенорів і барітонів, сопранів і контральтів, критики модних опер і оперових будинків, вирази ентузіазму для голосів і для співацьких гонорарів. Все се, звичайно, було дуже далеке старому пасажирови. Але в сїм запалї молодих Італїанів для театру, опери, співу для нього зазвучало щось більше нїж проста жадоба великих грошей, роскішних костюмів і блискучих анґажементів... Може підкупала його молодість, красота, темпераменти, і йому лише здавало ся, що він під сими поверховими фразами про голосних співаків, славних професорів співу і метких імпресаріїв чує не тільки стихійну енергію житя, любов до роскоши і до людської адорації, але й любов до краси житя, до творчости, до артизму?

Кінець кінцем він вмішав ся і собі в розмову, освідомив ся в плянах і замірах молодих артистів, їх минувшині і сучасних обставинах. Виявило ся, що та молода Італїанка була його землячка. Капризна доля припадком закинула її, доньку італїйського

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

консуля, в далеке місто, куди такийже каприз долї закинув свого часу і його молодим хлопцем—тільки далеко давнїйше, тодї як сеї молодої співачки не було ще і в колисцї. Але вона виростала також в сїм далекім,екзотичнім містї, з його мішаниною кепської европейщини, в чиновницько-салдацькій інтерпретації, й орієнтального екзотизму, з його вавилонським столпотвореннєм тих ріжних півцивілїзованих і нецивілїзованих племен, з роскішною полудневою природою і нудною касарнянщиною псевдо-культури. Вона знала сей понурий будинок, де точили ся колись сїрі днї його молодости, серед сїрої буденщини касарняної дісціпліни і молодечих поривань в житє, таке незнане і привабне. Вона знала сей високий арештанський мур, з за котрого виставляли гиля маґнолії й виглядали голови замкнених в сю нудну школу хлопцїв. Так, він теж марив в ті часи про славу, святочні виступи і бучні овації.

Правда, тепер він уже б і пальцем не рушив, аби зібрати для себе оплески цїлого світу, або навіть щоб здобути „безсмертність“ на цїлім сїм світї, котрого найдальша память не сягає назад далї останього переходу землї через констеляцію Лебедя і нїяка безсмертність його також мабудь не доживе другого такого переходу. Але давнї струни тихо забренїли в його душі — і він не вирікав ся їх. В сїм тихім відгомонї затоплених дзвонів тих молодечих мрій, наївних і сміливих — було багато йому милого і в сїй хвилї охоче взяв він участь в сих оперово концертових розмовах. Розглядав фотоґрафії в якихось дебютантських виступах молодої Італьянки і її чоловіка — мабудь чоловіка, хоч може й не вінчаного—як так то ще й краще, коли не вязали собі рук збираючи ся на тернисту артистичну дорогу, на котрій жде їх стільки тяжких проб і прикрих вимог, стільки оплат тїлом і душею за шанси успіху і слави... Щиро, всїм серцем бажав їм успіху, скорого вилїчення їх захриплим горлам, що захопили десь катари в вакаційних порохах, блискучих успіхів в науцї й щасливих дебютів на сценї, на тій дорозї, що вабила їх, застелена сценїчними овацїями, тисячними анґажементами, репортерськими славами й імпресарськими запобіганнями.

Жити житєм напруженим і повним, тїшити ся красою свого істнования, почутєм його значности для людського житя, — хоч би ся значність міряла ся театральними овацїями і антрепренерськими оцїнками — щож, в сїм також можна було знайти зміст і цїль, дарма що була вона так безмірно чужа йому. Його очі дивили ся вже по-за житє, в безграничні простори небутя, тим часом як перед їх очами ще стояло житє, повне непребраного змі-

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сту, невичерпаного значіння. Але те що було людського в сих молодих, повних здоровя і краси дїтях, не було чуже йому.

Він щиро прощав ся з молодою парою, висїдаючи з сього людного поїзду, щоб пересїсти ся на иньшу льокальку, що мала завезти його в тиху закутину.

І коли сидїв знову в порожнїй слабо освітленій передїлцї свого остатнього поїзду і приглядав ся знову до зоряного неба над собою, через відчинене вікно,—в його душі поруч себе підіймали ся і образи того житя для смерти, котре лишив він за собою, і сього житя за для житя і тільки за для нього, що перелетїло що й но перед його очами в образах жадних слави і тріумфів молодих співаків, і нарештї той круг ідей, повних відречення, що панували в його душі—для котрої взагалї вже нїчого не було гідного пожадання і заздрости, нї на небі нї на землї нї під землею. Всї вони сяяли своєю власною, своєрідною красою, такою відмінною в кождїй категорії сих образів, і стрічаючи ся, своїм контрастом робили ще більш виразною, ще більш блискучою красу других образів.

І від сього невичерпаного богацтва людського житя, що може знайти бездонне джерело краси і утїхи в житю для житя загробового, і в життю для житя сьогосвітнього, і в відреченню утїх житя світового і позасвітового, — він почував щастє, невимовно солодке, жагучу насолоду, почутє безмірного внутрішнього богацтва, такогож необмежного, як той простір зоряного неба, що висїв тепер над ним.

Ю. БУДЯК.

Записки учителя *).

XV.

Я вже казав про вбогість і нецїкавість шкільних бібліотек, а про те охота до читання гарних книжок дуже велика в школярів. Щоб не одбити сеї охоти, ми часто читали їм в школї уривки або й цїлі оповідання з книжок, дуже гарних і цїлком безпечних що до „полїтики“, але все ж таки чомусь не заведених у мінїстерський катальоґ. Кілька разів на місяць читання були з „туманными“ картинами, котрі ми доставали через земство в „комитетахъ трезвости“. Одбувались такі читання вечером, і на їх ми запрошували звичайно не тільки школярів, а й иншу дїтвору, котра тільки забажає послухати й подивити ся і про духовний

*) Див. кн. XII ЛНВ. за р. 1910.

Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

розвиток якої треба було по змозї подбати. Розуміть ся, на всякі читання з великою охотою приходили б і дорослі, але в тяких випадках треба було прохати дозволу начальства, бо инакше лиха не обібрав ся б.

Але немає, здаєть ся, такого закону, котрого б не можна було обійти, а коли се закони „драконські“ і до того без найменшої льоґіки, то обходити їх, по моему, навіть слїд. Річ в тім, що читати з „туманными“ картинами дорослим без дозволу не можна, а школярам і „родственникамъ учащихся“ — батькам, братам, сестрам і т. ин. — скільки хочеш, ну, розуміть ся, родичів у кожного школяра було завжди багато. Чому б пак їм у його й не бути! Та і всякому відомо, що коли гарненько розібрати, то в кожнім селї всї люди — родичі між собою. А раз так, то досить мати в школї одного школяра, щоб зібрати на читаннє все село, особливо, коли воно невелике.

Так ми й почали робити; але охочих находило ся так багато що добра половина лишала ся на дворі. Поневолї довело ся брати дозвіл і проводити читання для всїх у великій залї волосного правленія, де засїдає волосний суд. Але виникли нові перешкоди: нам бракувало цїкавих і користних для селян книжок! Уряд (правительство) нїскільки не одріжняє народу од школярів, і каталоґи книжок для народнїх читань нїчим не одріжняють ся од шкільних каталоґів, а навіть те, що цїкаво школяреви — далеко не завжди цїкаво для дорослої людини, хоч би то був і селянин. А в „трезвенному“ каталозї ми тільки й находили „Про вредъ отъ пьянства“, „О вредѣ отъ спиртныхъ напитковъ“, казочки, страшенно не цїкаві „Историческіе разсказы“, що майже нїчого не мали спільного з історією, знову „О вредѣ пьянства“ і т. д. Та й написані вони були такою мовою, що коли б там трактувало ся навіть про найцїкавіші річі, то й то мало б хто з слухачів добрав там толку з половини читання безусловно пішов би до дому. Та так воно справдї й було: не встигнеш прочитати кілька сторінок, як помічаєш, в залї балачки й шум наростають все більше й більше, а подивиш ся, то побачиш уже напів порожню кімнату.

— Е, ви таки не такі гарні читаєте тут, як ото в школї,—заявляють кілька пожилих селян: — слухаєш, слухаєш, а... або нїчого не второпаєш, або зовсїм не цїкаво...

— Та то вже вам набридло ходити на читання — скажеш було — то через те ви так і кажете.

— Набридло... Чого б же воно набридло? Адже краще щось послухати з книжки, ніж цїлий вечір нудити ся без всякого дїла або з курми лягати спати.

— Нї, ви таки для своїх школярів кращі книжки читаєте, — кажуть инші, — там було й розкажете цїкаво, а тут... якось не те таки!

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тут була велика доля правди. Перше всього, маючи на увазі головним чином слухачів шкільного віку і підлітків, ми й того читання пильнували більше: підберали уважно матеріял, і дбали про те, щоб кожне читаннє не було довге і дуже не зморювало слухачів; а вдруге, і розказували ми справдї багато — і взагалї, і особливо тодї, коли трудно було скомбінувати уривки якогось оповідання (доводило ся багато викреслювати, щоб повикидати зайвий баласт). Але н е ш к о л я р а м і н е їх р о д и ч а м, на так званих „публичныхъ чтеніяхъ", ми могли пояснювати тільки самі картини — що, мовляв, на нїй показано; що ж до якихсь инших пояснень, то робити „таковыхъ" ми не мали нїякого права, бо в противнім разї читання були б цїлком заборонені.

Таким чином усе, що могло б підняти в слухачів інтерес до неінтересного читання, було старанно „предупреждено", а се вело до того, що наша ауд̀иторія врештї лишила ся б порожньою. Єдине, що в значній мірі цїкавило наших слухачів загалом, се оповідання Гоголя, але вони були вс̀е таки на росийській мові і для більшости слухачів не досить зрозумілі. Ми наміряли ся їх поперекладати і читати в українських перекладах, але тут була велика небезпека, — тут уже був явний „сепаратизм". Тодї ми рішили всї місця, які тільки можна перекладати без всякої підготовки, читати по українському. На жаль, мої товариші зрекли ся сїєї справи, бо не так уже добре володїли українською мовою, і менї довело ся взяти ся самому.

Не так то легко було виконати сей замір, принаймнї цїлком. Але все таки я додержував ся його по змозї, і хто був на тих читаннях і бачив вражіння слухачів, у того нїколи не повернеть ся язик проти української мови в народніх книжках. Та про се пізнїше.

XVI.

До речи за спектаклї.

Колись давненько, ще підлїтком, заливаючись сльозами з долї „нещасливих коханок" на самім останнїм ряду „ґальорки" убогих провінціяльних театрів, я марив про сцену і глибоко ховав надїю стати колись артистом. І... запевне... великим артистом. Хто — я? Ого! розумієть ся буду! На малого я не помирюсь.

І я нарештї став таки артистом. Се було в Криму, коли менї йшов сїмнадцятий чи вісїмнадцятий рік (не хочеть ся ритись по шпарґалках і шукати таку неважну дату), а в городку, де я в той час пробував, грала українська трупа. Я пішов до антрепреньора і предложив йому свою особу в повне його розпорядженнє. Чи треба було йому артистів взагалї, а подібних менї з окрема — я не питав.

— Ви грали вже коли, були вже на сценї? — спитав той.

— Грав! — не запиняючись збрехав я і, трошки помовчавши, додав: і не раз грав!.. Скільки разів уже доводилось менї!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:31 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— А в чиїй трупі ви грали?

— В чиїй трупі??

Але я ні в однїй трупі не грав, навіть в любительських спектаклях не брав нїколи нїякої участи, тому й одрепіжив:

— Я більше грав у любительських... що року доводилось...

А сам стою і не тямлю, чи я з дерева, чи з зелїза, чи з каміню... Тільки язик і ворушить ся.

Він трохи подумав, а далї:

— А ваше амплуа?

Бий тебе сила божа! пропав! Положим, я знав, що се не пашпорт, котрого в мене в ті часи нїколи не бувало, але у всякім разї досить важний вид на жительство в якійсь трупі. На жаль, його то в мене й не було. Отже сказати щось треба і я одповів:

— Всяких доводило ся грати...

Не знаю чи то моя фіґура була в той час дуже комічна, чи трупа може й справдї нуждала ся в комикови, а тільки пан антрепреньор трохи усміхнув ся і спитав:

— Ну, а комиків доводило ся?

— А як же, — кажу, — скільки разів!

. . . . . .

Пробув я в тій трупі щось більше місяця і використано мене було як найкраще: моє „амплуа грати всяких“ так при менї й лишили, і не скажу, щоб я справляв ся з ним багато гірше инших. Більше поступити в чиюсь трупу я не наважувавсь і через те лишилось не відомим, чи вийшов би з мене великий артист; але я познайомив ся зі сценою і навчив ся ставити спектаклї. Отсей досвід сценичний і унїверсальне амплуа стали менї у великій пригодї на селї і я се досить використав.

Про любительскі спектаклї я тієї думки, що в більшости випадків їх або вовсїм не треба ставити, щоб не привчати людей до справжньої балаганщини, або... бити ся з артистами-любителями — сїльською інтелїґенцією; а що се річ не для кожного режісера можлива та й ображені любителї не будуть грати, то лишаєть ся єдиний вихід — вербувати в артистів простих парубків та дївчат. Тільки при такій умові й можливо провадить на селї справу з любительськими спектаклями без риску провалити перший і цїлком зректи ся слїдуючих. Менї довело ся дати не один спектакль і не в однїм селї, і отсе мій гіркий досвід.

І дивно, що всї, наприклад, аж горять взяти участь, а почнеш справу — нема кому грати... Перш усього кожний з артистів хоче взяти обовязково головну ролю. Нїхто з їх, звичайно, сього не скаже, кождий „веде полїтику“, але думки їх так і проскічують ся на-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

скрізь. Отут попробуйте лавірувати! Се трохи чи не найбезпешніше місце, і треба бути дуже досвідченим лоцманом, щоб не наскочити на смертельний (для спектаклю, розуміють ся) підводний камінь. Буває так, що всї чисто згодять ся з поділом ролї і навіть призначать час, коли запевне їх повиучують, а в призначений день... кількох душ не долїчитесь... В чім діло? Що? Бігаєте, скликаєте, але дарма вся ваша праця: „извините, я не знала (або не зналъ), что мнѣ предстоитъ то-то и то-то, и я никакъ не могу взять ся за это симпатичное дѣло“ і т. д. Ніякі уговори нїчого не поможуть, і єдиний засоб помочи — дати бажану „артистом“ роль (її легко вгадати), але тодї та ж історія буде з иншими. І тут уже нїчого не поробиш: хоч і всї знають, що в кожній пєсї головних ролїв завжди менше, ніж участників, про те... чим, мовляв я гірший (або гірша) од такого-то! Воно правда, може й не гірший, але чи кращий! Та гомоніть собі до-схочу, нїхто вам не заважає, толку ж од сього буде мало. Особливо наровистий народъ наше сельське „баришенство“ та „дамство!“ Скільки крови попсуєш, доки сторгуєш ся,— аж згадати страшно!

Отже припустимо, що ролї поділено і всї задоволені своїми ролями, принаймнї не одмовляють ся грати і ходять на репетіції. Ви думаєте, що все вже благополучно? Як раз. Їй Богу трудно сказати, що саме найтруднїше: помирити артистів з ролями, чи помиритись самому з артистами на репетіціях і девести таки справу до бажаного кінця! Почали ви репетіції — і вас на кожнїсінькім таки ступнї жде небезпека. Правда, в багатьох випадках артистки й артисти ведуть себе як дїти і сердити ся на їх не можна, але нарештї ви так знервуєтесь, що мимоволї зробите комусь трохи сувору увагу, а се вже „ріф“. Та навіть похвалити когось, жартуючи, не можна: „а-а, а я чим гірша (або гірший!) І вже і роль свою проводить аби-аби одбути чергу і жде тільки невеликого „замѣчанія“ з вашого боку, щоб тут же одповісти: „конечно, я не гожусь для этого“ — а завтра й зовсїм уже не прийти. А инші ще додають єхидно: „Я же вамъ говорила, что не гожусь для этой роли... Да и вообше“...

У мене були випадки, що в самий день спектаклю по дві і навіть по три душі одмовляли ся брати участь... Раз се довело до перенесення спектаклю на другий раз, і деякі людцї не минули, щоб не обвинуватить мене в „жульничествѣ“. Але взагалї в таких випадках я рішав справу швидко: або тодї ж зараз доставав таких людей, що могли грати просто під суфльора або ще заздалегідь мав на оцї таких людей, що виручать у критичну хвилину; та й сам, коли тільки можна було по пєсї, грав по дві-три ролї заразом. Через те то я трохи пізнїше, коли добре ознайомив ся з псіхікою таких любителїв, давав перевагу елєментови

Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

цілком демократичному — хлопцям та дівчатам, котрі ніколи не дерли носа і працювали коло своєї ролі так добросовісно, як дай боже й багатьом справжнім артистам. Правда, репетірувати пєсу з ними треба значно довше, зате ні крови вам не псуватимуть, ні од участи в спектаклї ніколи не одмовлять ся.

Легко ставити ще дитячі спектаклї в школї, де всї актьори — школярі. Але на великій перешкодї стоїть брак хоч би яких будь декорацій і инших приладів. Особливо трудно було через се дати публичний спектакль. З помешканнєм ще сяк-так — за браком підходящого грали, бувало, і в клунї, — а коли кинув ся до декорацій і всього иншого, то просто хоч вовком вий. Робити отсе все заново? Але на які ж кошти?

Проте легко вийти навіть з труднїшого становища, аби тільки добре схотїти. Роскажу за один такий спектакль на селї, для котрого я мав тільки добрий замір та карбованців з двадцять у кишенї, а проте він вийшов таким „настоящимъ“, що й з городу на його приїздили.

Я почав з того, що випросив у „земського“ для спектаклю волосну судейську залю, узяв „на прокат“ за дуже маленьку плату дошки для помосту (власне для сцени), кілька дрючків на підвалини і стовпи для завіси, — і в якихсь два-три днї кістяк сцени був готовий. Лишало ся подбати про декорацію та завісу; декорацій трохи дістав, трохи намалював сам і з ними обійшло ся, але завіси не було та на жаль ні ряден таких, ні чогось иншого, здатного на сю справу, не знаходилось. Доводило ся завісу справляти на свої гроші, а тут і грошей було не вред: товариші мої зрекли ся дати менї якусь грошову запомогу, а в учителя хіба ж багато вільних грошей?

— Як би знатте, що на спектакль прийде багато платної публїки, то й утрачати ся можна б, а то... тільки гроші дурнїсїнько закинеш... — казали „сочувствующіе“ моїй справі. Ще спасибі, що хоч де-яку роботу підсоблять робити, а то хоч наймай майстрів. Я й сам багато платної публїки не сподївав ся, а через те не мов і певної надії повернути всї свої втрати; з огляду на се я набрав аршинів з тридцять дешевенької і з гарним узором матерії і обережно, великими стяжками пошив завісу. Я мав на думцї після спектаклю попороти її розпродати з відповідною знижкою на сорочки. Моя думка справдила ся, і після спектаклю я дїйсно розпродав усю матерію.

Але було ще багато втрат, яких лїквідувати так легко не можна, і коли платної публїки не буде, то вони лишать ся не покритими. Доводило ся викручуватись матеряльно навіть там, де, здаєть ся, без грошей нїчого не вдієш, — я маю на увазї ґрім, парики, парикмахер і т. инше. За те ж і перепадало менї, особливо під час спектаклю: і грай,

Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і сценїруй, і грімїруй усїх і одягай, і декорації переміняй, і чого-чого тільки не роби! Піт обливає в три ряди і не дає змоги наложити собі відповідний ґрім та й накладати його нїколи: раз-у-раз бігай то сюди, то туди, за всїм доглянь, все влаштуй та ще й з артистами панькай ся: не зачепи, боронь боже, кого небудь з дуже гонористих, а то після першого ж акту може кинути сцену і піти до дому, — були й такі випадки. Та трудно собі й уявити оте пекло, в якому доводить ся перебути довгий час „устроителю“ в моїм становищі.

Але до кінця спектаклю все таки кругом вас є люди, котрі хоч як будь помагають вам; як же тільки спектакль скінчив ся, то тут уже просто вилазьте на сцену і кричіть рятуйте: тут уже не то що розібрати сцену вам нїхто не поможе, а навіть привести в порядок і здати кому слїд костюми, стільцї, столи і всякий инший дрібязок нїхто не схоче! Тодї вже як знайте, так і дбайте.

Отже як сей, так і инші мої спектаклї завжди мали великий успіх, і як після сього, так і після инших я зарікав ся більше грати коли хоч раз. Але... але кожний спектакль давав головнїй масї глядачів-селянам стільки позитивного, що нїхто не обвинуватить мене за ламанне свого слова.

Ага, а селянські меценати? Невже вони не могли б одгукнути ся на такий старчечий спектакль якоюсь зайвою копійкою? Адже-ж програти або пропити пятнадцять-двадцять карбованцїв для їх нїчого не коштує, то хіба таки якась троячка, дана в поміч доброму дїлові, ударило-б дуже по кишенї? Звичайно, не вдарила-б але... Але я знаю багато „благотворителей“, котрі охоче викидають по сто-двістї карбованцїв на благодїйнї справи, можуть викинути залюбки ще два-три рази по стільки, але тільки в тім разї, коли чорним по білому буде надруковано: „Такой-то и такой-то пожертвовалъ на такія-то и такія-то цѣли столько-то рублей“, або: „Извѣстный благотворитель такой-то пожертвовалъ і т. д.“ Знаю ще й таки випадки: „добродїй“, типова „Калитка“, у котрого навіть серед зими льоду не випросиш, охоче дає три-чотирі тисячі карбованцїв на церковну школу... Скажите, він співчуває школї взагалї, а церковній зокрема? Нїчого подібного! Єдиним стімулом у сїй справі була срібна медаль, котру йому обіцяли запевне, коли він дасть таку жертву. І він дав. А проте про всї школи на світї він такої думки, що багато краще жило ся-б на світї, коли-б їх не було зовсїм...

Сей же самий „добродїй“, коли йому показали у місцевій ґазетї допис про його „жертву“, трохи чи не за десять верст поїхав до дописувача, силоміць взяв його на торжество і вшанував так, що навіть знаменитих письменників так не шанують. Навіть розплакав ся „отъ полноты чувствъ“.

Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

XVII.

З самого початку „Записок“ я ще ні разу не спиняв ся на канікулах, властиво на тім, чим вони для народнього учителя, а сказати про їх хоч кілька слів необхідно. Необхідно тим більше, що всяка публіка, широка й вузька, має про учительські канікули дуже міцну, нїби аксіома, але цілком неправдиву думку:

— Щасливий ви (учителї) народ! Півроку працюєте, а півроку гуляй, жалуванне ж давай!.. Другої такої служби не знайдеш... — так кажуть одні.

— Добро вам! Півроку пороби, а півроку лежи та грошики получай! — так кажуть другі, і глибочезна заздрість чуєть ся в їх голосах.

Але всї вони кажуть властиво одно й те ж і в своїх поглядах на учительські канїкули нї скільки не одрізняють ся як перші од других так і пяті од десятих; иноді тільки замісць заздрости, — а хоч вкупі з нею — чуєть ся повне призирство до учителя, як до лежня, до „нахлѣбника“... Та иноді положим і сами учителї дивлять ся соромливо на свої довгі канїкули, як на одну з щасливих „аркадій“, не для всякого доступну, а через те й для учителя, як безперечного парія, не заслужену... Розглянемо ж уважнїше, чи справдї отсї канїкули такі вже довгі і чи справдї вони щасливі аркадії.

Коли приймемо до уваги найідеальнїший учебний рік в 150 днїв, у дїйсности неможливий, то всякому, навіть не письменному чоловікови стане ясно, що „на лежню“ учителеви лишаєть ся цїлих двістї десять з хвостиком днїв, — то б-то: повних сїм мїсяцїв; одкинувши мїсяць на неділї і всякі свята, що бувають на протязї учебного року, ми все ж таки маємо повних шість мїсяцїв канїкул, цїлих півроку! Се справдї дуже заздрісно, але дуже далеко і від правди.

Перше всього: офіціяльно канїкули тягнуть ся всього три мїсяцї — з першого числа червня до першого вересня (з 1-го іюня до 1-го сентября). Можна, розуміеть ся, покинути школу й раніше, — і фактично се буває дуже часто, але взагалї се річ не дуже то безпечна: може, наприкл., приїхати якийсь „проѣзжій молодецъ“, котрому забажаєть ся провірити „исполнительность“ учителя, і тодї біди не оббереш ся. Через те — чи є школярі або яка робота в школї, чи нема — сиди і жди узаконеного часу. Таким чином безумовних канїкул, коли учитель має право їхати, куди схоче, і робити, що заманеть ся, — всього три мїсяцї. А хіба се мало? Мало. Кажучи взагалї — не мало, але для народнього учителя, як він є зараз, се мало. А через що, зараз побачимо.

Перше: раз я по закону повинний сидїти в школї од 1-го вересня до 1-го червня, то і мушу сидїти, хоч би роботи не було нїякісїнької, бо, як уже сказано раніше, кидати школу дуже небезпечно. А як

Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ви примушені сидіти, то мусите й діло собі знайти: тягніть силоміць до школи хоч двох школярів і занімайтесь, бо в противному разі вам може нагоріти при якійсь випадковій ревизії та ще й як! Нема нікому діла до того, що в даному разі у вас не робота, а нудота. Дарма, сидіть і нудіть ся! А до вас прийде сьогодні один школяр, завтра два инших, а після завтрого два ще инших, потім день-два нікого не буде, а далі знову прийдуть двоє або троє і знову инші... Таким чином у вас ні діла немає, ні гулянки, а врешті зможиш ся гірше, ніж коло справжнього діла.

Друге. Розглянемо спочатку матеріяльне становище учителя. Я наведу тут маленьку табличку, котру виписую цілком із „Сборника постановленій по народному образованію Уѣздныхъ Земскихъ Собраній Полтавской губерніи за 1905 годъ“ (Полтава, 1907 року, стор. 99 і 100) і додаю, що в 1905 році матеріяльне становище учителів було значно краще, ніж за рік-два перед сим. Ось де ся табличка:

Приходъ.	Расходъ.			
Жалованье отъ Земства . . . . 28 руб. (на місяць).	1. Столъ на сторонѣ .	12 руб.	— коп.	
	Столъ своей кухни:			
	а) Квасъ и бураки . .	— „	90 „	
	б) Капусты 10 голов	— „	50 „	
	в) Картоф. 1½ мѣры	— „	50 „	
	г) Мясо 30 фунтовъ .	2 „	70 „	
	д) Масла 8 фунтовъ .	1 „	60 „	
	е) Сала 4 фунта . . .	— „	70 „	
	ж) Дрожжей	— „	15 „	
	з) Разныхъ крупъ . .	— „	40 „	
	и) Ржаного хлѣба . .	— „	60 „	
	і) Посуды	— „	10 „	
	к) Прислуга на своихъ харчахъ . . .	8 „	— „	
	Итого . .	16 руб.	15 коп.	
	2. Сахару 10 фунтовъ	1 „	60 „	
	3. Чаю ⅜ фунта .	— „	75 „	
	4. Хлѣбъ къ чаю . .	3 „	— „	
	5. Мойка ноч. бѣлья .	1 „	10 „	
	6 „ верх. „ .	— „	30 „	
	7. Вакса	— „	5 „	
	8. Спички	— „	10 „	
	9. Поѣздка за жалован.	1 „	20 „	
	10. Мелкіе расходы: нитки, пуг. игол и т. д	— „	40 „	
	11. Изнашиваетъ бѣлья: рубахи, прос. и т д.	1 „	50 „	
	12. Изнашив. вер. плат.	2 „	50 „	
	13. Обуви	— „	96 „	
	14. Шапки (зим. и лѣт.)	— „	95 „	
	Итого.	Со стол. на ст. 26 руб. 41 коп		
		Со ст. на св. к. 30 руб. 56 коп		

(Треба зауважити, що 28 карбован. се один з найвищих „окладів“, які тільки одержують учителі навіть у теперішні часи. Ю. Б.).

На удовлетвореніе духовныхъ потребностей.

1. Выписка газетъ, журналовъ и книгъ.
2. Переписка съ товарищами по службѣ.
3. Поѣздки съ цѣлью обогащенія знаніями.

} в першім випадку (столъ на сторонѣ): 1 р. 59 коп., а в другім — 0 руб. 0 коп.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:33 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Коментарії, розуміють ся, зайві. Про такі річи „роскоши“, як тютюн, більш-менш „приличная“ або тепла одежа, „лишняя“ поїздка до якогось товариша і т. ин. то вже й балакати нїчого. Уявіть же собі, що учитель одержує не 28 карбованцїв, а всього 20, як одержували ми в той час, і що багатьом з учителїв „не полагалось“ нї безплатної кватири, нї кватирних грошей і що в багатьох селах мати „столъ на сторонѣ“ не можна було нї за які гроші або за його брали цїни, як в обложенім городі. Так, наприкл., менї довело ся цїлих два роки платить по 15 карбованцїв у місяць за один обід! А на третїй рік і такого обіду я не міг дістати і півтора року сидїв на „сухоядѣніи“, купуючи за інтендантські цїни такі річі, як яйця, молоко, масло, сало... розуміють ся тодї, коли на се були гроші...

Таким чином усякому стане зрозумілим, що про таку „роскошь“, як жінка, а тим паче дїти, учителеви дозволяють ся тільки мріяти. Та й нащо здала ся така „обстановка“ якомусь там учителеви, коли в його не то що немає „приличныхъ“ штанів, а навіть вакси нїзащо купити, і по рижих, вичовганих черевиках чи ботах завжди можна пізнати учителя на селї.

І от, коли серед шкільного року учитель не вишкрябає собі якихось побічних доходів, хоч карбованцїв з два-три в місяць, то на канїкули він повинен обовязково себе комусь кудись продати. Кому? Куди? Та хоч би чортови в пекло, аби давали гроші! Тут уже нема чого вибирати, — хапай що дають: пятнадцять годин у день конторської роботи на 12—15 карбованцїв у місяць — добре! 3-х — 5-ти рубльовий урок (у місяць) з трьома-чотирьма душами дїтвори — гаразд! За десять карбованцїв „надсмотрщикомъ“ за робітниками в економії — чудесно! по полтиннику на поденщину — прекрасно! по вісїм карбованцїв на місяць за ґуверньора — чудово!.. І не знаю, яка вже є робота, щоб учитель повередував нею на лїто і не пішов у так званий „отхожій“ промисел, до „сидѣльца“ в пивну включно. І як тільки почнеть ся весна — починають ся й думи, тяжкі та настирливі думи про те, як би затягти копійчину, утїлїзувати канїкулярний час. Розуміють ся, перша дума, яка неодступно стоїть у голові, се найзаконнїша дума про спочивок: спочить би, ах одпочити б!.. І доки зовсїм розвяжеш ся з школою, то так нагуляєш ся... думкою, „намечтаєшся“, що коли приходить бажаний час, то инодї, їй-богу, здаєть ся, нїби ти вже справдї гуляв і нагуляв ся і що давно вже пора брати ся за дїло знову. Але нїяка мрія не дасть вам змоги забути ся цїлком, коли ви що-хвилини почуваєте в животї своїм „легкость необычайную“, не хуже тієї, що почував п. Хлестаков у голові, і на всяке ж запитанне:

Generated on 2015-08-03 18:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

А разсудокъ
Что занимаетъ вашъ?—

ви нїколи не помилитесь отказати: желудокъ...

Блукаючи колись голодний по вславленім за красу Кавказї, я називав пустоголовими свистунами всїх тих, що патетично вихваляли його красу в поезіях і в прозї, а всї гори й глибокі його долини дикими лїсами і каламутними річками, з котрих без галуну не можна було навіть напитись, здали ся менї гідними тільки для згубного заслання, — я проклiяв їх тяжким прокляттєм довічного вигнанця... Нащо менї здали ся оті величні дикі гори, коли навіть з найбільшої гори не можна було добути і найменшого шматочка хлїба? Нащо менї непролазні лїси, коли в них не знайдеш ні одного колосочка, хоч би з трьома зернинками? Нащо прудководні, грімкоголосі річки, коли вони несуть брудну, як нафта, воду, і я мушу лазити по взгірях і злизувати росу по вбогій, напів сухій траві, котра й сама вмерає за водою, прожорливо ковтає її кожну краплю і страшенно неохоче уступає менї навіть найдрібнїші росинки?...

Таким чином на голодний живіт не то що співати не будете, а навіть спочивати нїяково: і радий би, та не влежиш. Поневолї, скинувши зимне ярмо, шукаєш ще гіршого ярма на лїто. Але скільки тих шукаючих!... І в результатї — дуже небагатьом випадає „пристроить“ себе на канїкулах, решта ж так і переходить з дефіцітом у другий учебний рік. Та по правдї сказати, — од дефіциту не вільні навіть ті щасливцї, що дістали собі якусь роботу на лїто. А тут ще почуваєш таку втому, нїби й канїкул нїяких не було: болять груди, горло, руки, ноги, голова... малокровіє... І так і переходиш в школу до нових турбот, до нових нервувань... Нї, нові, хоч би і гірші, були б приємнїші, а то все старі, безнадїйно старі...

І в отсьому ще більший жах...

Ось вам у коротенькім нарисї канїкули і їх „прелести“ для більшости учителїв, принаймнї для 80%%. Гадаю, що товстошкура публїка, не здатна заглянути глибше у чужі справи, а охоче судить тільки зверху, з меншою заздрістю або хоч з меншим цінїзмом буде після сього трактувати про учительські канїкули.

А якже, до речи, справляють ся учителї з своїми хронїчними дефіцітами? О, дуже просто. Не треба, перше всього, забувати того, що прожиттє на таке мізерне жалуваннє само по собі вимагає найобережнїшої економії; а коли все таки маєш що разу дефіціт, то тут уже нїчого не поробиш, і єдиним радикальним засобом боротьби з хронїчною недостачою коштів є знову та ж таки сама економія, тільки в ширших розмірах. Се, такби сказати, економічна економія або економія в економії.

Але звідкіля ж його увірвати? Уже й так тільки одна слава, що

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:34 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

живеш; ні зїси, ні зіпеш, ні сходиш. Коли б можна було ходити голим і босим, а то... а то й не практично і неприлично. І лишаєть ся одно: зменшувати трати на їжу... тобто: вживати економію голодну.

Дивна річ, що немає мабуть нїде в світї тієї людини, котра б не знала, що найбезпідставнїша, найзгубнїша економія — економія на їжі, на одриваннї од рота необхідного шматка хлїба і хронічнїм голодуваннї. Одначе величезна більшість людей саме і вживає отсю економію. Багато є цїлком інтелїґентної публїки, котра залюбки сістематично голодує, аби гарно одягти ся або дозволити собі якесь инше „удовольствіе". Але що до народнього учителя, то подібних мотивів до його голодувань приложити не можна нї в якім разї, хіба тільки до окремих особ і переважно учительок, котрим осторчортіє раз-у-раз тягати якесь лахміттє і — цїлком справедливо — забажаєть ся мати хоч иноді порядну одежу. Взагалї ж учитель голодує єдине тільки через свою безсилість знайти якогось иншого рятунку вічному, безупинному, як смерть, дефіціту. Я знаю надзвичайно здорових душею й тїлом колеґ, котрі через кілька років учителювання майже зовсїм „выбывали изъ строя..." і тільки через те, що на нещастє мали добрий апетіт, а не хотїли, та й могли, його вдовольняти. Та я сам стратив багатенько здоровя через сю невільну економію, особливо в тих селах, де через близкість городу або станції цїни на всякі продукти неймовірні. Додайте ж сюди ще роботу учителя і ту атмосферу (в прямім і переноснїм смислї), в котрій весь час доводить ся йому працювати і котра й без инших факторів, сама по собі, швидко веде учителя до могили, — і ви собі уявите надзвичайно ідилїчну картину щасливих учительських аркадій.

Убогість, як пошесть (хоч безмірно гірша всякої пошести), безупинно панує над учителями і часто доходить того, що примушує носити спідню білизну з товстелезного й шкарубкого селянського полотна, а иноді й зовсїм обходити ся без „оного", особливо лїтом, коли є підстава сказати що, мовляв, і так душно... Прачку теж не охоче кличуть, а инші перуть самі, і не тільки учительки, а часто навіть учителї. Перуть самі або.... Так менї соромно розсказувати за все. Соромно признати ся, до слїз стидно викривати всю безодню вїдливої, ржавої убожести, в котрій на самім днї вдушуєть ся непомітний робітник і піонер культури... Стидно менї, і я прокляв той час, коли менї довело ся побачити оті глибочезнї гноянї й смердючі виразки народнього орґанїзму... наших часів високої культури...

І все таки знаходились і знаходять ся людцї, котрі з легким серцем, не задумуюсь нї на хвилину, плюють і глумять ся над найтяжшими виразками хворої людини... І не хто инший, як наш п. іспектор М., (про котрого я вже вам згадував), котрий „знає" нужди учительства!

Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В „отчетѣ о состояніи народного образованія“ він між иншим, видрукував: „....что же касается матеріяльнаго положенія, то учителя М—ского уѣзда живуть во всѣхъ отношеніяхъ не только безбѣдно, но и завидно“ (курсів мій Ю. Б.).

І знаєте, на підставі чого се писав п. інспектор? При обїздї шкіл йому довело ся в де-яких ночувати, і от учителї, аби тільки догодити його вельможности, старали ся вшанувати його чим тільки можна на селї: молоком, маслом, чаєм, котлетами і навіть вином; а один так і спати положив його на ліжлу з пружинним матрацом (се був столяр — мій колєґа — і сам зробив собі той „аристократическій“ матрац). І за те учителї удостоїли ся такої атестації.

А знає ж пан інспектор те, що я зараз сказав у скобках?

Чи знає пан інспектор, чи він наважував ся роспитати учителя: де він дістав його вельможности такий „аристократическій столъ“?

Чи знає, нарешті, п. інспектор, що ті роскоші, які він пожирав з байдужістю чотирьохногого створіння, для учителя вилїзуть боком? Що сей „безбѣдный“ учитель не один раз одірве од свого рота і так уже убогий шматок хлїба аби покрити інспекторське пиршество?

Так їх вельможности сього не знають... Вони з апетітом жують і з пафосом вигукують: „учителя живуть во всѣхъ отношеніяхъ не только безбѣдно, но и завидно!“

„По дѣламъ ихъ узнаете ихъ“.

XVII.

Коли спитати якого небудь з рядових — та й не тільки рядових—обивателїв, що таке однокомплєтна школа, то всякий скаже: „се школа з одним учителем“. Більше й не питайте, бо на сьому надзвичайно лаконїчному одповіті кінчають ся всї знання наших громадян однокомплєтної школи. Колиж ви зверните ся з таким запитаннєм до народнього учителя та ще однокомплєтного, то він без найменшої запинки скаже:

— Однокомплєтна школа? се душогубство, се зараз... інквізіторський льох...

Рядова людина спочатку витріщить очи, а потім зараз же тихенько засміє ть ся собі в кулак або в уса і з непереможним переконаннєм подумає:

— Ого! Подумаеш, який мученик! А як же то раніше вчили та ще й жалуванне брали в пять — десять раз менше? Проте не виставляли себе такими страдниками... Хе-хе! Лїбералїзм — і більше нїчого. Почали цяцькати ся з ними, так вони вже й губи розпустили... Одна розпуста і т. д.

Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

У инших думка про учителя виливаєть ся в дуже просту форму: коли взяв ся за вуж, то не кажи, що не дуж. Отсї останнї цїлком правї, і як що й можна їх винуватить, то тільки за дуже таки прямолїнійний одповіт; але на мій погляд се незрівняно краще, нїж єхидненьке підсмїюваннє в кулак. Справдї, в одповітї останнїх чуєть ся жорстока, але чиста правда: бачиш, мовляв, що то за річ — школа, ну й поміркуй спершу, чи варто йти, чи нї, а коли вже пішов, то й нема чого на инших вину складати. Одним словом: бачили очи, що купували. Що ж до одповіту перших, то його не можна пропустити без якоїсь уваги, і я вважаю своїм обовязком дати їм коротеньке поясненнє.

Перше: ранїйше (20—30 лїт назад) школярів на кожного учителя припадало значно менше, нїж тепер; друге: прожитте було пять—десять раз дешевше, а третє — і головне: — од учителя й вимагали в пять або і в десять раз менше. Колись досить було навчити грамоти (сяк-так читати та писати), а тепер школа повинна бути унївєрсальною; тодї було досить коли учитель був грамотний (в самім вузькім розумінні), а тепер він мусить бути не тільки широко освїченою людиною, а ще й педаґоґом в справжнїм розумінні. До всього можна додати ще й четверте: 20—30 лїт назад матеріяльне становище наших селян було значно краще та й сами селяни задовольняли ся тодїшньою шкільною наукою більше через те, з одного боку, у селян була більша змога, а з другого — більше бажаннє оддати свою дитину до школи — і тому школярі ходили далеко справнїше; і пяте; через кращі економічні умови і через те, що наука тодї вважала ся дуже трудною, в школу ходили великозрістні школярі, як теперішнї парубки, а тепер посилають до школи семилїтка а в десять років уже зовсїм заберають додому.

А врештї треба ще сказати, що контінґент народнїх учителїв і взагалї мало підготовлений до свого дїла, що ж до заняттїв з трьома ґрупами з окрема, то не має нї найменшої підготовки. Навіть на спеціяльних іспитах „на званіе учителя“ обмежують ся пробним уроком з однією ґрупою. А далї, коли ви вже одержуєте посаду учителя? І тодї вам часто дають цїлком самостійну школу, де ви що хочите робіть з своїми трьома ґрупами. Звичайно ж новачків-учителїв посилають у якусь школу помічниками, а дають їм самостійну школу тільки тодї, коли вони придбають відповідний досвід. Але шо се за досвід?! Скільки б ви не були помічником, „вторимъ учителемъ“, вам усе одно доведеть ся весь час занїмати ся тільки з однією ґрупою і при тому — тільки з найменшою, з новачками.

Чом же так? Коли в двохкомплєтній або трьохкомплєтній школї фактично немає потреби занїмати ся з трьома ґрупами разом (у кожної ґрупи є свій учитель), то чом же не можна молодому учителеви прова-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дити своїх новачків аж до випуску? Чом взагалі кожному учителеви — однаково, чи молодому, чи старому — не можна в трьохкомплєтній школі завжди починати з новачків і вести їх аж до випуску? Адже-ж тоді всякий молодий учитель хочби й не придбав досвіду що до занятій з трьома ґрупами заразом, за те придбав би його що до навчення в школі взагалі! Та і всякому учителеви було б надзвичайно цїкаво і приємно вести своїх школярів од початку до кінця, зробити свій випуск, показати цїлком свою працю. Се ж було б і в інтересах самої науки: учитель ще за перший рік учення добре взнає школярів, і далї не тратив би вже дорогого часу на обзнайомленнє з своїми питомцями, а тільки найкраще використовував би в цїлях науки своє знанне псіхіки кожного з дїтей. Зрештою і дїти й учитель такби зжили ся, поріднили ся меж собою, що крім безумовної і обопільної користи нїчого б иншого не вийшло. Се знає і бажає кожний учитель, але нїчого не може зробити: на перешкодї стоїть все те ж попечительне шкільне начальство.

Чом? Через що? На підставі чого? Се питання цїлком даремні, бо я й сам і досї не знаю справжньої причини сеї заборони, та не скаже мабуть і нїхто инший з моїх колеґ. Тут можна лише гадати, але зрозуміти, вишукати якісь, хоч напів реальні, підстави не можна. Я особисто думаю, що тут є дві причини: з одного боку непереможний нахил до щабльону, до цїлком бюрократичної тенденції „раздѣленія властей и функцій“, а з другого — страх перед повним єднанєм учителя з школярами (що такий страх є, тільки трохи з иншого приводу — я скажу далї). А зрештою — хто поручить ся, що тут немає ще і „въ-третьихъ,“ і „въ-пятыхъ,“ і „въ-десятыхъ?“. Хто може досягнути до самого дна глибоких бюрократичних думок? У всякім разї так вести занятія не можна, і числені спроби учителїв обійти сю заборону скінчились яскравим досвідом для всїх инших теперішнїх і будучих учителїв, досвідом, котрий гласить: на чому раз спіткнув ся, на тому вдруге не попадай ся.

Як би там не було, а весь початковий педаґоґічний досвід учителя зводить ся до занять з однією ґрупою, виключно найменшою. Тепер не може бути лекше, як уявити собі такого „досвідченого“ учителя уже „старим“, тоб то на самостійнім місцї: він уміє занїмати ся тільки з однією ґрупою, а тут треба з трьома та ще й разом! до того ж школярів у кожнїй ґрупі мінімум 15, а звичайно 20, а то часто й 25 душ!

Мотаєть ся, мотаєть ся, сердешний, годин до семи що-дня сидить в класї, а дїла — як кіт наплакав. Вимучить ся, знервуєть ся, як у ката в руках, раднїший би і вночі занїмати ся, але снаги не стає та й не можна сього вживати через моральні й формальні причини. А тут

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ще ревізор найшов „плохіе успѣхи“ і покрутив носом... Хоч ґвалт кричи! Згодом, розуміють ся, всякий учитель принатурюєть ся й до трьох ґруп, але... доки сонце зійде — роса очи виїсть. Виїсть звичайно учителеви, але хіба всї оті експеріменти і для школи минають даром? Нї, сього не скаже нїхто, а тим паче — сам учитель-експеріментатор...

Ще спочатку „Записок“ я казав, що попавши в самостійну школу з сімдесятьма шістьма школярами, я не міг инакше виплутати ся з дуже скрутного становища, як тільки давши якимсь двом ґрупам самостійну „письменную работу“ а сам занїмав ся з третьою. Чого варті оті „самостоятельны работы“ та ще в молодого, недосвідченого учителя — казати не варто, але в однокомплєтних школах такі роботи вживають ся надзвичайно широко. І в результатї виходить, що фактично ви що-дня можите дати кожнїй ґрупі тільки д в а у р о к и і то максімум! Мінїмум же — півтора або й один урок в день на кожну ґрупу... А скільки ж всього уроків що-дня доводить ся хоч т і л ь к и задати для всїх ґруп? Беручи загалом — ч о т и р н а д ц я т ь у р о к і в (по пять для старших і чотирі для меншої).

Таким чином, за винятком максімума шести уроків, які учитель може цїлком присвятити всїм трьом, решта — вісїм уроків — припадає на так звані „самостоятельныя работы“, то б то по два і $^2/_3$ урока на кожну ґрупу в день. Розуміють ся, такі самостійні роботи не мають третини тієї вартости, яку мають уроки з учителем, а часто буває й так що отсї роботи справляють ролю ілюстрованих журналів і всяких альбомів по гостиних: аби якось заняти публїку, щоб не скучала; що ж до школи, то головне — аби не кричала і не заважала вчити ся иншим. А тим часом і сами школярі почувають, що ся робота їх має дуже малу вартість і роблять її аби як, без пильної уважности; через те гамір і балачки, хоч і шепотом, уже на половинї урока наберають постійний і бурний характер і страшенно шкодять учителевим зтнятіям з иншими. Вигуки: „тише!“ помагають мало, і учитель, щоб тільки могли щось чути його безпосередні слухачі, піднїмає свій голос все вище та вище, а цід кінець урока — просто кричить. А повітрє в класї, де скупчуєть ся шістдесять—сімдесять душ, стає удушливе, шкодливе; одчинена кватирка хоч і мало пособляє вентиляції, за те учителевому горлови пособляє надзвичайно.. инших то й „за попа“ швидко спроважує... У всякім разї в знаки даєть ся кожному... А поруч з холодними та мокрими кватирями і холодним та голодним життєм прислужуєть ся учителеви на вікы як мало кому...

Я сказав: чотирнадцять уроків. Часто доводить ся давати й пятнадцять, а то й шістнадцять. Одному? — Одному — В один день? — В один день. Ага, учителеви випадає тільки шість, решта ж — „само-

Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стоятельныя работы". Так. Але решта, хоч би то були й самостійні роботи, все ж таки вимагають якоїсь праці? чи може хтось инший дає ті роботи? То-то бо й є. Коли учитель буде задавати тільки те, що в ту хвилину впаде на думку, то й то все ж таки треба потурбуватись: сказати, росказати, пояснити одному, другому, третьому... а з рештою ще й під час уроку доведеть ся не раз одривати ся од свого ділa і робити відповідні вказівки або пояснення. Се в тім випадку, коли учитель даватиме тільки таку роботу, яка підскочить під руку. Але я сказав уже, що навіть кращі „самостійні роботи" мають вартість малу (не кажу про такі роботи, за котрими весь час наглядає учитель і котрі він властиво проводить), що ж до робот, заданих на спіх, на швидку руку, то вже й казати нічого; а значить і результати од них будуть дуже сумні. Ото ж з огляду на се і роботи завтрішнього дня треба готувати сьогодні заздалегідь: треба добре обміркувати не тільки роботу саму по собі, не тільки її самостійну вартість, а треба головним чином подбати про її безпосередний звязок з попереднїми і послїдуючими роботами, щоб, маючи малу вартість, кожна з окрема вони загалом дали щось цїле, позитивне і сістематично приладжене до всього курсу школи. Крім того треба добре подбати й про те, щоб усї оті роботи практично бути в повній гармонії з вашими безпосередними уроками, се б то: щоб вони, перше всього, не заважали вам занїматись, принаймні дуже, а вдруге — щоб вимагали од вас дальших уваг і пояснень рівно стільки, скільки дозволяє їх зробити ваш безпосереднїй урок. Не треба тако ж забувати й того, щоб найбільше серйозні самостійні роботи припадали на дообіднїй час, на свіжіші голови, бо инакше більша половина можливої продукції пропаде задарма.

А шість ваших безпосереднїх, основних уроків? Хіба вони не вимагають праці до їхнього готування і, розуміеть ся, праці не в день їх реалїзації, — тодї вже нїколи, — а напередодні? Вимагають безумовно, і коло їх взагалї, а коло кожного урока з окрема треба попрацювати ще пильнїше, нїж коло самостійних робот. Все отсе треба зробити сьогоднї, після обіду або звечора. А тут ще десятків два, а то й чотирі, тетрадїв, котрі ви мусите сьогоднї ж розглянути й посправляти, — все одно, чи то будуть „ариѳметическіе примѣры", чи „упражненія по русскому языку" або „чистописаніе". Часто й густо і одпочити як слїд не доведеть ся, і до пізньої ночи готуеш на завтра уроки та розглядаеш тетрадки. А завтра? Завтра і післязавтрього, і через тиждень і через місяць одстоюеш годин по шість у класї що-дня з таким напруженнем мозку і нервів, що радий дотесати ся до ліжка і хоч з годинку полежати. Часом не то їсти, а й дихати не хочеть ся! од королївського обіду одмовив ся б, а тут як подадуть тобі кандьору, з кот-

Generated on 2015-08-03 18:35 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рого аж дим встає, або „жаркое“, схоже швидче на обпалені тріски ніж на мясо, то тільки думка про необхідність їжого підримувати свій орґанізм примушує не лише жувати ту „страву“, а ще й платити за неї... А після обіду знову так само: уроки, тетрадї та може ще й готуєш або репетіруеш якогось хлопяка за три карбованцї в місяць... а завтра теж...

Чотирнадцять уроків на день, 330 — 340 уроків на місяць, не рахуючи всього иншого! Се страшенно схоже на очевидну брехню, коли б воно не було постійним зявищем, нормою в однокомплетній, в найбільше розповсюдженій школї...

І за все отсе — двадцять карбованцїв! Двадцять серебрених кружалець — двадцять серебреників... Хоч би вже тридцять!..

Але то цїна Христа.

Кілька слів про те, як у двох — або трехкомплетних школах одбиваєть ся на школярах заборона учителям кожному вести свою ґрупу до випуску.

Занїмаюсь я, скажимо, з новичками: за рік я їх узнаю краще, ніж себе, а знаючи їх — я на другий рік тільки користував ся б з сього і в інтересї науки, і в інтересї виховання. На третій, а особливо на четвертий рік — і того більше. Що ж ми бачимо тепер? На другий рік школярі попадають у чужі руки, і до того — чужинцями; учитель витратить не мало часу, доки взна́є і принатурить ся до школярів, а вони до його; та чи й принатурять сл вони до його так, як до першого — велике питанне. Але припустимо, що ріжниці тут немає нїякої, і дїти однаково принатурять ся до нового учителя, то хіба мало змарнуєть ся учителем часу, доки він їх добре пізна́є? А потім знову перехід у третю ґрупу, до третього учителя, і втретє — а може і учетверте — та ж сама історія.

Скільки дитячим головам (та й учителевій) доведеть ся витрачати пороху, доки вони врештї дійдуть до випуску! І часто трапляєть ся, що кращі школярі низшої ґрупи ставали в слїдуючій ґрупі „средними“ або й зовсїм „плохими по успѣхамъ“, а при новим переходї в слїдуючу старшу — повторювали ся нові комбінації „способностей“, — нїби один і той же школяр сей рік був розумний, а на другий — став дурним, а потім знову повторює свій шлях, або рішуче йде наниз... Навіть при повнім знаннї псіхики і здібностей своїх школярів з кожним слїдуючим переходом у вищі ґрупи помічаєть ся у окремих школярів „паденіе потенціала“. І се зовсїм не через те, що наука в старшій ґрупі на стільки потруднїшала проти попередньої. Головну ролю грає тут просто особиста метода навчання в кожного учителя, особистий спосіб, через котрий школярі легко розуміли одного учи-

Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

теля і через котрий їм трудно тепер зрозуміти другого. Крім того, учитель кожної старшої ґрупи зовсім не заінтересований в тім, щоб забрати собі всїх школярів низшої ґрупи; у всякім разї він заінтересований у сьому далеко менше од свого колеґи. Йому важно взяти тільки тих що найкраще знають свій курс, найкраще підготовленї, до решти ж йому немає майже нїякого дїла, хоч би решта була варта найбільшої уваги і винна була тільки в тому, що на „провѣрочномъ, переходномъ испытаніи“ не так „твердо“ одповідали, як того вимагало ся. І ось вам кілька школярів лишають ся у своїй ґрупі на другий рік, а таке сидїнне тільки в дуже рідких випадках корисне для школярів: їм доводить ся знову жувати жоване, а се веде до того, що вони врешті зовсім затрачують інтерес до науки і таким відношеннєм до неї заразюють і своїх нових товаришів. А инодї ще й так буває, що після двох років сидїння в однїй ґрупі вони знають ще менше, нїж торік. Нїчого й казати, що при офіціяльних відносинах між учителями, — що, на жаль, часто трапляєть ся, — число „отсталыхъ“ виростає в досить кругленьку цїфру.

Отсе коротко ті умови, серед яких працює народнїй учитель в своїй школї, і ті гальми, що держать давно вже на однїм місцї і так уже загальмовану справу народньої освіти. І центр ваги — однокомплетнї школи; центр ваги, розуміють ся, що до вузького, внутрішнього життя школи, бо зовнїшнї і основнї „центри“ лежать далї. І я знову, уже од себе, кажу: однокомплєтна школа — се різниця, се бойня для „сїрої скотинки“ — народнїх учителїв!

Нарештї можу процітувати слова з „отчета“ двох членів самої Шкільної Ради Кобеляцького повіту, що обслїдували 58 шкіл: „можно работать достаточно удачно съ 2-мя группами, но работать съ 3 — 4-мя уже совсѣмъ невозможно“... *)

Мало словъ, а горя рѣченька,
Горя рѣченька бездонная...

*) Сборникъ постановленій по народ. образов. Уѣздныхъ Земск. Собраній Полтавской губ. за 1906 годъ., стр. 121.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

М. ГЕХТЕР.

Українське життє в Росії в 1910 р.

(*Вступні уваги. — Письменство. — Просвіти. — Клюби. — Організації укр. шкільної молоди. — Театр і аматорські вистави. — Київське Наукове Товариство. — Політичні партії. — Видавництва. — Книгарні. — Бібліотеки й читальні*).

Ретроспективні огляди українського життя в теперішній період нашого історичного буття мають взагалі велике й дуже важне значіннє. Українське громадське життє в Росії ще й досї не є чимсь сталим і певним. З ріжних причин полїтичного й спеціфічного характеру, ми й досї ще не встигли витворити для себе якихсь сталих форм національного життя й наповнити їх незмінним змістом. Перебуваємо саме процес формування й, як завсїгди в такі моменти, зазнаємо ріжні внутрішні й зовнїшні пертурбації, раз тратимо, а раз набуваємо. В такі отже моменти не тільки корисно, а й конче потрібно раз-у-раз зводити національний баланс за той чи инший період часу. Не тілька корисно, а й потрібно раз-у-раз обертатись поглядом на пройдений шлях і обчислити як страти, так і зиски, щоб знати, що саме дає нам пережитий час у результатї — плюс чи мінус, — і щоб у залежности від того дивитись у будучність з одчаєм і смутком чи з вірою і надїєю.

Тільки-що пережитий 1910-й рік має з сього боку особливе, виключне значіннє. З сим роком як-раз минуло 5 лїт з того часу, як у Росії для українства настала ера вільного чи, принаймнї, легального істнування. Отже маємо вже за собою один статистичний період, хоч і невеликий, але все ж навіть з погляду науки цїлком придатний для того, щоб на його підставі робити ті чи инші висновки загального характеру. Самий 1910-й рік характеристичним для оцїнки інтенсивности українського національного руху вважатись на може: для того він перейшов при занадто ненормальних обставинах. Але, з другого боку, оцїнка періоду, зроблена на підставі даних минулого року, вбереже нас від занадто великого оптимізму, дуже шкодливого в таких випадках. Нам, коли вже на те пішло, краще недооцїнити свої сили й здобутки, ніж переоцїнити їх: недооцїнку можна доповнити иншим разом, а за переоцїнку може тяжко помститись час.

З такими думками приступаємо до огляду українського життя в минулім році. Не претендуємо на вичерпуючу повність, бо сучасний український часописний апарат ще не настільки досконалий щоб без помилок й пропусків регїструвати кожен факт нашого життя. Де-що, одначе, робить ся в сїм напрямі, й можна сказати без вагання, що зареґістро-

Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ваних протягом року фактів цілком досить для того, щоб у загальних рисах змалювати картину нашого тогорішнього національного й громадського життя

Головним нервом українського громадського життя в Росії й досі лишаєть ся література, письменство. Се безперечно, явище неприродне, бо письменство тільки відбиває в собі житте. У нас, одначе, письменство — все: воно й житте, воно й зеркало життя. Тому огляд українського життя в минулім році доводить ся починати не з чого иншого, а тільки з письменства.

Українське письменство тепер зосережуєть ся переважно в журналістиці. Невелика числом і небагата силами та коштами наша журналістика проте відограє першу ролю в нашім письменстві. Одна щоденна ґазета („Рада“), два тижневики („Село“ і „Рідний Край“), з кінця року два двотижневики („Дніпрові хвилі“ та „Рілля), три щомісячники („Літ.-Наук. Вістник“, „Укр. Хата“ і „Світло“) і трьохмісячні „Записки Київського Наукового Товариства“ — от і ввесь наш часописний актив.

Близча знайомість з умовами істнування сих часописів дає нам змогу констатувати, що майже всі вони без винятку прожили минулий рік в обставинах дуже тяжких. Курс передплати стояв дуже низько й становив лише незначну частину того, чого можна було б сподіватись з огляду на велику чисельність українського народу. Не наводимо чисел, бо се зайве. Досить того, що навіть у Галичині українські видання розходились у більшім числі примірників, ніж на російській Україні.

Вороги українства хотять бачити причину малого розповсюдження української часописної літератури в „фантастичности“ української національної ідеї і в малій талановитости її провідників-пропаґаторів. Що до першого закиду, то проти нього свідчать факти. Зазначимо найбільш яскравий з них. Російські часописи, що досі ставились байдуже до українства, останніми часами один за другим заводять у себе українські відділи, де містять інформаційні звістки й статї в українських справах. Такі віддїли позаводили: „Утро“ і „Южний Край“ у Харькові, „Газета Гадячскаго Земства“ в Гадячі (українською мовою), „Голосъ Провинціи“ в Умані „Таврическій“ у Сімферополі (українською мовою), „Думи“ в Читі на Далекім Сході (українською мовою) і де-які инші. „Фантастична“ ідея не могла б дати таких наслідків.

Що до неталановитости українських письменників, то проти сього знов свідчать факти. Розуміеть ся, українським журналістам за пять років істнування не було змоги набути стільки досвіду, скільки мають його російські журналісти. Опріч того українські журналісти одночасно мусять бути й фільольоґами й творцями мови. Нарешті, малий тіраж україн-

Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ських видань не дає змоги добре оплачувати працю журнальних робітників, що примушує останніх раз-у-раз шукати „побічних“ заробітків. Се все далеко не сприяє утворенню сталого контінґенту талановитих і досвідчених українських журналїстів. А проте можемо сміливо сказати, що українські журналїсти мало чим гірші від російських. Досить того, що перед українськими журналїстами радо й широко відчиняють ся двері всїх кращих російських часописей, а де-хто з українських журналїстів має навіть досить тривку репутацію в російських часописних колах.

Причин малого розповсюдження українських часописей, на нашу думку, треба шукати в гидких політичних і полїцейських обставинах, серед яких їй доводиґь ся працювати. Штрафи, конфіскати, арешти редакторів та инші репресії сиплють ся на нашу пресу, наче з „рогу изобилія“. За один тільки минулий рік редактор „Ради“ один раз сидїв у тюрмі й тричі судив ся, редактора „Вістника“ позивають за надрукуваннє Франсового „Острова Пінґвінів“ і за драму Лесї Українки „На полї крови“, редакторку „Села“ арештовано на місяць, сконфісковано чотирі книжки „Вістника“, одне число „Села“ одне число „Світла“, оштрафовано редакторів „Села“ на 500 карб. і „Ради“ на 50 карб. і ще до того дано йому троє суток арешту, оштрафовано редактора тифлїської ґазети „Новая Рѣчь“ на 500 карб. і ще дано йому місяць арешту за статью про Аркаса, в Оріхові (Таврія) місцевим Українцям просто не дано дозволу на виданнє щотижневої української ґазети — та мало ще яких адмінїстративних і судових репресійупало на українську пресу!

До сих звичайних репресій прилучають ся ще репресії надзвичайні з боку ріжних урядових інституцій і поодиноких урядовців, і від сих останніх українська преса має не менше збитків ніж від перших. За останнїй рік „Раду“ заборонено виписувати в бібліотеки служащих південно-західної залїзниці і в народні школи 3-го району Київщини (повіти Черкаський, Чигиринський і Канївський). Як характеристичний документ, наводимо in extenso циркуляр інспектора в справі останньої заборони:

„Срочно: Покорнѣйше прошу немедленно, не позже 7 октября с. г., донести мнѣ, высылается ли въ училище газета „Рада“ на малорусскомъ языкѣ и при народныхъ чтеніяхъ читаютъ ли на малорусскомъ языкѣ учителя, а также — выписываются или высылаются на этомъ языкѣ книги и брошюры и откуда. Поставляю въ извѣстность для исполненія, что въ училищахъ это не допустимо.

Инсп. М. Воскресенскій“.

Були й инші заборони проти нашої преси. Попечитель Київського шкільного округа заборонив мінїстерським школам випнсувати тижневу українську ґазету „Село“. Харьківський віце-ґубернатор Стерлігов заборонив земствам виписувати для безплатних читалень часопис „Хлїбороб“, половина якого друкуєть ся українською мовою. Заборонено також виписувати українсько-російський кооперативний часопис „Наше Дѣло“ в на-

Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

родні мінїстерські й церковні школи. Нарештї, редакторови ґазети „Тавричанинъ“ заборонено друкувати частину тексту українською мовою, бо се, мовляв, не входить у проґраму часопису.

Такі й подібні заборони та репресії майже в корінь підтинають українську пресу, й нїчого дивуватись, що вона така квола й так мляво виконує взяті на себе обовязки. Тут треба дивуватись, як вона істнує взагалї. Коли отже редакція „Ради“ з кінцем минулого року в особливім „Листї до передплатників і прихильників“ повідомила, що без енерґійної й широкої допомоги з боку українського громадянства вона не матиме змоги видавати ґазету в сїм роцї й муситиме припинити її, — то се було цїлком лоґічним висновком з того неможливого становища, яке утворилось для української преси в Росії. Такі самі листи до передплатників, певно, могли б вислати редакції всїх українських часописей.

Українське письменство неперіодичне за минулий рік значно посунулось наперед. З офіціальної статистики за перше півріччє видно, що книг українською мовою за перших 6 місяцїв 1910 р. видано в Росії 78 назв у кількости 210.340 примірників, проти 74 назві 129.750 примірників того ж періоду 1909 р. Маємо отже значне збільшеннє укр. книжної продукції, особливо в числї примірників. Одначе, в поріванню з книжною продукцією инших націй ми все стоїмо на 8-м місцї, як стояли торік. Поперед нас стоять Великороси, Поляки, Нїмцї, Жиди, Латиші, Естонцї й Татари, а позад нас стоять Французи, Вірмени, Литовцї, Грузини, Араби, Чуваші, Кирґізи, Черемиси, Білоруси, Румини й инші.

Причини малого розповсюдження українських книжок лежать, очевидно, в тім самім, у чім і причина малого розповсюдження часописей. У всякім разї, на репресії й заборони проти українських письменників і їх праць російське житє не скупило ся. Були арешти письменників (Г. Чупринка, А. Богдан-Сокольський, С. Черкасенко), були й арешти видань („Ще не вмерла Україна“ та инші), а на місцях полїція дуже охоче підводила українські книжки під катеґорію „нелєґальщини“ й при трусах забірала їх десятками. Так, у Київі при трусах у Українцїв забірали „Українсько-Російський словник“ Дубровського, у Полтаві — видання „Віку“ й „Просвіти“, в селї Прохорах, на Чернигівщинї — „Історію“ Аркаса й твори Грінченка, в містечку Смілї, на Київщинї — книжки „Лїт.-Наук. Вістника“ й т. д. Не може бути сумнїву, що такі „вільнї“ конфіскати не могли не відбитись на числї проданих укр. книжок.

Оглядаючи тепер загальне становище українського письменства за минулий рік, треба признати, що становище його було дуже тяжке й ненормальне. Перше—не можна не признати, що зиски наші на сїм полї все ж були більші, нїж страти. Нї одне українське виданнє в сїм

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

роцї не померло, а всї вступили в 1911-й рік. Навіть „Рідний Край“, що абсолютно не зважає на календарну хронологїю й видає числа 1909 року в роцї 1910, і він не вмер, а вступив у 1911-й рік бадьоро і сміливо. Вже се одне—факт відрадний. Опріч того, в кінцї минулого року народилось аж три нових часописи: педаґоґічне щомісячне „Світло“ й хлїборобське двохтижневе „Рілля“ у Київі та двохтижневі популярні „Днїпрові хвилї“ у Катеринославі. Нарештї, в Одесї дозволено видавати нові українські щомісячні журнали „Огляд“ і есперантською мовою „Stelo l'Ukrainujo“ („Українська Зірка“). Може при сучаснім станї українства взагалї й видавничої справи зокрема краще було б не розпочинати нових часописей, а гуртувати всї сили для підтримання істнуючих. Але, з другого боку, — „Люблю я новые журналы: плодятъ читателей они“, — й народженнє нових часописей можна вважати явищем відрадним і показчиком того, що потреба мати друковане слово рідною мовою зростає в нашім громадянстві.

Народились також і де-які нові українські видавництва, що також свідчить про зріст попиту на українську книжку. Між иншим, у Київі почались видавництва „Театральна Бібліотека“ (досї випустила кілька пєс, переважно перекладних), „Життя й Мистецтво“ (також випущено кілька книжок громадсько-лїтературного змісту), у Радомислї народилось видавництво „Вільне Слово“ (лїтературні збірки). У Камянцї-Подольськім заклалось видавництво „Днїстер“ яке має на метї видавати дешевими книжками твори відомих українських письменників — Руданського, Коцюбинського, Франка, Маковея, Стефаника. Видавництво вже друкує перший том творів Руданського, що матиме 250—300 сторінок і коштуватиме 30—35 коп.

Характеристично для становища нашого письменства й те, що ним усе більше починають цїкавитись російські видавцї. Вище ми згадали про українські віддїли, заведені в минулім роцї в ріжних російських часописях. Тут зазначимо особливий інтерес, проявлений російськими видавцями до українського „Кобзаря“ й до творів де-яких молодих українських письменників. Одне виданнє „Кобзаря“ вже вийшло з кінцем минулого року (вид. Яковенка, цїна 60 коп.). Тепер з нагоди 50-лїття з дня смерти Т. Шевченка готуєть ся кілька нових видань „Кобзаря“. У Москві друкуєть ся в 20 тисячах примірників народнє виданнє „Кобзаря“ українською мовою, в Петербурзї має вийти повний ілюстрований „Кобзарь“ і ще другий том Шевченкових творів, де мають бути надруковані листи, щоденник і автобіоґрафія поета. Готуєть ся також два видання Шевченкових творів у російськім перекладї: одне випущено буде у Москві заходами „Общества любителей россійской словесности“ у перекладах відомих російських поетів і під редакцією поета Білоусова,

Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

друге має вийти в Петербурзі заходами Стасюлевича й під редакцією М. Славинського.

З молодших українських письменників російські видавці найбільше цікавлять ся Винниченком і Коцюбинським. Досить багато перекладів зявилось у минулім році в російських часописях і з инших українських письменників, але найбільших розмірів досяг інтерес до творів двох згаданих письменників. Твори Винниченка друкувались у перекладах у часописи „Современный Міръ“ і вийшли окремою книжкою в виданні „Универсальної Библіотеки“; опріч того, видавництво „Земля“ купило нову Винниченкову повість для уміщення в однім із своїх чергових збірників. Що до творів Коцюбинського, то їх видає в трьох томах видавництво „Знаніе“; перший том, що містить 10 оповідань, вже вийшов, а другий і третій томи готують ся до друку.

Таке становище українського письменства в минулім році, однім з найтяжчих і найскрутнійших в українськім життю, дає більше підстав для добрих надій, ніж для тяжкої зневіри.

Після письменства, українське національно-громадське життє в Росії найбільш інтенсивно проявлялось у минулім році в діяльности „Просвіт“. На жаль, сі останні були поставлені в гірші умови, ніж письменство. Як інституції сталі, з ясноокресленим кругом діяльности, вони лекше підпадали під репресії адміністрації, й вони досить тяжко нищили їх. В звязку з загальною реакцією, що опанувала наше громадянство, се причинилось до того, що житє „Просвіт“ у минулім році виявлялось дуже слабо.

Найбільш діяльною й жвавою була Київська „Просвіта“. За перші місяці минулого року вона спромоглась видати кілька книжок (останньою вийшла книжка М. Левицького „Невидимі вороги та друзі наші“ під числом 36), упорядкувала багато народніх лекцій, читань і вистав як у центрі міста Київа, та і в його пригородах — Куренівці, Деміївці та инш. Та вже з початку року помітно було, що над нею нависла чорна хмара. З початку адміністрація виступила з дрібними репресіями: звелено їй мати офіціальні папери з фірмою, друкованою російською мовою, заборонено їй прочитати народню лекцію про розвиток українського письменства й впоряжати українські читання для дітей у пригороді Куренівці. Нарештї, 8 квітня з постанови місцевого „Присутствія“ в справах товариств і спілок Київську „Просвіту“ закрито. Наводити тут офіціальні мотиви закриття нема потреби; досить того, що з сею забороною погасло вогнище, з якого йшло багато світла й правди на ввесь український нарід у Росії.

З инших „Просвіт“, як се не дивно, найбільшу діяльність виявила

Generated on 2015-08-03 18:36 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

в минулім році маленька й небагата коштами Мануйлівська „Просвіта", на Катеринославщині. Члени сеї „Просвіти" складають ся майже виключно з селян та робітників, одже само собою розуміеть ся, що ні великих коштів, ні потрібного числа інтеліґентних діячів вона мати не може. Й проте вона спромоглась за минулий рік улаштувати кілька лекцій, вечорів і вистав, на які сходились люде не тільки з Мануйлівки, а і з сусідніх сел та хуторів. Опріч того, вона спромоглась збудувати власний дім. Скільки сил і праці покладено на сю останню справу — того й злічити не можна. Найдошкульнійше було для Мануйлівських просвітян те, що їм бракувало коштів. Вони шукали їх поміж українськими панами, звертались до громадянства й врешті таки досягли того, що 5 грудня будинок було посвячено й відкрито. Треба все-таки зазначити, що українське громадянство коли не в повній, то в значній мірі допомогло Мануйлівським просвітянам докінчити розпочату справу. У всякім разі, без громадських жертв Мануйлівській „дім Просвіти" не істнував би.

Катеринославська „Просвіта", філією якої власне й є Мануйлівська „Просвіта", в минулім році не виявляла особливо інтенсивної діяльности. Відомо тільки, що вона взяла де-яку участь у краєвій промислово-господарській виставці, що відбулась минулої осени в Катеринославі: „Просвіта" випрохала собі 6 квадратових аршин у науково-художній палатці й виставила там зразки своєї просвітної діяльности. Більше ніяких звісток про її діяльність не маємо. Правдоподібно, що причиною сьому були адміністраційні утиски. Принаймні, коли Катеринославська „Просвіта" подала прохання про дозвіл одкрити свій одділ у містечку Гуляй-Полі, їй у сім було відмовлено. Можливо отже, що робились заходи і в инших напрямах, та вони розбивались об непохитну скелю адміністраційного „veto".

Инші „Просвіти" також працювали в минулім році дуже мляво. Діяльність їх у найкращих випадках проявлялась в улаштуванні вечірок і рефератів, а в гірших випадках не було й того. Порівнююче краще стояла справа в Житомирській „Просвіті". Тут відкрито безплатну просвітянську читальню, а потім і бібліотеку. На користь бібліотеки-читальні в кінці літа влаштовано було в городському садку українську гулянку, а 8 вересня—виставу памяти М. Л. Кропивницького. З подробиць її життя спинимо ся на одній дрібниці, дуже характеристичній. Коли помер Л. Толстой, „Просвіта" хотіла послати його сімі телеґраму українською мовою. З початку виявилось, що в реєстрі мов, якими дозволено пересилати телеґрами, нема української, а потім телеґрафістка просто сказала, що їй заборонено приймати телеґрами українською мовою. Але після того, як „Просвіта" вдалась з телеґрафічною скаргою до вищого уряду, бідолашну телеґраму принято для пересилки.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Миколаївська „Просвіта“ зробила за рік значно менше. Знаємо тільки про велику народню гулянку, влаштовану нею 1 серпня на місцевім бульварі. Характеристично тільки, що прибуток з сеї гулянки,—як повідомлялось, досить великий — віддано не на яку-небудь українську справу, а на стіпендії в місцевих середніх школах: очевидно, тільки з такою умовою дано дозвіл на влаштуванне гулянки. Намагалась Миколаївська „Просвіта“ влаштувати які-небудь читання, але тут вона зустрінула катеґоричну заборону. Між иншим, заборонено читати оповіданне Винниченка — „Хто ворог“; справник навіть не знав, що то за оповіданне, й заборонив його читати за одну тільки „страшну назву“.

Бакинська, Чернигівська й Новочеркаська „Просвіти“ проявили ще меншу дїяльність. Про дїяльність Бакинської „Просвіти“ в 1910 р. звісток зовсїм немає. Чернигівська „Просвіта“ тільки й зазнала, що один трус, під час якого взято три книжечки, бо більше нїчого було взяти, та ще заборону влаштувати Шевченківський вечір. Двічі „Просвіта“ прохала його дозволити, двічі подавала „проґраму“, але кожного разу вечора не дозволяли: то поліцмейстер вимагав щоб йому подали „цензуровані“ примірники декламацій, то казав, що ні реферату, ні декламацій, взагалї „не дозволять“, — „співати, каже. можете“. — Посилали ся на „закон“, а він посилав ся на „циркуляри“; казали, що от у Київі та по инших містах дозволяють і реферати, і декламації, але нїчого з того не вийшло.

Що до Новочеркаської „Просвіти“, то вона Шевченківський вечір улаштувала, але зібрала на ньому всього 30 карб. на памятник Шевченкови. Довго Новочеркаські просвітяне не відсилали сих грошей, сподіваючись як-небудь збільшити їх, але нїчого з того не вийшло, й так і довело ся відіслати тільки 30 карб. Загальний стан сеї „Просвіти“ дуже лихий: немає ні членів, ні грошей. Коли справа тут так ітиме й далї, то ледве чи Новочеркаська „Просвіта“ ще довго проістнує.

Порівнюючи жваву дїяльність проявляє останнїми часами Подільська „Просвіта“. З кінця жовтня влаштовано кілька вечірок з рефератами й вистав — між иншим, дві з них присвячено памяти Грінченка й Кропивницького. „Просвіта“ має власний аматорський гурток. У всьому ж иншому Подїльська „Просвіта“ мало чим відріжняєть ся від инших: нема членів, бракує коштів, нїкому працювати...

Заходи українського громадянства инших місцевостей у справі заснування нових „Просвіт“ лишались без реальних наслїдків. Вище ми вже згадували про невдатну спробу Катеринославської „Просвіти“ відкрити свою філію в Гуляй-Полї. Була й друга така спроба: Українці міста Никольська-Усурійського, на Далекім Сходї, також подали проханне, щоб їм дозволено було відкрити „Просвіту“, але місцева адмінїстрація дозволу не дала. Очевидно, сих двох прикладів, а також прикладу закритої

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Київської „Просвіти“, було цілком досить, щоб одбити охоту Українцям инших місцевостей клопотатись про відкриттє нових „Просвіт“.

Як бачимо, становище наших „Просвіт“ у минулім році було дуже тяжке й їх діяльність мала дуже скромні розміри. Сей факт ні в якім разі не може, одначе, служити причиною для сумних консеквенцій що до значіння й абсолютної цінности української національної ідеї. Не може бути сумніву, що значна частина вини за мляву діяльність „Просвіт“ падає на наше громадянство. Наполохане репресіями й пригнічене реакцією, воно занадто вже зробилось „смиренномудрим“ і обережним, до того, що боялось не те що брати активну участь у діяльности „Просвіти“, а навіть вносити вчасно свої членські вкладки. Але головна причина занепаду „Просвіт“ безперечно лежить у загальних політичних обставинах сучасного російського життя. Громадські орґанізації инших рорійських національностей, у тім числі й Великоросійської, перебули останній рік не в кращих обставинах, ніж орґанізації українські: їх діяльність також замикалась у дуже тісних рямах і наслідки тої діяльности також були досить незначні. Отже й нам нема підстав упадати в особливий песімізм з приводу незначних результатів діяльности „Просвіт“. Сумно-то воно, розуміть ся, сумно, але се вже, очевидно, щось дужче за нас.

Переходимо тепер до життя українських клубів у минулім році. Функціонувало їх усього 5: у Київі, Петербурзі, Одесі, Варшаві й Харбині. Харківський клуб „Родина“ через „незалежні обставини“ не функціонував: колись він проявляв досить жваву діяльність, але згодом місцева адміністрація його закрила й, хоча сенат скасував сю постанову, проте „Родина“ так і лишаєть ся замкненою, бо місцева адміністрація вдруге переглянула свою постанову й знов прийшла до висновку, що клуб треба закрити. Були заходи з боку Московських Українців одкрити у Москві клуб під назвою „Українська Хата“, але московський градоначальник дозволу на се не дав.

Порівнюючи діяльність українських клубів з діяльністю „Просвіт“ у минулім році, констатуємо дуже цікаве й характеристичне явище: клуби працювали краще й інтенсивнійше, ніж „Просвіти“. Шукати причин сього явища в більшій прихильности адміністрації до клубів, ніж до „Просвіт“, не можна. Розуміть ся, з погляду урядових аґентів танці й українські співи річ більш „невинна“, ніж ширенне чистої просвіти. Проте не можна сказати, щоб адміністрація дуже довіряла й клубам. Опріч згаданих вище двох фактів закриття (у Харькові) й недозволення (у Москві) укр. клубів, сї інституції зазнали в минулім році ще й багато инших репресій. Так, київському клубови не дозволено влаштува-

Generated on 2015-08-03 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ти 25 лютого Шевченківський вечір, у Варшаві адміністрація намагалась зовсім закрити місцеву „Українську Громаду“, а потім, 27 жовтня поліція явилась на збори ради старшин, переписала всіх участників хотіла закрити збори. Таких фактів було ще досить багато, отже не в браку адміністраційного „догляду“ й отвертих реперсій лежить, очевидно, причина зглядного процвітання українських клубів. Не буде, здається, помилкою, коли скажемо, що причина зазначеного явища лежить у більш конкретнім і утілітарнім характері діяльности клубів у порівнанню з діяльністю „Просвіт“. Після високого підєму альтруїстичного настрою мас у 1905—1906 роках палиця перегнулась у бік еґоїзму. Заплатити скілька карбованців членьської вкладки в „Просвіту“, щоб у кращім разї мати за се скілька тоненьких брошурок—се тепер не дуже „в моді“. А заплатити членську вкладку в клуб — се вже щось инше. Тут нема й тіни „добродійности“, а все для себе. Танці, концерти, гулянки, реферати, буфет, карти, білїард — се все річи стільки ж приємні, скільки й корисні. Опріч того, в клубах істнує одноразова плата, що значно полекшує користуванне ними ширшим кругам шкільної й иншої молоди. Нарештї, для того, щоб бути членом „Просвіти, треба бути свідомим Українцем, а ходити в український клуб може всякий. Сї причини, очевидно, й дають тепер перевагу українським клубам над иншими українськими орґанізаціями. Кажемо се не в докір клубам, а просто освітлюємо цїкаве явище. Сама ж по собі діяльність укр. клубів дуже корисна й симпатична, й можна лиш побажати, щоб таких клубів було ще більше й щоб діяльність їх розвинулась ще ширше.

Звертаючись тепер до діяльности кожного з 5 укр. клубів окремо, треба тут поставити на перше місце клуб київський. Членів він має більше 330, матеріальний його стан досить добрий. Діяльність його, правда, більше зводилась у минулім році до влаштування всяких „увеселенїй“ — вечорів танцювальних (що-суботи), ряжених (кілька разів на рік), музичних (що-неділї) і балевих (кілька разів на рік). Але зате що-середи відбувались літературні вечірки, на яких читались ріжні реферати й нові белетристичні та драматичні твори, улаштовано подорож на Шевченкову могилу, збирано гроші на памятник Шевченкови (зібрано більше 1000 карб.), орґанізовано ювилейні й „поминальні“ вечори то-що. Тепер клуб діяльно готуєть ся до вшанування 50-літніх роковин з дня смерти Шевченка. Взагалї треба признати, що київський клуб дуже чутливо відгукував ся в минулім році на всї явища українського життя й брав у них посильну участь. Не може також бути сумніву, що своєю діяльністю він хоч посередно в значній мірі причинив ся й причиняєть ся до ширення й популяризуваня укр. національної ідеї, і в сїм його велика заслуга.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Серед инших українських клубів найширшу діяльність розвинула в минулім році петербурзька „Громада". Власне, діяльність та почалась з осени, бо з початку року справи „Громади" були досить кепські. Зате з осени життє „Громади" дуже оживилось. Члени почали платити свої вкладки, почали записуватись нові члени, влаштовано скілька дуже цікавих рефератів і вечерів, ухвалено взяти участь у святкуванню Шевченкових роковин, ушановано особливим вечером 25-літній ювілей громадської й наукової діяльности проф. М. С.Грушевського то-що. Для характеристики діяльности „Громади" за останній час наводимо програму її „вечорів" за одних півтора місяці: 21-го жовтня прочитано 6 рефератів, присвячених памяти Українця-літача капітана Мацієвича, бувшого голови „Громади". 30 жовтня відбулась літературно-музично-співоча вечірка з танцями, поставлена драматичним гуртком „Громади". 6 падолиста мала відбутись друга літературно-музично-співоча вечірка. 7 падолиста мали читатись реферати про Грінченка, 13 — вечірка, 14 — реферат про українську пресу, 20 — вечір художників, 21 — реферат про твори Винниченка, 27 — вечірка, 28 — реферат про Конисього. Опріч того, в помешканню „Громади" улаштовано дві виставки: до 15-го падолиста — українських шкільних підручників, а з 15 падолиста до 15 грудня — українських народніх видавництв.

Сей короткий виказ діяльности петербузької „Громади" за останній час свідчить про оживленнє української кольонії в Петербурзі, й не зовсім справедливі ті нарікання проти клубу, що йдуть з боку занадто вже „радикально" настроєних добродіїв. Тим сумнійше, що такі безпідставні й нетактовні закиди прокладають собі шлях і в українську пресу (див., напр., число 277 „Ради" за 1910 р.). Більше обережности потрібно в таких справах.

Наймолодший з українських клубів, одеський, відкритий у половині минулого року, встиг проте добре стати на ноги й значно оживити місцеве українське життє. За короткий час клуб досить добре полагодив свої матеріяльні справи, найняв власне помешканнє з залею, сценою, картярськими та білїардною кімнатами, орґанізував співочий гурт і аматорську трупу, викупив національні та історичні костюми, що колись належели місцевій „Просвіті", відкрив читальню, до якої виписано де-які українські часописи, й відзивав ся панахидами, вінками то що на ріжні утрати минулого року. Тепер що суботи в клубі відбувають ся концерти, на які завсігди збіраєть ся дуже багато публики, що неділї бувають драматичні українські вистави, а що-середи літературні вечірки, на яких читають ся реферати. Загалом, життє одеського клубу тече нормально й реґулярно, чим він близько нагадує Київський клуб.

Варшавська „Громада" також значно оживилась у минулім році,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

особливо з кінцем його. Громада має 4 комісії: театральну, концертову, бібліотечно-рефератову й господарсько-контрольну. На вечірках „Громади буває душ по 200—250 ріжного народу, найбільше з числа людей прихильних до українства. До останього часу на вечірках публику тільки розважали співами, музикою, деклямацією та неминучими українськими танцями. Тільки в невеличкий світлиці, поруч з залою продавались українські книжки й портрети українських діячів, та на стіні, прибранній плахтами, виставлено було пресу українську: се одне нагадувало про якісь вищі завдання „Громади". Тепер, одначе, справа змінилась не краще, бо з суботи, 4 грудня, на вечірках „Громади" почали читатись і реферати. Перший реферат присвячено Франкови. Тепер можна сподіватись, що на далі між розвагою й просвітою в діяльности Варшавської „Громади" буде більше рівноваги.

Найслабшу діяльність проявив у минулім році харбинський український клуб, на Далекім Сході. З початку року він зовсім був занепав і тільки в кінці серпня члени клуба заворушились трохи. Старшина клубу двічи скликала загальне зібранне, та ніхто не являв ся. А треба було обовязково вибрати старшину, бо і час минув і розбіглась добра половина. За третім закликом зібралось усього 5 душ. Одноголосно постановлено всім присутнім бути членами ради. Згодом скликано нові загальні збори, на яких постановлено, щоб клуб істнував окремо, як самостійна інституція, а не приставав „у секції" до клубу залізничиків, як се було досі. Потім взялись упорядкувати спектаклі. Після репетицій оповіщено українську кольонію, що буде виставлено пєсу „За двома зайцями". Виставлено її двічи. „Так ожила наша громада",—кінчає кореспондент „Ради" своє оповіданнє про діяльність харбинського клубу. Чи можна, одначе, вважати дві вистави української комедії „оживленнем"—се стоїть під великім сумнівом, але показчиком де-якого повороту до жвавійшого життя сей факт безперечно може служити.

Коли виключити останній клуб, то доводить ся констатнувати, що всі инші українські клуби в минулім році працювали остільки інтенсивно, оскільки се було можливо при сучасних обставинах. Ще раз підкреслюємо, що дуже великого значіння діяльности українських клубів надавати не можна й було б напр., далеко краще для українства, коли б на місці клубів були „Просвіти". Одначе, й клуби мають своє значіннє, тим-то їх успіхи в минулім році до певної міри можуть вважатись також і успіхами всього українства. *)

Після „Просвіт" і клубів найбільш діяльними українськими орґанізаціями в минулім році були студентські „Громади". Шкільна моло-

*) Останніми днями надійшла звістка, що в Ризі дозволено відкрити укр. клуб. Таким чином, у новий 1911 р. укр. громадянство вступило з 6 клубами.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

дїж протягом усеї історії українського національного руху в Росії відогравала в нїм дуже велику, а часами й домінуючу ролю. Тепер справа трохи змінилась, і українське студенство може вважатись тільки другорядним чинником нашого національного життя. Сьому в значній мірі причинились політичні й спеціяльно-академичні обставини останніх часів: політика Шварца в університетах і політика „обєднаного кабінету“ в инших справах майже цілком зробили студентів „учнями“ в буквальнім і переноснім розумінню сього слова. Звичайно, нові „вѣянія“ відбились і на українській шкільній молодїжи, що видко хоча б із того, що в таких осередках українства, як Київ і Одеса, в минулім році студенти місцевих університетів нїчим не нагадали, що частина їх належить до української народности.

Зате по де-яких иншпх вищих школах України й Росії Українцї досить бадьоро працювали над своїм національним самоосвідомленнем і часто брали участь у таких українських, російських і світових подіях, які виходили далеко за межи їх шкільного життя. Яскравим прикладом у сїй справі може служити українська студентська Громада Харківського університету. „Незалежні обставини“ весною минулого року були довели Громаду до того, що вона висїла „на волосок від смерти“. Але з осени справа якось налагодилась. Жвавість, бадьорість і бажанне працювати запанували не тільки серед студентів-громадян, і взагалї серед місцевих студентів-Українців. 15 вересня відбулись перші збори Громади, на які прибуло дуже багато студентів. Трохи згодом відбулись урочисті збори Громади, присвячені проф. М. С. Грушевському з нагоди 25-лїтнього ювилею його дїяльности; на зборах прочитано кілька рефератів з характеристиками ювилята, після чого його одноголосно обрано в почесні члени Громади. На 7 грудня призначено було „жалібні збори“, Громади, присвячені памяти Грінченка, Кропивницького, Доманицького, Юркевича й Мацієвича. Мають ще впоряжатись і особливі вечірки, присвячені окремим українським дїячам, з читанням рефератів, деклямаціями й співами. З нагоди смерти Толстого Громада послала його вдові телеґраму з висловом співчуття.

По инших вищих школах студенти Українцї також ґуртувались у товариства та ґуртки й по змозі працювали на користь рідної культури. При Петербузькім університетї істнує ґурток „Українознавство“, який під приводом проф. Вольтера й за допомогою проф. О. С. Грушевського розвиває досить жваву дїяльність. З початку торішнього осіннього семестру (12 жовтня) відбулись перші загальні збори ґуртка, на які прибуло коло 40 душ студентів. Збори вшанували память Кропивницького, Грінченка, Доманицького та Мацієвича, вислухали справозданне ради про дїяльність ґуртка в минулім році й постановили послати привітанне

Generated on 2015-08-03 18:37 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

О. Єфименковій з приводу її обрання Харьківським університетом почесним доктором історії. За час до других зборів при гурткови засновано дві секції—історичну й літературну. На других зборах прочитано реферата про художника-Українця Тропінїна, а також відчит проф. Вольтера про плян дальшої діяльности гуртка. На третих зборах прочитано реферат про гетьманування Полуботка. При гурткови є бібліотека з досить великим числом книжок (більше 1.300 прим.); гурток також передплачує всї українські часописи, що виходять у Росії, й де-які закордонні.

Українські студентські громади істнують ще в петербурськім Гірничім інституті та в Пет. Технольоґічнім інституті. Першу громаду леґалїзовано тільки в 1909 р. Минулого року вона виявила досить жваву діяльність. 27 жовтня відбули ся загальні збори, на яких перевибрано раду, обмірковано питанне про ширенне українських ґазет. Загальні збори рішили виставити при виборах до загально-студентської бібліотечної комісії свій окремий список кандидатів, і вивісити передвиборчу відозву; проти українського списка був тільки один загальний список, тому не диво, що Українцї на виборах перепали і дістались тільки на місця кандидатів; але через те, що на протязї року де-кілька членів зрікають ся, то Українцї згодом увійдуть і в саму комісію. Сей виступ Українців звернув на їх загальну увагу студентства. 31 жовтня прочитано реферат на тему „Важливість національного питання", а 7 падолиста — про українське відродженне в Галичинї. Намічено прочитати реферати про Мазепу й про економічні основи національного руху.

Громада Технольоґічного інституту має власну книгозбірню, з якої в минулім році роздано студентам на вакації де-які українські книжки, що дало дуже корисні наслїдки. До книгозбірнї передплачують ся де, які українські часописи. Намічено кілька рефератів — про Драгоманова про становище українського народу за кордоном і в Росії. Мала також відбутись громадська вечірка, прибуток з якої призначено на командіровку де-кого з громадян за-кордон.

Нарештї, в Петербурзї істнує Український Гурток на Вищих жіночих Бестужевських курсах. Дїяльність гуртка в минулім році виявилась головно в читанню рефератів і в улаштовано вечірки на користь своєї бібліотеки. Реферати читано на теми: „Правопис української мови," „Леґенда про Енея й її розробленне," „Етноґрафічні риси в „Енеїдї" Котляревського" та инші. Здебільшого реферати пишуть і читають сами студентки, й тільки одного реферата — про твори Винниченка — прочитав для членів гуртка д-р Омельченко. Одно зібраннє гуртка присвячене було памяти Доманицького.

Опріч сеї орґанїчної працї по своїх окремих орґанїзаціях україн-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ські студенти всіх вищих шкіл Петербургу протягом минулого року кілька разів виступали спільно в де-яких важнїйших українських справах. Весною збірались підписи під петіцією, що мала бути подана в Державну Думу, щоб у трьох університетах України — Київськім, Харківськім та Одеськім — було заведено наукові виклади українською мовою. В осени, в місяці падолистї, депутація від усього Петербурзького українського студентства дякувала членів Думи Мілюкова, Лучицького та инших, що виступили в Думі під час обміркування законопроекту про початкову освіту в обороні української мови в народнїй школі.

На жаль, серед українського студентства в Петербурзі останнїми часами зявилась нова течія — москвофільська. Се, одначе, течія не природна, що виникла сама собою, а штучна, утворена російськими Бобринскими й галицькими Дудикевичами. Здебільшого се галицькі „русскіе юноши“, що приїхали до Петербургу робити кареру. Минулого року таких „птенців Дудикевича“ приїхало до Петербурзького унїверситету 14 душ. Нїякого впливу на решту українського студентства вони не мають, але все ж неприемно, що така течія істнує, тим паче, що в Петербурзї нїколи про свідомих москвофілів і не чули. Одна тільки потїха, що се овоч не тубольний, а пересажений з чужого ґрунту.

Українське студентство в Дорпатї (Юрїв) в минулім роцї мало чим проявило себе: се очевидно, пояснюєть ся зменшеннєм числа українських студентів у місцевім унїверситетї. Відсвятковано тільки 5-лїтнїй ювілей істнування „Товариства студентів-Українців у Дорпатї“ — найстаріїшої з українських студентських орґанїзацій у Росії. На ювілейних зборах після співу „Ще не вмерла“... прочитано історичний нарис про українське студентство в Дорпатї й про діяльність товариства, після чого вшановано память де-яких видатнїйших членів т-ва. Закінчено збори співом „Заповіту“.

У головнім осередку українства — Київі — українське студентство, як сказано, майже нїчим не проявило свого істнування. Тільки при Київській полїтехнїцї заснував ся гурток для дослїдження української природи. Мало ся на думцї видавати журнал „Природа Украины“ мовами українського й російського, та через брак коштів справа з журналом припинилась. Звернулись були студенти з закликом про допомогу до українського громадянства, та останнє не відгукнулось, чого власне й можна було сподїватись, бо істнують більш пекучі потреби, задовольненнє яких стоїть на першій черзї — хоча б потреба підтримання своєї української преси. Тільки тепер ся справа наново оживає.

Українське студентство в Москві також мало чим проявило себе в минулім роцї. Були тільки поодинокі виступи з його боку: послано делеґата на похорон Грінченка у Київ, подано проханнє Думським депу-

Generated on 2015-08-03 18:38 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

татам з України, шоб вони більше дбали про потреби нашого краю й нашого народу, висловлено подяку лівим депутатам Думи за оборону прав нашої мови, покладено вінок на могилу Муромцева (була й спроба виголосити промову по українському, та поліція не дала її скінчити) тощо. В днях 11—12 грудня „Українське Земляцтво“ при Московськім університеті впорядкувало на свою користь вечірку, а один з студентів-Українців Моск. Комерційного Інституту зробив доклад на тему: „Отношеніе Украины къ Толстому“ під час засідання памяти Толстого в інституті. Треба, зрештою, зазначити факт заснування при Московськім університеті „Українського наукового гуртка імени Шевченка,“ до якого записалось чимало студентів-Українців.

Зовсім кепсько стояла справа єднання українських студентів у Ново-Олександрійськім сільско-господарськім інституті. Характеристичний допис уміщено було в сій справі в числі 271 „Ради“ за минулий рік: „Вже кілька років, — пише кореспондент, — у нашім аґрономічнім інституті істнує українська студентська „Громада“. Невелика, але з гарним підбором книжок бібліотека, — се її гордість. Тут переважно твори красного письменства та історії України. Є видання наукові, чимало книжок політичного змісту: взагалі, була б тільки охота, а читати є що! Сами обставини життя, в маленькім місті, у Польщі, де ніколи не почуєш рідної мови, здавало ся б, мусіли б зближати членів гуртка. Та, на жаль, сього не помічаєть ся, особливо в сей останній рік. Кінчаєть ся вже семестр, а громадяне ні разу не спромоглись зійти ся на збірку. Заходи кількох студентів зібрати громадян, щоб вирішити хоч таке пекуче питанне — що робити далі з бібліотекою — пропали марно. Про яку небудь працю й говорити нічого. Соромно робить ся, коли згадаєш про таке становище громади... Не дай Боже, як і скрізь такі „юнаки“, як у нас!“ — з обуреннєм закінчує кореспондент.

Як і всі инші українські інституції, українські студентські орґанізації також зазнали чимало репресій у минулім році. Харківська Громада, як згадано вище, весною була „на волосок од смерти.“ А студентську українську Громаду при Томськім університеті попечитель округа закрив „без околичностей.“ Громада та істнувала з 1907 року й числила досить багато членів, отже закриттє її дуже болюче відбилось на життю томського українського студентства.

У життю й дїяльности нашої шкільної молоди в минулім році, як бачимо, було багато плюсів і мінусів. Головнійшим плюсом треба вважати рух до самоосвіти, що з такою силою тепер прокинув ся. Головний мінус — мала площа поширення студентського українського руху й мале число студентів, захоплених ним. З сього намічаєть ся саме собою й головне завданнє найбільш свідомих представників української шкільної

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

молодїжи: дбати не стільки про поглибленнє свого духу, скільки про його поширенне. Рух стоїть на певнім шляху, й треба тільки прилучити до нього яко мога більше адептів з серед стихійних і природних „малоросів," яких треба зробити свідомими Українцями.

Серед инших факторів українського життя театр займає досить поважне місце. Власне, коли говорити про укр. театр тільки з погляду артистичного й разом з тим суто-національного, то рахуватись доводить ся тільки з одною трупою Миколи Садовського, бо всї инші „малоруські" й „руcько-малоруські" трупи, що мандрують по широкій руській землї, відповідають сим обом вимогам тільки в дуже малій мірі. Отже звертаючись до трупи Садовського, ми констатуємо в її торішнїй дїяльности деякі поступові риси. Насамперед, трупа досить міцно укріпилась у Київі, що видно хоча б із того, що вона без перерви грала два лїтнїх місяцї в театрі „Шато" й цїлий зимовий сезон у театрі колишнього Товариства Грамотности й проте не мала дефіцитів. Се тим важнїйше, що влїтку їй доводилось конкурувати з „малоруською" трупою Колесниченка, яка грала поруч, у театрі Купецького саду.

У репертуарі й взагалї в цїлім напрямі дїяльности сеї трупи також відбулись де-які зміни в кращий бік. Поставлено спільний твір Садовського-Лисенка „Енеїду," цїкавий і з музичного і з сценічного боку. Намічено до постановки де-які серйознї перекладні й оріґінальні пєси. На жаль, тут трупі довелось у високій мірі рахуватись з „незалежними обставинами," особливо що до оріґінальних пєс українських авторів Продукція кращих українських письменників на полї рідної драматурґії була в минулім роцї досить велика, але драматична цензура, як за добрих старих часів, знає для серйозних українських пєс одну стереотипну формулу: „къ представленію не дозволено." Так, заборонено виставляти кращі пєси Винниченка, пєсу Черкасенка „Хуртовина," пєсу Олеся „По дорозї в казку" й багато инших. Се змушувало трупу поповнювати свій репертуар оріґінальними українськими драматичними творами далеко не першорядної якости або ж перекладами та перерібками знов таки низчого сорту. Трупа одначе уперто змагаєть ся до чогось кращого й де-чого в сїм напрямі досягла в минулім роцї, що дає право причислити її істнуваннє й дїяльність до позитивних явищ українського життя.

Справа українського театру не вичерпуєть ся одначе трупою Садовського й взагалї орґанїзованими трупами артистів-професіоналів. Для розвитку українського театрального мистецтва значіннє мають, розуміють ся, тільки такі трупи, але для оцїнки українського національного руху з погляду громадського не менше значіннє мають рїжнї аматорські вистави по найглухійших селах, містечках і містах. Та чи инша кількість

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сих вистав, їх вплив на суспільство й відношенне до них людности можуть також служити певними показчиками зросту чи ослабленя українства. Тому обсерватор нашого театрального життя в минулім році не може пройти мимо сих дрібних, але в сумі значних проявів українства чи хоча б українофільства.

Отже констатуємо в сім напрямі дуже значний поступ. Зацікавленне українськими виставами значно розвинулось у минулім році серед цілком ріжних верств як українського так і росийського суспільства. Заснувалось кілька нових укр. драматичних і музично-вокально-драматичних гуртків — між иншим у Лубнях серед місцевих українських робітників, у Курську серед залізничників, у Москві — музично драматичний гурток „Кобзарь“ і в Тифлисї при народнім домі Зубалових. А вистав було в минулім році незлічиме число. Щоб дати близче поняттє про характер сих вистав, не зайвим буде навести кілька відповідних прикладів. Ось, напр., кілька витягів з хроніки „Села“: „В селї Глухівцях, на Київщинї, святками впорядковано було ялинку в сільській школї. Читали українською мовою, селянський хор у народніх українських пісень, а малі хлопчики та дівчатка проказували байки Глібова та вірші Руданського. В селї Старих Шарнах, на Волини, у школї також була ялинка з українським концертом. Дїти й селяне, що були на тім вечорі, дуже з нього задоволені. На станції Люботинї, на Харківщинї, для залізничих робітників упорядковано було святками українську виставу, яка дуже вподобалась робітникам. У селї Бистріївцї, на Київщинї, на другий день нового року в сільській школї для дітей упорядковано українську ялинку. Школярі співали вкраїнських пісень і читали по-рідному багато всяких байок Старицького, Глібова, Руданського. На спомин дітям роздано багато вкраїнських книжечок. У селї Сарах, на Полтавщинї, також було влаштовано українську ялинку для дітей. У селї Тимках, на Подїллю, селянська молодь сама, без сторонньої допомоги, впорядила в школї виставу. Грали „Бувальщину“ й „Кума мірошника“. По виставі хор на сценї заспівав українських пісень. Людям вистава дуже вподобала ся. У селї Пархомівцї, на Харківщинї, селяне відограли „Панну Штукарку“ й „Шельменка-Денщика“. Пройшла вистава так добре, як навіть і не сподівались. У селї Стасівцї, на Подїллю, учні церковної школи влаштували дуже цїкаву виставу. Грали вони „Кума мірошника“ та „Київський ярмарок“. Усї ролї навіть жіночі, виконували самі хлопчаки-школярі. У перервах поміж дїями дїти читали де-які українські вірші. Селянам ся вистава дуже вподобалась. У Лохвицї, на Полтавщинї, відбув ся український спектакль на користь студентів лохвичан. Виставляли жарт „Як ковбаса та чарка“ й инші пєси. В спектаклї поруч з сільськими учителями та учительками, брала участь представниця місцевого панства, ґрафиня Ламздорф-Галаган.

Generated on 2015-08-03 18:39 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

У Кролевці, на Чернігівщині, місцеві аматори Українці виставили пєсу Грінченка „Нахмарило“, щоб тим ушанувати память покійного письменника. Публіки на виставу зійшлось чимало; та й взагалі місцева публіка охотнійше йде на свої українські вистави, ніж на чужі, росийські. У нашім селі, — пише знов кореспондент з села Вейделевки, на Воронїжчині, — часто відбувають ся вистави та читання, але переважно росийською мовою. Тільки у маєткови Панїної не перестає лунати українське слово. На початку сього року в маєткови було виставлено „Суєту“ Карпенка-Карого на користь валуйських погорільців. Людей було на спектаклї дуже багато, навіть білєтів не хватило. 27 февраля виставляли в маєткови робітники-Українці пєсу Карп.-Карого „Чумаки“. За вхід на виставу плати зовсїм не брали. Людей наїхало з усїєї округи за 15—20 верст.“

Такими звістками з часописної хронїки минулого року можна було б заповнити не те що статю, а цїлу книгу. Та в тім нема потреби, бо й наведеннх звісток досить для того, щоб побачити, який ентузіазм і захопленнє зустрічає тепер кожне українське слово, що лунає з естради чи зо сцени. Шкода тільки, що не всюди й не завсїгди йому вільно лунати. Наскільки вже, здаєть ся, невинна річ українські вистави, а проте адмінїстрація частїйше забороняє їх, нїж дозволяє. Можемо навести і в сїй справі досить багато яскравих прикладів з часописної хронїки минулого року. Ось де-які найбільш характеристичні: Харківському театрови в „Домі робітників“ заборонено виставляти пєси „Сатана“ Якова Гордіна й „Зоря нового життя“ Кащенка українською мовою. Камянець-Подільська адмінїстрація заборонила драматичному гурткови при Подільській „Просвітї“ виставляти пєсу Кропивницького — „Доки сонце зійде — роса очи виїсть“, хоч ся пєса вільно виставляєть ся всюди. У недїлю, 5 вересня, в слободї Хотомлі, Вовчанського повіту, на Харківщинї, була українська вистава в земській школї. Виставлено пєсу „Двоєженець“. Прибуток од вистави мав пійти на купівлю чарівного лїхтаря для школи. Була вистава, та більше не буде. Справник заявив упорядчикам, що він більше українських вистав не дозволятиме. До того инодї теж бували в школї українські вистави й нїчого злого з того не виходило, але тепер ся справа здалась начальству занадто вже небезпечною. На Харківщинї, в селї Лїговцї селяне-аматори хотїли поставить пієсу „Батраки“ українською мовою, але справник на се не дав дозволу. У містечку Ушомирі, на Волини, місцеві Українці хотїли поставити „Москаля Чарівника“ й ще яку-небудь українську пєсу з співами, та волинський ґубернатор не дав дозволу, й спектакль не міг відбутись. Се вже в третїй раз Ушомирцям забороняють українські вистави.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Київська поліція заборонила робітничому клубові виставляти пєсу Кропивницького „Глитай або ж павук“. Досї, як відомо, ся пєса всюди виставлялась цїлком вільно.

Цїкаво, між иншим, зазначити й такий факт „аматорської“ репресії проти українських вистав. Містечко Баришполь, на Полтавщинї, має, на слова кореспондента „Ради“, 15 тисяч людности й нїяких розумних розваг. Надумались отже учителї й учительки місцевих шкіл, чиновники з почти й ще де-хто улаштувати виставу на користь учнїв городської школи. Для вистави вибрали „Мартина Борулю“. Радїли Баришпольцї, що матимуть хоч яку-небудь маленьку розвагу святками, бо виставу було призначено на третїй день Різдвяних свят. Уже й квітки забрали на виставу та радїли даремно, бо інспектор городської школи, що ранїйше дав дозвіл на помешканне для вистави, забрав той дозвіл назад. Впорядчики послали телєґраму попечителеви шкільної округи, але й попечитель дозволу не дав.

До справи українського театру треба віднести й спеціальні українські вистави, присвячені памяти тих чи инших українських письменників і громадських дїячів — переважно, памяти Т. Шевченка. На розвиток українського театрального мистецтва й сї вистави та вечори значного впливу мати не можуть, але вони дуже цїкаві, як показчики зросту чи занепаду укр. руху. Коли отже оцїнювати справу з сього погляду, то минулий рік лишив по собі дуже рясні наслїдки. І під час Шевченкових днїв (25—26 лютого) і згодом Шевченківських вистав та вечорів одбулось стільки, як нї в один з попереднїх років. Не кажучи вже про такі великі міста, як Київ, Катеринодар, Полтава, Варшава, Владивосток, Москва, Житомир, Кременчук та инші. Шевченківські вистави й вечори торік відбулись у таких „ведмежих кутках“, як Кролевець, Винниця, Мануйлівка, і в багатьох селах та містечках. Всюди вечори відбулись дуже урочисто й дали чималі суми на памятник Шевченкови. Так, у Владивостоцї на вечорі „народу було сила“, а на памятник зібрано 148 карб. У Варшавї на Шевченковім святї було дуже багато не тільки Українців, а й Поляків. Полякам свято так уподобалось, що вони потім запрошували до себе наших співців і кобзарів. У Полтавї свято відбулось з особливою урочистїю. Нанято було городський театр, прикрашено його вкраїнськими рушниками, плахтами, квітками, портретами Шевченка. Народу зібралось стільки, скільки давно вже не збіралось нї на який инший концерт чи виставу. В Катеринодарї свято пройшло з таким великим успіхом, що чистих грошей на памятник Шевченкови зібралось 310 карбованцїв. У Київї було аж два Шевченківських вечори: один великий для звичайної публїки (новий театр), а другий безплатний для робітників і хлїборобів. У Житомирї зацїкавленне Шев-

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ченковим вечором було таке велике, що багато людей мусїли повернутись до-дому нїчого не почувши, бо в залї городського театру вже більше не було місця.

Особливу цїкавість мають для нас ті з Шевченкових вечорів, що відбулись по містечках і селах. Для прикладу наведемо де-які подробиці про два таких вечора — в робітничій їдальні Нижнєдніпровських майстерень, на Катеринославщинї, і в містечку Чорнухах, на Полтавщинї. Перший вечір, по відомости „Села", почав ся „Заповітом". Далї було вступне слово, співи й деклямація. Людей було повно й, що найважнїйше, то були самі тільки селяне та робітники. Вечір дав прибутку більше 100 карб. У Чорнухах, по словам кореспондента „Ради"—свято пройшло дуже урочисто. Ятка-театр був повний (душ до 600). Були переважно селяне і не тільки з Чорнух, а й з сусїднїх сел; були селяне верст за 20 од Чорнух. А кругом театру ще стояв натовп людей, що не попав у театр. Дївчата прикрасили ятку зеленню, рушниками та плахтами. Над сценою стояв великий портрет Шевченка, вповитий вінком з дубового листя та квіток. По стїнах були розвішані портрети українських письменників та для ознайомлення громадянства короткий життепис поета під назвою „Життя Тараса Шевченка" (київського видавництва „Час"). В касї приймались жертви на памятник Т. Шевченкови по квиткам Полтавської ґубернської земської управи і продавались на будову памятника листки „Життя Шевченка". Після скінчення „Назара Стодолї" сцена прийняла урочистий вигляд. Посередині красував ся в вінку великий портрет Т. Шевченка, а півкругом в гарному історичному та народньому убраннї помістив ся хор місцевих дївчат та парубків. Розляг ся заповіт Шевченка: „Як умру, то поховайте". Всї люде—як один—в театрі повставали і сей урочистий спів прослухали стоячи. Успіх вечора серед місцевого селянства великий. Вже тепер освічені селяне хотять на волосному сходї подать думку, щоб і сход щонебудь пожертвував на будову памятника Т. Шевченкови".

Розуміють ся, і тут не обійшлось без адмінїстративних заборон. У тих же Чорнухах, напр., справник заборонив цїлком друкувати оповістку про виставу укр. мовою. Тодї попрохали дозволу надрукувати оповістку двома мовами: українською та російською, але й того не дозволили. У Житомирі місцевий шкільний уряд заборонив учням середнїх і низчих шкіл бути на Шевченковім вечорі. У Винницї на Шевченковім вечорі після укр. вистави й українських співів довелось читати росийські (!) вірші, бо шкільний уряд (вечір відбув ся в церковно-учительській школї) не дозволив читати українських віршів. В Одесї антрепреньор „малоруської" трупи Колесниченко хотїв улаштувати виставу-концерт памяти Шевченка, та градоначальник (славянозвісний ґенерал Толмачов)

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не дав дозволу на той вечір. У селї Вейделівцї, на Вороніжчинї, робітники цїлий місяць марили, що 26 лютого улаштують виставу памяти Шевченка, а прибуток з вечора повернуть на памятник поетови, та валуйський справник не дав дозволу на сю виставу й афіші не підписав. У Таращі трапилось те саме. Довго лаштувались місцеві Украïнцї, а нарештї таки зібрались і склали програму Шевченкового вечора. Понесли до справника афішу. Переглянувши програму й побачивши, що вечір присвячуєть ся Шевченкови, справник заявив: „Такого вечера разрѣшить не могу". Нїякі благання не помогли. „Въ иную пользу ставьте—разрѣшу по этой же програмѣ",—додав він. Так і не відбув ся там Шевченківський вечір.

Збіраючи до купи всї факти з життя укр. театру в минулім роцї, рахуючи в тім числї, й звістки про всякі аматорські й спеціяльнї вистави, не можна не признати, що хоч і тяжко йому жило ся, але всѐ ж він мав за рік більше зисків, нїж страт. Украïнський театр стає потребою широких народнїх мас, — ось висновок, до якого приводить пильний аналїз відповідного фактичного матеріала. Ся потреба до певної міри задовольняєть ся власними силами, й се також явище відрадне. Розумієть ся, ще краще було б, коли б на службу до народу пішли орґанїзовані трупи інтелїґентних артистів-професіоналів. Може, колись воно так і буде, а поки-що відрадно зазначити хоч невеликий поступ у сїй справі.

„Орґанїчне" життє укр. супільности в Росії, опріч описанних форм, має ще де-які дрібнїйші течійки й струмочки. Маємо ще хоч одиноку, але дуже поважну орґанїзацію в особі Київського Украïнського Наукового Товариства. Істнують хоч якісь мало виразні натяки на украïнські полїтичні партії, з якими обсерватор громадського життя також мусить рахуватись. Опріч того, істнують укр. книгарнї, видавництва й бібліотеки, дїяльність яких має також дуже серйозне значінне для укр. руху. Нарештї, були в минулім роцї де-які спроби заснувати нові укр. товариства й орґанїзації, й хоч вони здебільшого не мали нїяких наслїдків обєктивного характеру, проте мимо них пройти без уваги не можна.

Київське Украïнське Наукове Товариство провадило в минулім роцї свою звичайну дїяльність. У секціях і комісіях провадилась орґанїчна праця над розробленнєм рїжних галузей украïнської науки, а результати їх праць читались у формі докладів на загальних зібраннях комісій, секцій і цїлого Наукового Товариства, й потім друкувались у „Записках" Т-ва й иньших виданнях. Треба зазначити факт виходу окремим томом „Збірника Медичної Секції" Т-ва. Між иншим Т-во відкриває украïнський музей, для якого вже зібрано багато дорогих і цїкавих річей. Є там багато річей з доісторичних часів, ще більше памяток з часів козаччини — зброя

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

клєйноди, бунчуки, ладівниці. Дуже цікава одна ладівниця з вирізанним на ній образом Божої Матери з младенцем Ісусом на руках. Зібрано також козацькі шовкові пояси, старі рукописи, стародавні ризи, вишиті шовком і т. и. Музей мав одкритись в останніх днях місяця грудня.

Діяльність Київського Українського Наукового Товариства, корисна й плодотворна сама по собі, очевидно, не може проте задовольнити наукових потреб усього українського громадянства в Росії, й через те, мабудь, серед петербурського українського громадянства останніми часами зявилась думка заснувати ще одне укр. наукове товариство у Петербурзі. „Рада“ писала, що ся думка зустріває спічуттє серед членів російської Академії Наук, прихильних до українства.

Про життє укр. політичних партій у минулім році майже нічого сказати не можна, бо ті партії або цілком не істнують, або так „конспіративно“ проводять свою діяльність, що в пресу ніякі звістки про неї не попадають. Можливо, зрештою, що ґазети не друкують таких звісток не через брак матеріялу, а „страха ради адміністративна“. Так чи инакше, а вістки про своє істнуваннє в минулім році подавала од себе одна тільки Укр. С.-Д. робітнича партія, та й то тілько звістки неґативного характеру. Час од часу повідомлялось, що там або тут потрушено, арештовано, вислано в місця „не столь“ і „столь отдаленныя“ чи віддано під догляд поліції такого там добродія чи добродійку в звязку з належністю до сеї партії. З виступів партії можемо тільки зазначити поширеннє відозв у Київі перед 1-м травня й ще раз за місяць перед тим. Ось і всі відомости про діяльність укр. політичних партій у минулім році. Як бачимо, не дуже-то їх і багато, і се служить безперечним показчиком ослаблення й занепаду партійного життя в укр. громадянстві. Та в сій справі певною потїхою може нам служити те, що серед инших російських національностей, у тім числі й серед Великоруської, партійне життє також переживає глибокий крізіс. З одного боку, се очевидно, дух часу, а з другого — „незалежні обставини“ надто вже торжествують, а лобом, як відомо, стїни не пробєш.

З укр. видавництв добре працювали в минулім році Українська Видавнича Спілка „Вік“ (з відділами „Наші справи“ й „Селянська бібліотета“), „Український Учитель“ „Лан“, „Час“, Петербурське добродійне товариство та де-які инші. Про успіх україн. видавництв, між иншим, свідчить той факт, що на Катеринославській виставці „Добродійному товариству“ присуджено малу золоту медаль, а „Укр. Учителеви“ — велику срібну. Коли вже Росіяне признали заслуги наших видавництв — значить діяльність їх справді була широка й плодотворна.

Українських книгарень, добре орґанізованих і широко-поставлених,

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

було в минулім році три: — „Українська Книгарня“ (бувш. ред. „Кіев. Старина), „Книгарня Літературно-Наукового Вістника“ в Київі і „Українська Книгарня“ в Харкові. Була думка відкрити також книгарню в Умані на Київщині, та адміністрація не дала на се дозволу. Дрібніші книгарні існували у Полтаві (Маркевича), Житомирі (Совинського), Катеринославі (Лозинської), Елисаветі і по де-яких инших містах. Була звістка, що і в Одесі незабаром має відкритись укр. книгарня, тільки чомусь назву для неї вибрано екзотичну — „Есперанто“.

Бібліотек українських у минулім році функціонувало дуже мало. Не рахуючи бібліотек при укр. клубах і „Просвітах“, самостійних бібліотек існувало тільки дві: у селі Кобилянах-Надбужних, на Холмщині, функціонувала читальня-бібліотека імени Шевченка та в селі Печері, Брацлавського повіту на Поділлю, була бібліотека-читальня „Просвіти“, але не дожила й до кінця року: заходами союзників, що накопувались до неї з самого початку її існування, її з осени було закрито. Краще стоїть справа з бібліотекою в селі Печорі. Тут по словам кореспондента „Ради“, людність так звикла ся, зжила ся з читальнею, що вважає її необхідною своєю потребою. Цікаво що звуть її селяне не бібліотекою або читальнею, а просто „Просвітою“. Ся назва так вкоренила ся, що другої і не почуеш. Спитайте маленького хлопця, який спішить в неділю до читальні: — куди ти йдеш? — він так і випалить: — в „Просвіту“. А молодь, парубки та дівчата вважають її чимсь рідним, бо звуть читальню „наша Просвіта“. Се явище дуже характеристичне для того, як швидко селяне зживають ся з тим, чого вони прагнуть. Люде з охотою читають книжки. Надто цікавлять ся історичними книжками. Навіть старшина наш, який раніше не терпів української мови, тепер часто прохає дати йому ту або иншу книжку“.

Не може бути сумніву, що при кращих політичних обставинах українських бібліотек і читалень було б значно більше, а тепер Українцям мимоволі доводить ся йти „у прийми“ до Росіян і домагатись, щоб у російських бібліотеках було заведено українські відділи. Треба признати, що в сім останнім напрямі Українці в минулім році багато де чого досягли. Так, Сібірська залізниця має в Томську велику бібліотеку для своїх служащих. Досі в бібліотеці українських книжок не було, але з того року служащі-Українці добились що було відкрито й український відділ. Тепер бібліотека вже виписала більше 100 томів з творами найкращих українських письменників і учених, а також передплачено „Раду“ й „Літературно-Науковий Вістник“. Так саме, Курська залізнодоріжна бібліотека ще попереднього року купила українських книжок на суму 163 карб, а минулого року українських книжок куплено ще на 200 карбованців. Опріч того бібліотека передплачує мало не всі укра-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їнські часописи, що виходять на Україні російський. Як цікавлять ся служащі українським словом — се видно з того, що де-які книжки протягом року читано по 9 разів, а де-які навіть по 28 разів. При Нижнє-Дніпровських ваґонних майстернях недавно також заведено український одділ у бібліотеці для служащих і робітників. Досі в українськім оддїлї є 38 книг українською мовою й 10 книг иншими мовами, але про українські справи. На сей рік Українці провели в члени ради свого кандидата, свідомого Українця, і тепер є надія, що одділ українських книг зросте ще більше. Нарештї, до бібліотеки служащих у Київський ґубернський земський управі недавно також куплено багато укр. книг — у тім числї — „Історію України-Руси". М. Грушевського, твори Драгоманова, Кулїша, Грінченка та инш.

Не всюди, зрештою, Українцям так щастило в їх домаганях. Знаємо численні випадки, коли на всї домагання й прохання Українців чулось одне катеґоричне: „нѣтъ". Так, між иншим, було у Глухові, де на всї домагання місцевих Українців, щоб до громадської бібліотеки було виписано де-які українські часописи й книжки, з боку бібліотекарки й з боку голови земської управи д. Дорошенка (очевидно — „тоже малорос") чулось одне: „нѣтъ". Прилуцькі Українцї були не щасливійші. Ще позаторік вони подали в городську думу заяву, щоб у городську бібліотеку було виписано де-які українські книги й ґазету. Городський голова Кисловський відповів на се, що виписувати українську лїтературу не треба. Минулого року се питанне знов розглядалось у думі, причім за українську лїтературу обстоював один з гласних. Але городський голова й за сим разом сказав: „не вважаю потрібним виписувати українських книжок й ґазету".

Були й де-які поодинокі факти конфіскати й „высылки" українських книжок з російських бібліотек". Ще недавно повідомлялось, що інспектор народнїх шкіл сконфіскував в одній шкільній бібліотеці на Київщинї „Оповідання" М. Левицького, бо то, мовляв, книжка не для народу. Такі і инші факти того ж характеру, хоч їх і досить багато, неможуть проте похитнути значіння тих здобутків, що принїс минулий рік українству в бібліотечній справі. Хоч не маємо своїх бібліотек, а за те в чужих бібліотеках твори наших письменників і наші часописи починають займати все більше й більше поважне місце.

Заходів у справі заснування нових укр. товариств і орґанізацій було в минулім році не багато, та й ті, що були, здебільшого кінчались нїчим. Так, київські Українцї надумали відкрити власне споживче товариство „Крам", але ґубернське присутствіе відмовило фундаторам у затвержденню статута задуманного товариства. Так саме була думка закласти в містї Оріхові, в Таврії, українське товариство „Труд", та адмінї-

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

страція на те не дала дозволу. Виникла знов думка серед київських Українців заснувати своє товариство взаємного кредиту, щоб обслуговувати переважно промислові потреби України. Статут товариств, підписаний 50 місцевими Українцями, послано на затвердженє до Петербургу, але й досі міністерство ще не спромоглось розглянути статут. Рух до обєднання виник останніми часами й серед Українців міста Ріґи, але в яку форму вилив ся чи має вилитись той рух — і досі ще невідомо.

Сим вичерпують ся всі „орґанічні“ форми громадського життя. Далі оглянемо деякі факти й явища, що не піддають ся ніякому точному обрахункови й не вкладають ся ні в які формальні рямці. Цікавість їх, одначе, для нас від того не зменшуєть ся, сімптоматичне ж їх значінне, може, ще й збільшуєть ся нід того, що вони виникають цілком стихійно.

(Докінчение буде).

МИХАЙЛО ЖУК.

Р А Б.

I.

Я, прикутий ланцюгами до землї,—стояв і плакав
І мої палючі сльози знову падали на землю.
Прилїтав до мене вітер. Цїлував мої він щоки
І казав, що десь далеко—спить моя ледача доля.
Прилїтав буйний до мене — в темну ніч, в осінню слоту
І життя приносив згуки, то веселі, то журливі.
Я у вас спитаю очі — по що вам стрічати сонце,
Щоб збірати злото щире і його кидать в болото?
Я не знаю хто і защо поєднав мене з землею,
Хто поклав тавро зневаги на моє могутне тїло?
Наче дуб той серед поля — я стрічаю лїто й зиму,
Подих холоду і спеки, — без вогню і прохолоди.
Я стою в такому місцї, де менї чудово видно —
Вся краса землї і горе, що обхоплює всю землю.
І не раз малі піґмеї, як метелики чудові, —
Тут приходять і шепчуть — „Гляньте, Раб стоїть нїкчемний“!
А бувають і химерні, що записують у книжку,
Як брязчить моє залїзо, та мої рахують рани.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

II.

Раз в осінню, темну нічку, танцював шалений вітер
І кидав на мої груди дощ, що враз змерзавсь корою.
Ще хотів той демон чорний зачіску менї зробити,
Лиш вода і гострий холод припинили ту роботу...
Він дмухнув — порушив волос, заманулось переплутать, —
Тілько пасма скаменїлі засвистали іронїчно.
Я не знаю... Щось майнуло... Десь стрибнув маленький вогник,
Розгорнув ся дим патлатий і роздер завісу пекла...
І тодї моїй істотї спалахнуло щось незнане...
Щось пекуче, дуже тепле, і озвало ся луною.
„Го-го-го! Ха-ха!“ — котилось. А ті згуки недоладні
Поривав з собою вітер і шпурляв тумі в обійми.
Потім хтось там бігав повз мене з духом горя і трівоги...
Ще пійзнїше проклинав хтось і кричав, що Раб бунтує.
Та безглуздий мій товариш — вічно хмурий і мовчазний —
Голос мій гукав потужно, наче мідь в великім дзвонї...
Ще вгорі, над головою, вилиск світла від пожежі, —
Дзвін нагадував великий. І в грудях моїх озвалось —
„Я твоє слухняне бйло“. Проминула ніч бурхлива,
І вогонь загас, і голос... Лиш холодний сїрий ранок
Зеленкавим світом грає, наче ті гадючі очі.

III.

Знов прикутий ланцюгами до землї, — стояв і плакав...
І мої палючі сльози знову падали на землю.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ЕВГЕН ЛЕВИЦЬКИЙ.

Рік 1910 в европейській політиці.

Минулий рік був замітний деякими проявами масового, загальнополітичного значіння. Не було в нім ні гучних воєн, ні великих дипльоматичних подвигів. За те ж бушували могучі струї вселюдських змагань, що не визначають себе справді яркими подіями, але помимо того рішучо впливають на хід політичного й суспільного життя цілих народів.

Европа поділилась в минулім році на два великі табори — західна, почавши від Анґлії, а скінчивши на Іспанії, була видовищем важких зусиль народньої маси для демократизації цілого політичного ладу, для скинення з себе пут суспільної та культурної неволі. Европа східна та середна ішла натомість супротилежними шляхами та тонула уся в сумерках реакції. Дух часу розпустив свої ошкуньчі крила головно над народами романської раси, а лишив на боці народи славянські та ґерманську полосу середньої Европи.

Перше місце в тих визвольних судорогах західно-европейських народів належить ся народам іберийського півострова. Мали вони боротьбу найтяжшу, бо боротьбу з путами, які вїдались в їх тїло цілими віками. В Іспанії скінчилась на разї ся боротьба побідою явно лїберального напрямку. На чоло сього нового лїберального курсу внутрішньої іспанської політики вибив ся сам король Альфонс XIII, що бачучи загрожені династичні інтереси віддав керму держави без застереженя сміливому Каналехасови, політикови великої енерґії та щиро демократичних переконань. Реакція намагалась заполохати короля оружною демонстрацією в Сан-Себастіяні, на історичній території ультрамонтанського та карлїстичного руху, але ся проба повстаня не удала ся, бо спинили її рішучі зарядженя нового премієра. Отся памятна неудача заговору реакціонерів творить наче зворотну хвилю в політичному житті іспанського народу — проголошено релїґійну толєранцію й рівноправність, спинено дальший розріст чернечої орґанїзації, а слїдом за тим пішов також свобіднїйший дух в усій управі краю з більшою вільностю для преси та публичного научаня.

Португалії прийшло ся аж шляхом революції скидати з себе вікові пута, наложені Португальцям двірською камарилею. Революція повела ся несподївано влучно. Не минуло навіть і двох повних днів, як запав ся королївський престол ураз із володіючою дінастією. Сам король Мануель утїк, не здобувши ся навіть на оборону прадїдівського престола. Тай і перебіг революції, той ентузіязм, з яким витано з усїх

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вікон Лісбони відділи республиканців, виявили, що майже усе населенє краю було вороже королеви та його нещасному пановаю. При тім усім Португалія не вспіла ще упорядкувати своїх внутрішних відносин після революції. Тимчасовому правительству приходить ся тяжко боротись з дефіцитами, бо уступивший режім лишив тільки величезні державні довги та порожні каси, а король Мануель зберіг для себе значні маєтки з часів свого спортсменського господарованя в Португалії. По намірам провідників республиканського руху має Португалія уконституватись як держава справді демократична, з виборним президентом на чолі та з одним лише виборним парляментом без палати вельмож.

Франція мала перепетії зовсім иньшого, соціяльно-революційного характеру. Масовий робітницький рух французької республики перейшов уже в фазу революції. Се наслідок пропаґанди анархізму, перетопленого на своєрідну теорію французькими сіндикалістами. Стороною атакованою являєть ся тут держава, а способом боротьби ґенеральний революційний страйк та антимілітарна пропаґанда. Сі два способи боротьби мають звільнити й розбити вязи державного орґанізму, поки робітничі сіндікати не вспіють захопити все в свої руки та після остаточного революційного ґенерального страйку зорґанізувати ціле суспільне житте на нових основах. Страйк „шеміотів“ (зелізничої служби) на разї не удав ся, але він наче блискавка розкрив сю пропасть, що лягла між усею буржоазною суспільностю та її правительством з одного, а табором пропаґандистів соціяльної революції з другого боку. Франція була для людства колискою всіх тих новочасних змагань, з яких виростали великі історичні переміни в устрою політичного й соціяльного життя усеї культурної Европи, але чи і тим разом маємо до діла з зарею нової повстаючої епохи в житю людскости, чи тільки з одною із тих теоретичних помилок, яких має за собою богато дух людський в змаганю до чогось нового та кращого на шляху поступу, се очевидно зістаєть ся на разї тайною, яку розкриє нам колись, а може аж нашим потомкам, само житте з його імманентними зелізними законами та невблаганною льоґікою.

Французьке правительство Бріяна згуртувало біля себе усї демократичні, радикальні й соціялістично-нереволюційні партії, та намагаєть ся з одного боку спинити ломанє дісціплїни в машині державній, а з другого боку вказує розжареній революціонерами боротьбі працї з капіталом шлях повільних реформ на соціяльнім поли та мирових судів на випадок спору. Правительство виготовило вже навіть проект таких реформ, якими має занятись парлямент в найблизшім роцї.

В Анґлії змаганє до здемократизованя публичного життя проявило ся киненєм в маси кличів за основаним зреформованєм палати льордів та скасованєм права veto. В Анґлії ведеть ся ся боротьба вже третїй

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

рік, а почин до неї дало вставленє до буджету нових податків, які мали обтяжити велику земельну посїлість. В памятній резолюції Ляндсдовна палата льордів застерегла ся проти так уложеного буджету і покликала ся на своє право veto проти фінансових ухвал „палати громад". Партія консервативна робила від сього часу все можливе, щоб лїберальне сторонництво скинути з управи краю, але се їй не удало ся, хоч вона й поставила на боєву арену такі симпатичні для мас та популярні домаганя, як заведенє охоронних мит задля береженя анґлїйської індустрії та скріпленє фльоти й армії супроти нїмецької небезпеки. Послїдні вибори, що відбулись в грудни минувшого року (1910) не дали майже нїякої зміни в укладї сил; обі партії вийшли в рівній силї (272 проти 273), але лїберали мають ту перевагу над консерватистами, що їх держить поміч ірляндських національних демократів під проводом Редмонда та партія „працї". Значить, демократичні змаганя нової парляментарної більшости мають за собою всї шанси переведеня своїх кличів в житє — а до програми сих нових реформ належать такі домаганя, як основна реформа палати льордів і її прав, заведенє обезпеченя безробітних, реформа податків на основі оподаткованя великої земельної посїлости та великого рухомого кипіталу, а вкінцї довго очікувана й бажана полагода ірляндського питання через наданє Ірляндії гомрулю тобто полїтичної самоуправи.

Анґлїя стоїть, як бачимо, в передодні великих реформ, реформ, які виведуть сю вікову, строго консервативну державу на шлях нового демократичного ладу з його соціяльними змаганями та національною рівноправностю.

Сей огляд загальних течій минулого року требаб доповнити ще й згадкою про церковну полїтику Ватикану. Папська курія ступила на новий шлях: консолїдованя своїх сил під стягом релїґійної безоглядности й нетерпимости. З католицького духовенства має витворитись послушна здісциплїнована армія, відірвана від сучасного життя, яка мала-б на оцї виключно церковні інтереси — за нею має іти і католицька преса, яку піддано строгій цензурі з боку духовної ієрархії. Новий папа видав вже багато енциклїк та буль, які звернули на себе загальну увагу — між ними визначають ся енциклїки про новочасний модернїзм та заборона католицьким орґанїзаціям змагати під авторитетом церкви до соціяльних реформ на основах демократичних. Чисто церковними зарядженнями являють ся постанови, що духовенство має держати ся осторонь від участи в товариствах фінансових, та дальше зарядженє, що дає власть епископам скидати поодиноких священиків з парохій дорогою короткого дісциплїнарного процесу за найдрібнїйші провини — а навіть і без провин.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Папа Пій X іде видимо зовсім иншим шляхом ніж його попередник на папськім престолі Лев XIII. Лев XIII шукав духовного контакту між відданою своїй управі церквою і соціяльними та культурними змаганями часу, хотячи тим способом забезпечити церкві її домінуюче становище — папа Пій X звернув з тої дороги, а на місце модернїзованя церкви як великої культурної інституції поставив авторитет своєї власти та силу ієрархічної дісціпліни. Папа Лев XIII намагав ся пустити Петрове судно на новочасні течії, щоб вдержати його на верхах вселюдських змагань; його наслїдник тягне судно назад, щоб в здисціплінованій армії своїх служителів найти захист та оборону для католицької церкви перед тими новочасними течіями, що підмулюють невпинно її істнованє.

Лев XIII був великим полїтиком та фільософом, що дивив ся в будучність. З історії католицької церкви він вичитав, що вона тільки тим устоялась в житю цивілїзованих народів, що вміла після неудач в часах великої реформації достроїти ся потім поволи до змінених обставин житя. Відмінна полїтика його наслїдника ледви чи доведе до бажаних ним результатів. Новий курс римської курії звернув на себе, звісно, загальну увагу, але не викликав майже ніде живійшого заінтересованя. Модерний чоловік, хоч навіть і релїґійний, дивить ся инакше на справу віри, ніж його предтеча із часів Григорія IX або Іннокентія III. Релїґія, віруванє й доґми перестали бути одинокою призмою, через яку чоловік оцінював та розумів всї прояви індівідуального та суспільного житя; новочасна наука, світська державна школа, а врешті й ріжнородні культурні та соціяльні змаганя, що бушують в людській суспільности, зробили своє, змінили всю псіхіку новочасного чоловіка та скинули доґматичний релїґійний світогляд і з того авторитетного, деспотичного становища, яке він займав колись в психічнім житю одиниці та людської суспільности. Нові зарядженя папи приняла освічена Европа майже рівнодушно, наче на доказ, що духове життє загалу йде тепер своїм робом, та що відбігло воно вже далеко від тих елємептів мисленя, які подиктували Пієви IX його історичні зарядженя.

Остання колїзія в лоні римської курії виринула ізза статї князя Максімілїяна Саського в справі злуки католицької церкви із не-католицькими церквами Сходу. Пія X-ого обурило, що католицький автор хотїв признати східним церквам їх обряди й церковну автономію, а папі визначав між патріярхами Сходу лише перше місце „inter pares“. Рим віднїс тим разом побіду над своїм підданцем, чи однак се згірдне становище супроти східних Церквей було оправдане, а передовсім чи було воно полїтичне, треба дуже сумнївати ся.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Переходжу до огляду за минулий рік з области так званої заграничної політики.

На тім поли рік 1910-ий зазначив ся доволї слабо. Точкою вихідною було напруженє дипльоматичних відносин між Австро-Угорщиною і Росією ізза босансько-герцеговинської справи, та між Анґлією а Нїмеччиною. Рік 1909-й заповідав ся вже кріваво, але інтервенція ціс. Вільгельма II, а особливо мілїтарна непідготованість Росії поклали кінець сим воєвничим намірам. Зворот наступив протягом 1910 року, коли між державними керманичами „потрійного порозуміня“ не стало короля Едварда VII, що при помочи Росії змагав до дипльоматичного окружена Нїмеччини через зручно викликувані конфлїкти та хитро переводжені союзи: Росія мала визволити ся з небезпеки на азийськім Сході, а відшкодованє мала собі шукати на Австро-Угорщинї (Галичина) при співділаню полудня славянсько-балканських держав. Але великий укоронований дипльомат Анґлії скінчив житє перед часом, а мінїстр заграничних справ Росії Ізвольский заплатив за сю політику втратою становища.

Ізвольского перенесено на визначне місце амбасадора в Парижи, а Нїмеччина стала потайки робити заходи, щоб увільнити себе поволи із невигідного положеня. Для Нїмеччини політика Едварда-Ізвольского була в теперішню хвилю прямо убийча, бо зашахованє Австро-Угорщини на випадок війни армією з двох фронтів, від Сходу та від балканського полудня було-б заанґажувало всї її воєнні сили, а тодї Нїмеччина лишала-б ся сама, видала на потану Анґлії. Ось така евентуальна ситуація була тим більше небезпечна, що і Італія була вже здаєть ся приєднана до того, щоб, користаючи із заверюхи, забрати Трієст та станути кріпкою ногою також в Альбанії, на східних берегах адрійського моря. Очивидно, що Анґлія, маючи ще значну перевагу в воєнній фльотї над Нїмеччиною, була-б кинулась тодї зовсїм певно на свого соперника, щоб зробити його на довгі лїта нешкідливим, так як знов з другого боку ціс. Вільґельм II користає тепер зі смерти Едварда та дипльоматичного відвороту Росії, щоб зацитькати угодою противників до часу, поки Нїмеччина та її союзники не дійдуть до такої воєнної сили на морі, що могтимуть з успіхом міряти ся із силами Велико-Британії.

Ізвольскому закинено, що він допустив багато помилок та що наразив Росію із-за босанської халепи на компромітацію. Сьому поглядови не можна признати рації без деякого застереженя. Росія хотїла одержати за анексію Босни та Герцеговини отворенє Дарданелїв, але коли се не удало ся, розпочала свої заходи при помочи Сербії та своїх союзників. Але „vana sine viribus ira“, і не в тім помилка що акція була зле

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ведена, але в тім, що керманичі Росії не обчислились як слід із силами перед тим, нім вступили в небезпечну дипльоматичну гру проти одного з видних членів тридержавного союзу.

Німеччина робила все можливе, щоб зближити ся на разї очивидно — до Анґлії та помирити Росію з Австро-Угорщиною. Заходи в анґлійськім напрямі не довели поки-що до успіху, але з Росією справа пішла далеко лекше, і недавній Потсдамський зїзд став симптомом нахилення росийської політики до Німеччини, що викликало велику трівогу серед західніх союзників Росії.

На Балканї житє кипіло торік як і звичайно, але без дальше сягаючих наслїдків. Напруженє між Австро-Угорщиною і Росією та інтриґи Анґлії давали добру нагоду балканським народцям, щоб пригадати Европі своє істнованє. До союза балканських народів не прийшло одначе не тільки тому, що сьому союзови стали на перешкоді дипльоматичні заходи Австро-Угорщини й Німеччини, але також тому, що кожда з балканських державок не хоче іти на союзи, зберегаючи дуже пильно свою „незалежність". З подорожи князя Фердинанда болгарського та короля Петра сербського до Петербурга, а потім до Царгороду вийшло лише стільки, що князь Фердинанд вийшов на короля, а обі держави, Сербія та Болгарія виєднали собі концесії будови через Туреччину нових зелїзничих шляхів, що мають зробити їх більше незалежними на полї торговельнім від Австро-Угорщини й Німеччини. Аби дорівняти своїм найблизшим товаришам на балканських престолах укоронував себе вкінци також і князь Чорногорії Никола I.

З внутрішньої заверюхи в Туреччині хотїли скористати ще й Альбанцї та критські Греки, щоб вибити ся на волю. Повстанє Альбанцїв здавили однак Турки силою, а получене Крита з Грецією перепинили великі охоронні держави, які в боротьбі Кретян з Туреччиною станули по сторонї султана в оборонї його суверенности.

Критським Грекам прийдеть ся мабуть ще довго ждати та пролити ще не оден раз кров, поки їх горяче бажанє сполуки з грецькою вітчиною в одну державу матиме вигляди на зреалїзованє.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ГЕРМАН БАНҐ.

Чотири чорти.

I.

Почув ся дзвінок. Не поспішаючись, публїка займала свої місця; гуркітня на ґалєреї, балачки в партері, вигукування хлопчаків, які торгували помаранцами, заглушували музику, і нарештї тихо ввійшли в ложі байдуже знуджені пани і чекали.

На черзї був нумер „Les quatres diables“. Се було замітно тим, що вже і сїтка була напнена.

Фріц і Адольф вибігли з ґардероби в фойє артистів. З поспіхом йшли корідором так, що сірі плащі плутались у їх в ногах. Постукали в двері до Аманди і Люізи, покликали.

Вже обі сестри чекали і тремтїли від хвилювання, цїлком загорнуті довгими ясними плащами, — а панї-дуеня в криво вдягненім капотї без втоми вигукуючи дїскантом, кидалась без причини назад і вперед з пудрою і примазками.

— Ходїм, — покликав Адольф — вже час.

І побігли далї, цїлком потративши голову, пройняті тою гарячковістю, яка опановує всїх артистів, коли вони почують на своїх ногах тріко.

І ще голоснїйше кричала панї.

Аманда спокійно відкинула свої довгі рукави і простягла руки до Фріца. І швидко, не оглядаючись і не сказавши ні слова, машинально провів він напудрованим квачиком по її простягнених руках в гору і в долину, — як завсїгди.

— Ходїм! — знов покликав Адольф.

Вийшли рука в руку, і чекали. Станули при виходї і слухали відтіля перші такти вальса кохання, під який вони звичайно працювали:

Amour, amour, Chante, chante
Oh, bel oiseau, Chante toujours [1])

Фріц і Адольф зкинули свої плащі на долївку, і стояли сяючи - своїх убранях колїру рожі, та такої блїдої рожі, майже білої. Їх тїла здавались голими, — замітний був кожний мускул.

Музика перестала грати.

В стайнї було цїлком пусто і тихо. Тільки кілька конюхів, що на нїщо не звертали уваги, тяжко пересували скринї з вівсом.

І знов почулись звуки вальса: „чотири чорти“ вийшли в маніж.

---

[1]) Любов, любов, прегарна пташко, співай, співай — співай завсїди.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Вибух оплесків прогудів для них як невиразне гуркотіннє. Ні одного облича не розріжняли. І здавалось, що всі фібри їх тіла вже тремтять від напруження. Адольф і Фріц жваво зняли широкі плащі з Люізи і Аманди і плащі впали на пісок. І стояли сестри під вогнями сотень ліхтариків, наче голі в своїх чорних тріко, — як дві муринки з білими лицями.

Розгойдались в сітці і почали „працювати". Здавалось, що вони літають голі сюди і туди між бразкітливими гойдалками з блискучими металічними стовпами. Обіймали один одного, обхоплювались, роздрочуючи себе обопільними покликами — наче б то білі і чорні тіла похотливо сплітались і знов потім розлучались і знов сплітались і знов розлучались в привабливій наготі.

Все тихше гудів присипляючий стомлений ритм вальса кохання, і волоссє жінок повівало, коли вони пролітали в повітрі, широко розкидуючи чорну голість, — наче єдвабну керею.

Проте не кінчали. Тепер „працювали" Адольф і Люіза на горі.

Як хаотичний шум долітали до них на гору оплески. В той час в ложах артистів звичайно розворушена пані в своїм недбано вдягненім рожевім капоті стояла, висовуючись в перед і оплескуючи своїми голими, гучними руками, а гості завзято стежили „чортів" в свої бінокліі, змагаючи запримітити секрет їх убраня, про яке багато розповідали в гуртах артистів.

— Так, так, у них цілком голі клуби.

— В тім і секрет, що видко стегна, — казали в ложі артистів, перебиваючи один одного.

Груба наїздниця з цирка „Карусель XVI століття" панна Роза тяжко відклала свій бінокль на бік.

— Ні, вони цілком без корсетів, — сказала вона, поливаючись потом.

„Чотири чорти" далі працювали. То голубе, то жовте мінялось електричне світло, доки вони проносились в повітрі.

Фріц крикнув; звісившись на ногах, руками він зловив Аманду.

Потім вони спочивали, сидючи рядом на гойдалці. Над собою чули вони оклики Люізи і Адольфа. Аманда задихавшись, казала про роботу Люізи:

— Voyez donc, voyez! — казала вона.

Люіза висїла на ногах Адольфа.

Та Фріц не відповідав. Машинально зловившись руками за маленький висячий щабель, він пильно дививсь в долину, на ложі, ясні і неспокійні, що тягнулись під ними яскраво прикрашеною крайкою.

І нараз притихла Аманда, і пильно дивилась туди ж, дивилась до сього часу, коли Фріц не сказав мов би відриваючись від чогось-то:

— Наша черга.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

І вона стрепенулась.

Знов вчепились вони за висячу гойдалку і подались в долину і повисли на руках, наче хотїли спробувати силу своїх мускулів. Потім легким скоком знов сїли на щабель. Радісними очима міряли вони віддаленнє між трапеціями.

Нараз крикнули обоє:

— Du courage!

І Фріц кинувсь задом в перед на саму далеку гойдалку, а на горі Люіза і Адольф закричали щось разом, — довгий окрик, безперестанний, наче б то хотїли вони розбудити звіря.

Amour, amour, Chante, chante,
Oh, bel oiseau, Chante toujours.

Почавсь їх „великий нумер“. Кинулись назад обоє, — під хриплі окрики прелетїли разом, — досягнули своєї мети. Повторили се і знов закричали. І доки Люіза і Адольф крутились довкола їх гойдалок, як два безперестанно кручені колеса, на-раз з гори почав падати ясніючий золотий дощ, чистого сковзького золота, як хмарка золотого пороху, який помало спадає, світячи через ясний, білий сніп світла від електричних лямп.

І здавалось тодї, як наче б „чорти“ летять через сяючий золотий рій, між тим, як золотий порох, помало спадаючи, осяював тисячами ясніючих золотих блисків їх наготу.

Amour, amour, Chante, chante,
Oh, bel oiseau, Chante toujours.

Знечевя кинулись вони один за другим вниз головою, через сяючий дощ в напнену сїтку, — і музика стихла...

Їх викликували без краю.

Збентежені, спирались вони один на одного, неначе б охоплені несподіваного млістю. Йшли з арени і знов повертали. Потім оплески притихли.

Задихуючись від утоми, вбігли вони в свої ґардероби.

Адольф і Фріц кинулись на матрац на долівку і загорнулись в покривала. Так лежали вони деякий час майже без памяти.

Згодом встали і вдягнулись.

Адольф, дивлячись в своє зеркало, побачив, що Фріц надягає берейторський фрак.

— Ти хочеш найнятись на „службу“, — запитав він.

Фріц сказав сердито:

— Директор прохав мене про се.

Він вийшов до инших, які при входї повнили берейторську варту, і напереміну прилягали тайком до стїни, щоби хоч на хвилину дати відпочити втомленому тїлу.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

По представленню трупа збирала ся в ресторані. „Чорти“ сїли за стіл мовчки, як і инші.

При деяких столах почали грати в карти, не кажучи ні слова. Чувсь тільки дзенькіт грошей, перекидуваних через стіл.

Оба кельнери стояли при буфетї і пильно і тупо дивились на сих тихих людей. Артисти сидїли вздовж стїн, витягнувши просто перед собою ноги, з утомлено повислими руками, наче б їм було однаково.

Кельнери почали гасити світло.

Адольф поклав гроші рядом з склянкою і підвівсь.

— Ходїм, — сказав він. — Пора йти.

І останнї троє підвелись за ним.

Вулиці були вже цїлком тихі. Ніякого иншого гуку не чули вони, крім свого власного ходу, — і йшли вони парами, так само, як і працювали.

Дійшли до своєї хати. На першім поверсї на темних сходах розлучились з тихим бажанєм: „на добраніч“.

Аманда стояла в пітьмі перед дверима, поки Фріц і Адольф не дійшли другого поверху, і поки двері за ними не замкнулись.

Сестри ввійшли і роздягнулись мовчки. Але коли вже Люіза була в ліжку, почала розповідати про роботу инших, з сих, які були в ложах артистів: вона знала всїх з лиця.

Аманда все ще сидїла біля своєї постелї, напівроздягнена, не рухаючись. Балаканина Люізи все рідшала. Нарештї вона заснула.

Та згодом прокинулась, підвелась на своїм ліжку.

Аманда все ще сидїла на однім місцї.

— Чомуж ти не лягаєш? — спитала Люіза.

Аманда скоренько погасила свічку.

— Зараз — відповіла, і встала.

Положилась, але і в ліжку не заснула. Думала тільки про одне: про те, що вже не стрічають ся її очи з очима Фріца, коли він пудрить її руки.

Фріц і Адольф в своїй кімнатї також збирались спати.

Але Фріц довго крутивсь біля свого ліжка, наче б його щось мучило.

Чи до його се відносилось? І чого хотїла вона від його, вона, ся жінка в ложі? Чи хотїла вона чого небудь? Але инакше, чого б їй завсїди так вдивлятись на його? Чого б то їй так близько проходити побіч його? Що ж се таке?

І тільки про сю жінку він думав. З ранку і до вечера нї про кого иншого. Тільки вона. Кидавсь з сим питанєм, як звір в своїй клїтцї: чого ж вона, по правдї, хоче, ся жінка в ложі?

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І постійно і скрізь чувсь йому аромат її туалєта, як тоді, коли вона спускалась і проходила побіч. Завсіди так близько побіч його проходила вона, коли він стояв там берейтером.

Та чи для його вона проходила? І чого ж се вона хотіла?

Бився тужливо і повторював в потьмах:

— Femme du monde!

Цілком тихо повторював, як зачарованнє:

— Femme du monde!

І знов з початку ті самі питання: до його се відносилось, до його?

Аманда знов встала, цілком тихо пройшла через кімнату. В потьмах її пальцї намацали стіл, розетку ящика, — витягнула його...

В хатї було цілком тихо.

II.

„Чорти“ скінчили працювати.

В ґардеробі Адольф лаявсь: Фріц, по його словам, соромив їх всїх своєю вічною берейтерською службою, — „чорти“ чейже від неї вільні.

Але Фріц нїчого не відповідав.

Кожного вечера вдягав він свій берейтерський фрак. Ставав при вході у ложі і чекав, коли „дама з ложі“ під руку з своїм чоловіком спустить ся по сходах і пройде побіч його, — тепер вона частенько приходила в стайню в часї останнього відділу — тодї він йшов за нею.

Вона балакала з конюхами, гладила коней, голосно вичитувала імена, прибиті на стійлах, Фріц йшов за нею.

З ним вона не розмовляла.

Але все, що вона робила, вона робила для його, — він се відчував — се показувалось йому потайки в кожнїм її руху, вздвигненню її плечи, в жестї її протягнутої руки, в блиску її очей. Хоча вони і лишались постійно далекі одно до другого, — все теж віддаленнє їх розлучало, і все таки злучало, як начеб то обопільне змаганнє мучило їх в дивнім подвійнім узлї, радіснім для обоїх. Вона переходила з місця на місце, вичитувала напись нового стійла і нове імя.

Фріц йшов за нею.

Вона сміялась, вона йшла дальше, і вертала попестити собак.

Фріц йшов за нею. Вона йшла і він за нею.

Він наче б то на неї і не дививсь. Але його погляд був привязаний до лямівки її убрання, до її протягнутої руки, — погляд дикого звіря, ледве усвоєного, погляд підстерегаючий, повний ненависти, повний в той же час свідомости своєї безвладности.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Раз вона підійшла до його. Її чоловік трохи залишивсь від не Фріц піднїс очи і вона сказала тихо:

— Ви мене лякаєтесь?

Він мовчав.

— Не знаю, — сказав потім, хрипло і суворо.

І вона не знала що сказати—збентежила ся, майже перелякана його жадливим поглядом, який, вона відчувала, впивсь до її ніг — і страх нараз отверезив її. Відвернулась і пішла з коротким сміхом, який їй самій був неприємний.

На другий вечір Фріц не був берейтером. Він казав собі самому, що зійде з її дороги, він твердо постановив нїколи більше не бачити її. Йому добре був відомий той, знайомий артистам страх перед жінкою, як причиною погибелї. Він дививсь на них як на містичних ворогів, завсїди чатуючих і сотворених для того, щоби забрати у його силу. І коли иноді, дуже рідко, обхоплений непоборимим інстинктом він був не в силах вдержатись, то піддававсь з відчаєм, з ненавистю і жадобою помсти тій жінцї, яка взяла його і вкрала щось з його тїла, частину його сили, — то, що було його дорогоцїнною збруєю, його одиноким способом істнования.

Але сеї дами з ложі боявсь він подвійно, для того що вона була чужа і не з його гурта.

Чого хотїла вона від його? Сама думка про неї гнїтила його мозок, не призвичаєний думати. Він стежив з підозрілим острахом всякий рух сеї чужої, з другої раси, як начеб вона хотїла зробити йому таємне зло — і він знав, що не може спастись.

Він більше її не побачить — нї, не побачить.

Йому легко було здержати приреченнє: вона не приходила. Два днї її не було, три днї не було. На четвертий вечір Фріц знов був берейтером. Але вона не прийшла. Не прийшла в сей вечір. І на другий вечір не прийшла.

Такий довгий був день. Зі страхом думав він „чи прийде вона?“; і вечером відчував він божевільний гнїв, грубу, але нїму лютість, для того що вона не прийшла.

Так вона з його, значить, глузувала! Так вона, значить посміхувалась над ним! Нїкчемна! Але він помстить ся за себе, тільки б відшукати її.

І він уявляв, як побиває її, топче ногами, глумить ся так що вона звиваєть ся і лежить напівмертва: вона — отся нїкчемна.

Так цїлими годинами по ночах лежав він, втомлений нїмою лю-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тістю. І його пристрасть підіймалась в сі перші безсонні ночи з такою шаленою жадобою, — се ж були його перші безсонні ночи.

Нарештї, на девятий день вона прийшла.

З гойдалки побачив він її лице — побачив неначе иншими очима — і раптовим поривом, в хлопячім захватї, кинув він в повітрє своє гарне, пишне тїло, звісившись на витягнутих руках.

Все лице його сяло промінистим сміхом і він високо розколихував ся.

Amour, amour, Chante, chante
Oh, bel oiseau, Chante toujours.

Легко хиталась його голова в такт вальса; і він зловив руку Аманди, міцно і весело, як начеб не було сих сїм днїв, і крикнув їй голосно:

Enfin—du courage! (Сміливо!).

Се звучало, як побідний оклик.

І коли він в своїм берейтерським убраню вийшов до стайнї і побачив її, стояв він знов мовчазний і ворожий і вдивляв ся на неї ненавистю, не осмілюючись поглянути її просто в вічи.

Але по представленню, в ресторанї, зробивсь він знов жвавим майже задирливим. Сміяв ся, вироблював всякі штуки. Грав чашками і склянками; поклав свій цилїндр на кінець палицї і примусив його балянсувати.

І иньших артистів заразив своїм веселим настроєм.

Кльовн Том добув свою гармонїку і грав, перескакуючи своїми довгими ногами через кресла.

Почавсь неімовірний крик. Один перед другим показували всякі штуки. Містер Філїс носив на своїм носї велику трубу; два чи три кльовни кудкудакали, як в курятнику. Але Фріц кричав від всїх голоснїйше; вибравсь потім на стіл; грав, як мячами двома скляними абажурами, відкрутивши від ґазової люстри, і кричав, сяючи всїм своїм веселим лицем.

— Адольфе, лови!

Адольф ловив, стоячи на сусїднім столї.

Артисти підскакували в гору, хто на столи, хто на крісла.

Кльовни кудкудакали, гармонїка видавала боязкі згуки.

— Фріц, лови!

Абажури летїли знова взад і вперед — через голови кльовнів. Фріц піймав один абажур і нараз повернувсь до Аманди:

— Амандо, лови!

Він кинув абажур просто до неї і Аманда скочила.

Та не встигла підхопити, абажур упав на землю і розбивсь.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Фріц сміявсь і заглядав під стіл на кусочки скла.

— Се ворожить щастє — казав він і сміясь; нараз замовк і дивився на світло ґазової люстри.

Аманда відвернулась. Блїда сїла знов при стїнї.

Крик і вереск лунали далї. Наближалась дванадцята. Кельнери прикрутили ґаз. Але артисти не кінчали. В півтемнотї вони лише здвоїли гамір. Скрізь, із всїх кутів чулись ріжучі слух крики і кудкудакання, на столї під люстрою Фріц ходив на руках.

Він вийшов останнїй, схвильований, підібний до пяного.

Пішли всї разом. Помало розходились. При прощанню чулись в темнотї багато дивних звуків — останнї бажання.

Потім стало тихо і „чотири чорти“ йшли мовчки, як завсїди парами.

Вже не балакали. Але Фріц не міг ще заспокоїтись. Знов почав вертїти свій славний капелюх на кінци палицї.

Дійшли до хати, попрощались.

В своїй кімнатї Фріц широко відчинив оба вікна, висунувсь на вулицю і почав голосно свистати.

— Чи не здурів ти — сказав Адольф, — якого біса тобі, по правдї треба!

Фріц тільки засміявсь:

— Така гарна погода! — сказав він і свистїв далї.

В долї і Аманда відчинила вікно. Люіза, яка почала роздягатись, крикнула їй, щоби замкнула вона вікно; та Аманда стояла і вдивлялась в вузеньку вулицю.

До сього часу вона не розуміла, для чого він почав дивитись на неї такими порожнїми очима, чому в останнї днї його голос чувсь таким змученим, коли він балакав з нею, для чого він зробивсь таким неуважним до її слів.

І вже, як начеб вони самі не ті були, коли сиділи так близько одно коло одного.

І вже не пудрив він її рук.

Вчора він вийшов, як завсїди в сї днї так скоро і нетерпляче. І вона витягнула на зустіч йому свої руки, а він безглуздо поглянув на неї, начеб нїчого не розумів.

— Чомуж ти не напудрилась? — сказав він потім різко і пішов.

І нїчого не розуміючи, пудрила вона довго лїву руку, а потім праву.

Ах, нї, ах, нї — нїколи вона не знала, щоби можна було так страждати.

Аманда притулилась ґоловою до віконної рами, і сльози потекли по її лицї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Тепер вона все довідалась. Тепер вона зрозуміла.

Нараз підняла голову: вона почула, як Фріц почав голосно наспівувати.

Се був вальс кохання.

Голоснійше і голоснійше наспівував — нарешті заспівав в ції лий голос.

Як любо співав, як щасливо! Кожний звук мучив її, і все таки вона стояла: як начеб сей спів все життє пригадував в її памяти.

Як добре вона все пригадувала — з першого дня.

Люіза знов покликала її, і вона машинально зачинила вікно. Та не лягла — тихо стояла вона в темнім кутї.

Як гарно вона про все пригадала.

III.

Як ясно бачила Аманда знов в своїй уяві Фріца і Адольфа, коли вони перший раз до них прийшли, щоби їх „прийняли“ до папи Чеккі.

Се було ранком, і Аманда і Люіза лежали ще в ліжку.

А хлопчаки стояли в кутї, звісивши голови — вони були в полотняних пантальонах, хоча була зима; у Фріца був соломяний капелюх.

Їх роздягнули; папа Чеккі мацав їх, і давив їх ночи і плескав їх по ґрудях — до слїз довів.

В ту хвилину стара, яка привела їх, стояла цїлком тихо, поморщена, з беззвучно рухливим ротом, і тільки чорні квітки на її капелюсї з легка тремтїли.

Вона нїчого не сказала. Вона лише дивилась на хлопчаків і слїдила поглядом за ними — як вони голі рухались в руках Чеккі.

І Аманда з Люізою дивились з своїх ліжок. Папа Чеккі далї мацав і плескав; і здавалось, що цїле життє хлопчаків притаїлось в їх несмілих очах.

Потім їх „прийняли“.

Стара не промовила ні слова. Не доторкнулась до хлопчаків, не попрощалась з ними. Здавалось, начеб весь час, поки тремтїли квітки на її капелюсї, вона чогось шукала, чогось-такого що їй ненаходилось. Так вона і вийшла за двері, помало, непевно, і замкнула їх за собою.

Фріц закричав довгим дитячим криком, як ужалений.

Потім вернулись вони оба, він і Адольф в той сам куток, і посїдали там мовчки, з низько схиленими головами і повислими, стиснутими в кулаки руками.

Папа Чеккі покликав їх в кухню чистити картоплю. Потім Аманду і Люізу покликано тудиж. Всї четверо мовчки сидїли за кухонним столом.

Люіза запитала:

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

— Відкіля ви?

Але хлопчаки не відповідали. Хмурячись, прикусували губи.

Згодом Аманда шепнула:

— Се була ваша мати?

Та вони все таки не відповідали, і видко було по нерівнім віддиху їх грудей, що вони ледве вдержують сльози. І чути було тільки, як хлюпали в воду обчищені картоплі.

— Вона вмерла? — спитала потім Люіза,

Хлопчаки все не відповідали; обі дівчинки тихо дивились то на одного, то на другого і нараз Аманда тихенько заплакала, а за нею і Люіза, — сиділи і плакали.

На другий день хлопчаки почали „працювати“. Виучували „китайський танець“ і „селянский танець“. Через три тижні дебютували вони всі четверо.

— Обсмич куртку, — сказала Аманда, хоч і сама, обхоплена горячковим тремтінням, ледве могла стояти спокійно, і потягнула куртку Фріца, що збилась в клубок.

— Commencez! — сказав Чеккі з першої куліси.

Заслона піднялась, їм треба було вийти.

Не бачили рампи, не бачили людей.

З переляканим усміхом, робили вони свої вивчені па, поглядуючи на Чеккі, який в першій кулісі давав такт ногою.

— Влїво! — шептала Аманда Фріцови, який все помилявсь; вона боялась і за себе і за його, і їй треба було вважати за обоїх.

Всі вони разом були подібні до воскових ляльок, які танцюють під катеринку.

Публїка плескала і викликувала. Помаранци сипались на долівку. Дїти їх збирали і всміхались, в знак вдячности, хоча треба було віддати їх Чеккі, який зїв їх в ночи за своїм коняком з водою, як грав в карти з аґентом Ватсоном.

Папа Чеккі грав цїлі ночі з аґентом в себе в помешканю.

Дїти пробуджувались від їх лайки, і зі своїх ліжок дивились на їх заспаними очима, поки, смертельно втомлені, не засипали знов.

Так минав час.

Трупа Чеккі попала в цирк, і всі четверо пройшли всю школу.

Вони починали репетиції в пів на девяту.

Цокаючи зубами, вдягались і брались до роботи в напівтемнім цирку. Люіза і Аманда ходили по линві, балянсуючи двома прапорами, а в той час папа Чеккі, сидячи верхом на барері, командував.

Потім приводили коня і Фріц проходив жокейську школу. Папа Чеккі командував, озброївшись довгим батогом. Фріц підскакував і під-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

скакував. Нїчого не виходило. Падав, коли перескакував барєру. Знова вскакував на коня. Батіг свистав і шмагав його по ногах, так що лишались ще довго потім знаки.

Папа Чеккі командував дальше. Ковтаючи сльози, хлопчак підскакував та підскакував.

Знов падав.

Давні рани зсякали кровю, старе тріко проходило крівавими плямами.

А Чеккі лише вигукував: — Encore, encore!

Задихуючись, схлипуючи, із знївеченим від болї лицем, Фріц підскакував. Батіг шмагав його і він з розпуки казав: — Я не можу.

Та треба було знов працювати.

На коня падали збільшені удари і він летїв з заплаканим хлопчаком, в якого від болї тремтїли всї части.

— Я не можу! — кричав він з болю.

Артисти мовчки гляділи з партера і з лож.

— Encore! — кричав Чеккі.

Фріц знов бравсь.

Блїдїючи, з побілїлими губами, притуливши ся в кутку ложі, дивилась Аманда, повна ляку і гнїву.

Та папа Чеккі не кінчав. Проходила година, година і четверть. Тїло Фріца зробилось одною раною. Він падав знов і знов, від болю вдаряв ногами по піску і знов падав.

Нї, тепер вже цїлком не везе. І його з прокльоном прогоняли.

Аманда вибігала із ложі; стогнучи від болю, ховавсь Фріц за купою обручів. Задихуючись, стиснувши руки, в дикій завзятости вигукував він прокльони, вулишнї слова, стаєнні лайки.

Аманда сидїла цїлком тихо. Лише блїді губи її тремтїли. Довго сидїли вони там, притаївши ся за купою обручів. Голова Фріца хилилась до стїни і він засипав в болячій утомі, а Аманда сидїла над ним блїда, нерухома, наче вартуючи його сон.

Минали лїта. Вони були вже дорослими.

Папа Чеккі вмер, вбитий відразу ударом коня.

Але вони лишались разом. Чимало треба було досвідчити.

Бували в великих трупах, бували і в цїлком маленьких.

Як добре ще бачила Аманда викрашені білим вапном, голі стїни провінціального „Пантеона“, в котрім вони працювали в ту зиму. Який там був ледяний холод! Перед представленнєм приносили три жарівницї і ввесь цирк проходив димом, так що тяжко було дихати.

В стайнї стояли артисти, посинїлі від холоду, і протягали голі руки над жарівницями, і кльовни в своїх полотняних черевичках підскакували на голій долївцї, щоби бодай скільки можна відогріти ноги.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Трупа Чеккі працювала на всї руки. Танцювали — Фріц був в парі з Амандою. Аманда була наїздницею з перешкодами — Фріц, як берейтер, підтягав підпругу її коня.

Трупа вибилась із сил; ледве могла сповнити половину програ

Та дїла не було. Щотижня пропадав один кінь, — його продавали, щоби купити їжи для других. Артисти, котрі мали гроші повиходили; хто мусїв був лишитись, той голодував, поки в кінцї все прожили, і пришло ся прикінчити дїло.

Коні, костюми—все було забране, арештоване за довги геть до чиста

Було се вечером сього дня, коли се трапилось.

Кілька артистів, які ще лишились, сидїли в потьмах мовчки і сумно. Нїчого не могли видумати.

Не знали, куди-б їм іти.

В стайнї на скринї з під сїна перед пустими стійлами сидїв директор і плакав, і бормотїв все одні і ті ж проклони на всїх мовав.

І було цїлком тихо, наче мертво.

Тільки собака, — його не забрали — такий нещасний, з уважними очима, лежав на купі соломи.

Трупа Чеккі — всї четверо — ввійшли в ресторан. Там не було нїкого. Хазяїн замкнув буфет і приняв посуду. Столи і крісла стояли всї в поросї, в непорядку накладені одні на одних.

Всї четверо мовчазно сидїли в кутї. Вони прийшли з почти. Що дня туди ходили. Ходили за листами від аґентів, — відмова за відмовою.

Фріц розпечатував їх, — і читав. Ті троє сидїли біля, і не питали вже.

Розпечатував лист за листом, читав помало, немов в задумі — і клав в сторону.

Прочі тільки дивились на його, мовчки і безнадїйно.

Він сказав: — Нїчого.

І вони знов сидїли перед сумними листами, які не принесли їм нїчого.

І Фріц сказав: — Так жити не можна. Нам треба спеціалїзувати ся.

Адольф здвигнув плечима.

— Тільки того і всього, — сказав він з усмішкою, — Подумай, про що небудь нове.

— Робота на трапеції оплачуєть ся,—сказав нерішучо Фріц.

Инші мовчали, і Фріц казав дальше:

— Ми моглиб працювати під копулою.

Знова мовчанка, поки Адольф не сказав майже зліся

— А ти напевно дуже віриш своїм рукам і ногам.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Фріц не відповідав. І було цілком темно і тихо.

— Ми можемо і розійтись, — сказав Адольф хрипло шопотом.

І всі були сеї думки, і той ляк перед нею. Тепер її виговорено, і Адольф додав, вдивляючись в темноту безлюдної кімнати:

— Не вмирати-ж з голоду. — Він сказав се пригнобленим, піднесеним тоном; та Фріц вперто мовчав, не рухаючись, і дивився на долівку.

Встали і мовчки пішли. Скрізь було холодно і темно

Коли вони йшли близько рука в руку, Аманда сказала таким тихим голосом, що Фріц ледве міг її почути:

— Фріц, я буду разом з тобою працювати на трапеції.

Фріц пристанув.

— Я знав се, — тихо сказав він і стиснув її руку.

Люіза і Адольф нічого не сказали.

Вони порішили лишитись в місті. Фріц заклав їх останні перстені. Адольф лишався тільки для того, щоби переписуватись з аґентами. Але Фріц і Аманда працювали.

Повісили в „Пантеоні“ свою трапецію, і почали що дня працювати. Перенесли кілька партерних нумерів на трапецію і цілими годинами, поливаючись потом, виломлювали свої тіла.

Хвилини бігли за хвилинами, а Фріц вигукував команду. Потім на тій же трапеції відпочивали вони, з втомленими і змученими усміхами.

До праці почали призвичаюватись; взялись за більш трудні вольти. Пробували робити скоки між гойдалками, — і стрімголов кидались в напнену сітку.

І працювали все далі, підбадьоруючи один одного вигуками: — En avant! — Ça va! — Encore!

Фріцови вдавалось, Аманда падала.

Вони працювали.

Очи горіли, мускули напружували ся як пружини; як боєві окрики звучали їх голоси, — вдалось.

Слідили один за другим горячковими, здивованими поглядами: En avant! — du courage.

Амандї вдавалось. Її мускули тремтіли, коли вона перелітала на саму найдальшу трапецію. Попробувала ще раз, і знова добре. Радість обхопила їх. Неслись оден коло одного, і знов сідали побіч відпочити, упрілі, всміхнені.

Веселі, вони вихвалювали свої тіла, гладили свої мускули, дивлячись один на одного горіючими очима:

— Ça va, ça va, — казали вони і сміяли ся.

Почали братись до труднійших. Вигадували нові способи. Вирахо-

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

вували і пробували. Вправлялись з запалом винахідників. Нараджувались і вигадували нові варіації. Фріц майже не спав: думки про працю розбуджували його в ночи.

Ранком, ледво тільки зійде сонце, стукав до дверей Аманди, і чекав її.

І поки вдягалась вона, він, стоячи біля її дверей, снував вже свої пляни, пояснював їх, голосно викрикуючи, і вона відповідала, схвильована як він, — і вся хата проймалась їх веселими голосами.

Люіза протирала очи і сїдала на ліжку,

Вона почала бувати на їх пробах. Прийнялась успіхами їх роботи: кричала до них і оплескувала. Вони відповідали з гори. Цїлий цирк проходив веселими вигуками.

Лише Адольф сидїв мовчки в своїм кутї в стайнї.

Раз якось і він прийшов, і сїв, і дивився на них. Нїчого не казав.

Вправи скінчились. Потомились. Тяжко впали в напнену сїтку.

Фріц зіскакував на землю і осторожно зсаджував Аманду з сїтки. Весело тримав він її на своїх твердо витягнених руках, — як дитину.

Вдягались, і йшли до маленького ресторану їсти.

Говорили про будучність, про се, куди їх запросять, про умови, яких вони досягнуть, про ймення, які вони собі виберуть, про успіхи, що чекатимусь їх.

Обоє, перед тим такі мовчазні, вони сміялись, вони будували свою будуччину. Фріц вигадував нову вправу, — завсїди нову.

— Коли-б то і на се відважитись — казав Фріц, горячо, — коли-б то на се відважитись!

Аманда дивилась на його і казала:

— Чомуж нї? Коли ти хочеш...

І немов в голосї її щось підбадьорувало Фріца.

— Ти у мене відважна, — казав він нараз і дивився на неї, — і ласкаво сяли її очи.

І сидїли обоє, прихиливши голови до стїни, дивлячись просто перед собою, і мріяли.

Одного разу попробували вони в перший раз свою останню вигадку, — то, що на їх думку, мало їх поставити високо, як їх спеціальність. Їм вдало ся се — з одної трапези на другу перескочити задом в перед.

З долини почувсь крик. Се Адольф з піднесеним лицем, з сяючими очима кричав: брєво, браво.

— Браво, браво, — кричав він знов, охоплений здивованнєм.

І вони перебалакували і пояснювали.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В сей день вони обідали разом, також і на другий день. Вони балакали про вправи, як начеб всї четверо брали в них участь. Фріц казав: — Так, дїти, — коли-б ми в чвірку працювали! Ви Адольфе в горі, в родї млинка, а ми, ми обоє з Амандю під вами, — з нашим чортівським скоком, — так, коли б то се зробити!

І він почав пояснювати їм свій новий плян, жваво малюючи, як се може розвинутись; та Адольф мовчав, і Люіза немала відваги відповідати.

Але на другий день сказав Адольф, — він стояв спустивши очи, і переступав з ноги на ногу:

— Чи по обідї буде у вас репетіція?

— Нї, по обідї не буде.

— Я се для того, — сказав Адольф, — що час дармо пропадає, і члени тратять свою гнучкість.

По обідї Адольф і Люіза почали репетіцію. Другі двоє прийшли і дивились на їх. Вони їх підбадьорували і поучували.

Фріц сидїв веселий і гравсь рукою Аманди.

— Ça va, ça va! — гукали вони обоє з долини.

На горі Люіза і Адольф сміло перескакували поміж гойдалками. — Добре, гаразд!

Вони знали, що тепер лишать ся разом...

Репетіції скінчились. „Нумер“ був готовий.

Працювали цїлком так, як бажалось Фріцови. Прозвали чебе „чотири чорти“ і поїхали в Берлїн за костюмами.

Дебютували в Бреславі. А потім їздили з міста в місто. Скрізь мали успіх.

Аманда роздягнула ся, лягла в ліжку.

Не могла заснути — лежала, в дивляючись в темноту.

Так — як ясно бачила вона все се перед собою, все з першого дня!

Цїле життє провели вони разом, — цїле життє!

А тепер вона прийшла, вона, ся чужа, щоби занапастити його.—На сю думку бідна акробатка стиснула зуби в безсильній, нестямній, майже фізичній лютости.

Чого вона хоче від його, вона, з кошачими очима? Чого хоче вона від його, вона, з її розпусним усміхом? Чого їй треба від його, їй, що так накидуєть ся йому, як яка блудниця. Забрати його від Аманди, зруйнувати його силу, занапастити його?

Аманда кусала своє покривало, мяла наволочку, не находила спокою своїм розгорячених рукам.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Її думка шукала і немогла найти досить лайливих слів, жорстоких обвинувачень—і знов заливалась вона сльозами; і знов відчувала вона той втомляючий біль, який не лишав її ні в день, ні в ночи, ні в ночи, ні в день.

IV.

Фріц лежав з заплющеними очима, голова його спочивала на грудях коханки. Помалу і все помаліше совгались кінчики її нігтий по його ясним волоссю.

Фріц лежав собі з заплющеними очима, його голова легенько спочивала на її грудях. І так,—справді — се він Фріц Шмід, із франкфутських вуличників, він, який не памятав батька, він, якого мама, пяна кинулась в ріку, він, якого бабуня продала, — його і брата, — за 20 марок.

Так, справді, він, Фріц Шмід, по прозвищу Чеккі із трупи „Чотирьох чортів“ став коханком, любовником „дами з ложі“. Се його потилиця лежала на її колінах. Се його руки відважились обняти її тїло. Се на його шиї спочивають тепер її уста.

Він Фріц Чеккі з трупи „Чотирьох чортів“.

І він напів відкрив очи і глядїв тим же нерозуміючим, затуманеним здивованнєм на її пишну мягку руку, яку не попсувала нїяка праця; на рожеві, заокругленні нігті, на шкіру матово-білу, на сю руку, яку він так нїжно і довго цїлував.

Так, — її рука совгала ся по його лобі.

І се він вдихує солодкий запах її тїла, яке було так близько, від її убрання, тканина котрого подібна до хмаринки, — о, як приємно класти руки в сю повітряну хмаринку!

Се його вона чекала в ночи при високій фіртці і тремтїла, чекаючи, як від холоду. Його провела вона через свій сад і за кожним кущом обіймала його.

Його уста називала вона своїм „квітком“, його руки називала своєю „згубою“.

Так, — такі дивні слова вона казала, вона казала:

Його уста нехай будуть моїм квітком, його руки — згубою моєю.

Фріц Чеккі всміхнув ся і знов заплющив очи.

Вона побачила його усміх, нахилила до його голову і нїжно прилипла устами до його щоки.

Фріц всміхав ся, — все таким же зачарованим здивованнєм:

— Алеж се чудово, — сказав він тихо, і повторював: — Алеж се чудово! — і хитав при сїм головою.

— Що таке? — питала вона.

— Та се, — відповів він липше, і тихо лежав під її поцїлунками, неначе бояв ся збудути свій сон.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Він всміхавсь далі: в вого памяти все повторювалось її іменнє, і зачаровувало його, — одно з великих, звісних европейських імен, яке злетїло до його, як казка.

І помало відкрив він знов очи, і дивився на неї, і зловив її обома руками за уха, і сміяв ся як хлопчик, щипав її, — міцнїйше і міцнїйше, і се він осмілював ся, — і се!

Підняв ся і прихилив голову до її плеча.

З тим самим усміхом оглядав кімнату.

Все було для його диковиною, все, що належало до неї: ся безлїч крихких цяцьок, поставлених на незвичайній мебелї на тонких ніжках: хвилинами він не насмілював ся навіть до них доторкнути ся і — він жонґлер, брав їх так осторожно, наче б то вони зараз поломлять ся в його руках; алеж хвилинами бундючно — чей же він був сьогодня паном, він Фріц Шмід — вже кидав, як мячем, роскішним столом, або рівноважив цїлу етажерку, – вона сміяла ся, сміяла ся...

Картини були для його незрозумілі, всї сї портрети предків в убраню епохи відродження зі шаблями в рукавицях. Була хвилина, коли він нараз перед сими портретами засміяв ся так голосно, так різко, як вулишник, — нестримно сміяв ся для того, що він Фріц Шмід, нинї сидить у неї, у наслїдниці сих предків, і що вона до його належить

І він сміяв ся, сміяв ся, — і не розуміла вона, чого він сміеть ся. Нарештї запитала:

— Та чого-ж ти смієш ся?

— Та, — відповідав він, нараз здержуючи сміх — вже се так дивно, так дивно.

Він відчував напів щасливе, напів злякане здивованнє — що він був тут.

Що він сьогодня був паном.

Він чув себе паном: вона-ж належала до його. Він володїв нею. В його напівдикім мозку ще лишили ся ті ідеї про безмежну владу мужчини — владу над „бабством“; він міг роздавити її в запалї знесиленої насолоди.

Але всї сї пересуди мужчини у Фріца — якому вони давали похотливе вдоволенне приборкати її, покорити, присвоїти — пропадали знов безвладно і немічно перед нїмим, все зростаючим здивованнєм перед нею: самі незначні слова її були инші і другий ритм мали: найменчий рух виходив у неї на щось незвичайне; її тїло, і навіть кожна частина його, були прегарні иншою, чужою красою, незрозумілою і нїжною.

І він став тихим і полохливим, і нараз відкрив заплющені очи,

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

щоби поглянути, чи не сон се часом. І помало гладив він її тоненькі, довгі пальці. Так, се не був сон.

Її руки все помаліше і помаліше рухали ся по його волосю, і віддих її ставав частійшим, поки він лежав, як сплячий.

Нараз розплющив він очи:

— Чогож ви хочете від мене? — запитав він.

— Який ти дурненький, — прошопотіла вона і притула ся устами до його щоки.

Вона шопотіла йому цілком до уха, — звук її слів хвилював його ще більше, ніж її пестощі:

— Який ти дурненький, який то дурненький!

І як начеб бажаючи навіяти упоєннем прегарне і байдуже тіло, вона шопотіла.

— Який ти дурненький, який ти дурненький!

Та він підняв ся, і усміхавсь. Сидючи біля неї пригорнув до своїх грудей її голову і сказав, дивлячи ся на неї з невимовною ніжністю:

— Ти хочеш спати?

І колихав її на руках, як дитину, поки вони не засміяли ся обоє, дивлячи ся одно на одного.

— Який ти дурненький!

Тоді загоріли його очи, і він пригорнув її; не промовивши ні слова, поніс він її через всю кімнату на піднятих руках, туди...

І голуба лямпада дивила ся тихо, як сонне око...

Світало, коли вони розлучились. Але на кожнім закруті сходів, і в садї в середині тихого дому, — такого важного, зі спущенними завісами, — вони хотіли продовжити шалені хвилини побачення, і вона шопотіла все тіж три слова, які стали неначе приспівкою до їх кохання, якого душею був інстинкт:

— Який ти дурненький!

Врешті попрощали ся, — і фіртка замкнула ся за ними. Але вона лишила ся стояти, і він ще раз повернув ся. Обняв її знов, і нараз засміяв ся, стоячи поруч з нею перед її палатою.

І неначеб думки їх збігли ся, і вона засміяла ся, дивлячись на дім своїх дїдів.

І він почав — з цїкавістю любуючи ся своїм незвичайним тріумфом — розпитувати про кожний з великих гербів, вирізаних в камені над вікнами, про кожну надпись над порталами... і вона відповідала йому, і сміяла ся, сміяла ся.

Були тут найбільш відомі імена в краю. Вони були невідомі йому,

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

але вона оповідала про кожного з них. Се була історія слави, історія воєн, історія побід.

Він сміяв ся.

Там були щити, що покривали трони. Там були емблєми, що нагадували про папський престол.

Він сміяв ся.

Здавало ся, що сама вона відчувала свою негідність; її пестощі ставали горячійші, сміливійші, майже блюзнірські в сім світлї позаранку — і вона оповідала далї, наче хотїла сими словами зірвати всї щити один по одному, з палати своїх прадідів і знищити їх в болотї своєї любови.

— А се? питав він, і вказував на герб.

— А се?

І вона розказувала дальше.

Се була історія столїть. Тут були престоли піднесені вгору і королївські престоли в упадку. От сей був приятелєм імператора. А сей убив короля.

Вона все оповідала — шопотом насмішкувато сміяла ся, нахиляючись на плечі акробата, віддаючи ся вражінням сьово блюзнірства. Се і йому передавало ся. І неначе б вони обоє бачили тут, на своїх очах, і се саме нищенне, і його неминучість... неминучість упадку сього велитенського дому зі всїма його гербами, порталами, щитами, памятковими дошками — дому, який похитнув ся і впав під натиском урагана їх пристрасти.

Нарештї відорвала ся від його і побігла стежкою. Ще раз спинила ся біля маленьких дверей і швидко кинула йому рукою, — як останнїй жарт — з під великого гербового щита над дверима поцїлунок і засміяла ся.

Фріц йшов до дому. Наче крила виросли у його ніг. Ще відчував всї її пестощі.

Довкола будило ся велике місто. По вулицях їхали візки. На них лежали всї скарби квітчаного базару: фіалки, рожі, гвоздики. Фріц співав. Напів голосно співав слова вальса кохання.

Amour, amour Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

А візочки проїхали побіч його, наповнивши вулицї ароматом.

Квіточниці, що сидїли на візках, загорнуті в великі хустки, обертали ся до його і усміхали ся. Він ще співав:

Amour, amour Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

На тій вулицї де жив він, між високими домами було ще темно і

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

спокійно. Фріц йшов повільнїйше. Та все наспівував і обглядав свій дім з гори в долину.

Враз стрепенув ся — здало ся йому що на горі за вікном побачив чиєсь лице.

Блїднїючи, здержуючи віддих, причаїла ся, прислухаючи ся за своїми дверима — Аманда. Так, се він.

Amour, amour Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

Двері вгорі відчинили ся, і все стало тихо.

Блїднїючи, як люнатик, придавлюючи руки до грудей, підійшла Аманда до ліжка. Нерухомо дивила ся вона на сїрий, світаючий день— новий день.

V.

Було пізно, коли Фріц Чеккі пробудив ся; від утоми помалу згадав про все, і неясно бачив, як Адольф витирав тїло мокрим рушником.

— Вже пора і пробудити ся — з усміхом сказав Адольф.

— Еге, — відповів Фріц і дивив ся дальше на брата.

— Треба же врештї підняти ся — тим же тоном казав Адольф.

— Еге, — казав Фріц; але не рухаючи ся, дивив ся далї на міцне і непорочне тїло брата, на мускули повні сили; він відчував нїму злість і безсильний гнїв побідженого.

Коли він так лежав дивлячись на брата, нараз підняв він голі руки і почув, як ослабли вони; впер ся ногами до ліжка і почув безсилість і в мускулах ноги, — нараз обхопило його бліде і дике роздражненнє на самого себе, на своє тїло, на свою страсть, і на неї: злодійка грабіжниця... вона!

В своїм гнївi він не міг думати. Він знав лише одно, він міг би, як божевільний вбити її на смерть. На смерть, з затиснутими кулаками. Раз за разом. Як буде кричати вона, сміяти ся — убити її, убити. Убити, щоби вона і не зойкнула більше. Роздавити її ногами.

Знов підняв він руки і здавив в кулак і відчуваючи знов ослабленнє мускулів закусив зуби.

Адольф вийшов і тріснув дверима.

Тодї Фріц зіскочив і почав голий розглядати своє тїло. Попробував деякі вправи — невдало. Робив ґімнастику — не виходило. Ослаблі члени лише тремтїли.

Знов пробував. Бив себе самого. Знов пробував. Давив себе нїгтями. А все дарма. Не міг нїчого.

Вдарив себе головою до стїни, і знова пробував. Не вдавало ся.

Сїв змучений перед зеркалом і роздивляв мускул за мускулом на своїм ослабленім, безсилім тїлї.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Так, се була правда: вона забрала разом все: здоровє, міць, силу мускулів. Так, се була правда, все було враз знищене: праця, становище, імя.

Так, се було так.

І з ним було то само, як з иншими, і швидко всьому буде кінець. З ним станеть ся як з „The Stars“, що волочили з собою з міста в місто двох простітуток, що спали у їх, і яких вони побивали... до тої пори, аж їх замкнули в божевільний дім. З ним станеть ся, як з Карлом, жонґлером, який з Аделїною, з тою співачкою... його тїло зробилось як у пяниці. Тодї він і повісив ся на дереві. Або як з Губертом, котрий утїк з жінкою конюха і тепер показуєть ся по ярмарках; або з Павлом, жокейом, який здурів від „Анїти з ножами“.

Так, ганчірку зробили вони зі свого тїла. Він знова підняв ся. Він не хотїв впасти. І взяв ся знова працювати, примушувати свої мускули напружував свої сили, дражнячи кожну жилку свого тїла.

Вдалось...

Швидко одяг ся. Недбало накинув убраннє на тїло, як небуть застібнув ся і вийшов.

Захотїло ся вправлятись — в цирку, на трапеції.

Адольф, Аманда і Люіза вже працювали на трапеціях в своїх сїрих блюзах.

Фріц нахмурений почав працювати на землї. Ходив на руках, балянсуючи на правій і лївій руцї, так, що все тїло його тремтїло.

Ті дивили ся мовчки зі своїх гойдалок.

Потім скочив він у сїтку, скоро і жваво, і вилїз на гойдалку навпроти Аманди. Зіскочив, зловившись руками, так що гнучке тїло витягнуло ся і почав.

Аманда сидїла дальше. Змученим від безсонної ночи, тяжким поглядом вона пильно дивила ся на сього чоловіка, якого вона кохала і якого тільки недавно обнїмала инша.

Рік за роком, тїло з тїлом жили вони разом.

І очи її міряли його — його плечі, які носили її, його руки, які держали її, його клуби, яких обхоплювала руками. Привички ремесла, традиції працї, — все побільшувало її муку.

Нїма, придавлена сим терпіннєм, якого відчувала вона, як фізичну біль, вона дивила ся на Фріца, як він працював біля неї.

Та Фріц розбудив її:

— Чому ж ти не починаєш? — крикнув він грубо.

— Зараз.

Вона здрігнула ся і машинально випросталась на гойдалках. Лише

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

на мент стрітили ся їх очи. Та нараз побачив Фріц її бліде лице, її широко-розплющені очи, її задереві́ле, нерухоме тїло,—і він зрозумів все.

І в ту ж хвилину, почув непобориму, непобідиму відразу від того тїла жінки, гидоту і презирство перед самими її дотиками, — иншої жінки, ніж та, яку він любив.

Непобідиму, страшенну відразу, подібну до ненависти.

— Починай! — крикнув Адольф.

— Починай же! — кричала Люіза.

Та вона ще не починала.

Нарештї вони кинули ся один до другого і стрінули ся. Бліді мірили очима один одного і знова кинули ся. Він зловив її, та вона впала. Почали знова — він упав.

Почали з початку, один за другим; з кожною хвилиною, здавало ся, вона блїдла, — і впали обоє, перше Фріц.

Люіза і Адольф голосно сміяли ся на своїх гойдалках. Адольф кричав:

— Та і щасливий же день у тебе!

Люіза крикнула:

— Його зчарували.

І знова вони сміяли ся, там вгорі, на гойдалках.

Вони працювали, та не довго: Аманда упустила Фріца, він голосно лаявсь в долинї на напненій сїтцї.

І нараз всї схвильовані і роздражнені закричали один на другого голосними, проймаючими голосами — лише Аманда мовчки дивила ся широко розплющеними очима, полотнїючи, не дивлячись на всю напружеву працю.

Знов Фріц виліз на гору і вони почали. Кричали обоє, обоє несли ся в повітрі. Несли ся назустріч і однако в обоїх росла та сама лютість. З криком ловили вони себе, дико обіймали один одного.

Вже се була не праця. Се була боротьба. Вже вони не стрічались, не ловили ся, не обнїмали ся. Вони лише нападали, і бороли ся, як звірі.

В завзятій боротьбі пробуючи свої сили, маяли в повітрі оба тїла. Не переставали. Вже і слів команди не було. Без памяти, з дикою, непереможною ненавистю несли ся в повітрі, і самі наче налякані в страшній фізичній боротьбі. Раптом Аманда з криком впала—і лежала одну хвилину в сїтцї, як нежива.

Фріц влїз на свою гойдалку і дивив ся на неї, стиснув зуби, блїдий як маска.

Він встав на трапецію і сказав:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

— Вона більше не може працювати. Треба перемінитись, — вона нехай бере горішню гойдалку, а Люіза сю.

Він казав різко, як той, що має право приказувати. Нїхто не відповідав, але Люіза помало почала опускати ся до гойдалки Аманди.

Аманда не промовила нї слова. Лише підняла ся в сїтці, як зранений звір.

Помало влїзла по довгім шнурі. І вони робили знова по новому. Та вже сили у Фріца не стало. Самий його гнїв обезсилював його. Руки більше не держали: впав і Люіза спустила ся.

— Що з тобою? — спитав Адольф, — невже ти хорий. Працюй на горі, — ти се можеш, — а се не йде.

Фріц не відповідав і сидїв, з похиленою головою, як підтятий. Згодом сказав, — бурмочучи кріз зуби:

— Так, ми розуміють ся, можемо перемінити ся — на сьогодня.

Він устав зі сїтки і вийшов. Його затиснені руки були блїді. Йому здавало ся, що конюхи шепочуть про його, і він зі стиду пройшов побіч них, як собака.

В ґардеробі кинув ся на матрац. Вже не чув свого тїла. Та очи його горіли.

Не міг заспокоїти ся. Знов почав вправляти ся. Наче чоловік, який торкаєть ся до болячого зуба, щоби заспокоїти його, і давленнєм пальця причиняє собі біль, — Фріц все пробував свої втомлені члени.

Пробував горячково, чи зможе те або се зробити.

Нїчого не міг. Поклав ся знов — і знов пробував вправляти ся. Та саме се стараннє в пробах втомлювало його: надарма, — і знов.

Так минув день. Фріц не виходив з цирка. Волочив ся довкола манїжа, як чоловік з лихою совістю.

Вечером робив він з Люізою на горі в копулї.

Боров ся як шалений зі своїми непослушними членами. Напружував шалено свої тремтячі мускули.

Вдалось, — раз, ще раз, ще раз.

Перелїтав назад, вперед і спочивав.

Нїчого не бачив, — нї копули, нї лож, нї Адольфа. Лише трапецію, сю, яку йому требу було досягти, і Люізу, яка гойдала ся вперед його.

І нарештї кинув ся в долину, з криком зловив за ногу Люізу — бушуюча кров здавало ся розірве його мозок охоплений страхом — він впав в долину в розгойдану сїтку з великою силою.

Зробило ся тихо в великій будівлї — тихо, як наче б всї вважали його мертвим.

Тодї Фріц легко підняв ся. Не розумів де він. Ледве прийшов до себе, з великою бідою побачив манїж, сїтку, чорний пояс людей, ложі і її.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Цїлком знищений, в розпачі не стільки від болю при паданю, скілько від стиду, він нараз підняв затиснуті кулаки і знов впав.

Другі три перестали; збентежені, вони перегукували ся між собою. Швидко Адольф спустив ся по шнурі в долину.

Він з двома конюхами витягнули Фріца зі сїтки і підтримували його, так, що здавало ся, наче-б він сам ішов.

Тільки тодї Аманда помало спустила ся по шнурі. Йшла, як слїпа — нїчого не бачила.

При виходї стояли два артисти.

— Він повинен дякувати тій сїтцї — сказав один.

— Еге, — сказав другий, — зломив би голову.

Аманда здрігнула ся — вона почула сї слева. І наче-б бачила се все в перший раз, зміряла одним довгим поглядом шнури, віддаленне поміж сїткою і гойдалками... високими, дуже високими гойдалками.

Один з артистів подививсь в напрямі її погляду.

— Чортівськи високо! — сказав він. Аманда лише хитнула головою... помалу, помалу.

Зробило ся знов тихо, і представленне ішло далї. Фріц в ґардеробі встав з матраца і сїв до свого зеркала. Йому нїчого не зробило ся, його тільки приглушив упадок.

Адольф одягав ся. Вони довго мовчали. Потім Адольф сказав:

— Ти розумієш тепер, що так не можна більше.

Фріц мовчав. Блїдий, він сидїв, але відвернув свій погляд від свого дивного лиця, відбитого у зеркалї.

Адольф вже одягнув ся, і вони почули, як Люіза постукала в двері.

— Коли ти будеш одягати ся? — спитав Адольф: — Вони чекають.

Фріц приняв з зеркала годинник і вийшов в корідор, де мовчки чекали обі сестри. Вони тихо пішли додому, — Фріц поруч з Люізою.

В його душі горів стид приниження, — наче рана в грудях.

VI.

Фріц і Адольф давно лягли. Адольф вже спав, нерухомо, з відкритим ротом, як всї акробати, тїло яких відпочиває тяжким сном. Фріц не міг заснути, він лежав витягнений під покривалом, лежав в розпачи.

Так се довершило ся. Тепер вже се стало ся. Він не може більше працювати.

Все повертав до тої думки — значить, він більше не може працювати. Помало і слабо пригадував, як се трапило ся, — день за днем, і ніч за ночю. Спокійно і втомлено бачив він все те перед собою: блакитну кімнату і високе ліжко і себе і її; жовту салю з кушеткою за заслоною, і себе і її; сходи з погаслими лямпами, і себе і її; і сад, де вони знов спиняли ся.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І тепер всьому кінець. Любуй ся тепер овочами.

Він се знав.

І далі блукали його думки, все такі тяжкі.

І як його обернули в порох, так і він її оберне. Так, се він зможе.

Він прийде вночи, і відчинить двері. І коли він буде там, у неї, з нею, — знов його думки зробились ясними, і він побачив блакитну кімнату, і себе і її, — тоді він, о, тоді він задзвонить, весь дім підійме дзвінком, і її чоловіка, і слуг, і служниць, всіх покличе, і вони побачать її.

Так се він зможе зробити.

Так, він се зробить.

І нараз сказав, наче знов побачив все се перед собою.

— Так, я се зроблю, тепер.

І вже не мав спокою. Чому ж йому сього не зробити? І саме тепер, коли його замір свіжий, гнів не притих і його думки так ясні. Так, се треба відразу зробити. І нашвидко, не засвічуючи, встав він шукати своє убранне і одягати ся, без шелесту, щоби не збудити Адольфа, — і постійно бачив перед собою себе самого і її в блакітній кімнатї, серед блакітної кімнати себе і її. Там се трапить ся.

В поспіху він стукнув кріслом, і затих, сидячи на ліжку, переляканий, що Адольф пробудить ся. Не треба, щоби він збудив ся.

Потім, здержуючи віддих, тихо одягав ся.

Він піде — не можна було не йти.

Стукнув ногою, — і знов притих. Адольф поворухнув ся і забурмотів:

— Який біс лазить! — і спитав — ти куди се?

Фріц мовчав. Напів вдягнений кинув ся під покривало і затремтів як зловлений злодій.

Потім почув спокійний віддих Адольфа, він знов одягав ся в ліжку: тремтів зі страху, немов крав свою власну одежу, — бо він знав, на що йде.

Знов встав. Всміхаючи ся при кожній перешкоді, яку обминав, крав ся вздовж стіни, як пяниця, до пляшки...

Вдало ся йому відімкнути двері і замкнути, спустити ся і вийти, все крадучись...

І він почув себе безстидним як собака. І казав: „от і завтра не буду робити“. І думав він: „ну, гинуть, так гинуть!

І він біг, біг все скорше, по при доми, в їх тіни.

В домі нїхто його не бачив — крім Аманди.

Вона за ним спустила ся по сходах, — вийшла з дому, по другій стороні вулиці...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Як дві тіни, що переслідують одна другу, сунулись вони по тихих вулицях.

Так добіг Фріц до палати, і кроки його стихли у фіртки... Аманда притаїла ся в брамі против вікон палати.

Вона бачила світло, що рухало ся в домі вздовж вікон першого поверха. Вона побачила дві тіни на занавісах. То були вони.

Вона побачила знов світло, знов тіни... потім зробилось темно... Тільки в останнім вікні тихо маяло блакитне світло.

Там були вони — за сим вікном, се були вони.

адихуючись від мук ревности, вдивляла ся Аманда в се вікно; всї, всї ті картини проходили і мучили її.

Всї картини, в яких остання мука покиненої, всї вони ставали перед сею дівчиною-акробаткою, — неначе чиїсь руки малювали їх на тім склї, за якім він був, за яким вони були.

І все її житте, що було одною жертвою, — вся її істота, що була покірним відданнєм, все що думала вона, кожна нїжна думка, про нього, кожний спільний намір, — все наче-б під землю сховало ся перед сими картинами — образами двох тїл.

Ціле її житте, цїлїсеньке до останнього спомину, до останньої думки знищене, розбите, пропало в однім пристрастнім бажанню—пристрастнім бажанню покиненої...

Нїчого не лишило ся: нї її привязання, нї її ласкавости, нї готовости до жертв — нїчого...

Все оплюгавлено її нещастєм, все пропало в її покиненню, все повернуло до самопочатку: до інстинкту... всемогутнього, всеподібного.

Час минав.

І вже здавало ся, що більшого страждання нема.

Наче у снї, вона апатично дивила ся на блакитне світло. Та от відчинила ся фіртка і знов замкнула ся. Се він. І з новою розпачю Аманда побачила, як помало пройшов він побіч — сїрий, в сїрім освітленню сходячого дня.

VII.

— Амандо, — сказала Люіза таким голосом, як начеб хотїла пробудити її: — ти спиш?

Аманда підняла руку — помаленьку — і почала чесати своє довге волоссє.

— Можна було подумати, що ти заснула — сказала Люіза.

А Аманда вже знов сидїла нерухомо перед своїм зеркалом, в якім бачила своє відбитє — здавало ся, двоє сплячих з розплющеними очима дивили ся одно на одного.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Помалу одягнула блюзку, встала і вийшла з кімнати — все з тим самим чудним виглядом, немов перед нею ставали невидимі примари; з ходою автомата, як начеб в її помершім тілї душа ввійшла в забуттє.

Люіза пішла за нею; разом пішли вони в темний цирк, де Фріц чекав вже на гойдалках.

Здавало ся, що ще ніколи Аманда так не робила з такою певністю, як тепер: в механічнім темпі вона ловилась, відпускала, лїтала. Вона знов працювала з Фріцом, і певність, передавала ся, так здавало ся, і йому: як колеса бездушної машини вони крутили ся, розлучали ся і знов стрічали.

Потім вони відпочивали на гойдалках, одно навпроти одного.

Здавало ся, що у всїм великім цирку Аманда бачила тільки одно: його тїло. Тремтяче тїло, груди що рухали ся, рот, жили, в яких текла горяча кров... все се може зробити ся спокійним і холодним. Мускули, що грали; руки що охоплювали її; потилиця, де бє життє — все буде спокійне і холодне. Руки нерухомі, мускули як камінь, чоло холодне, мертве горло, грудь висока і спокійна. Рука, коли її підіймуть, впаде так тяжко. І руки, і ноги, — все мертве.

Вони знов працювали. Вони лїтали, стрічали ся. Вона роздражнювала ся кожним дотиком: вона його чула таким таким теплим, а він повинен стати таким холодним; тїло його так тремтить, а зробить ся таким спокійним. Вона не думала більше, для чого. Вона не думала більше про себе. Лише образ смерти бачила вона—тільки його вона і бачила. Його — холодним і спокійним.

І як божевільний, який ходить потайком зі своєю ідеєю, вона зробила ся хитрою і фальшивою. Як морфінїст, що намагаєть ся, як би там не було, вдоволити своє бажанне, вона зробила ся незвичайно меткою. З упертістю маніяка вона думала тільки про одно.

Вона почала шукати Фріца, якого довго лякала ся.

Коли кінчали ся репетиції, вона працювала сама одна. Вона перенесла всї нумери з низших гойдалок під баню.

Вона кликала Фріца, затримувала його, запитуючи... прохаючи за порадою... хитро, як учениця у вчителя. Вона гуляла ся зі смертю. З божевільною відвагою підбадьорювала вона і його.

Вона слїдила за його непевністю. Вона набирала смілости в його безсильности, яку він хотїв сховати. Вона пробувала найбільш неімовірні штуки і кричала:

— Ми повинні показати, що ми уміємо. Ми не можемо дати себе перевисшити.

Вона розпалювала його. Він давав поради. По розколиханім шнурі він влїзав до неї на гору. Вона лїтала перед ним між гойдалками над

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

відкритою пащею. І — потягнений непоборимою силою — він робив те що і вона, в ту хвилину, як вона підохочувала його окликом. В її напруженім до краю тїлї була якась горячкова сила, він же-ж, наче в останнїй боротьбі, напружував останнї свої сили.

Вона гукала:

— Добре, гаразд!

Він кидав ся внеред, ловив її.

— Гаразд, добре!

Артисти, які входили і виходили, спиняли ся і дивили ся на них.

Він ще більше горячивсь. Тепер він відважув ся на все, на що вона відважувала ся. Від трапеції до трапеції лїтала вона — дико, з розвіяним волосєм наперед його; наперед його, немов показуючи йому шлях. Вони стрічали ся і обхоплювали. Її тїло було холодне; наче дві мраморяні руки ловили його горяче, тремтяче тїло.

Вона нарештї перестала, а він все ще працював. Скорчившись сидїла вона на своїй трапеції; підохочуючи його глухими вигуками, сидїла вона в темноті і дивила ся на його.

Фріц застогнав і зловив ся в летї за рухомий шнур: здавало ся, що він стрімголов летить в долину, в велику пітьму. Аманда сидїла дальше; вона чула глухий звук, коли він упав в сїтку. Потім почули ся його крики на долівцї — крики, які швидко завмерли.

Було цїлком темно. Тільки з під бані проходило слабе світло. В цїлім великім цирку не чути було ні звука.

Аманда все ще сидїла на трапеції між сїткою і шнуром. Та нарештї вона встала. Гаки, трапеції і шнури тихо шелестїли. Їх піднїмали, їх пробували. Аманда рухала ся в темноті як тїнь... пильно працюючи як в варстатї. Наче котячі очи, світили ся металїчні кінчики гойдалок. Скрізь довкола було темно.

Злегка стукали шнури гойдалок. Довкола було тихо.

Довго Аманда була в горі.

Нараз почув ся з долини голос. Се був Фріц, кликав її.

— Амандо, Амандо.

— Іду, іду, — відповіла.

Аманда зловила ся за горішнїй шнур. Помалу спускала ся вона по йому, немов сміючи ся одну хвилину над тим, хто чекав.

— Я йду — повторила і спустила ся до його.

VIII.

Мав бути бенефіс „Чотирьох чортів“. Се було на початку вечера — по представленню. Публїка йшла з цирку до дому.

Адольф постукав до дверей Аманди і Люізи і вони всї разом пройшли по корідорі.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Ніхто не говорив, тихо засїли вони в ресторанї за свій постійний стіл. Показали ся склянки і вони мовчки пили. Здавало ся, що самий найменьший свій рух... навіть спосіб брати склянку у руки — все обдумувала Аманда, все робила помалу, зважувала кожну дрібницю.

В ресторанї було шумно. Біб і Боб святкували день свого народження і за їх столом зібрали ся артисти; один з них робив штуки, кльовн Тріп представляв осла Ріґольо, що брикав задніми ногами. „Чорти“ сидїли в своїм кутї.

Танечниці, що сидїли під стінами в очікуванню, потихеньку пропали — за ними приходили нетерпеливі пани.

При близьким столї грали в карти сусїди.

Кльовни постійно шуміли. Один з них грав на окаріно, а йому відповідало з десяток крі-крі. Кльовн Том замість гостинця піднїс товаришови Бобу качан капусти, наповнений табакою; всї почали нюхати і чхати, цїлим хором під звуки крі-крі. Кльовн Тріп все ще наслїдував осла Ріґольо, на столї.

„Чорти“ сидїли дальше в ресторанї.

Вийшов афішер з клеєм і торбиною, і наклеїв на двох дошках проґраму на завтра. На афіші було зазначено три рази імя „Чотирьох чортів“.

Адольф підняв ся і пішов читати афішу. Він попрохав одного з аґентів перекласти її йому; аґент встав з за картяного стола і почав помалу перекладати з чужої мови... Адольф з увагою слухав:

„Впевнюючи високоповажну публїку і всїх наших прихильників, що для сього представлення приложимо всї наші старання. З високим поважднем „Чотири чорти“.

Адольф хитав головою, слїдкуючи за кожним словом чужого тексту. Потім він повернув до стола і роздивляючи афішу з величезними буквами, начеб мірив їх з вдоволенним поглядом, він сказав:

— Гарні букви.

Встали також Люіза і Фріц і один за одним йшли до афіши і роздивляли її.

Крі-крі завивали так, що, здавало ся, от-от трісне ушна оболонка. Кльовн Том музикував, вкладуючи в ніс свистаки. Встала врештї і Аманда. Вона тихенько стояла ззаду Фріца і Люізи, тим часом, як аґент все ще перекладав тіж самі слова: З високим поважаннем: „Чотири чорти“.

Люіза, яку смішила чужа мова, сміяла ся; і вона і Фріц почали глумитись над буквами, над звуками, ще виголошував аґент, над дивними словами, ломаючи одну і туж фразу: „З високим поважаннем“.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Се виходило так комічно, що до них прилучили ся і инші, і почали всї — кльовни, ґімнасти, дами сміяти ся і перекривляти слова на всї лади, кожний на своїй мові; всї заливали ся сміхом і цїлим великим хором повторювали одно і теж, з ґримасами, надриваючи голоси:

„В високим поважаннєм:

„Чотири чорти".

Крі-крі пищали. Високо на двох столах Тріп фанатично продовжував представляти осла Ріґольо. Тодї і Аманда розсміяла ся голосним і довгим сміхом... коли галас почав трохи притихати.

„Чорти" сїли на своє місце. Адольф витягнув гроші і поклав коло склянок. Потім троє з них встали... Фріц лишив ся сидїти. Він не хотїв йти до дому.

— Добраніч, — сказали Адольф і Люіза.

— Добраніч, — відповів Фріц, не рухаючи ся з місця.

Аманда також не рухала ся: її очи на хвилину спинили ся на нїм, зміряли його з ніг до голови, начеб вона ще раз пройшла муку при гадцї про сю останню ніч.

— До завтра, Амандо, — сказав він.

Помало повернула вона очи від його:

— Добраніч.

Вона вийшла в довгий корідор. Там було темно. На землї стояла лїхтарня афішера. При світлї, вона бачила афіші з жовтого паперу. Адольф і Люіза чекали її в брамі. Вона пішла за ними одна.

Серед високих домів було тихо і мерто. Аманда розглядала камінні будівлї з їх вікнами, як очи, чужими очима. В горі було далеке і ясне небо. Аманда розглядала зірки, які, як кажуть, були світами, иншими світами. Потім вона знов розглядала доми, двері, вікна, лїхтарнї, камені на бруку — мов би то кожна річ була „надзвичайним чудом, начеб то вона бачила се все перший і одинокий раз.

— Амандо, — покликала її Люіза.

— Так, так, іду.

І знов очи її вдивляли ся на довгі ряди домів, темних, мовчазних, замкнених... один дім коло другого... серед яких її кроки завмерали.

Позаду неї пищали крі-крі, вона чула сміх кльовнів.

— Амандо, — покликала знов Люіза.

— Йду.

Аманда зрівняла ся з ними. Вони стояли рука в руку, лїхтар кидав на їх лиця світло. Вони чекали їх. Люіза повернула голову назад і зітхнула тихо:

— Господи, — сказала вона, — та чи йдеш ти врештї з нами?

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

І спераючись на руку Адольфа, освітлена ліхтарем, дивила ся вона назад на мертву вулицю, по якій вони пройшли, і яка ніби замикала ся за ними в півтьмі.

— Нічого собі, дуже приємна вона... отся вулиця, — завважила вона.

І знов, сміючись і перекривлюючи отсі комічні слова: „з високим поважанням“, вона сказала, кинувши останній погляд на холодну вулицю:

— Як вона називаєть ся, бажалаби я знати?

— Ах, — сказав Адольф, — чи мало по яких вулицях приходить ся проходити.

І вони йшли дальше... між дальшими рядами домів.

Фріц все ще сидів на своїм місці. Ті що сидїли за кльоунським столом, покликали його з ними випити. Але він лиш похитав головою. Тодї один з кльовнів вигукнув, а инші зареготали ся:

— О, йому дістанеть ся щось краще... добраніч!

Компанія підняла склянки і дальше сміяла ся. Біб і Боб зробили удку, на яку ловили з вішалки капелюхи артистів.

Фріц встав і пішов до дверей ресторана, що стояли відмкнені настіж на вулицю; він сїв при столику на тротуарі і кількома лавровими деревами. Його обхопила безмежна нудьга, невимовна відраза. Він бачив пари, яки проходили побіч його туду й назад, які перешептували ся і пригортали ся одно до другого. В тїни цїлували ся вони і всміхали ся закохано. Жінки крутили ся, мущини нахиляли спини, пишаючи ся один перед другим як звірі в полї...

Фріц нараз засміяв ся різким, коротким сміхом. Він думав про кльовна Тома якого називають „паном з собаками“. Так його правда.

Фріц ясно бачив Тома з його спокійним, засмученим лицем — немов у статуї з тонкими, червоним, гарним і сумним ротом — жіночим ротом. Фріц бачив його в домі, в його помешканню, в великій кімнатї, де він зробив хату для своїх собак — хату в два поверхи, в якій жили всї собки один над другим... Вони лежали там, кожне в своїй перегородцї, спокійні, висунувши голову і дивлячись такимиж як і у Тома сумними очима. Том жив між ними.

Яке се було тихе товариство...

Всї собаки були кастровані. Том недавно дістав нову собаку. І коли Фріц прийшов до його, собака лежала на килимі в крові і понївічена.

— От так, — сказав Том і поглянув на собаку своїми сумними очима: — звір більш людський ніж самі люде.

Так, Томина правда: люди-звірі. Немає нїякої ріжниці між ними: ми.

Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

всї родимо ся в крови і обертаємо ся в купу гною. І хвилини житя, в яких ми живемо, звірячі хвилини — від початку до кінця. Фріц все дивив ся на ті пари, які, воркуючи, проходили побіч і в нїм підняла ся злослива лютість против тих двуногих лицемірів, ласкавців. Звірі вони, звірі...

— Дурні вони; дурні всї ми. Ми про себе піклуємо ся, охороняємо себе, не складаючи рук працюємо. Ми віддаємо праці днї, роки, нашу молодість, силу, міць розуму... та от піднимаєть ся звір...

Фріц засміяв ся. Він мимоволї помацав своє тїло, яке цїле житє викохуває, і стратив потім всього в чверть року.

Із дверей вийшов артист. Він пристанув на хвилину, поки прийшла його жінка і потім перехиляючись як качки, пішли по тротуарі.

Фріц поглянув на них і знов засміяв ся. А ті, що вінчають ся, що злучають ся на цїле житє, ті, які їдять свій насушний хлїб і служать для продовження роду. Не нищать вони своє тїло? Чи не пухнуть і не вигодовують животів від правильного життя? І множать дїтей — для продовження роду. Дурні, дурні.

Фріц дивив ся дальше на гулящі пари. Вони зробили ся нїжнїйші. Ті що переслїдували, зробили ся більш нескромними. Вони ховали ся в тїни, і змовляли ся більш отверто.

В ресторанї шуміли кльовни. Крі-крі пищали. І звуки ті несли ся над головами тих, що були на дворі, просто в лице їм, всїм тим парам — як тріумфуючі пісні божевіля. Фріц встав, кинув на стіл грошї і пішов.

В ресторанї гамір все побільшував ся. Ревіли, кричали, реготали. Фріц почав співати; всї почали і собі з писком, свистом, з кудкудаканнєм, з кльовнськими ґримасами, з жестами, з перекривленими ротами співали вони:

Amour, amour Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

Ті що гуляли на дворі пристанули. Пари заглядали до дверей і вікон і пригортаючись одно до одного, сміяли ся.

Нарештї і вони почали наспівувати, пара за парою, кльоунську мельодію. Далеко, вже в темноті чути було, як вони співали:

Amour, amour Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

Фріц вийшов. В домі бачив божевільних кльовнів, на дворі закохані пари, що йшли під такт музики. Нараз почав сміяти ся; прихиливши ся до лїхтарнї він сміяв ся і сміяв ся... дико, божевільно, нестримно. Прийшов полїцейський і поглянув на сього добродія в циліндрі, який нарушував спокій. Добродїй все сміяв ся так, що весь тремтїв пробуючи співати:

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-03 18:40 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Aomour, amour Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

Тодї і сторож порядка також засміяв ся... зразу, сам не знаючи для чого. В ресторанї всї співали:

Amour, amour, Chante, chante,
Oh, bel oiseau Chante toujours.

Фріц відвернув ся і пішов — *туди.*

IX.

Ще раз загреміли оплески і Люіза знов вийшла. Потім берейтори почали приймати велику сїтку. Коли музика затихла, чути було звук, як би піднїмав ся великий парус.

Пан Фріц і панї Аманда виповнять свій великий скок без сїтки.

Кілька конюхів вирівнювали великими граблями пісок. Нарештї все було готове. Берейтори станули, як сторожа, в очікуваннї, поки знов почуєть ся „Вальс кохання".

Фріц і Аманда вийшли рука в руку. Осипані квітками, вони кланяли ся на всї сторони. Потім почали лїзти на гору по довгих, розколиханих шнурах. За ними глядїли тисячі очей.

Вони вже вилїзли. Ледве-ледве відпочили, сидячи разом одно з одним.

Юрба затремтїла, коли Фріц кинув ся в просторінь — затремтїла вся юрба, як один чоловік. Але нїколи не робили вони з такою великою певністю. В тишинї чути було, як руки їх міцно ловили ся за гойдалки.

Фріц лїтав вперед-назад. Очи Аманди стежили за ним... великі очи без полиску, немов дві лямпи, що мають погаснути.

Звуки вальса побільшували ся, гойдалки розколихували ся, все сильнїйше. Як переривне диханнє виривали ся лячливі оплески.

От Аманда розпустила своє волоссє, немов би хотїла загорнути ся в чорну кирею; стоячи чекала на Фріца. Зараз мав бути великий скок.

Вони лїтали, вони носили ся. Як крики птахів звучали слова команди над звуками вальса; всї думки здавало ся, помішали ся.

— Вперед!

Він знов летїв.

— Ще вперед!

Він знов ловив.

Аманда бачила тільки його — його тїло; їй здавало ся, що воно давало світло.

Почули ся знова оплески — немов громові колихання. Все чулись звуки вальса, в них чула ся побіда.

Він чекав — напереді неї.

Аманда памятала лише, що підняла руку, високо піднесла її над розколиханою трапецією і відтрутила гак...

Фріц упав.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Вона нїчого більше не бачила, не почулось нїякого крику.

Чути було тільки, як упало тїло його, немов мішок з піском впав на пісок арени.

Аманда почекала на своїй гойдалці момент: тільки тоді почула вона утїху смерти, коли опустила руки, крикнула і стрімголов полетїла в долину.

В цирку все заніміло. Але за хвилину юрба, не дивлячи ся на нїякі перешкоди, в страху, сотнями бігла геть. Мущини перескакували через барєри і бігли, жінки товпли ся в проходах і теж бігли.

Нїхто не чекав, всї бігли. Як дзенькіт ножів, чулись жіночі крики. Прибігли три лїкарі і нахилили ся над трупами...

Потім все затихло. Немов хотячи сховати ся, вбігли артисти в свої ґардероби, але не роздягали ся там. Кожний звук лякав. До лїкаря підійшов конюх, вони підняли тїла і поклали їх на одно і те ж полотно.

Мовчки винесли їх через корідори і стайню, де коні затрівожили ся при жолобах. Артисти представляли собою незвичайну жалібну процесію — в ріжнокольорових костюмах з пантоміни.

Чекав вже віз.

Біля нього стояв Адольф. Він вилїз на його і поклав їх — обоїх, з початку Аманду, потім рядом з нею брата. Після того замкнули ся двері.

Почув ся ще один крик. За возом чіпляючи ся, бігла жінка.

Се була Люіза, яку помалу забрали геть. По довгім, пустім корідорі біг кельнер із ресторана — в страху, мов бачив привида. Він кричав і кликав лїкаря:

— Дама в ресторанї лежить в конвульсіях.

Прийшов один з лїкарів, покликали екіпаж. Підїхала карета — з гербами на дверцях, при помочи лїкаря даму випровадили з ресторана. Її екіпаж пристанув. Дорогу задержав віз. Через хвилину йому вдалось поїхати вперед і він поїхав дальше.

В пасажі було ясно і шумно. Коло лїхтарнї спинило ся двоє молодих людей. Веселими, питаючими очима дивили ся вони. До них підійшли двоє инших і оповідали про „пригоду“. Вони лаяли ся, щось пояснювали, сильно вимахуючи руками. Потім ті, що розповіли новину пішли дальше. Два инші лишились стояти. Один з них вдарив палицею по бруку:

— Так, так, — сказав він — Господи мій... Бідні „чорти“

Згодом вони почали наспівувати, роздивляючи шумливу юрбу:

Amour amour Chante, chante
Oh, bel oiseau Chante toujours.

Срібні головки їх палиць світили ся. Молоді люди в своїх довгих плащах тихо пішли дальше.

Переклав *Л. Будай.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

МИХ. ЛОЗИНСЬКИЙ.

З суспільного житя 1910 року.

Справи, що під реклямовою маркою „світової полїтики“ найбільше притягають до себе увагу щоденної преси і завдяки їй широкої читаючої публики, як зїзди володарів і їх мінїстрів, договори, ноти й закулїсові заходи дипльоматів, що-раз більші, що-раз більш горячкові зброєня на суші й морі в цїли вдержаня міждержавної рівноваги і т. д.,—все те в дїйсности появи, які не мають нїякого природного, орґанїчного звязку з властивим житєм народів культурного світа, з їх суспільним розвитком. Не є вони наслїдком розвитку і волї народів, а тільки накинені їм із-внї. Правда, не всї представники власти над народами мають смілість проявляти таку отвертість, як нїмецький імператор, який в своїй звісній кеніґсберґській промові проголосив себе володарем „з власного права й божої ласки“, „вибраним орудєм Господа Бога“, а „не покликаним волею парляментів, народнїх зборів і народнїх постанов“, і заявив, що з огляду на те „йде своїм шляхом, не оглядаючи ся на погляди й думки, які день приносить“. Але проголошені тут прінціпи в дїйсности признають ся всїми представниками власти, не виключаючи, і властий республїканських. І тому їх дїяльність, особливо в сфері т. зв. „світової полїтики“, не має природного, орґанїчного звязку з розвитком і волею народів, не є дїйсним висловом суспільних потреб і суспільних змагань народів.

Візьмім прим. під увагу таку загальну появу, як зброєня держав. Хто змаганя правительств на сїм полї вважав би висловом потреб і волї народів, то мусїв би прийти до виводу, що кождий нарід нїчого иншого й не думає, як напасти на свого сусїда, звоювати його і зробити своїм рабом. А тим часом нехай-би так нині піддати під загальне голосованє, чи народи бажають собі війни чи мира, збільшуваня чи зменшуваня війська і видатків на нього, то понад всякий сумнїв показало ся би, що широкі народні маси цїлого культурного світа зовсїм не збирають ся воювати один другого і всї видатки на військо вважають не за жертву на вівтарі добра вітчини, але за важкий тягар, наложений на їх плечі без їх волї. А одначе дипльоматичні заходи коло вдержаня міждержавної рівноваги і звязані з тим що-раз більші зброєня творять головну основу т. зв. „світової полїтики“.

Або візьмім під увагу кольоніяльну полїтику великих держав. Чи її потребу відчувають народні маси? Нї! В інтересї народнїх мас лежить внутрішнїй розвиток, збільшуванє дібр матеріяльної і духовної культури на своїй рідній землї, очевидно, при рівномірнім роздїлї тих

Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

дібр між усїх членів нації. А колонїяльна полїтика потрібна хиба невеличкому гурткови найбогатших капіталїстів. А одначе кожда держава, якій тільки позволяють на се її власні засоби і міждержавні відносини, вважає за питанне житя і чести мати кольонії, вести кольоніяльну полїтику.

Може бути, що на се хтось відповість: А преціньбули випадки, коли та чи инша нація заявляла ся за війною, за кольоніями і т. д. Так. Але се після відповідної „патріотичної“ аґітації, коли тим часом часть суспільности, противна війні, має замкнені уста і звязані руки, а при тім не треба забувати, що ціла культурна дїяльність держави і церкви все має те одно на увазї, щоби еґоїстичні інтереси сильних світа впоїти як загально-національний ідеал в широкі народні маси.

Очевидно, говорячи що справи т. зв. „світової полїтики“ не являють ся природним випливом потреб і волї народів, ми зовсїм не хочемо відмовляти тим справам значіня для житя народів. Таке значінє вони мають, і то часто величезне,—але те значінє годї вважати корисним.

Одним словом, справи т. зв. „світової полїтики“, се тільки зверхня декорація житя народів, яка нїчого не говорить про дїйсний зміст того житя, про потреби і змаганя народів, про їх розвиток.

На ті потреби і змаганя народів, на їх суспільне житє, яке воно проявляло ся в минулім роцї, і звернемо отсе увагу, вибираючи з світового житейського моря декілька найзамітнїйшихъ появ.

Соціяльна боротьба, боротьба проти істнуючого суспільного ладу, проявляла ся в найчистїйшій формі у Франції. Се зовсїм зрозуміле. Франція найранїйше з усїх держав европейського континенту повалила старий февдальний лад і тут найвчаснїйше прийшов до власти третїй стан—новочасна буржуазія; тут найповнїйше здїйснив ся ідеал новочасної буржуазії з її „юних днів, днів весни“: демократична республїка; тут розвиток демократичної республїки пішов найдалї,—до того що до кабінетів покликаєть ся провідників соціяльстичної партії, партії, яка голосить потребу основної зміни істнуючого суспільного ладу. Тут можна було найлїпше показати, що може дати сучасний лад народнім масам, чи можна в нїм здїснити ті кличі свободи, рівности і братерства, які новочасна буржуазія виписала на своїм прапорі в боротьбі з феодалїзмом.

І показало ся, що „третїй стан“, який до боротьби з феодалїзмом кликав цілу суспільність, обіцюючи всїм свободу, рівність і братерство,—коли прийшло до подїлу здобутків побідної боротьби,—львину часть добичі взяв собі, оставляючи широким народнім масам тільки

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

нужденні окрушки. А коли „четвертий стан“, робітницький пролетаріат, який своєю кровю здобув і укріпив республїку, почав домагати ся таких змін суспільного ладу, які лежать в його інтересї, дістав від своїх колишніх союзників у боротьбі з королївською властю таку саму відповідь, яку колись діставав „третїй стан“ від представників феодального ладу.

Звідси те заострене соціальної боротьби у Франції. Де инде, де демократичний конституціоналїзм примирив ся з королївською властю і привілеями представників феодального ладу, народні маси покладають свої надії на демократизацію парляменту і цїлого державного ладу, сподївають ся поправити своє положене через участь своїх представників у законодавстві. У Франції ті надії в же завели. Соціяльні реформи, на які здібний навіть найбільш демократичний парлямент в буржуазній державі, показали ся маловартними; вплив пропаґаторів соціялїстичного ідеалу пролетаріяту въ парляментї—мінїмальним; за те вплив буржуазного окруженя парляменту на представників пролетаріату — деморалїзуючим.

Типовим приміром тої деморалїзації являєть ся теперішнїй президент мінїстрів Арістід Бріян. Зробивши полїтичну карієру завдяки довірю робітницьких мас до пропаґатора революційного ґенерального страйку, Бріян в хвилї, коли йому заблис перед очима солодкий овоч власти покидає свій дотеперішнїй прапор і в короткім часї так заслугуєть ся для буржуазної республїки, що вона повірює йому свою оборону перед соціяльно-революційними змаганнями робітницької кляси. І робітницька кляса станула перед альтернативою: або повірити, що її соціялїстичний ідеал нездїйснима утопія і помирити ся з істнуючим ладом, або признати в Бріянї ренеґата і свого ворога.

Зрозуміла річ, що робітницька кляса рішила ся на другу альтертиву. І чим далї, тим більше заострюєть ся боротьба між робітницькою клясою й істнуючим ладом, на сторожі якою стоїть кабінет Бріяна. Сього заостреня не злагіднило ухвалене закона про обезпечене робітників, бо ті соціяльні реформи, які може поревести сучасна держава без шкоди для основ істнуючого ладу, вже перестали вдоволяти французського робітника. За те кабінет Бріяна має на своїй тогорічній совісти поступки, яких йому нїколи не забуде робітницька кляса. І так свято першого мая готовив ся він перемінити в кріваву купіль для робітників, коли-б ті хотїли послухати зазиву „Ґенеральної Конфедерації Працї“ й устроїти масовий демонстраційний похід. За виступи проти самоволї полїції в своїм орґанї „La guerre sociale“ антимілїтарист Ерве відсиджує кару трилїтньої вязниці. На жовтневий зелїзничий страйк правительство відповіло орґанїзацією страйколомства, покликанем зелїзнич-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ників, які належать до війська, до чинної служби, (щоб їх як вояків ужити за страйколомів), переслїдуваннями робітницьких орґанїзацій, репресіями проти пропаґаторів ідей революційного сіндікалїзму, під яким впливом знаходить ся французький робітницький рух, законопроєктом, зверненим проти законної можливости страйку на зелїзницях. А в парляментї Бріян отверто заявив, що коли сього буде треба для оборони республики перед революційними замахами робітницької кляси, він не завагаєть ся знехтувати обовязуючі закони.

Все те пролунало серед оплесків демократичної буржуазії французької республики. Яким духом дише та буржуазія на робітницьку клясу, видно з недавнього процесу секретаря орґанїзації ладівників вугля у Гаврі, Дірана. Коли підчас вересневого страйку ладівників вугля підчас конфлїкту між страйкарями і страйколомами вбито одного страйколома, обжаловано за се вбийство не тільки убийника, але й Дірана, як „морального виновника". На суді знайшли ся свідки, якими прокураторія „доказала". що вбийство сповнено справдї з припорученя Дірана, і лава присяжних, щоб заманїфестувати свої почування до пропаґаторів революційного сіндікалїзму серед робітницької кляси, видала рішенє, на основі якого убийника засуджено на каторгу, а „морального виновника" Дірана на смерть. Сей засуд зустрів ся з признанєм реакційних таборів цїлого світа. Також польські консервативні орґани в Галичинї, які при кождій нагоді хвалять Бріяна за його „навернене", зазначили своє вдоволене, що суд став на становищі: „строгійше карати руку, нїж меч". І тільки під пресією загального обуреня робітницької кляси і її приятелїв, яке потрясло цїлою Францією, президент республїки перемінив Діранови кару смерти на 7-лїтню каторгу. Чи домаганя ревізії процесу доведуть до визволеня Дірана, годї знати.

Одним словом, те постійне загострюване соціяльної боротьби у Франції, над якою постійно уносить ся дух соціяльної революції, свідчить, що Франція, як перша зломила кайдани феодальної королївської власти, так і перша мабуть рішатиме проблєму соціяльної революції і заступленя теперішнього буржуазного ладу соціялїстичним.

При тім треба зазначити, що провід у тій боротьбі веде не соціялїстична партія, тільки „Ґенеральна Конфедерація Працї", якої суспільна ідеолоґія має свій початок в анархізмі. На прикладї Франції видно, що соціялїзм в тім розуминю, яке йому надала соціяльна демократія, не може відповісти вимогам новочасної соціяльної боротьби в її чистій формі.

Південні сусїдки Франції, Іспанїя й Португалїя, ідуть, хоч у значнім віддаленю, за її приміром,

В Іспанїї мученицька кров Феррера вже починає приносити благодатні плоди. Король Альфонс, який доси солїдаризував ся з кровавим

Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

режімом Маври, так злякав ся обуреня й пімсти широких народніх мас, що дав свою згоду на лїберальні реформи Морета й Каналєхаса. Очевидно, уміркованим першим крокам сих кабінетів ще далеко до такого зломаня клєрикалїзму, яке осягнула вже Франція, але початок уже зроблений.

Далеко радикальнїйше справила ся з своїм монархізмом і клєрикалїзмом Португалїя. Вистало одне зусилє, щоб зненавиджена народом династія втїкла з краю, оставляючи свою підпору, церков і її слуг, на ласку долї. А позбувши ся королївської власти, республиканцї вже легко могли справити ся з привілєями церкви й духовенства, йдучи в сїй справі за приміром Франції.

Очевидно, анї лїберальний курс в Іспанїї, який, до речі, доти там буде непевний, доки королївської власти не заступить власть республиканська, анї республиканський лад в Португалії — не будуть в тих країнах початком якогось „золотого віку". Що може дати республїка, ми вже бачили на Франції. І теперішні переміни на Піренейськім півострові можна вважати тільки етапом до тої цїли, про яку мріяв і для якої працював Феррер з однодумцями.

Не треба додавати, що на шляху до сеї цїли для Іспанїї й Португалії являєть ся прикладом Франція,—так само, як звідси беруть держави Піренейського півострова примір для боротьби з монархізмом і клєрикалїзмом.

Сей провід у змаганях людськости до розвязаня проблєми сучасної соціяльної боротьби за основи суспільного ладу припадає Франції мимо того, що її конституціоналїзм значно молодший від анґлїйського. Але Анґлія не мала Великої Революції 1789 р. анї революції, які попередили другу і третю республїку, анї Паризької комуни і тому, — коли у Франції соціяльна боротьба йде на властивім собі соціяльно-економічнім полї,—Анґлія веде ще ту боротьбу на полїтичнім теренї, в формі боротьби проти полїтичних привілєїв льордів і суверенности їх палати над палатоюпослів в анґлїйськім парламентї. Та що тут справа йде не тільки про полїтичні привілєї, але також про суспільне становище льордів,— для сього вистане вказати на ґенезу теперішньої боротьби між палатою послів і палатою льордів. Та боротьба розгоріла ся з того часу, як теперішнїй кабінет Аскіта рішив ся при помочи реформи земельного і спадкового податку хоч в части експропріювати маєтки льордів на користь загалу. Коли-ж палата льордів, користаючи з свого права veto супроти ухвал палати послів, виступила в оборонї своїх економічних інтересів проти проєктованої податкової реформи, тодї кабінет Аскіта заатакував полїтичні привілєї палати льордів.

Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Ся боротьба спричинила в минулім році дворазове розвязане парляменту і переведене нових виборів, одначе се поки що не довело до. вияснення справи. Одні і другі вибори дали більшість кабінетови Аскіта, але не дали йому такої сили, яка потрібна для швидкого й радикального зломаня сили льордів.

Коли в Анґлії король держить ся в тій боротьбі конституційної невтральности, то за те н ї м е ц ь к и й імператор цілою своєю істотою стоїть по сторонї пруських юнкрів, які опановують не тільки par excellence реакційний пруський сойм, але навіть загально-державний парлямент, вибираний загальним, рівним, безпосереднім і тайним голосованєм. Своє становище в пруськім соймі юнкри обороняють поборюванєм усякої виборчої реформи, так що правительство мусїло навіть взяти назад свій власний законопроєкт. А в загально-державнім парляментї реакційні елєменти опирають свою перевагу на виборчій ґеометрії, яка консервативним селам дає багато численнїйше заступництво, ніж поступовим міським елєментам. Пригадаємо, що подібної виборчої ґеометрії, тільки в противнім порядку, ужито при виборчій реформі до австрійського парляменту, щоб дати перевагу польській більшости над українською меншістю в східній Галичинї.

Побіди соціяльної демократії при доповняючих виборах, розрухи в Моабітській дїльниці Берлїна, початки антимілїтарної пропаґанди — вказували би на те, що і в Нїмеччинї починає що-раз більше рости невдоволене, яке в будучности замінить ся в отверту соціяльну боротьбу Та до того ще далеко, особливо, що партія, яка має вплив на нїмецьку робітницьку клясу, нїмецька соціяльна демократія, не має в собі й малої части тої революційности й рішучости, якою відзначають ся робітницькі орґанїзації у Франції.

В А в с т р і ї що-раз більше загострює ся національна боротьба, яка забирає всю увагу і всю енерґію народів відвертаючи їх очи від великих проблємів політичних, соціяльних і культурних. Мірою заострення тої боротьби може бути те, що вона перенесла ся й до соціяльно-демократичного табору, який усе хвалив ся, що для нього національне питане вже не істнує, бо воно полагоджене в дусї признання однакових прав для всїх народів на основі національної автономії.

Серед таких обставин про докінчене праці, яку розпочато в 1848 р. праці над перебудовою держави в дусї основних ідей демократизму, нїхто не думає, а навпаки, дуже часто звертають ся очи на д и н а с т и ю як на оборонця думки демократизації держави. Соціяльні реформи також занедбані; прим. робітницьке обезпечене вже три роки спочиває в парляментарній комісії і нема надїї, щоби парлямент полагодив його ще в

Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

теперішнїй каденції. А на культурнім полї що-раз більшу перевагу здобуває клерикалїзм, недопускаючи до здїйсненя навіть тих прав свободи совісти і думки в публичнім житю, які завдяки нїмецькому лїберальїзмови лягли в основу австрійської конституції.

З проявів суспільного року, які мають інтернаціональний характер згадаємо про інтернаціональний соціяльно-демократичний конґрес в Копенгазї і про інтернаціональний кооперативний конґрес в Гамбурзї.

Соціяльно-демократичний конґрес, який відбував ся від 28 серпня до 3 вересня при участи 887 делеґатів, радив над отсими справами:

Про відносини партії до кооператив конґрес приняв резолюцію, в якій признає кооперативам незалежне від партії, невтральне становище і взиває членів партії брати участь в кооперативних спілках, щоб ті не перемінили ся в центри ослабленя соціялїстичного духа.

В резолюції про охоронне робітницьке законодавство конґрес признав те, що доси держави зробили в сїй области, недостаточним, і рішив домагати ся від держав видатнїйшої праці на сїм полї.

В справі безробітя конґрес заняв становище, що недостача праці являєть са конечним наслїдком капіталїстичної системи продукції і її усунути можна тільки разом з тою системою. При капіталїстичній системі продукції безробітя не можна усунути, а можна тільки його зменшити і злагіднити його наслїдки для робітника. В тих межах конґрес домагаєть ся опіки держави для безробітних.

В справі міждержавних мирових судів і розоруженя конґрес рішив в усїх парляментах голосувати проти признаваня засобів на мілїтарні потреби, виступати з домаганєм заведеня міждержавних мирових судів та загального розоруженя, особливо ж обмеженя морської сили, домагати ся знесеня тайної дипльоматії та публичного оповіщуваня всїх міждержавних договорів і порозумінь, в кінцї признаня народам права самим рішати про себе та про свою оборону проти военних нападів і насильного гнету. Далї поручив конґрес інтернаціональному соціялїстичному бюрови уживати всяких способів, щоб не допустити до вибуху війни, а коли б війна вибухла, старати ся, щоб її як найшвидше закінчено, а викликану нею економічну крізу старати ся використати для освідомленя народнїх мас в цїли знесеня капіталїстичного ладу. Одначе резолюцію, яку яку поставили Анґлїець Keir Hardie та Француз

Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Vaillant, щоби пролєтаріат на випадок вибуху війни урядив ґенеральний страйк, конґрес відкинув, чим дав доказ, що в поборюваню мілїтаризму він не має відваги вийти поза загальні фрази.

В резолюції проти кари смерти конґрес вказує на те, що буржуазні учені не від нині виступають проти кари смерти, а одначе в буржуазних державах все ще уживаєть ся того варварського способу виміру справедливости.

До принятя резолюції в такій — здавало ся — ясній справі, як справа інтернаціональної солїдарности робітницької кляси, дав привід факт, що анґлїйські тредюнїони відмовили своєї помочи шведським робітникам підчас ґенерального страйку в Швеції в 1909 р. Се становище анґлїйських робітників зганив конґрес, ухвалюючи резолюцію, яка вкладає на робітників усїх країв обовязок підпомагати акцію своїх товаришів даного краю, коли вони не в силї самі видержати боротьби.

Багато часу стратив конґрес на справу конфлїкту між нїмецькою і чеською соціальною демократєю в Австрії в области професійних орґанїзацій. В сїй справі конґрес став на централїстичнім становище нїмецької соціяльної демократії.

В кінцї конґрес ухвалив ряд демонстраційних резолюцій в справі полїтичних відносин в ріжних державах, як проти подій в Іспанії, звязаних зі страченєм Феррера, проти нарушеня автономії Фінляндії, проти переслїдувань соціялїстичного руху в Японії і т. д.

Рівночасно з інтернаціональним соціяльно-демократичним конґресом відбула ся в Копенгазї інтернаціональна конференція соціяльно-демократичних членів парляментів і інтернаціональна конференція соціалїстичних жінок.

Інтернаціональний кооперативний конґрес, який являєть ся рівночасно загальними зборами Інтернаціонального Кооперативного Союза (до сього союза належать й українські кооперативні орґанїзації в Галичинї: Краєвий Союз Кредитовий, Краєвий Союз Ревізийний, Краєвий Союз господарсько-молочарський і Краєвий Союз торговельний „Народня Торговля“) відбував ся від 5 до 7 вересня. Побіч справ орґанїзаційного характера головний предмет нарад творили дебати про розвиток кооперацій в теперішности й будучности. В тих дебатах зазначувано з вдоволенєм, що інтернаціональний соціяльно-демократичний конґрес признав невтральність кооперацій. В резолюції конґрес зазначив, що кооперація являєть ся рухом соціяльним, який через творенє товариств, опертих на самопомочи, має на метї боронити інтересів працї в господарськім житю. Справжнї кооперативи мають тенденцію вливати на роз-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

діл національного доходу на користь робочих мас, а зменшати дохід, який випливає не з праці, а з володіня засобами продукції та виміни Найбільшу вагу резолюція кладе на кооперативи консумційні; хліборобські та ремісницькі кооперативи тратять своє соціяльне значіня, коли старають ся піднести в гору ціну продуктів, які є предметом консумції робітницької кляси. В кінці резолюція взиває окремі кооперативні орґанізації приступати до Інтернаціонального Кооперативного Союза.

Переспіви Павла Граба

З шведських поетів.

Густав Фредінг.

Річенька чиста, травка зелена...
Тут у хатинці він пожива;
Та дїдусеви праця щоденна
Вже не під силу: донька Олена
Ходить за стадом, пісню співа.
Що за веселе з неї дївчатко,
Що за моторне — то не знайти;
Зварить обідать, в полї телятко
Швидко нагляне, — і тїшить ся батько;
Та не судилось довго цвісти,
Звів заволока з глузду дївчину,
Став учащати в гай уночи:
Так покохала, що до загину,
І породила згодом дитину
Та й задавила, світ кленучи.
Згинула воля: взяли замкнули
Зараз Олену — зблїдла, мовчить...
Вбогу хатину люди забули;
Радощі щастя навік минули, —
Як ті чотири роки прожить.
З горя сїрома дїдусь хиріє,
Ледве сокиру носить в руках,
Перше бувало стиха радїє,
Нині ж у вічі глянуть не сміє,
Сміху не має більш на устах.
Гостя старенькій не привітає,
Шапки не здійме нї перед ким,
Скажуть „добри-день“ — не дочуває,
А запримітить, що хто звертає
В бік, то заплаче з болем важким.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ВОЛ. ДОРОШЕНКО.

З нашої літературної критики.

М. Євшан, *Під прапором мистецтва. Літературно-критичні статті. В—во „Життє і Мистецтво". Київ, 1910, ст. 108, ц. 60 к., або 1½ кор.*

Бідна нива української критики літературної. Стоїть вона майже неорана. Принаймні систематично. А коли й орано її, то самоділковим плугом, а не европейською машиною. Переповість чоловік зміст, висловить пару міщанських „здорових" думок, скаже про друк і папір, мову і ціну—і справа скінчена. Ні ширшого знаття, ні глибшого розуміння, нічого, крім „здорового хлопського розуму". А виднокруги?—далї тїсного смітника своєї парафії вони не йшли... Такою парафією, хочеть ся сказати „колись", була цїла Галичина. Провінція — як ні як — европейської держави (під боком у Відні кипіло інтенсивне культурне життє) — яка далека була вона від Европи! Така далека, що люди з Росії приходили показувати їй европейську культуру. А російська Україна? Скільки її синів займає славне місце в російськім літературнім Пантеонї і то не тільки Українців з роду, а й справжніх „українофілів". А що дали сї сини нашому письменству? — блїді малюнки з життя українського слова!

Будяки росли на нашій ниві. Розумні люди пішли на заробітки на чужі лани, де добре плачено, а у нас лишали ся нерухливі, темні леґейди, які знали одно: так пораємо землю, як батьки й дїди порали.

Та ще й хвалили ся: ми нація демократична! Отже — у нас не так, як у людей: що там — російська культура, література, що гнилий Захід!

Нація демократична!.. Сказать би просто: нація темних мужиків, нарід хлопа і попа, мертва етноґрафічно маса! Сказать би щиро: вчити ся, вчити ся нам треба! і чужого научатись і, звичайно, й свого не цуратись! А не розводити антимонію на олії.

Ну, скажете ви менї: минуло ся! Воно правда — гірші часи минули ся. Життє не стоїть на однім місцї, воно йде наперед та й нас тягне за собою, навіть не питаючись, чи хочемо ми, чи нї. От ми в Галичинї ніби вже й справжньою нацією стали і поволї беремо ся використовувати подарунки життя.

Не буду також спорити ся й проти того, що і ми мали вчителїв і то добрих учителїв.

В історії нашої літературної критики і публїцистики яркими зірками світитимуть імена Драгоманова і Франка. Щасливе сполученнє глибокої еруди-

Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ції з широким суспільно-політичним світоглядом, які себе взаїмно живили, мусїло глибоку борозну лишити на нашій літературній ниві. Гострим лемішем бистрої і безощадної аналїзи чимало хопти вирізали вони з сеї ниви, чимало випололи буряну рутенської заскорузлости, чортополоху туподумства і філістерства. Живий дух бив з статей сих критиків нашого життя і слова і до живого ділла, до відважних чинів кликав. Vivos voco— чуєть ся з кожного їх рядка. Нещасливе життє наше не дало їм змоги працювати більше і довше на сім полї. Треба було скрізь поспішати ся, закладати підвалини, ставляти крокви нашого національного — в европейськім стилю вже, — будинку.

Нема чого й говорити, що робота Драгоманова і Франка на полї літературної критики і публїцистики разом з иньшою суспільно-політичною їх роботою, якої нероздїльною частиною властиво являла ся, разом з роботою їх однодумців — товаришів і учеників — в високій мірі причинила ся до вичищення галицько - українських (ба навіть росийсько - українських) авгієвих стаєнь. Широкий потік нових ідей поплив на Галичину і скрізь розлив ся маленькими струмочками, напоївши не одну спраглу душу... Великий ідейний капітал дали нам сї люди, але обертаючись малїв сей капітал, дрібнїшав... Мало ще він процентуєть ся. Невелико зросло наше національне богатство духове з того часу. Особливо в Галичинї. Очевидно все те, що помічаємо взагалї в духовім життю, спостерігаємо і в окремих його царинах, отже й на полї літературної критики. Очевидно се не та критика банальна, з котрою воював Драгоманов, але й не драгоманівська се критика. Серединка на половинцї. Се наша національна хороба — отся половинність. Наше життє точить ся (іменно точить ся, а не розвиваєть ся) в таких ненормальних умовах, що про якусь школу, якусь культурну традицію в кращім значінню сього слова не доводить ся говорити. Ми всї нїби безбатченки. Про росийську Україну й говорити нема чого — там таке культурне безбатьківство (очевидно свідомого українства) до останнього часу було законом, єго же не прейдеши. Але і в Галичинї не лїпше справа стояла та й, коли хочете, то стоїть і досї. Не скажемо, що не мали ми сильних і характерних людей. Візьмім хоч би з области літературної — Костомаров, Кулїш, Антонович, Драгоманов, Франко, Грушевський... Люди сї внесли і вносять в нашу духову скарбницю багато вартостей. Безперечно ми живемо і годуємо ся плодами їх творчости. Безперечно до певної міри ми їх ученики. Безперечно кожен з нас в міру сил своїх і здібностей продовжує дїло сих апостолів правди і науки. Але всї ми — слухачі з „широкого університету“ *). А де ж безпосередні продовжателї їх, де люди

*) Скількох, напр., драгоманівців можна тепер здибати по ріжних партіях у Галичинї — нац. - дем., радик. і сд.. Навіть у тих бувших радикалів, що тепер опинились серед клерикальствуючої братії, помітна певна полїтура европейськости...

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

їх школи? Коли не числитимемо Грушевського і Франка — людей, що повели далї дїло своїх попередників з поправками всього новійшого життя і своєї ориґінальної індивідуальности, — то так таки й не будемо мати школи згаданих дїячів, або принаймнї яскравих представників їх ідей. Учеників або нема, або не дорівнують вони учителям. І коли так справа стоїть на полї, напр., історії чи історії літератури, де у нас були, чи є люди на університетських катедрах, то щож говорити про критику? Журнальні катедри ще меньше дали учеників, ніж університетські, хоча, повторяємо знову, і дуже спричинили ся до розширення знання. Тож довго лежала облогом нива літературної критики. Окремі винятки — окремі гарні критичні статї: покійного Грінченка, Лесї Українки (по росийськи), Росиянина Деґена (про Франка) то що — не зміняють сути річи. Тільки в останнїх роках узяли ся були більше меньше систематично до літературної критики д. С. Єфремов і молодий, здібний історик, д. Ол. Грушевський, протягом останнїх літ були у нас единими серйозними критиками. Про критичні нариси д. О. Грушевського ми уже мали нагоду згадувати торік з приводу збірки його статей. Можемо тут додати лише те, що останнї проби критичного пера д. О. Грушевського виказують в ньому критика вдумливого і добре обізнаного з дїями нашої літератури. А вже зовсїм не давно прибув ще товариш їм—д. М. Євшан, книжку котрого занотували ми вище. Про иньших не згадуємо, бо нї працьовитістю, нї иньшими прикметами вони поки що не визначили ся. Але дд. Єфремов, О. Грушевський і Євшан, безперечно, найпильнїйші, найметкійші і найплодовитїйші наші сучасні літературні обсерватори і критики.

Д. Єфремова можна вважати послїдовником росийських критиків-публїцистів народницького табору, особливо Михайловського. В д. О. Грушевськім критиці відразу бачимо вченого історика. Коли б ми хотїли підобрати йому анальоґію з посеред росиян, то розуміть ся згадали б про О. Пипіна. Євшан має ще надто нескристалїзовані думки, зраджує ріжні впливи, так що тяжко віднести його до тої чи иньшої школи. Можна би його назвати приклонником штуки для штуки, жерцем естетичної культури, коли б не деякі фрази чи уступи, котрі говорять щось иньше. Коли б не се останнє, то можна би сказати, що сучасні наші критики стоять на цїлком противних полюсах.

По за тим ми мусимо признати всїм їм одно — працьовитість і добрі заміри сеї працьовитости. Статї д. Єфремова показують нам в їх авторі „критично-мислячу індівідуальність“, що акуратно засвоїла старі народницькі думки і вміє їх викладати (до речі часом досить нудно і великомовно) з приводу якогось літературного твору. Словом зовсїм в дусї давно-перейденої стадії росийської критики. Дехто може

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

зауважити, що д. Єфремов йде за Драгомановим. Се не вірно. Він любить часто згадувати за Драгоманова, але в своїх писаннях далеко відбігає від просвітителя Галицької Руси. В Драгоманові відразу видко глибоко-освічену людину, що перейшла історично соціольоґічну школу. Ерудицію д. Єфремова очевидно не можна рівняти з Драгоманівською, а по за тим він не соціольоґ, а просто моралїзатор. Ріжниця велика. Та скрізь вона видніє. Навіть зверхня форма — яка відмінна! Чи ж можна точну, стислу, енерґійну мову Драгоманова рівняти з солодкавою і розтяглою мовою д. Єфремова? Драгоманов, вічно тримаючи руку на живчику життя, говорить як тонкий полїтик і глибокий вчений *),— Єфремов же нїби бачить перед собою не читачів, не горожан, а якихсь школярів І-ої кляси: так пережовує він кожну думку, так убирає її в довгі звої слів, що критична стаття обертаєть ся в якусь навчаючу проповідь. Але одно достоїнство у критика — його думки ясні. Ви можете вважати їх неглибокими, надто тверезими, можете не згоджувати ся з ними, обурювати ся, але мусите признати, що за нудною часом шкаралущою слів стоїть певний світогляд. Великомовність критика випливає не з того, що він сам не ясно уявляє річ, а з того, що він силкуєть ся і без того ясну думку виложити читачеви яко мога популярнїйше і приступнїйше.

Не хочемо сим відмовляти критицї д. Єфремова значіння. Критик робить своє дїло: сїє, як уміє, те, що вважає за розумне, добре, вічне. Його писання закрашені певною публїцистичною краскою. Деякі з них заслугують повного признання (про Франка, Ів. Левицького, то що). На жаль не всї тепер приступні для нашої широкої публики, особливо ті, що друкували ся по росийському в покійній „Київській Старинї“, то ж було б пожаданим, аби автор зібрав що найкраще і зробив нам лїтературний подарунок. За десять лїт працї може скласти ся вже порядний збірник.

Та маючи вже збірку д. О. Грушевського і чекаючи на збірку д. Єфремова ми перейдїмо до третього сучасного критика д. Євшана, що отсе недавно випустив збірник своїх лїтературно-критичних ескізів, друкованих по ріжних наших журналах, головно в „Українській Хатї“.

Євшан критик молодий, але роботящий. В його статях видко шуканнє, видко, що чоловік не обмежуєть ся на здоровім хлопськім розумі, а сягає по науку до Европи. Знаттє чужих мов, очевидно, дає йому змогу безпосередно черпати з богатої криниці европейської мудрости. Біда тільки те, що й тут треба уміння: треба знати, як і з якої кри-

*) Гарну характеристику Драгоманова з сього боку подає др. І. Франко в своїй відомій статтї „З остатнїх десятилїть XIX в.“ Див. новійшу збірку його „Молода Україна“, ч. І, ст. 18—19.

Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ниці черпати. А у автора не видно як раз певної школи, уміння розбирати ся в річах. Бачимо тільки неясні симпатії, нахили, котрі ще не відлили ся в певний сталий світогляд. Для чого ж спішити видавати чим дуж зелені ще плоди своєї творчости?

Книжка починаєть ся з статї „Проблєми творчости". Перша її частина друковала ся в ч. 1 „Молодої України" під назвою „Естетична культура". Другу частину автор додав. На наш погляд первісна назва була б відповіднїйшою. „Проблєми творчости" — тільки збивають читача з толку. Коли б хто подумав, що се фільософська розправа з области психольоґії *) творчости — той дуже помилив ся б. Автор говорить про пустку та нудьгу сучасного „творця" та потребу иньшої естетичної (sic!) культури для творчости, культури, яка б вивела б нас на свіже повітрє. Очевидно тут перед нами проблєми соціяльного характера: як для певної цїли упорядкувати життє. І як раз брак ясного та продуманого соціяльного світогляду у молодого критика не дав йому до ладу, без зайвого туману і гарних фраз, відповісти на питанне. Д. Євшан говорить про розлад між життєм і думкою у сучасного чоловіка (якого саме?), що тужить за гармонію між ними. Але що (і у кого) сплоджує сей розлад? Коли, при яких умовах не стане того розладу? Даремно б ми шукали на се відповіди. Автор не означує близче нї того „творця", що тужить, нї тих причин, що призводять до тої туги. Адже ж ся „світова туга" єсть продукт певних обставин, залежить від відносин індівіда до осередку, отже тільки зміна сих обставин може вилїчити людину від туги. Потрібна значить соціяльна операція. Тим часом автор стає як раз на протилежнім становищу, говорячи про самодосконаленнє та ставляючи завданнем творчости **) — приготовленнє возвишеної атмосфери серед загалу, вихованнєм одиниць і цїлих поколїнь, щоб зробити їх серця здібними до принятя та плекання в собі всього гарного, радісного і величного (12).

Характеристично для молодого критика вже те, що він говорить про прихід ґенїїв, про високу людину, а не про людство! Говорить про красу, про естетичну культуру, але не означує виразно соціяльних обставин сеї краси і естетики.

Прекрасні лїлеї цвітуть на болоті. Богато лїлей духової творчости людської розцвіло серед болота нашого життя. Автор цітує Шопенгауера, Нїцше... Вони йому милі, очевидно, самі по собі, просто як творцї. Він

**) Скрізь тут, як і низше, розстріленне моє. В. Д.

*) Ставляти творчости завданнє се такий же нещасливий вираз, як і той, який подибуємо в дальшій статтї („Поезія безсилля"), де автор говорить про галицько-укр. письменників нашого часу, що вони „анальфабети і неуки в справах творчости". Вони безперечно анальфабети і неуки — але в области освіти взагалї: творчість же не наука і по школах не викладаєть ся. Д. Євшан нещасливо висловив ся.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

не цікавий оцінити їх ідеї з суспільного становища. А се ж важно нам знати, щоб зрозуміти про яку нову мораль в життю, носителем котрої являєть ся мистецтво, говорить він, і що під тою моралю криєть ся? Чи мораль Шопенгауера, котрий вважав, що не людям вищої раси— буддійської — турбувати ся про щастє світу сього, нехай про се турбують ся „юдеї", людці низшої раси, — котрий свою чорну фільософію песимізму і всесвітнього самознищення умів примирити з вигодами звичайного буржуазного життя, а капітали заповів пруським жовнірам, які боронили суспільний „порядок" від революціонерів 1848 р.? Чи може мораль Ніцшє з його очікуваннєм сильної надлюдини, справжнього аристократа і його ненавистю до маси? Чи може мораль такого аристократа „мозку і нервів", як Стріндберґ, що не вагав ся казати: „Нехай чернь годуєть ся тільки вонючим часником та цибулею і заспокоює свою спрагу з каламутного болота" і т. д.? Взагалї мораль витонченої людини, що здібна знести ся на вершини духа і звідтам зневажливо дивити ся на грішну землю й на тих, що в „землї риють ся, потом миють ся", аби достарчити культурникови матеріяльну спромогу до лету в гору, на той „гнїй", що угноює ґрунт, на котрім зростає благородне племя возвишених, аристократичних натур?

Коли б д. Євшан мав вироблений суспільний світогляд, котрий сягає до осяйних виднокругів золотого віку будуччини, котрий звязує долю людини з певним суспільним устроєм, єдино забезпечуючим повноту людського щастя на землї, то він би потрапив дати ясну й рішучу відповідь на поставлені питання і не накопичував би великих „слів велику силу", турбуючи без потреби не тілько Мережковского, Луначарского, Ніцше, Шопенгауера, Рескіна, Фолкельта, а й старенького Ріхтера. Тодї б зумів він відповісти на питанне людини, що страждає під обухом сучастности: „як рятувати ся серед сучасного життя?" (ст. 3), а нас би не зоставив в непевности, хто ставляє такі питання, кому світить ідеал королївства душі, хто хоче гордо йти серед чернї й поганства — хоче і не може? (ст. 3). І не тілько відповів би, а ще й зіллюстрував свою відповідь фактами нашої рідної літератури.

А так його вступна статя мало промовляє до розуму і серця читача з розвиненими громадськими поглядами і почуваннями: остільки вона неясна в означеннях. Справдї — про яку людину говорить вона, про який загал, про який новий світогляд і т. д.? Люди не якесь сїре стадо, а конґльомерат ріжних ґруп з ріжними потребами і змаганнями. Всї людські (навіть „надлюдські") ідеали закрашені суспільним осередком, тож в кождім поодинокім випадку треба вміти означити, чий саме той або иньший ідеал, яка суспільна ґрупа його обстоює чи обстоювала. Тодї ми з неба абстракції зійдемо на землю фактів і намальована кар-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:50 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

тина автора стане опуклою, виразною, прибере розміри, форми і зміст правдивої дійсности. Без провідної нитки суспільного світогляду рискує критик заблудити в нетрах порожних слів.

Можна би ще не одно замітити з приводу отсього вступу до збірки. Буквально — можна спорити ся проти кожного речення, проти кожного твердження. *) Не вважаючи можливим писати цілу другу статтю з приводу статті д. Євшана і вичислювати все те, з чим я не годжу ся, я все ж не можу обминути одного місця. На ст. 11 говорить він про ріжницю поміж старинною людиною, що була натурою наскрізь гармонійною, і сучасною людиною, котру дійсність мучить, котра страждає в сій дійности і щоб могти в ній жити, мусить піднести сю дійстність до ідеалу. Старинна людина — поясняє д. Євшан далі — се старинний Грек. Цікаво спитати ся д. Євшана, з якого віку перед Р. Хр. сей Грек? Чи се людина поем Гомера, чи траґедій великої трійці, комедій Аристофана, лірик Сапфо? Коли автор про се подумає, то певно сам розсміеть ся. Адже сучасна наука давно вже відкинула таке протиставленнє людей нашого віку людям античного світу, адже всі такі категорії, як античний світ, середні віки, відродженнє, під ударами сучасної історичної критики розбились на дрібочки і істнують ще тільки в підручниках. Справді, коли ми говоримо тепер про капіталізм, напр., в Римській державі, то мусимо ж представляти й психіку тогочасної людини подібною більше-меньше до психіки людини нашого капіталістичного віку, очевидно також відповідно до кляси. Бо от д. Євшан говорить про людей нашого часу, що їх мучить життє і вони хотять втікати від життя. Але хто саме сї люди? Страждає богато людей з ріжних кляс. Та ми знаємо, що істнує ціла велика кляса, що виступила останньою в новійших часах, що найбільш тепер упосліджена, а проте не тратить віри в життє і являеть ся носителькою найоптимістичнійшого світогляду, не тікає від життя, а бореть ся з ним, певна своєї остаточної перемоги. Чей же до представників сеї кляси не можна приложити мотто д. Євшана, котрим він роспочав свою статтю. Від життя б раді втікти хиба декаденти, представники здеклясованої інтеліґенції. Причини ясні: по походженню і становищу — вони належать до соціяльної ґрупи, що стоїть між буржуазією і пролетаріатом. Звідти їх хитання між сими двома клясами і скоки в ріжні сторони. Властиво ні з якою з кляс нема у них нїчого спільного і тому чують ся вони часто самотніми, от як Яцків (див. напр. характеристику його у Євшана ст. 30 — 31).

*) З огляду, що автор сих заміток стоїть тут на принціпіяльно одмінному становищі від д. Євшан, в другій книжці за р. 1911 дамо місце для обговорення порушеної теми самому д. Євшанови. *Ред.*

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Було б уже лїпше, як би д. Євшан роспочав свою збірку просто з другої статї — поезія безсилля, котра характеризує сучасну галицько-українську творчість „маленькихъ нудныхъ людишекъ“. Сї „творцї“ очевидно самі такими себе не узнають і, перекривлюючи своїх нїмецьких чи польських первовзорів, ще й де-кого з несвідомих справи людцїв морочать. Публика часом реторику бере за патос, вишуканість за артизм, котурни за творче пориванне. А коли чоловік почне „писати якісь таємні знаки“, то навіть сам критик бє чолом перед ним: велетню, нїхто не збагне твоєї душі! (див. ст. 27). А що вже тій публицї дістаєть ся на горіхи, що не розгадає свійських сфинксів, не збагне тайни їх душі — не сказати!

Але чого ж се критики не витолкують дурній публицї тих таємних знаків, не відкриють тайни душ письменницьких? Чи може за мовою сучасних щітій ховаєть ся найзвичайнїсїнька порожнеча духова, пустка, а не глибінь духа — жадне королївство душі? Чи ж не про се говорить і сам д. Євшан на ст. 4, коли добиваєть ся иньшої естетичної культури, чи не се читаємо і на ст. 18 про тих „творцїв“, що ґрунт під ногами загубили?

Ясна нїби витичена лїнїя автора, а скільки скоків в бік! Здаєть ся критика опанувала одна ідея, — аж нї — бачимо струмочки й иньшого впливу, не зовсїм перетравленого. Очевидно автор не передумав до кінця своїх ідей, не впорядкував їх, а розвивав ся в міру того, як писав. Сю невиробленість критика побільшує ще вавилонське стовпотвореннє думок критиків ріжних часів і напрямків, яке подибуємо в його творах. Чи він же вистудіював їх в звязку з умовами „життя і мистецтва“ їх доби, чи тільки брав барвисті цитати? Се стовпотвореннє, правдива мішанина „племенъ, нарѣчій, состояній“, відбила ся й на викладї. Статї писали ся в ріжнім часї, поміщені, здаєть ся, не в хронольоґічнім порядку, тому зібрані до купи нагадують справжню вавилонську вежу. Бракує збірцї ясного критичного зору, єдиної провідної думки. Чи автор — простий шукач краси, естет, людина „голубої крови“, безстрастний оглядач святости, чи він борець зі злом сучасного життя, відбиттєм котрого являєть ся, як сам він каже, мистецтво? При охотї можна довести уступами з тої чи иньшої статї і те, і друге, і ще що иньше. А на всї наші закиди найде автор з свого богатого арсеналу не одну запереку, чи в формі модерної мітралєзи, чи старої поржавілої гаківницї... Так часто ерудіція критика не годить ся з основним його уподобанням!..

Хотїло ся б щоб молодий критик в своїм „модернім“ шуканню не зманерував ся і не зійшов на нїщо, пишучи таємні знаки. Та може ще любов до краси зведе його з вершин безстрастної контемпляції в низини людського горя і мук, може він вибере собі шлях Рескіна і Морріса? Дай-Боже!..

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Кінчаючи отсим свої загальні уваги над книжкою д. Євшана просив би його не гнівати ся на мене за них. Роблю бо їх від щирого серця, бажаючи йому дальшого самодосконалення. Ніхто не скаже, щоб він не вмів писати, або не хотів працювати над собою. Де-які його статті читають ся з інтересом, а гадки висловлені в них про того чи иньшого письменника не раз зовсім справедливі і слушні. З сього погляду заслугують на увагу особливо статті про галицько-українських „творців", надто про божків з „Молодої Музи", сих дрібних буржуа з походження, пролетарів становищем, а претендентів до аристократизму духа...

Найліпша може в цілій збірці статя про Яцкова, але автор не потрапив звязати письменника з його осередком, не зрозумів (принаймні не показує нам сього зрозуміння) появи письменника, а через те не дав нам ясного і виразного образу. Очевидно в високій мірі причинила ся до сього й манера д. Євшана писати, котра збиває його на манівці критиків з під „Скорпіона" або „Золотого Руна". За те не можна не пристати на характеристику (надто розбиту) заперечних сторін Яцкова яку дав д. Євшан в своїм етюді про нього і почасти в статі „Поезія безсилля". Але се тільки побіжні уваги, часто не звязані з основним тоном етюда. Найменьш удатним видаєть ся нам етюд про Кобилянську, хоча автор може як раз і вважає сю статю за найкращий свій критичний нарис. Справді сей етюд найбільш характеристичний для методи авторового критикования. Се швидче якийсь настроєвий малюнок як живий образ письменниці. Замість пластичної постати — якась не ясна тінь з долин Елізіюму.

Не будемо спинятись на иньших етюдах д. Євшана (опріч Яцкова і Кобилянської маємо літературні характеристики — Карманського, Пачовського, Лепкого, Кримського, Чернявського і Стефаника). Всі вони написані в дусі схарактеризованих вище, мають часом слушні, а часом невірні твердження, читають ся не без інтересу, але недовго лишають ся і в памяти. Не розбиратиму тому їх на сім місці, одначе не можу вдержати ся від одного запитання: коли і в чім д. Пачовський став „соловієм України" (55)? де побачив д. Євшан у нього „чудесні краски, в яких змалював він героїв минулого"? Чи не в бомбастичнім і нуднім „Сні української ночи", котрий в Галичині так хвалять, певно за добрі наміри автора, в не за виконанне...

Зовсім до пари своїй методі добрав д. Євшан і стиль, який нам, грішним дітям грішної землі видаєть ся мовою не живої людини, що любить, страждає і бореть ся, а якогось сотворіння нечулого, якогось безтілесного прорицателя. Критик не говорить так, як чоловік, що стоїть на твердім ґрунті, а як той, що ширяє десь „по за обрубом життя", що прислухаєть ся не до голосу життя, а „до свого внутрішнього го-

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лосу, в якому пробиваєть ся пульс вічности" (79). Звідси — туманність вислову, натяки на недовідоме, якась заслона містичної глибини і тайни, одноманітний, повільний тон оглядача святости, спокій Нірвани.

Чи не тому ся мова така ялова, що автор тікає від людей, відвертаєть ся від усього буденного? Холодом повіває від краси, яку оглядає автор, холодом віє і від мови, якою описує він нам сю красу. Не мова се борця, що веде суспільність на стрічу сонцю золотому і говорить до неї сильно та відважно, се притишений, слабий голос мрійника, що шукає царства не від миру сього, збираєть ся поглубляти тайни, шукає дороги до містичного, „до тих невідомих, таємних країн, що розумом їх обхопити не можна" (31).

Сумно стає живій людині від сеї безживної мови і хочеть ся разом з покійником Грінченком гукнути:

«Ні, хочу я борні і досягання!
Ні, хочу дїл поважних і міцних!»

ЧАРЛЬЗ РОБЕРТС.

Пан скляного дому.*)

I.

В затишній затоці Караїбського моря вода була тепла як молоко, зелена та ясна мов ніжний берил і світила ся наскрізь від блимання сонця. Під сим дражливим, але змякшеним промінюванням світла дно затоки було повне чудного житя, дивоглядного в формах своїх, але блискучого мов дорогоцінне каміннє або квітки. Довгі блискучо-прозорі трави, червоні, зелені, ясно-жовті, пурпурові, жовто-зелені хвилясто викручували ся поміж траво-подібних морських анемонів, що пересвічували їх своїм ріжнобарвним сяєвом. Фантастичні рожеві й жовто гарячі краби посувають ся туди й сюди незграбно, але швидко. Ще більш фантастичні, манесенькі морські коники носили ся соромливо від одної ростини до другої, сторожкі на небезпеку якою може грозити кожна весела квітка **). Саме по над сим чудасїйним житєм плиткого морського дна, маленькі риби чудної форми стріляли туди й сюди виблискуючи промінєм золотим, блакитним, аметистовим. Коли не коли довга чорна тінь пропливала поволї по над сим химерним житєм, тінь альбатроса або баракоти. В ту ж хвилю блискучі риби ховали ся серед блискучих черепашок, і тодї всякий рух переставав крім ру-

*) The Lord of the Glass House, з серії: Kings in exile.

**) То були квітки-м/соїди.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

ху трав, що коливали ся несвідомо. Але зловісна тінь проходила, і зараз же морське дно знов оживало і захоплювало ся своїм ділом переслідування й втечі.

Дно затоки було нерівне через маленькі вкриті черепашками скелі й каміння, що були розкидані по нім скрізь в безладі. З під одного легко-навислого каменя пустило паростки щось подібне до купи жовтаво-сірих, в рожевих плямах ростинних стеблин, що простягнули ся безживно по плямистому дну. Край сього каменя плила поволі одна з золото-блакитних риб сторожко шукаючи за якоюсь здобичею своїми непорушними очима, що виглядали як дорогоцінне каміннє. Від дна швидка, мов удар батога, кинула ся в гору одна з сих неживих на вигляд ростинних стеблин і вчепила ся на блискучій рибі саме по заду зябер.

Блискуча риба завзято борола ся бючи хвостом та плавцями, поки вода втягала її в крутінь по над вкритою черепашками скелею, — а морські анемони, всї навколо, позгортали в страху свої пишні, пожадливі чашечки. Але ся боротьба була марною. Поволі, невблаганно, се плямисте дотикальце зігнуло ся вниз із своєю здобичею, і шматок низу скелі став живий! Два чорнильно-чорні ока зявили ся вирячені, невмолимі; а поміж ними відкрив ся великий, викривленний дзьоб, немов у величезної папуги. Не було жадної окремої голови позаду сього розкритого дзьоба, але очі і дзьоб просто зазначали грубий кінець плямистого міхоподібного тїла.

Коли жертва була втягнена вниз поміж основи сих дотикальців до роззявленого дзьоба, то сї дотикальця пробудили ся до страшного житя викручуючись в даремнім захваті, хоч для них не було вже жадної роботи. В кілька хвилин риба була роздерта на шматки і проковтнена, а сї чорнильні очі анї блимнули анї поворухнули ся. Більш темна, синяво-червона фарба пройшла швидко крізь бліде тїло восьминога. Втім він совзнув назад, під захист скелї, а люті рухливі дотикальця знов розклали ся спокійно по дну чигаючи на необережного пловця. І знов вони здавали ся неживими ростинами, що розстелили ся тут негідні уваги риб і крабів. І швидко найблизші анемони повідкривали свої жовті й кармазинові зрадливі квітки.

Чи то щось було в золото-блакитній рибі, що порушило внутрішне задоволеннє восьминога, чи то його місце чигання через щось обридло його мягкому, неозброєному тїлу, але він зараз порушив ся та виповз поволі вперед, ідучи сторожко на зігнутих кінчиках своїх дотикальців.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Се був би зручний спосіб посування наперед хиба для немовлятка, — повзти назад на руках. І сам мандрівець здаєть ся не був зовсім задоволений сим способом, бо раптом він метко стрибнув вперед і вгору, відірвавшись від дна, і зібрав свої вісім дотикальців в один компактний простий жмуток, витягаючи його просто коло очей. В такім положенні він вже не здавав ся незграбним, але виглядав гарним та прудким. Під основами дотикальців, на нижнім боці тїла відкривало ся спазмово щось подібне до хлипка і втягало в себе величезними ковтками воду, яку зараз же викидало назад з великою силою крізь трубку поміж дотикальцями. Штовхаючись дивними товчками сеї перекидистої цівки, довгаста постать швидко стрільнула по своїй пути, але пливучи задом, а не передом. Проте мандрівець очевидно, перш ніж рушив, уважно вибрав свій напрям, бо він зробив свою путь просто до другої скелї, що більше була вкрита травою та більш нависла ніж перша. Тут він зупинив ся, осїв вниз і розпростовив широко свої дотикальця готуючи ся кинути своє плямисте тїло-мішок в нове помешканнє.

Був се момент, коли восьминог був найменьше готовий до нападу, або оборони; і саме сеї хвилї дельфін, що шукав їжі, голодний, з великими щелепами, стрільнув вниз на нього крізь зелену прозору воду, помилкою взявши його за сквіда, дуже великого, але нездатного до оборони. Напасник цїлив в товсте, сочисте тїло, але не влучив і схопив одне з дотикальців, яке зараз же поспішило відбити напад. І ще одне дотикальце, перше ніж зрозуміло, що таке стало ся, обвило ся навколо голови дельфіна стискуючи щелепи його щільно до купи так, що він не міг розкрити їх, щоб увільнити ся,--а решта дотикальців за той час оплутала ся сторожко навколо його тїла.

Дельфін був з малих, і таке положенне як отсе, не входило нїколи в ряд його досвідів. В страху він бив своїм міцним хвостом і кинув ся вперед несучи на собі восьминога. Але вага на його голові і тягар на тїлї, що давив його, се було для нього занадто багато й тягнуло його поволї вниз. Раптом два дотикальця, що маячили мов котва, зачепили ся за дно і швидкому бігу дельфіна раптом настав кінець. Він бив ся, поринав, зкручував ся, але все даремно. Зусилля його ставали що раз слабійшими. Він тягнув ся вниз невблагано, доки не лїг тріпочучи ся на піску. Тодї великий дзьоб восьминога поклав кінець справі, і здобич була відтягнена до логова під вкриту травами скелю.

Далеко пізнїйше по тім тїнь, грубша й чорнїйша за тїнь аль-

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

батроса, грубша за тінь акули або пили-риби, плила над затокою. Ось розбігли ся бризки, і тяжкий предмет пійшов вниз на дно навіваючи швидку тишу страху на цілі ярди навколо. Тінь перестала рухати ся, бо човен став на котві. За кілька хвиль — бо морські сотворіння здаєть ся нездатні бояти ся того, що не рухаєть ся,—житє морського дна знов закипіло, і маленькі потворні форми, що не люблять соняшного світла, почали збирати ся в тіни човна.

І ось, через борт човна спустила ся темна труба, з світлим кінцем, що здавав ся оком. Вона рухала ся дуже поволї туди й сюди нїби для того, щоб дозволити оку розглянути кожне сховане місце на ріжнобарвнім днї. Коли трубка промайнула по над скелею, що прикривала восьминога, вона зупинила ся. Сї інертні розпросторені річи, що виглядали мов трави, здаєть ся зацїкавили її. Потім вона поволї відійшла назад.

Кілька хвилин згодом широка і принадна риба зявила ся на поверхнї води і почала поволї поринати просто вниз досить цїкавим способом. Непорушні очи восьминога відразу помітили се. Вони нїколи перед тим не бачили, щоб риба поводила ся так, але ясно, що то була риба. Пожадливе тремтіннє пробігло по розпластаним дотикальцям, бо власник їх був вже знов голодний. Але здобич була ще надто далеко, і дотикальця не рухали ся. Цїкава риба проте здавало ся постановила не пливти далї і нарештї нетерплячі дотикальця вернули ся потай до житя. Майже непомітно посунули ся вони наперед викручуючись по дну немов ростини в ясній течії.

А за ними сї два великі чорнильні непорушні ока — і ось товсте, плямисте, мішкоподібне тїло швидко виринуло з під скелї.

Дно саме тут вкрите було темно-рудою травою і зараз же тїло восьминога і його дотикальця почали міняти ся в ту саму барву. Коли зміна стала повна, повзуче чудище було майже невидне. Воно тепер було саме під сею незрозумілою рибою; але риба поволї підіймала ся, й не можна було ще її схопити.

На кілька хвиль восьминог присїв вирячивши очи наперед і збераючи ся до купи. Потім він стрибнув просто в гору, як стрибає павук. Він міцно вчепив ся двома дотикальцями в здобич, що завдавала йому танталових мук, а решту дотикальцїв випростував він уперед, і різко викидаючи воду з своєї труби він силкував ся втїкти назад до свого притулку.

На його здивованнє здобич відмовила ся йти. Якимсь таємним способом вона зуміла вдержати ся саме там, де стояла.

Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Здивованнє викликало лють. Дивогляд обхопив свою здобич ще трьома дотикальцями і встромив в неї люто свій дзьоб. Тої ж хвилї його викинуто було на поверхню води. Полумя гарячого сонця заслїпило його, а міцні сїти оплутали його звязуючи й стискуючи його дотикальця.

В такі страшні моменти багато морських та земних сотворінь були б до останку паралїзовані страхом. Зовсїм не такий був восьминог. Держачи безстрашно одне дотикальце на своїй здобичи він витягнув решту разом з дїйсною погрозою свого великого дзьоба для бою. Сїти стискали його так, що він, несамовитий, скаженів, але два його дотикальця зуміли найти путь крізь сїти і викручували ся повсюди вишукуючи противника, в якого могли б вчепити ся. Коли вони шукали так марно за предметом нападу, він почутив себе піднятим в гору, в душне повітре, і вкинутим з сїтю і здобичею в темний та вузький резервуар, повний води.

Ся доля не могла бути прийнята з покорою. Хоч восьминог задихав ся в незвичайних умовах, хоч його великі непорушні очі могли бачити тільки не ясно по-за своєю звичайною сферою, — він весь горів до бою. Одне дотикальце причепило ся міцно за край метальового начіння, а друге приссало ся страшними своїми ссавками до голої, чорної руки напів видимого противника, що старав ся скинути його вниз, в темну вязницю. Розляг ся різкий крик. Гострий, приказуючий голос закричав: „Обережно, не руште його. Я примушу його піти геть!“ Але в той же мент перелякани Арап вихопив ніж і відрізав добрий шматом дотикальця, що присосало ся. Коли врізане дотикальце опустило ся вниз до своїх товаришів, мов розрізаний лопатою хробак, то й друге дотикальце швидко зкрутило ся залишивши держати край начіння, і полоненик упав вниз в узьку вязницю. Покришка закрила ся і він опинив ся в темноті, з здобичею, яку ще старанно стискав. Хоч як був розлючений — не було чого робити з сим, тому й обурений взяв ся до здобичи, за яку так дорого заплатив.

II.

Зоставлений на самотї несамовитий вязень увільнив ся поволї від сїтей і розклав ся, о скільки можна було вигідно в сїм узькім помешканнї. А потім день за днем не було нїчого крім скочування вниз, і кидання на всї боки, незрозумілого годування і незрозумілої туги. Нарештї його вязницю перевернуто в гору й вниз, а його самого викинуто без церемонії до великого, скляного, емальового резервуару, що світив ся мягким світлом. Хоч восьминог був збентежений, проте зараз же орієнтував ся, випростав

Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

свої дотикальця і поринув вниз під захист навислої скелї, яку помітив на днї резервуара. Сховавши своє безоборонне тїло під сей захисток він пильно розклав свої дотикальці поміж камінєм та травами, що вкривали дно резервуару і непорушно став озирати ся. Розуміють ся се було краще за ту чорну дїрку, з якої він щойно вилїз. Світло йшло вниз крізь ясну воду, але біле, холодне світло, мало подібне до зеленого, золотого блимання, що освічувало повільну течію в його караїбській вітчинї. Дно навколо нього теж було не зовсїм незнайоме. Камінне, пісок, ріжнобарвні трави, черепашки подібні і неподібні до тих, від яких його раптом відірвано. А з трьох боків були білі, непрозорі стїни так близько, що міг торкнути ся їх випростувавши дотикальця. Тільки з четвертого боку була просторінь, але просторінь туману й незрозумілої рухливої мряки, від якої він тремтїв. В сїм напрямі дно з піску, каміння й ростин раптом таємно кінчало ся. І ся невиразна відкритість далї сповняла його неспокоєм. Блїдо-барвні образи з очима пропливали там, иноді юрбою, і пильно вдивляли ся в нього. І се пропливанне облич, що уважно дивили ся, лякало його, як нїщо перед тим. Минуло багато часу, перше ніж восьминог навчив ся не зважати на них. Коли приходила до нього їжа —маленькі риби й краби, що спускали ся раптом з гори води—в такі часи обличча зберали ся в сїй відкритій просторинї і дуже довго велике число сих пильних очей так його бентежили, що майже тратив апетит. Але нарештї восьминог звик до облич і до очей і не зважав на них, начеб то вони були тільки морськими травами, що пливуть за течією. Його цїкаві дотикальця показали йому, що між ним і просториню сього туману був незрозумілий міцний барієр, крізь який він міг бачити, але не міг його перейти; вони показували йому, що так само як він не міг війти, не могли увійти і обличча, щоб зачепити його.

Добре годований, живучи безтурботно, восьминог був зовсїм задоволений в своїм склянім домі і нїколи не підозрівав про шумливе житє великого міста, по за його стїнами. Судячи з того, що він знав, його приємна вязниця могла бути на березї одного з Бегеменських джерел. Він був безсумнївним паном своїх володінь, хоч які вузенькі вони були; і шана, яку він приймав від глядачів, що приходили скласти її йому, нїколи не переставала.

Його панство довго жило без страху. І ось одного дня, колиб восьминог не був надто байдужний, щоб зважати на се, він міг би побачити, що обличча в відкритім тумані були надзвичайно численні, а очі надзвичайно уважні. Раптом розляг ся звичайний

Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

плюск в водї над ним. Сей плюск значив для нього їжу, безборонну жертву, і його дотикальця раптом простягнули ся схопити те, що прийде до нього. На сей раз плюск був надзвичайно тяжкий, і він був здивований побачивши масивне, кругляве сотворінне, з малим гострим хвостом, що стирчав позаду, з малою зміїною головою, що виглядала зпереду, й двома малими плавцями з кожного боку. Сими чотирма плавцями чудне сотворінне, спускало ся спокійно вниз до восьминога. Сей нїколи не бачив що небудь подібне до сього чудного сотворіння, що простувало на нього. Але без найменьшого вагання він витягнув два свої дотикальця й схопив його. Облича поза склом хвилювали ся в захопленні.

Коли се раптове й вороже схопленнє лягло на черепаху, хвіст її, голова та плавці зникли мов би їх нїколи не було, а верхня й нижня шкарлупа її щільно зтулили ся до купи, й вона здавала ся шматком рогу без житя. Зовсїм без опіру вона була стягнена вниз до непорушних очей й розкритого дзьоба свого супротивника. Дотикальця крутили ся всї по над нею досліджуючи її тихо, але пожадливо. Потім великий, мов у папуги дзьоб налїг на шкарлупу, щоб роздушити її. Але не міг сього зробити і крутив ся дослїджуючи по-над здобичею, що приводила його до розпуки, й шукав але марно за мягким місцем.

Се тягло ся кілька хвилин, в які сторожкі обличча по-за склом дивили ся в напруженнім чеканнї. Нарештї терпець восьминога увірвав ся. В раптовім гнївї він кинув ся на шкарлупу, що обурювала його, перекидав на вс боки, кусав несамовито і люто розбивав її своїми дотикальцями. А обличча по-за склом тремтїли й хвилювали ся дивуючись що так довго черепаха терпить таке поводженнє.

Схована в своїй безпечній зброї черепаха нарештї втомила ся від сього кидання; і мудра обережність покинула її. Вона не бояла ся будучи схованою, але не хотїла, щоб її вибивали. Деяку обережність вона мала, але не досить, щоб контролювати свою різку вдачу. І висунула свою вузьку, люту голову з своїми тупими очима й мстивими щелепами і вчепила ся мов собака в найближче дотикальце, саме біля основи його. Шум підняв ся за склом.

Лють восьминога стала несамовитою, і счеплені бойцї в своїх крутїннях тяжко вдаряли об скло змушуючи обличча посувати ся назад. Малі каміння на днї розкочували ся повсюди, і хмарою підняв ся дрібний намул і враз затемнив бійку.

Коли б черепаха була така хитра, як смілива, то в склянім

Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

домі настав би новий пан по сій бійці. Коли б черепаха встромила гострі свої зуби в голову супротивника саме коло дзьоба, то врешті перемоглаб. Але як би там не було, вона тепер мала вразливе місце, і восьминог нарешті знайшов його. Дзьоб його насунув ся на висунуту половину голови черепахи і поволї, невблаганно вищіпував її зовсім, саме по за очима. Решта раптом сховала ся в шкарлупу, і шкарлупа стала знов покірною забавкою дотикальців, які тепер мов зрозумівши, що вона вже не має жадної сили помстити ся, відкинули її геть. За кілька хвиль намул осїв ся. Тодї цїкаві очі поза склом побачили пана, що присїв без жадного руху перед своїм притулком, з своїми чорнильними, очима так само непорушними і невблаганними як попереду, тодї як черепаха лежала на днї, боком проти скла, і її можна було так само не брати на увагу, як який камінь.

Переклала *Н. Романович.*

ІВ. ЧОПІВСЬКИЙ.

З сучасного промислового життя.

(*З приводу першого загально-російського гірничого зїзду, що відбув ся у Катеринославі від 1—7 вересня 1910 р.*). [1])

Затяжний крізіс, що охопив так широко всї віддїли російської промисловости, як найтяжче відбив ся на гірництві.

Після бадьорого руху маталюрґічної дїяльности девядесятих років минулого столїття, коли уряд почав широко по всїй Росії будівлю зелїзниць, коли потрібувало ся за для сього багато рельсів, багато иншого будівельного матеріалу за-для мостів, за-для зелїзнодорожних будинків, за-для ваґонів та паровозів, коли всї металюрґічні заводи одібрали силу урядових замовлень по добрій цїнї — почали як гриби після дощу будувались всякі великі і малі заводи, як металюрґічні так і машино-будівельні.

Але не довго тягла ся весна метальової та будівельної продукції. Не довело ся їй пережити навіть короткого лїта, як відразу настала для неї чорна осінь. Нещаслива війна 1905 року викликала революційний вибух 1906-го року. Разом з сим робітничі маси виявили надзвичайний зріст свідомости, результатом зросту якої було загальне домаганне полїпшення робітничого стану. Особливо бурхливе житте в сей час

[1]) Реферат читаний на загальних зборах Української студентської громади на Київській політехницї.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:51 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

котило ся на гірничих копальнях та металюрґічних і машино-будівельних заводах, де робітникам доводилось до сього часу працювати у занадто тяжких обставинах. Деспотизм фабричних адмінїстраторів давно вже допікав до живого, надзвичайно великі вимоги і низька платня за працю, повсякчасні штрафи привели робітників до краю. Цїлком зрозуміло що при першій нагодї відносини між робітниками і адмінїстрацією заводів у 1905—1906 роках стали дуже гострі. Але поки заводи мали обовязкові замовлення, котрі мусїли бути виконані до призначеного часу поки вища адмінїстрація не розшолопала добре, на якій сторонї має бути верх—робітничим орґанїзаціям удало ся завойовати де-які позиції. Навіть позиції сї на де яких заводах були досить вигідні для робітників! Та настає 1907 рік — війна була вже скінчена і лїквідована, пильних замовлень не стало, залежність хозяїв від робітників почала спадати, у повітрі запахло „равненіем направо“ — заводи почали закриватись. Відразу викидало ся по 6—7 тисяч робітників, окрім того ще стільки, а може і удвоє більше їх сїмей, прямо на вулицю, без шматка хлїба, без теплого кутка. Памятаю я, що робило ся у Катеринославі, коли замкнено Брянський завод! Памятаю як люде, особливо старшого віку, молили ся, щоб завод як найскорійше було знов відчинено. Зрозуміло, що два три таких випадки (а їх було куди більш) мусїли зробити те, що не могли зробити до сього нїякі заходи адмінїстрації. Робітники стали як шовкові, зроблено було гарну чистку, викинуто було весь непевний елемент, і з 1908 року заводи помалу знову починають працювати.

Але умовини працї зостають ся такіми-ж як вони були до війни і навіть гіршими! Перерва заводської дїяльности зробила те, чого нїхто і не сподївав ся. Сила слабшого елементу не витримала гнїту безробіття і заняла ся задля побільшення заробітку, а часто просто за для куска хлїба, доносами проти своїх більш сильних духом товаришів. Се було цїлком на руку капіталови і він використував до щенту сї елементи. Відразу найшлась цїла армія ласих до легкого хлїба і виросла, ще нечувано до того часу, орґанїзація заводської явної і тайної полїції. Сї полїцаї, в більшости випадків гірший елемент з робітничого табору, слїдкують за кожним рухом своїх бувших товаришів. Кожне зайве слово, інколи просто неласка наглядача — і робітника викидають. А за воротьми що дня стоїть довга низка голодних до роботи, здеморалїзованих злиднями кандідатів. Серед них багато запасло ся свідоцтвами благонадїйности — і такі попадають у першу чергу. Але ще й сього року адмінїстрація і вища інженерія ходить по заводї не наче як під охороною озброєних полїцаїв; ще у всїх були свіжі спомини про минулі робітничі самосуди. Та настає 1909 рік. Помало всї зживають ся з новим

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

станом, помалу авторітет власти підіймаєть ся на попередню височінь, минають випадки революційних вибухів — зменьшуєть ся потреба великих кадрів внутрішньої охорони, все житте входить у попередні рамки і величезна машина знову наладжуєть ся. Нервове напруженнє з обох боків, особливо з боку заспокоєної адмінїстрації, спадає. Починаєть ся і де-яка творча робота з боку інженєрного персоналу. Хоча робітниче житте зістаєть ся мало кращим від того яким воно було до війни, але виявляєть ся велика практика життя, істнує великий попереднїй досвід. Не стало громадського бурхливого життя, зостала ся цїкавість до самоосвіти і свідомість дїйсности. Не стало бадьорих сподїванок на чудо, зростає критичне відношенне до всяких сподїваних випадків. Зостало ся і головне — практика попереднього життя: неминучість поки що простувати по лїнії найменьшого супротивлення. Нестало спроможности більш працьовитим з громадських дїячів до широкої громадської праці, довело ся шукати відпочинку в розробленню теоретичних питань прикладної і чистої науки. Слабне загальне зацїкавленнє питаннями громадських відносин, мимоволї звертаєть ся загалом більша увага на питання наукові. Не маємо можливости прилюдно обговорювати болячки загального змісту, користуємо ся спроможністю довідатись хоч про стан сучасної технїки, та чистих наук. Але мимоволї при всякій нагоді громадянство звертає повсякчасно на загальні теми. Занадто багато чуєть ся у повітрі питань, котрі вимагають прилюдного обговорення. Таке стало ся і на першому російському зїздї дїячів по гірничому дїлу, металюргїї та будівельному дїлу, що відбув ся у Катеринославі.

Давно вже почувала ся потреба такого зїзду. Цїлком зрозуміло, що хоча ідея скликання такого зїзду виникла у орґанїзаторів сього зїзду дуже пізно і не дивлячись на те що оповіщено про зїзд було тільки за два місяцї до початку його—зїхало ся народу більш за чотириста чоловік. Допомогло багато і те, що в сей самий час у Катеринославі була відчинена окружна вистава, котра несподївано придбала велику популярність силою цїкавих експонатів по ріжним галузям громадського життя і промисловости.

Зїзд поділяв ся на чотири секції: a) гірничу b) металюрґічну c) будова машина в загалї, та d) будова сїльсько-господарських машин.

Особливо вдатним можно назвати вибір місця для зїзду Катеринослав ще й через те, що в той час коли на Уралї гірничо-металюрґічна промисловість переживає сильний занепад, коли від проґресивного занепаду не можуть зберегти її нїякі заходи нї самих промисловцїв, нї уряду—гірнича промисловість півдня України, хоча-б розмірно тихими кроками все зростає, ширить ся, збільшує свою продукцію, удосконалює своє технїчне знарядде і навіть знаходить все нові і нові ринки.

Generated on 2015-08-04 18:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Щоб більш яскраво намальовати картину участи півдня України у загальній продукції цілої Російської держави, я, наведу такі цікаві статистичні відомости:

1. Камяно вугільна промисловість у Росії.

	1909 рік.	1908.	1907.
	Тисячи пудів.		
Південь України.	1.084.940=73,3%	1.114.880=72,7%	1.054.930=72,4%
Царство Польське.	347.525	344.264	329.970
Урал.	42.728	47.825	47.242
Підмосков. область.	15.390	19.540	21.930
Кавказ.	2.560	3.220	2.880
Загалом.	1.493.143	1.529.729	1.456.850

2. Чавунна промисловість у Росії.

	1909 рік.	1908.	1907.
	Тисячи пудів.		
Південь України.	122.875=70,2%	117.415=68,7%	111.075=64,9%
Урал.	34.914	35.837	38.511
Царство Польське.	4.226	4.908	4.807
Північ.	110	120	214
Підмосков. область.	12.848	12.793	17.387
Загалом	174.973	171.073	171.994

Числа сі яскраво свідчать про те, яку величезну ролю відограє гірнича промисловість півдня України, що до загально-російської продукції. Як що до сього додати, що з боку самої техніки українські металюрічні заводи обставлені не гірше від багатьох німецьких, а деякі куди краще від анґлійських — то буде цілком зрозуміло, чому перший гірничий зїзд зібрав ся у Катеринославі — центрі сієї промисловости.

На всїх чотирьох сенціях було зроблено 47 рефератів. Реферати в більшости випадків мали спеціальний технічний зміст, але де-які з них мали широке громадське значінне

Велику загальну цікавість має реферат проф. Ауербаха „Про висшу технічну освіту". Річ в тому, що відгуком розвитку промисловости у девятьдесятих роках минулого століття було відкритте де-кількох вищих технічних шкіл, напр. Катеринославської Гірничої та Московської Інженєрної. Трохи згодом С. Вітте, котрий став в той час на чолі уряду, одкриває цілу низку вищих шкіл політехнічного типу. Таким

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

робом з початку нового століття на промисловий ринок викидається що року сила молодих інженерів. Конкуренція серед кандідатів робить ся все дужча і дужча. В данний момент ми маємо справжній інженерний кризіс. На жаль тільки не всі розуміють причини сього крізісу. Річ в тому що потреба вищих технічних шкіл у Росії міряєть ся загалом не тим, скільки потрібуєть ся спеціялістів за для того чи иньшого з спеціяльних віддїлів промисловости, а тим скільки буває охочих вступити у ту чи иньшу висшу технічну школу. Наша сусїдка Прусія в дану хвилину переживає теж інженерний крізіс. Але на самім дїлї Прусія має значно меньше висших технічних шкіл ніж Росія, і випускає далеко меньше спеціялістів. Між тим промислова продукція Прусії значно більша від продукції Росії; як що взяти за для порівняння тільки гірничу промисловість, то вироби гірничих продуктів для Росії і Прусії у 1903 — 1907 роках в тисячах карбованців будуть такі:

	1903	1904	19 05	1906	1907
Росія.	246.180	333.458	290.296	383.585	430.722
Прусія.	753.356	77.2932	821 232	971.858	1.090.606

Нїмецькі професори нїяк не можуть зрозуміти яким робом їх російські колеґи можуть вести науку при сотні, а то і більш слухачах. Таким робом російська висша технічна школа що року дає величезну кількість молодих інженерів. До сього ще треба додати, що у Прусії ви нїде на заводї не зустрінете російського інженера, тодї як нїмецькі інженери у Росії, особливо у Польщі, та і на Українї—загальне зявище.

„Закордоном у висших технічних школах істнує два напрямки що до науки молоди. Французські технічні школи не дають нїякої спеціалїзації; вони дбають тільки про загальну освіту своїх вихованців. Ґерманська школа навпаки подїляєть ся на кілька віддїлів. Кожний слухач вибирає собі спеціяльність, яка йому більш по серцю. Російська школа забажала обхопити і те і друге. У нас є і спеціялїзація і загальна освіта. Але наприкінці слухачам доводить ся стільки напаковати собі у голову всякої всячини, що він просидївши на полїтехниці або у иньшій спеціяльній школі 5 — 8 років, прямо дуріє. Загальне зявище останніх років російських вищих школах — майже машинна фабрикація інженерів. Професура немає нїякої змоги навіть придивитись як слїд до студента. Окрім того і у самих наукових плянах істнує неможлива плутанина. Одні учителї рахують своїм обовязком читати свої курси з силою дрібниць та подробиць, другі ж, навпаки, читають тільки головне, сподіваючи ся правдиво, що з дрібницями молодий інженер познайомить ся у життю. Те саме також істнує і в плянах практичних робіт та лїтніх практик.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

„Нїде і нїяка школа не дає таких широких прав, які одбирають наші молоді інженєри. Назвиська „гірничий інженєр", та „інженер технольоґ" накладають надзвичайні обовязки на молодого інженєра. Де-які висші школи пробовали і пробують провести подїл на вузькі спеціяльности, але тут їм трапляють ся неприємні зявища. Річ в тім що старі титули мають великі привілеї, котрі на промисловім ринку цїнують ся досить високо, і таким робом інженєри спеціялїсти займають гірше становище.

Але що найгірш за все — се те, що російська висша технїчна школа зовсїм одірвана від промисловости. Вона стоїть нїби зовсїм осторонь. Хозяї промислових предприємств зовсїм не цїкавлять ся тим, що і як робить ся у висшій школї. Спроби завязати більш тїсні звязки між школою та фабрикою роблять ся, але безрезультатно. Очевидячки, що тепер якраз настав момент, коли представники висших шкіл та промисловости мусять зїхатись і спільно обговорити сї болючі питання" — так кінчив свою промову референт.

Сей реферат зачіпив дві болючі сторони російських шкіл: про надпродукцію інженєрів, та про внутрішнїй стан школи. Але щоб там не говорили взагалї, ми мусимо константувати, що російська вища школа нїколи ще не працьовала так інтенсівно і так бадьоро, як тепер. Разом з тим нїколи вона не брала ся так серьозно і до самокритики. Се дуже приємне, здорове і нормальне зявище — результат того руху, котрий недавно пережила російська школа. Як що і істнує в данний момент так звана надпродукція інженєрів, то се нїщо иньше, як хвилинне зявище. Помічаєть ся, що сучасна молода інтелїґенція тиснеть ся увесь час до великих центрів. Багато зустрічаєть ся тепер молодих енерґічних і розумних людей з висшою освітою, котрі боять ся їхати на службу у глухі провінціяльні кутки навіть на добре місце. Вони охоче зостають ся у великих городах хоч за невелику платню, правдиво сподіваючи ся у скрутних обставинах знайти собі допомогу серед товарішів. Такий настрій у молодих цїлком зрозумілий, як взяти до уваги практику недавнїх минулих бурхливих часів. Успіх висшої школи ховаєть ся не в широких проґрамах, а у тому скільки вона дає практичних відомостей. Обовязково треба проводити по висших школах принціп широкої індівідуалїзації. Професори мусять завести більш тїсні і сердечні злосини з своїми молодими слухачами. Треба дати спроможність кожному з студентів знайти самого себе і тодї він, ставши інженєром, сам знайде для себе попит і відповідне місце. Обовязково треба зменьшити число слухачів в окремих висших технїчних школах, але треба збільшити загальне число шкіл. Окраїни російські давно вже мають велику потребу у таких школах. Сібір, Кавказ, Урал мусять мати свої окремі полїтехнїки.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Надзвичайно тяжке становище молодої людини, котра звикла до своєї сїмї, відповідного кругу знайомих, рідної мови, клїмату, — опинити ся у чужому городї серед чужих звичаїв, мало-зрозумілої мови і таке инше. В той час як молода людина мусїла б працьовати виключно над закінченнєм своєї освіти, щоб як мога хутчій мати спроможність стати до широкої громадської працї — їй доводить ся поперед всього ломати свій світогляд, свої звички, призвичаювати ся до нового і чужого життя. Добре, як що вдасть ся хутко пристосуватись до нового ладу, але часто трапляєть ся, що раз зломавши свої звички людина ламає і свої погляди і приймає більш сильну культуру. Ще гірше трапляєть ся, що після кількох років такого життя молода людина виходить з висшої школи духовною калікою! Найбільш сумне зявище се те, що як численність інженерів на фабриках, так і число самих промислових предприємств у Росії зростає дуже помалу. Між иньшим черговому зїзду дїячів професіональної освіти при участи представників промисловости, котрий має зібрати ся у найблизшім часї можна пропонувати такі постанови:

1. Підняти трудоспособність і підготовленість студентів.
2. Підняти у молоди віру у свої сили.
3. Зменьшити число обовязкових загальних дісциплїн.
4. Завести плян навчення з проґресивною трудністю (як се має місце по французських школах).
5. Викинути всякі привілеї і зрівняти молодь перед лицем дїйсности.

Другий реферат на сьому зїздї був на тему „Чи потрібний сіндікат для камяновугільної промисловости Півдня України?"—належав Ѳ. Р. Ферпнеру. „Тяжке становище сучасної камяновугільної промисловости Півдня України. Місцеві жителї мають великі земельні наділи і більш охочі до хлїборобства. Вони не ідуть працьовати на рудники і охоче беруть ся до власної розробки камяного вугля. Звичайно працюють вони без всякої сістеми, але загальний здобуток всїх невеличких предприємств до 8% всеї продукції. До того ж дрібні предприємцї завше охочі грати на зменшеннє загальних цїн. Все се дуже боляче відбиваєть ся на великих предприємствах ось з яких причин. Верстви камяно-вугільні на Донщинї дуже тонкі. Де-які мають вугля тільки ¾ арш., а то і меньш. У середньому можна рахувати грубість верств на Донщинї аршин з невеличким лишком. Через се і трати на збудованнє рудників дуже великі і у середньому вони рівняють ся 23 коп. на один пуд здобутого камяного вугля, тодї як у Вестфалїї тільки 8—9 коп. Український робітник дякуючи надзвичайно численним святам, працює тільки 250—260 днїв на рік і виймає 8,887 пудів вугля що-річно. Се надзвичайно низька продукція в порівненню з Західною Европою, бо нїмецький робітник здобуває щорічно 17,000 пудів, анґлїйський—18,000

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

і польський з Домбровської округи — 15,000 пудів. Середня заробітна платня за для українського робітника — 302 карб. 51 коп. щорічно. Таким робом робоча сила за для одного пуда камяного вугля стає: за для України — 3,404 коп.

За для Вестфалії (Германія) . . . . . 3,747 коп.
За для Англії . . . . . 3,600 коп.

Окрім сього істнує ще сила обовязкових трат, котрі на кожний пуд здобутого камяного вугля лягають таким робом:

Робоча сила	3,404 коп.
Школа	0,022 „
Медицина	0,103 „
Будівельні матеріали	1,248 „
Інтелігентний догляд	0,303 „
Податки	0,253 „
Виплат боргів	0,785 „
Паливо	0,495 „
Пенсії, допомоги	0,250 „
	6,863 коп.

Окрім сього сюди ще треба додати:

Процент на капітал (8%)	1,756 коп.
Комісіонні трати	0,330 „
Гербові трати	0,046 „
Разом .	8,986 коп.

Отак предприємцям на місті камяний вугіль обходить ся по 6,863 коп. за пуд. Хазяї невеличких предприємств мають пуд камяного вугля за 5,5 коп., але вони не мають трати ні на школу, ні на лїкарську допомогу і т. и.

Так Донецька камяновугільна промисловість випускає на ринки вугіль трохи дорожче ніж їй самій він коштує, несе величезні трати. Причина — надзвичайна конкуренція і бажанне потребителїв зменьшити цїни. За останні пять років збанкротувало ся пять величезних предприємств. Як спосіб проти свобідної конкуренції необхідно улаштувати сіндікат, котрий буде реґулювати цїни. Сіндікат, стримуючи надзвичайне зменьшенне цїн, буде реґулювати здобуток з попитом, убереже предприємства від банкроцтва і допоможе розвитку промисловости.

Такі висновки зробив референт, з наведених числових даних. Реферат сей зачепив дуже болюче питанне взагалї про сіндікати, про їх леґалїзацію, та про їх правове істнуванне.

Річ в тім, що питанне про реґулюванне, та леґалїзацію товариств предприємцїв в данним часї стоїть на черзї і хутко проект про леґалїзацію таких товариств має бути внесений тепер до законодавчих інституцій. Відомо, що російські закони не дозволяють істнування сіндікатам. Здавало ся б, що про них не може бути і мови тим більше, що в ро-

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

сійських законах є навіть відповідна стаття „уложенія о наказаніяхъ“, котра карає всїх фундаторів і упорядчиків сіндікатів. Але що до дїйсности, то сей закон нїколи у житте не переводив ся. Звичайно, зріст сіндікатів показуе на реальні причини істнування таких товариств при сучасному станї народнього хазяйства. Але надзвичайно обережно треба поводитись з питаннем леґалїзації таких товариств у Росії вже хоч через те, що ми поки що ще не маємо майже нїяких правових норм. Обовязково треба нормувати відносини потребителїв, робітників з одного боку і предприемців з другого боку.

В Ґерманії де величезну частину камяновугільних предприемств обеднав Рейнсько-Вестфальський камяно-вугільний сіндікат, вже давно йде боротьба між сим сіндікатом і дрібними предприемцями, до котрих пристали і казенні копальні. До характеристики сучасної боротьби між сими двома орґанїзаціями наведу таку табличку.

	Здобуток сіндіката	Здобуток дрібних предприемств.	Відносини між здобутками дрібних предпр. і здобутками сіндікатів в %
	Мілїони пудів.		
1905	3.992	81	2,02
1906	4.676	101	2,16
1907	4.893	129	2,68
1908	5.000	186	3,72
1909 гіпотет.	4 933	255	5,17
1910	5.144	369	7,17
1912	5.578	790	14,17
1915	6.315	1408	22,30

Так у 1915 роцї коли кінчаєть ся час умов між фундаторами Рейнсько-Вестфальського ка́мяно-вугільного сіндікату, становище всього сіндіката вже не буде таким міцним як при його заснуванню. Все се дасть спроможність істнуванню конкуренції, а разом з тим оберегатиме кишенї потребителїв від надзвичайно високих цїн.

Сучасна лїтература удїляє багато місця обговоренню сього питання. Зрозуміло цїлком, що реферат сей викликав жваву дїскусію. З приводу докладности наведених трат можно багато де чого сказати. Так напевне можна сказати, що цифри, що до коштів будівлї рудників занадто високі. Що ж до того, що предприемцям своя цїна на вугіль дуже висока— то в сьому можна обвинувачувати нї кого иньшого як самих предприемцїв, котрі не хотять вводити сучасні технїчні поліпшення. Через се власне зростають так сильно побічні трати! До сього ще наші предприемцї зовсїм не прикладають рук, щоб як небудь знаходити собі нові ринки.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Нормованнє цін можливе тільки при істнуванню свобідної промисловости. Коли-ж її зовсім не буде — промисловці зовсім не стануть поліпшувати свої предприємства і сим страшенно знівечать російську промисловість і без того одсталу. Головне-ж, сіндікати завше збільшують ціни, гнітять покупців і викидають на ринки гірші товари. Окрім того вони ще мають і велике політичне значіннє, як концентрація і зеднанне капіталу.

Взагалї реферат зробив таке вражіннє ніби хотїло ся навязати зборам пропозіцію признати потребу сіндікатів. Говорило ся, що штучне затриманнє розвитку сіндікалїзма викличе тількі болючі явища і таке иньше. Але яке дїло зїздови клопотати ся про предприємців! Капітал нїколи себе образити не дасть. Він за для сього має досить сили. Як вже брати кого небудь під захист, так се потребителїв та робітників, як більш слабу сторону. Як що зїзд мусить виносити яку незолюцію, то він мусить підняти питанне про заснованнє потребительських та робітничих орґанізацій. Український робітник заробляє в день приблизно 1 руб. 21 коп. (по данним референта). Нїмецький рудокоп 3 руб., поденщик — 2 руб. 50 коп. Накладні трати на 1 пуд кам. вуг. виясняють ся з таблички:

	Германїя.	Україна.
	По даним наведеннім у статтї „З сучасної промисловости“ Л.-Н.В. 1910 р.	По даним референта.
	На пуд здобутого камяного вугля.	
Соціяльні трати (школа, лїкарська допомога, понсії).	0,67 коп.	0,375 коп.
Обезпеченнє робітників . .	0,59 —	0,25 —

Продукція українського робітника дає тільки 9/14 продукції нїмецького робітника, але се виключно являєть ся причиною не раціонального становища технїчної допомоги на рудниках. Сіндікат — по сутї все-ж таки се замах на кешеню покупця і має тенденцію знижити заробітню платню робітників. Тому по сїм рефератї зїзд виніс резолюцію: „Зїзд признає, що в той час коли будуть виробляти законодавчі норми що до дїяльности сіндікатів у Росії, мусять бути гарно забезпечені інтереси потребителїв і робітників. Мусить бути дозволено заснованнє і розвиток професіональних спілок робітників і потребителїв. Шкідливий вплив сіндікатів буде однаково тяжкий як на народно-господарські інтереси цїлої держави, так і на інтереси робітників“.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Окрім сих двох рефератів були ще винесені цікаві постанови зїзду відносно докладу д-їя Трінклера „Про недотепність російського патентного права". На основі сього реферату зїзд постановив: „Сучасний порядок захисту винаходів гальмує діяльність винахідців і здержує розвиток російської промисловости. Обовязково треба передивитись статут 1896-го року про привілеї прискорити діловодство і приєднати Росію до інтернаціональної конвенції охорони винаходів".

Другий зїзд діячів по гірничому і машино-будівельному ділу постановлено скликати у 1912 році у Петербурзї.

Бібліографія.

Записки Наукового Товариства ім. Шевченка. Наукова часопись, присвячена перед усїм українській історії, фільольогії й етнографії, виходить у Львові що два місяці під редакцією Михайла Грушевського. Т. XCVII, 1910, кн. V, ст. 238.

З історичних статей на першім місці маємо розвідку Ів. Созанського: З минувшини м. Бродів (причинки до історії міста в XVII в. с. 5—25). Не вдаючи ся на разї в близшу оцінку згаданої статї, якої в сій книжці маємо поки що лишень два перші розділи, зазначимо, що автор вспів досї подати короткий нарис історії сього значного колись торговельного центра на українській території. Дальше обговорив управу міста (магістрат) і її відносини до замкового уряду, врештї другий розділ своєї працї автор присвятив українській людности Бродів, а власне кажучи, її маєтковим відносинам, себто на скільки Русини являли ся власниками реальностей в порівнянню з міщанами инших народностей: Поляків, Жидів, Вірмен і т. д. Далї в сій книжці маємо закінчене схарактеризованої вже раніш статї І. Шпитковського „Мемуар Домінїка Завроцького про Коліївщину" разом з текстом самого мемуара (с. 26—73) і додатки до інтересної працї Ів. Кревецького, в головнім знаній читачам „Л.-Н. Вістника": „Справа поділу Галичини в рр. 1849—1850" (с. 105—154). Самій монографії про поділ Галичини належить ся врештою окремий розгляд.

Др. Щурат в історично-літературній статї п. з. Колїївщина в польській літературї до 1841 р. передає погляди на Коліївщину і загалом на гайдамаччину, на скільки ся подія відбила ся або й служила темою поезій, драм, повістей і т. д. ріжних польських письменників першої пол. XIX ст. В результатї виходить, „що Колїївщина в польську літературу входить наперед як сензаційне явище під впливом сильного звороту до історії люду. В характері сензації вона може бути залежна від мемуарів, але ще більше від популярних устних традицій. З хвилею, коли в Польщі суспільно-політичний інтерес бере верх над історичним інтересом, він відбиваєть ся і на Коліївщині в польській літературі, кладучи на неї печать віри в український народ. Коли-ж після упадку повстання (1830—1 р.) замість оптимістичної віри в український

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

народ, появляють ся заходи позисканя його демократично-революційною пропаґандою, в польській літературі Коліївщина стає виразом нових стремлінь. Дальшою фазою тих нових стремлінь було шукане дороги до помиреня двох противних собі народів польського і українського". Крім того маємо в сій студії тут і там принагідно кинені ріжні цікаві звістки літературного і бібліоґрафічного характеру. В. Гнатюк в статї по фолькльору: „Леґенда про три жіночі вдачі" (с. 74—85) на підставі порівняння трьох варіянтів (українського, сербського і арабського) леґенди про жіночу вдачу, установляє крім досї знаних, ще одну дорогу, якою вандрували леґенди, а яка йшла поміж такі народи: Араби — Турки — Сербо-Хорвати — Русини. В Miscellanea-х Я. Гординський подав новий текст драми про збуреннє пекла („Слово про збуреннє пекла по старунському рукопису XVIII в." ст. 155—174). Врештї крім основного реферату Ів. Крипякевича про перший том Księg referendarskich n. з „Референдарські суди і їх дїяльність в українських землях на переломі XVI—XVII вв. (с, 175—188) маємо, як звичайно богатий бібліоґрафічний віддїл оцїнок і рефератів українських й чужих наукових праць. *І. Джиджора.*

Іван Франко. *Молода Україна* Часть перша. Провідні ідеї й епізоди. Писання Івана Франка, IV. Накладом укр.-р. вид. Спілки. Львів, 1910, ст. VI+142, ц 160 кор., або 80 коп., в оправі 2 кор.

Як знаємо, в передмові до свого „Нарису історії укр.-р. літератури" заповів д-ра І Франко виданнє важнїйших своїх статей літературно-критичного і публїцистичного характеру. І ось мило нам одмітити появу першої частини сеї збірки, якій шан. автор дав загальну назву „Молода Україна". І справдї — Молода се Україна. Молода і тими темами, яких торкаєть ся автор, і обробленнєм сих тем, способом їх трактованя, молода своєю мовою, своїм стилем. Як на часї передрук сих свіжих, юнацьких річей! Як на часї саме тепер, коли наші наймолодші критики тягнуть нас „по за обруб життя", намагають ся вговорити нас покинути боротьбу за своє право на бенькетї життя і заняти ся більш спасенним і очевидно безпечним дїлом самодосконаленя та оглядання святости! Давно ми не чули бадьорого, живого слова в критицї, — слова, котреб будило людські душі з оспалости, котре поривалоб їх до чину... Автор не залїтає в хмари поглублень тайн, не шукає доріг до містичних країн — він прислухаєть ся до голосу життя і не відрізняє фактів літературних від того осередку, в якім повстали вони, від часу, що їх сплодив. Він живе і страждає болем живого життя, а знанє його і слово—се могутня зброя в боротьбі за наближенє лїпших часів, тої вільної і нової семї народів, добивати ся котрої велїв нам безсмертний Тарас. В кожнїм рядку нарисів бачимо ми благородну душу автора, котрій скрізь присвічує великий ідеал — ідеал вселюдського щастя. Франко сказав колись про себе, що він — прольоґ, а не епільоґ. І справдї він борець, а не слабий безвільний оглядач життя і не контемпляція містичних тайн, обяв недовідомого, мертвої краси і святости, а боротьба за живу красу людських відносин, за право людини на повне щастя на сїй долинї горя і слїз становить його ідеал. Дїяльна любов до людей, а не презирство до „черни та поганства" — ось справжнє королївство його душі.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Більшу частину книжки займає стаття „З остатніх десятиліть XIX в.“, друкована перед десятьма роками на сторінках нашого журналу. Не будемо переповідати сеї незвичайно інтересної статті. Скажемо тільки, що там іде мова про розвій нашої літератури між 1880 і 1900 рр. Зачинає шан. автор від кінця 70 рр. мин. ст., говорить про письменників цілої соборної України, попереджаючи розділи літературно-критичні оглядами суспільно-політичного і культурного життя, так що факти літературні представлені на тлі живого життя.

Щиро радимо всім нашим читачам познайомити ся з сею статею. Вона справді незвичайно цінне доповненє до його „Начерка українсько-руської літератури“, сеї „тимчасової“ історії літератури, котрою недавно обдарував нашу суспільність д-р. Франко [1]).

Як додатки до згаданої статі умістив д-р Франко передруки своїх публіцистичних статей з „Життя і Слова“—„З кінцем року“ (1896), „Коли не по конях, то хоч по оглоблях“ і „З новим роком“ (1897), долучивши до них і статю д. Н. С. Ж. (Лесі Українки)—„Не так тії вороги, як добрії люде“, писану з приводу першої з вичислених публіцистик Франка.

Додатки сі становлять цінний матеріял для громадського життя на Україні в кінці 90 рр. і читають ся з неослабним інтересом, як за для інтересу самої річи, так і за для живости й інтересности викладу. Ми так довго без керми плили по морю тьми, під прапором мистецтва і без усякого прапора, мугикаючи часом мертві пісні, що живе, огнисте слово одного з найліпших наших публіцистів не одному пригадає сни віри далекої юности [2]), а молодіж може збудить з її оспалости і нагадає їй великі обовязки супроти рідного народу і його трудящих верст.

В. Дорошенко.

Леся Українка. *Йоанна жінка Хусова.* Драматичний етюд. Київ, 1910; ст. 40, ц. 20 к. (Відбитка з „Рідного Краю)“.

Сей невеличкий етюд справляє гарне вражінне. Ні отрути, ні вбивства, ані самогубства, ні горілки, гопака та співів — нема, а все-ж таки є драматичність. Бо Леся Українка такий письменник, що не надіває на свої твори старосвітського лахміття наших мелодраматистів і своєю творчістю дає річи дуже пожадані, нові, цілком літературні. Так і отсей етюд. Сюжет взято з часів першого християнства. Хуса — тетрарх при Іроді — має жінку Йоганну, що пішла за Христом. Хуса мав наложницю Сабіну, яку хотів використати під час візиту значного римлянина Публія з дружиною. Се власне і є центром етюду. Хуса ображенний жінчиною втечею, вмовляє Сабіну (наложницею) взятись за його дружину, Сабіна веде справу до того, щоб справді виступать дружиною,

---

[1]) Як відомо, перед своєю недугою д-р Франко займав ся обробленнем ширшого курсу історії українського письменства, який довів до кінця XVIII в., з нього надрукував він в 1909 р. вступний розділ в Записках Наук. Тов. Шевченка (т. 89), а дальше публікованне відложив до ч су, коли буде себе почувати краще на здоровю. Для забезпечення від якого небудь нещасливого випадку опечатана копія його рукописи переховуеть ся в Товаристві Шевченка. Побажати, аби як найскоріше шан. автор міг приступити до її друку.

[2]) Може цікаво буде знати шан. авторови, що сі його статті з захватом читали ми, гімназисти на рос. Україні, дістаючи в ковертах тоненьке виданне „Життя і Слова“. А „З кінцем року“ ходила між нами і літографована.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

але в сей час вертаєть ся Йоганна з мандрівки. Христа замучено, їй не було за ким ходити. Зустріч і розмова Хуси з Йоганною повна великої сили. Хуса примушує її надіти пишне Сабиніне вбранне й вітать гостей, — раби вже звістку подали. Переживання Йоганни під час візиту і складають драматизм етюду, який кинчаєть ся тим, що Хуса повів гостей показати подаровану їм вілю. Він дуже підмощував ся до Публія, аби звернути на себе увагу в Римі. Запобігливість Хуси просто рабська.

Змісту багато в етюді. Тут боротьба трьох, я б сказав, культур. жидівської (Хуса), що просто падає перед римським поганським блеском, перед силою чужинця; римської — озброєної фізично культури, і християнської — нової моралї, духової вищости. Майстерно обмальовані всї особи, релєфно виступають і наочно, художньо характеризують той світ, який мають в душі. Центральна фіґура — Йоганна.

Пішла вона за Христом ось через що: „Я раз почула як він говорив, що лиси нори мають, птахи — гнїзда, йому ж нема де в світі прихилитись. І я вже не могла в палатах жити в добрі, в догодї — я пішла за Ним. Своїм достатком я Йому служила, і всій Його громад помагала, щоб міг Він мати скрізь собі притулок, щоб голоду і холоду не знав, щоб мав гурток прихильних коло себе, мандруючи між людом непривітним. Було б і гріх покинути Його! Тож він мене сцілив, як лежала на смертнім ложі". Головні причини як бачите: принадність нової науки милосердя, вдячність за поміч, і жаль до безпритульного. В усякім разї се все відносить ся до сфери зворушенного чуття, а не критичного розуму. В Иоганнї тільки чуття зворушені, і поки для їх була практика — вона ходила за Христом, а вмер Він — і вона вернулась до дому: „Моя повинність — вернути ся до тебе (каже вона Хусї), а прийняти чи не прийняти жінку — сам ти зважиш". Нова наука не дала Иоганнї свідомости свого нового становища; Йоганна не звязала себе з нею, щоб всї свої вчинки направити в новій перспективі. Вона, бач себе називас жінкою Хуси. Христос їй „світ новий словами відкривав! Світ правди, й добра, й любові, й волї", а вона знову вернула ся до чоловіка, принесла йому всю покору і знова стала робити все так, як він велїв, хоч почуття її й протестували. А все таки корилась, вдягла вбраннє Сабіни, яке для рабинї наложниці купив Хуса. Иоганна вийшла розмальована до гостей й сидїла, як опечена, коли Марція — Римлянка по варварському оповідала про роспяттє трьох злочинців. Прохала було Йоганна в Хуси розлучного листа, а як згадала науку Христа про нерозвязність шлюбу, то вирекла: „Нї, мій мужу й пане, прошу тебе забудь менї те слово (про розлуку) — з твоєї волї я повік не вийду". Се результат чуттєвої емансипації...

Етюд Лесї Українки безумовно символ. Се художня аналїза сучасного становища женщини, не тільки жінки. Емансипація наших женщин поверхова; поки є знадвірнїй імпульс, принадна, імпонуюча сила, доти женщина відроджуєть ся, а не стане практики для її почувань — і відродженнє повертаєть ся в неволю, ще тяжчу, нїж стан попередньої духової сліпоти. І така женщина лишаєть ся рабинею з траґічною душею Такою як Йоганна, розмальованою мов циркова акробатка, з раною в серцї... Коли хто хоче свободи, почує її, ба-

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

чить, простує до неї, то мусить боротись за всю сумму свободи, за повне визволенне. Хто спинить ся на пів дороги — попаде в гірше рабство — така основна думка сього драматичного етюда.

Твір написано майстерно. Спостереження психолічні, ілюстрації зовнішні — дібрано рукою справжнього артиста. Хочеть ся тільки признатись, що віє штучністю отой розмір мови, який вимагає ненатуральности. Ще Ібсен сказав, що вірш, ритм шкодять драмі непоправно, вносячи елемент не-свободи в розвиток внутрішньої акції, та забиваючи надуманістю зовнішній ритм і тон мови. У Лесі Українки ося розмірена мова зменшає вражінне музики, як і всякий зовнішній естетизм здаєть ся відразливим. Се стара манєра. Розуміть ся я се сказав між иншим.

М. Шаповал.

Іван Тобілевич (Карпенко-Карий). *Драми і Комедії Т. І.* Видання друге. З портретами автора й передмовою Сергія Єфремова. Київ, 1910 р. ст. XXX + 352; — **Його ж**. *Драми і Комедії Том II.* Видання друге. З портретом автора. Київ, 1910 р. стор. 322. Ціна за том 1 карб. Заходом Видавництва „Вік".

Про саму артистичну і літературну творчість Карпенка-Карого, як визначного українського драматурґа, не будемо говорити, бо сьому буде мабуть присвячена спеціальна статя в нашім журналї.

Поки що зазначимо появу другого видання драм і комедій драматурґа. В перший том ввійшли: Бурлака (Чабан), драма на 5 дїй; Бовдарівна, драма на 4 дії й 5 одмін; Розумний і дурень, комедія на 5 дїй; Наймичка, драма на 5 дїй; Мартин Боруля, комедія на 5 дїй. В другий том ввійшли: Безталанна (Чарівниця) (Хто винен?) (Безталання), драма на 5 дїй; Сто тисяч (Гроші), комедія на 4 дії; Батькова Казка (Гріх і Покаяння), драма на 5 дїй; Паливода XVIII століття, жарт на 4 дії.

В своїй передмові до сих творів д. С. Єфремов дає загальний біоґрафічно-літературний нарис Карпенка-Карого.

Довідуємо ся, серед яких обставин і людий ріс, розвивав ся і працював славний український драматурґ і артист. Якому школу життя перейшов І. Тобілевич, скільки приходилось йому боротись і змагатись, щоб вдержатись на поверхні, не пірнути, а вийти на верхи.

Був се каміняр-різьбар, що поволї а невпинно різьбив артистично-реальні образи, різьбив так, як казало йому житє і його світогляд.

Крім драм і комедій зробив він кілька перекладів з російської мови, як „Подлиповцы" Решетникова, „Книжка чековъ" Гл. Успенского, писав і оповідання, але тільки одноз них побачило світ і се „Новобранець" у збірнику „Рада" за 1883 р.

Найбільша заслуга його та, що він перший порвав з традіційною школою старих українських драматурґів. Його займали більш соціальні сюжети і він перенїс центр ваги у сферу громадських стосунків. Тут дав він початок справжньої комедії і драми, визначні внутрішним змістом, характерами і типовими фіґурами.

Визначив ся Карпенко-Карий також як славний артист і спричинив ся чимало в справі розвитку українського театру.

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

Думаємо, що Видавництво „Вік“ не спинить ся на сїх перших двох томах драм і комедій, а видасть все, що вийшло з-під пера Карпенка-Карого.

Перші два томи видано гарно і старанно.

Л. Будай.

Якуб Колас. *„Песьні жальби“*. Вільня 1910, ст. 123, 16⁰.

Кожда поезія простонародня як така — безособиста, несвідома. І поки вона остає властністю всїх, поки не діференціюєть ся і не дає виразу почуванням індівідуальним тільки — вона являєть ся надвижкою життя народнього. Вона вистарчає сама собі, має свій змисл у буйних вигуках, в мельодії, в безжурности. Вона може бути сумна чи весела, погідна чи понура, але її радість чи сум кінчить ся в нїй самій таки, вони неусвідомлені масою, не стають імпульсом до реформи або протесту; людова пісня — ясне плесо води, яке відбиває в собі небо все, чи пливе вода болотами чи через зелені ниви. Але коли в імени всього люду почне говорити хтось оден, коли одиниця, викормлена народньою піснею уьвідомить собі зміст того співу всїх їх і на тому ґрунтї збудує храм своєї поезії, — то в нїй основним акордом буде сум. Кождий образ буде родити в душі поета жаль, буде торкати його до порину, підшіптувати буде якусь місію; поет опинюєть ся сам, розглядаєть ся трівожно, думка бажала-би відлетїти кудись далї, повести кудись всїх, виправити їх з пут щоденного примусового животїння серед злиднїв. Людова поезія стає таким чином поезією національною. Бере на себе широкі завдання, кладе собі проґраму.

У поезії здібного білоруського поета Якова Коласа сей власне момент усвідомлювання виступає дуже яскраво, стає неначе центральним. І з нього виростають всї иньші характеристичнп риси психіки самого вже поета. В нашій, українській поезії такі моменти були також, коли виступили Шашкевич, Шевченко, Федькович; вони, можна сказати, повторюють ся в менше або більше подібній формі скрізь, де починає виростати національна самосвідомість, де всї серця знаходять собі свого вибранця, і переливають на його всї неусвідомлені турботи, глухий жаль та недолю. Але тому власне той вибранець, той поет, що взяв на себе біль всїх — стоїть до певної міри на роздорожу. Він не може себе класти на перший плян, не може віддїлить себе і бути собою тільки, а з другого боку не може знаходити ся на однїй лїнії з тим ґрунтом, на якому виріс, не можна йому злити ся в одно з усїми за кого він говорить. У се визначає також весь характер поезії Коласа — від самого початку сумної, навіть журливо-безнадїйної та повної ран:

„Не пытайце, не прасіце Бо як песню засьпеваю,
Сьветлыхъ песень у мяне, Жаль усю душу скалыхне.“

Такий заспів. Але не про себе тут поет говорить, не про свої болї та жаль. Сам він сміяв ся б, жартував-би; сам він не має причини сумувати. Він — співак чужого горя, і заспів кінчить ся:

„Нещчасьліва наша доля Не шукайце кветок у полі,
Нам нічога не дала, Як к нам не прыйшла весна“.

Отсе його поезія — се злиттє журби індівідуальної з народн їх спільна залежність від себе, се злитя своїх переживань з тим, що він відчуває в переживаннях своїх братів та цїлої природи. Тільки те всьо,

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

що складаєть ся в уяві його на образ рідної країни, її „болота гнили“ та рани, її упокоренє та упослїдженнє сумні образи покути та темноти, — тільки те може бути джерелом його піснї. Се становить серця його рани та смуток. Се просто фізичне якесь зближенє, якась фізічна конечність віддихати тою тільки атмосферою. І чим більше ся нїжність і потяг неусвідомлені у поета, тим більше сильні.

„Образы мілые роднаго края,
Смутак і радасць мая!
Што маё серце да вас парывае?
Чым так прыкованы я
К вам, мае узгорачкі роднаго поля,
Рэчкі, курганы, лясы,
Поуные смутку і жальбы нядолі,
Поуные сумнай красы?“...

Ся залежність поета вибиває на цїлій психіцї його, на усїх його індівідуальних поривах певного рода тихість та лагідну покору, дає його мові шляхотність та теплоту; образи набирають якоїсь розливности, ширини, переходять радше у тло для образу, у якусь його музику; думки затирають ся, розпливають ся неначе у якусь мельодію піснї, в тиху журбу та елєґійність тону, ритм їх бє щораз слабше. Поволи затихають всї иньші голоси в душі поета, він позбуваєть ся неначе сам себе, дає голос тільки с е р ц ю...

„Ночэчка мая ты,
Водблеск глыбіны!
Ты душу чаруеш
Сьпевам цішыны.
Многа у гетым сьпеві
Оклічоу жывых:
Іх ня зловіш вухам,
Ч у е ш с э р ц а м і х“...

Таким чином лїрика Коласа, о скільки набирає тепла, подиху чогось возвишеного в тонї та симпатії, — о стільки звужуєть ся, тратить силу плястики та експресії. Вона стає т и п о в а, бракує їй особистої пристрасти та нерву, бракує концентрації поетичних образів, думок, почувань. Стиль не має ориґінальности, а брак сили в концентрації доводить до того, що цїлі картини, а то й мотиви являють ся неначе повторенєм, відбитєм з ориґіналу, жиють якимсь запозиченим світлом. У поета нема ріжнородности в переживанях. Він не може вийти з певного замкненого круга, не має сміливости анї сили до того, щоб „забути ся“, заглянути в дальші хоч небезпечні кути, бути піонєром в нові країни, на хвилину бодай стати „волокитою“... Не має тої підприємчивости, а охоти до ризика, яка знаменує творцїв. І його лїрика наскрізь п а с и в н а, віддана на ласку і не ласку зверхнїх обставин. Не вона розтоплює в собі житє і людий, а сама розтоплюєть ся в них, зникає. І тому вона остаточно робить ся монотонна, і скорше чи пізнїйше мусїла б довести до вичерпаня і безсильности творчої або увійти як оден з елєментів у якусь иньшу форму творчости. І тепер вона нахиляєть ся до епіки, до чистого відтворювання житя... *М. Євшан.*

Херсонская губернія. Сводъ цифровыхъ данныхъ. Вып. 1-й. *Населеніе і сельское хозяйство.* Изданіе Херсонской Губернской Земской Управы. Херсон, 1910, стр. 189, цїни не означено.

Статистичний оддїл Херсонської ґубернської земської управи надумав ся дати ряд статистичних описів Херсонщини, де було б зібрано відомости не за один рік, як у більшости земских видань, а за цїлий період років, більш або менш довгий. У сїм першім випуску наведено статистичні відомости про людність і сїльське господарство Херсонщини приблизно за 25—28 років. Відомости про подїл землеволодїння, про рух приватного землеволодїння серед ріжних сословно-економічних ґруп

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google

людности, про арендні, продажні й земні ціни на землю, про торговлю й промисловість та про инші галузи народно-господарського життя губернії—управа обіцяє подати в дальших випусках „Свода".

Перший випуск укладено з пильністю й старанністю, властивими всім попереднім виданням херсонських земських статистиків. Бажано було б бачити більше пояснень до таблиць у тексті, більш широкого освітлення числового матеріалу. Але й сам по собі числовий матеріал, зібраний і оброблений тут має велику цінність. Ні один серіозний дослідувач Херсонщини мимо сього першого випуску „Свода" без уваги пройти не зможе.

Зупинятись на кожній з 189 сторінок „Свода" в біжучій журнальній замітці нема змоги. Але де-які з тих сторінок виділяють ся таким цікавим змістом, що не можна відмовити собі в приємности навести дещо з них для наших читачів. Таким високо-інтересним змістом визначають ся сторінки 58 — 60, де наведено докладні відомости про розвиток грамотности серед ріжних національностей Херсонщини, й сторінки 160 — 165, де наведено відомости про рух зарібної плати в сільськім господарстві Херсонщини за останніх 23 роки, від 1887 до 1909 р.

Відомости про розвиток грамотности серед 6 головніших національностей Херсонщини, коли брати суспіль усю губернію, з містами й селами, матимуть такий вигляд (по перепису 1897 року, в процентах):

	Відсоток національности.		Усього грамотних.		У ТІМ ЧИСЛІ. Грамотних по-російському.		Грамотних иншими мовами.		З освітою вище початкової.	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
Великороси . . .	21,4	20,5	44,8	25,7	38,3	20,5	0,1	0,1	6,4	5[1]
Українці	53,0	54,1	24,5	6,0	24,2	5,9	0 0	0,0	0,3	0[1]
Поляки	1,4	0.	60,0	60,9	42,3	44,9	5,9	7,8	11,8	8
Молдаване . . .	5,3	5,4	16,1	1,8	16 0	1,8	0,0	0.0	0,1	0[0]
Німці	4,5	4,6	62,4	60,9	35,8	26,3	24,1	33,2	2,5	1[4]
Євреї	11,4	12.2	57,6	32,0	45.0	24,6	10.	5,2	1,9	2[2]

Переглядаючи числа сеї таблиці, ми бачимо, що пануюча в губернії українська національність (53 проц. мущин і 54,1 проц. женщин) що до грамотности стоїть на передостаннім місці серед инших національностей. Так, грамотних мущин серед Українців є 24,5 проц., серед Великоросів 44,8 проц., серед Поляків 60 проц., серед, Німців 62,4 проц., серед Євріїв 59,6 проц. і тільки серед Молдаван 16,1 проц. Так саме й процент грамотних по-россійському, й процент грамотних иншими мовами, й процент людей з освітою вище-початкової серед Українців стоїть на передостаннім місці. Тільки Молдаване стоять низче Українів, але в рубриці „грамотних иншими мовами" Українці й з Молдаванами зрівнялись: у тих і у тих показано красномовну цифру—0,0.

Грамотність жінок ставить Українців ще низче, ніж грамотність мущин. Загальний процент грамотних Українок виносить усього 6,0, тоді як серед Великоросів грамотних жінок було 25,7 проц., серед Поляків 60,9 проц., Німців також 60,9 проц., серед Євреїв 32,0 проц. Мало Українцям потіхи з того, що серед Молдаван грамотних жінок усього 1,8 проц.

Коли взяти сами тільки села, то картина темноти української люд-

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

ности виступить ще яскравійше. Ось відомости про грамотність людности Херсонщини в самих тільки повітах без міст (по перепису 1897 р. в процентах):

	Відсоток національности.		Усього грамотних		У ТІМ ЧИСЛІ. Грамотних по російському		Грамотних иншими мовами		З освітою вище початкової	
	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.	м.	ж.
Великороси . . .	11,	11,	27,	10,0	25,6	8,5	0,0	0,0	2,2	1
Українці	68,1	68,2	22,6	5,3	22,5	5,2	0,0	0,0	0,0	0
Поляки	0,4	0,3	58,6	50,5	42,3	38,	5,5	6,2	10,8	6,
Молдаване	6,7	6,7	15,5	1,	15,5	1,7	0,0	0,0	0,0	0
Німці	5,6	5,8	60,7	59,2	34,5	23,	25,	35,2	0,5	0
Євреї	5,0	5,2	54,0	26,3	38,2	18,	15,5	7,0	0,4	0

Дійсно, обставини в повітах складають ся для Українців ще гірше, ніж загалом по всій ґубернії. В повітах чисельне пануваннє української національности досягає більших розмірів (68,1 проц. чоловіків і 68,2 проц. жінок), але ж і темнота набірає тут більших розмірів. По всій ґубернії грамотних Українців було 24,5 проц., а в повітах їх тільки 22,6 проц. Процент грамотних жінок також понижуєть ся з 6,0 проц. по ґубернії до 5,3 проц. у повітах. Відповідно зменшуєть ся й процент грамотних по-російскому, а Українців з освітою вище-початкової ми вже по селах зовсім не знаходимо, тоді як по ґубернії їх усе таки налічуєть ся 0,3 проц. чоловіків і 0,1 проц. жінок. Бідна „пануюча“ національність!

Трохи краще стоїть справа грамотности Українців по містах, але ж зате там і процент української людности досягає тільки 17,0 для чоловіків і 17,4 для жінок. Відомости про грамотність по містах Херсонщини наведено в отсій таблиці (по перепису 1897 р., в процентах):

	Відсоток національности		Усього грамотних		У ТІМ ЧИСЛІ. Грамотних по-російському		Грамотних иншими мовами		З освітою вище початкової	
	м.	ж.	м.	ж.	м	ж.	м.	ж.	ж.	м,
Великороси . . .	45,2	44,5	54,9	35,8	45,8	28,3	0,1	0,1	9,0	7,4
Українці	17,0	17,4	41,7	13,	40,1	12,4	0,1	0,0	1,5	0,7
Поляки	4,0	2,1	60,	64,5	42,2	47,2	6,0	8,4	12,0	8,
Молдаване	2,1	2,3	21,0	3,0	20,4	2,6	0,1	0,1	0,5	0,
Німці	1,7	1,6	76,2	77,9	46,2	50,3	11,4	14,7	18,6	12,
Євреї	26,7	30,2	59,4	34,5	48,2	27,1	8,6	4,4	2,6	3,

Як бачимо, по містах відсоток грамотности серед Українців зростає до 41,7 для чоловіків і до 13,1 для жінок. Одначе, й сими відсотками Українці можуть здивувати хиба тільки самих Молдаван, усі в инші національности мають по містах значно вищі відсотки грамотних. Великороси мають 54,9 і 35,8 проц., Поляки 60,2 і 64,5 проц., Німці 76,2 і 77,9 проц. та Євреї 59,4 і 34,5 проц. Що до „аристократичних“ двох рубрик, то й по містах Українці мають серед них небатьох представників. Грамотних иншими мовами, опріч російської, Українці дають 0,1 і 0,0 проц., а Українців з освітою вище початкової знаходило по містах Херсонщини тільки 1,5 і 0,7 проц. Аж заздрісно стає, коли бачиш, що людей з такою освітою Євреї мають 2,6 і 3 проц., Великороси 9 і 8,4 проц., Поляки 12 і 8,9 проц. та Німці 18,6 і 12,9 проц. Сами тільки бідолашні Молдоване плетуть ся зовсім у хвості, навіть позаду Українців: мабудь, Молдава-

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

нам російська офіціальна наука приносить ще менш користи, ніж Українцям.

Наведені числові відомости дозволяють прийти до висновку, що найбільш грамотна й освічена національність на Херсонщині є німецька, за нею йдуть національности польська, єврейська й великоросійська. Аж тут виступає національність українська (пяте місце) і разом національністю молдаванською становить найменш грамотний і освічений елемент людности ґубернії. Разом з тим, з боку чисельного українська національність безперечно може вважатись пануючою в ґубернії: по всій ґубернії вона становить 53 і $54_{,1}$ проц., а в повітах $68_{,1}$ і $68_{,2}$ проц. всеї людности.

Велику цікавість, хоча й цілком инакшого характеру, представляють також наведені в „Своді" відомости про рух зарібної плати в сільському господарстві Херсонщини за 23-літній період, од 1887 до 1909 р. Подесятинна плата з сей період змінилась так (в карбованцях):

Роки.	Обробіток поля.	Уборка сіна.	Уборка хліба.	Роки.	Обробіток поля.	Уборка сіна.	Уборка хліба.
1887	$3_{,1}$	$2_{,2}$	$3_{,3}$	1899	$3_{,8}$	$1_{,8}$	$1_{,6}$
1888	$5_{,2}$	$2_{,7}$	$5_{,}$	1900	$3_{,6}$	$1_{,4}$	$2_{,2}$
1889	$4_{,6}$	$1_{,9}$	$2_{,9}$	1901	$4_{,1}$	$1_{,7}$	$3_{,4}$
1890	$4_{,0}$	$2_{,0}$	$3_{,8}$	1902	$4_{,0}$	$1_{,9}$	$4_{,0}$
1891	$4_{,1}$	$1_{,2}$	$2_{,5}$	1903	$4_{,2}$	$1_{,9}$	$4_{,8}$
1892	$4_{,1}$	$1_{,3}$	$2_{,0}$	1904	$3_{,8}$	$1_{,5}$	$2_{,4}$
1893	$5_{,2}$	$1_{,9}$	$6_{,5}$	1905	$4_{,0}$	$1_{,9}$	$3_{,4}$
1894	$3_{,9}$	$2_{,0}$	$4_{,0}$	1906	$4_{,1}$	$2_{,4}$	$6_{,4}$
1895	$4_{,3}$	$1_{,7}$	$3_{,0}$	1907	$4_{,}$	$2_{,3}$	$3_{,1}$
1896	$4_{,1}$	$1_{,5}$	$2_{,2}$	1908	$4_{,3}$	$1_{,8}$	$2_{,5}$
1897	$3_{,7}$	$1_{,9}$	$3_{,7}$	1909	$4_{,}$	$2_{,}$	$3_{,7}$
1898	$4_{,1}$	$1_{,7}$	$3_{,6}$				

Таким чином, за обробіток десятини поля в початку періода (1887 р.) платили $3_{,1}$ карб., а в кінці періода (1909 р.)—$4_{,7}$ карб., за уборку десятини сіна в початку періода платили $2_{,2}$ карб., а в кінці періода теж $2_{,2}$ карб. і нарешті, за уборку десятини хліба в початку періода платили $3_{,3}$ карб., а в кінці періода—$3_{,7}$ карб. Виходить отже, що плата за обробіток десятини поля за 23 роки зросла на $1_{,6}$ карб., плата за уборку десятини сіна лишилась без змін, а плата за уборку десятини хліба зросла на $0_{,4}$ карб. Розміри збільшення, як бачимо, дуже невеликі, а в однім випадку навіть рівні до нуля, але картина цілком міняє свій вигляд, коли ми за початок періоду братимемо не 1887-й, а 1888-й рік. Тоді вийде що плата за обробіток десятини поля за 22 роки з м е н ш и л а с ь на $0_{,5}$ карб, плата за уборку десятини сіна також з м е н ш и л а с ь на $0_{,5}$ карб. і плата за уборку десятини хліба з м е н ш и л а с ь аж на цілих $2_{,1}$ карб. Та, може, зрештою, 1888-й рік був для Херсонщини якийсь виїмковий, тоді можна взяти для порівнання 1893-й або 1906-й роки, й тоді також побачимо, що плата в останнім році періоду була загалом м е н ш а в порівнанні з платою названних попередніх років.

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Рух поденної зарібної плати виявляє майже таку саму тенденцію. З першого погляду здаєть ся, що ріжниця між платою в початку періода й в кінці його трохи вигіднїйша для робітника, але пильнїйший розгляд чисел переконує, що в дійсности плата скорше поменшала, ніж побільшала. Се видно з отсих числових даних про поденну зарібну плату (в копійках).

Р О К И.	Плугареви веспою.	Плугареви в-осени.	Косареви в косовицю	Косареви в жнива.	Вязальникови.	У возовицю й молотьбу. Повному робітникови.	Жінці.	Робітникови з двома кіньми.
1887	35	51	50	96	64	62	41	—
1888	43	50	72	153	82	80	43	—
1889	37	35	55	76	46	52	32	—
1890	32	38	51	102	6	53	30	—
1891	32	28	43	61	39	44	29	—
1892	28	28	34	60	37	39	23	—
1893	30	58	51	140	9	75	45	—
1894	37	48	52	107	74	60	35	144
1895	33	38	47	80	58	48	33	147
1896	33	33	42	57	4	40	28	128
1897	32	43	52	101	6	51	37	199
1898	38	45	54	111	83	50	34	198
1899	34	32	36	47	34	38	27	144
1900	32	29	39	59	43	38	26	127
1901	30	39	48	85	63	47	34	178
1902	34	44	63	98	7	55	39	226
1903	37	49	62	130	100	66	47	247
1904	39	36	49	67	52	48	34	172
1905	36	41	56	104	73	51	36	206
1906	38	53	70	160	119	73	51	301
1907	44	46	67	91	69	63	46	240
1908	41	42	50	75	54	55	40	208
1909	40	50	65	112	92	68	47	264

Порівнюючи числа першого року (1887) з числами останнього (1909), ми бачимо, що поденна плата плугатареви весною за 23 роки зросла на 5 коп., плата плугатареви в-осени зменшилась на 1 коп., плата косареви в косовицю зросла на 15 коп., плата косареви в жнива зрослі, 16 коп., плата вязальникови зросла на 28 коп., плата повному робітникови в возовицю й молотьбу зросла на 6 коп., плата жінці зросла також на 6 коп. і плата робітникови з двома кіньми зросла аж на 1201. Маємо отже збільшенне плати для 7 катеґорій робітників і зменшенне у для одної катеґорії (плугатареви в-осени). Картина, одначе, цілком міняє свій вигляд, коли для порівнання беремо не 1887-й, а сусіднїй 1888-й рік. Тоді бачимо, що для першої катеґорії робітників плата з м е н ш и л а с ь на 3 копійки, для другої—лишилась без змін, для третьої з м е н ш и л а с ь на 7 кон. для четвертої—з м е н ш и л а с ь аж на 4 копійку, для пятої—збільшилась на 10 коп., для шестої—з м е н ш и л а с ь на 12 коп. і для сьомої—збільшилась на 6 копійок. Тут виходить, що для чотирьох катеґорій з семи плата зменшилась на 3—41 к., для двох катеґорій—збільшилась на 6—10 коп. і для одної катеґорії

Generated on 2015-08-04 16:56 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

лишилась без змін. Для одної тільки категорії робітників плата безперечно зросла—се для робітників з двома кіньми. Але й тут ми бачимо, що напр., у 1906 р. плата сим робітникам (301 коп.) була вища, ніж у 1909 р., та й не має збільшенне по сій категорії великого значіння для оцінки становища сільсько-господарських робітників, бо робітник з парою коней—се вже більш-менш упривілейований член сільського робітництва.

Ще нам лишилось навести числові відомости про рух помісячної й річної плати в сільськім господарстві Херсонщини за останніх 23 роки, й тоді картина становища сільсько-господарських робітників у сій місцевости встане перед нами в досить яснім світлі. Отже платили місячним і річним робітникам (в карбованцях):

Роки.	По місячно				Річно.	
	У березолі		У липні			
	Повному робітникові.	Робітниці.	Повному робітникові.	Робітниці.	Повному робітникові.	Робітниці.
1887	6,3	4,3	12,5	7,	78,3	50,0
1888	7,4	4,6	21,0	12,	91,0	54,0
1889	7,1	4,4	11,	6,8	83,0	51,0
1890	6,8	4,2	13.	8,0	78,0	50,5
1891	6,4	8,9	8,8	4,6	80,0	47,5
1892	4,3	3,6	9,0	5.	70,7	44,4
1893	6,4	3,4	18,3	11,	83,6	55,1
1894	7,5	4,4	15,	9,7	87,3	51,4
1895	6,8	4,1	13,	8,8	79,0	49,0
1896	6,5	4,1	9,6	5,9	80,0	52,0
1897	6,7	4,1	16,4	9,9	79,5	48,6
1898	7,4	4,6	17,2	10,6	81,5	50,4
1899	8,1	4,8	8,0	4,8	84,3	52,7
1900	6,7	3,9	10,2	5,9	70,9	45,4
1901	6,5	4,0	13,8	9,	75,6	45,9
1902	7,2	4,4	17,1	10,	79,7	48,2
1903	8,	4,7	20,	13,1	84,4	51,6
1904	8,3	4,9	12,3	7,	79,5	50,5
1905	7,9	4,5	16,4	10,	84,2	48,6
1906	7,9	4,8	23,0	15,2	87,4	54,4
1907	9,6	5,6	16,7	10,7	95,2	57,0
1908	8,7	5,1	13,	8,9	94,2	59,4
1909	8,4	5,3	19,4	11,8	92,5	57,8

Тут ріжниця між платою в початку періода й в кінці його, справді, досить значна, й не може бути сумніву, що з усіх сільсько-господарських робітників Херсонщини робітники помісячні й річні найбільше виграли за останніх 23 роки. Одначе, треба зауважити, що останніми часами плата сим категоріям робітників знов починає зменшуватись, що видно з порівнання чисел останніх трьох років.

У результаті приходимо до висновку, що плата сільсько-господарким робітникам на Херсонщині для багатьох категорій робітників за останній 23-літній період зменшилась, для де-яких категорій лишилась без змін і тільки для небагатьох категорій трохи збільшилась. Так

Generated on 2015-08-04 17:07 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

стоїть справа з грошевою платою. Але реальна плата, наскільки про се можна судити на підставі наведених у „Своді“ відомостей, безперечно знизилась. Так, пуд пшениці коштував у 1892 р. в Одесї 95 коп., а в 1908 р. вже 129 коп., пуд жита за 17 років подорожчав на 24 коп., пуд ячменю—на 22 коп., пуд кукурузи—на 19 коп. У Новоукраїнці, Єлисаветградського повіту, за період 1890—1909 р.р. пуд ярої пшениці подорожчав на 35 коп., пуд жита—на 34 коп., пуд ячменю—на 17 коп. Те саме зявище помічаєть ся й по всїх инших великих і менших осередках Херсонщини. Виходить отже, що тих грошей, за які колись можна було купити два пуди жита, тепер вистачить тільки на півтора пуди, а коли до того зарібна плата ще подекуди зменшилась, то ясно, що становище сїльсько-господарських робітників на Херсонщинї за останнїй період змінилось не на краще, а на гірше.

Наприкінцї ще раз доводить ся зазнати, що редактори „Свода“ дуже пошкодили своєму виданню тим, що так поскупили ся на словесний текст. Було б, напр., дуже цїкаво познайомитись з поглядами самого земства на причини малого поширення грамотности серед української людности ґубернії або на причини несподїванного зросту зарібної плати в однім роцї й несподіваного її зменшення в другім роцї. Воно, розумієть ся, хто вже зацїкавить ся самим „Сводом“, той сам і знайде пояснення для кожного питання, але се не увільняє й земство від пояснень. Бажано отже, щоб у дальших випусках „Своду“ на пояснення було звернено більш уваги. *М. Гехтер.*

КНИЖКИ НАДІСЛАНІ ДО РЕДАКЦІЇ.

Оса. Гумористичний календар на рік звичайний 1911. Річник І. Стрий, 1911. Ц. 40 коп.

Справа поділу Галичини в рр. 1846—50. Написав Іван Кревецький з 1 картою. (Відбитка з „Записок Наук. Тов. ім. Шевченка“). Львів, 1910. Ст. VIII + 146, 8⁰. Ц. 2 р. 50 к.

о. Й. Марицович. Коротка історія церкви в Сокали. Жовква 1910. Ст. 71, 8⁰.

Desiderata Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові. № 3. (Українські видання в Росії за рр. 1798—1883). У Львові, 1910. Ст. 20.

Купоновий Календарик на звичайний рік 1911. (Станиславів, 1910). Ст. 64, 16⁰. Ц. 10 к.

Робітничий Календар на рік 1911. Накладом редакції часописї „Земля і Воля“. II річник. Львів, 1911. Ст. 114 + 38, 16⁰ (*с к о н с ф і с к о в а н и й !*).

Звіт українских союзних стоваришень заробкових і господарських в Королївстві Галичини й Володимирії і *Статистика за рік 1911.* Львів, 1910. Ст. 8 + 42 + 52, fol.

На теми дня. Збірник статтів. Львів, 1910. Ст. 63, 8⁰. Ц. с.

Д-р В. Щурат. Маріинський культ на українских землях давної польської держави. Львів, 1910. Ст. 22, 8⁰.

Збірник січових пісень. (Дрібна хлопська бібліотека ч. 2). Стрий, 1910. Ст. 16, 8⁰. Ц. 10 с.

Переписка Михайла Драгоманова з Михайлом Павликом (1876—1895). Зладив М и х. П а в л и к Т. II. Чернівці, 1910. Ст. 1910. Ст. + X; Т. VI. Чернівці, 1910. Ст. 288 + VIII, 8⁰.

Вибір з українько-рускої літератури для III і IV, року учительских семінарій. Уложив О л е к с а н д е р Б а р в і н ь с к и й. У Львові, 1910. Ст. CCVIII + 559, 8⁰. Ц. опр. 4 к.

Стефан Ковалів. Писанка. Оповідання для молодїжи. (Літературно-наукова бібліотека. С. I, ч. 122). Т. II. У Львові, 1910. Ст. 153 + 3, 8⁰.

Generated on 2015-08-04 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

Книжки надіслані до редакції

Словар чужих слів. 12.000 слів чужого походженя в українській мові. Зібрали Д-р Зенон Кузеля і Микола Чайковський. Зредагував Д-р Зенон Кузеля Чернівці, 1910. Ст. VII + 365 + 3, 80. Ц. 3 р. 60 к. (в оправі 4 р. і 4 р. 20 к.).

Д-р Степан Баран. З поля національної статистики Галицьких середніх шкіл (Відвидка з II тому „Студій з поля суспільних наук і статистики"). У Львові, 1910. Ст. 75, 8°.

Устав богослуженя на рік 1911. Накладом Товариства „Просвіта" у Львові. Львів, 1910. Ст. 33.

Йосив Бедерляк професор університету в Інсбруці Суспільне питанє. Причинок до зрозуміня його сути і його розвязаня. Зі семого німецкого видання перевів за дозволом автора „Богословскій суспільно-економічний кружок" під проводом о. Амвросия Редкевича. Львів, 1910. Ст. VIII + 224.

Ілюстрований народний Календар „Просвіта" на звичайний рік 1911. Річник XXXIV. Львів, 1911. Ст. 30 + 264 + 80 32, 8°. Ц. 1 р. (в опр. 1 р. 50 к.

Перший український просвітно-економічний Конґрес уладжений Товариством „Просвіта" в сорокліте заснованя у Львові 1 і 2 лютого 1909 року. Протоколи і раферати. Зредагували Д-р Іван Брик і Д-р Михайло Коцюба. Львів, 1910. Ст. XV + 655.

Що треба кождому знати про спис населеня або конскрипцию. Написав пос. д-р Станислав Дністрянський *(1-ше вид.).* Львів, 1910. Ст. 28, 8°.

Що треба кождому знати про спис населеня або консприпцию? Написав д-р Станислав Дністранський *(2-ге вид.).* Львів, 1910. Ст. 27. Ц. 10 к.

Н. Андреєв. Початки релїґії. Переклав Микола Залїзняк (Бібліотека „Громадського Голосу" ч. 18—20). Львів, 1910. Ст. 81, 8°. Ц. 50 к.

Християнський Календар Місионаря на рік звичайний 1911. Зладив о. Епіфаній Теодорович ЧСВВ. Жовква, 1910. Ст. 149 + 27, 8°. Ц. 50 с.

Запорожець, Календар для народа на рік звичайний 1911. Уложили Д-р К. Трильовський і Іван Чупрей. Коломия, 1910. Ст. 8 + 208 + 48. 8°. Ц. 70 с.

Від Бібліоґрафічної Комісії Наукового Товариства імени Шевченка у Львові.

Наукове Товариство ім. Шевченка приступає до нової дуже важної роботи, а саме—до провадженя біжучої української бібліоґрафії. В сій ціли завязано при Науковім Товаристві спеціяльну бібліоґрафічну комісію і спеціяльне бібліоґрафічне бюро, котрі мають вести згадану бібліоґрафію.

Нема чого розводити ся про вагу і значінє нового наукового підприємства нашого Товариства. Але власне велика вага і значінє його накладають на нашу суспільність обовязок в міру сил своїх причинити ся до як найкращого, як найповнїйшого виповненя бібліоґрафічною комісією і бюром тих тяжких завдань, які перед ними стоять. Аджеж така справа як укладанє бібліоґрафії потрібує чимало накладу працї, чимало клопоту, а головно доброї бібліотеки.

На жаль, як нї дбає Наукове Товариство про свою бібліотеку, то все-ж через невеликі свої засоби воно часто-густо не може скуповувати все, що появляєть ся в нашій мові. Се—раз. А друге—українська літера-

Generated on 2015-08-04 18:05 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

турна продукція не тільки в наших часах сильно зросла, а й дуже розкидана. Справді, де тільки не виходять українські часописі й книжки— скрізь, де доля не закинула наш нарід,—не тільки в Австрії, не тільки в европейській Росії, а й у далекім Сибіру і за великим океаном — в Америці! Вже одна така розлеглість території нашої видавничої продукції сильно утруднює стеженє і збиранє всіх українських видань. Без помочи самої суспільности Науковому Товариству годі обійти ся навіть тут, в краю, де є хоч унів. бібліотека, куди мають обовязково висилати ся всі краєві виданя. Бо навіть у нас годі знайти в згаданій бібліотеці всї друки, особливо ті, що появляють ся десь на провінції. Що більше! Про богато друків можна навіть не знати без помочи приватних людий (маємо на увазї ріжні дрібні друки, звіти, відозви, афіші, цінники, летючі видання й ин.). Що-ж уже говорити про все те, що появляєть ся десь в Америці, ба навіть в глухих провінціяльних кутках росийської України.

Тимчасом бібліографічна комісія має на метї від р. 1911 постійно вести, рік за роком, докладний спис усього, що виходить в нашій мові, де-б і ким би воно не було видано. На жаль нїде у нас нема своєї власної бібліотеки, куди-б з урядового примусу стягали ся наші друки; тому повинні ми про се подбати самі. Отже всї наші видавництва на цілім просторі нашої землї і взагалї скрізь, де гомонить наше слово і виходить наша книжка, повинні памятати про потреби нашої науки і з морального обовязку посилати по одному хоча б примірнику кождого, найменшого навіть виданя до бібліотеки Наукового Тов. ім. Шевченка.

Звертаємо ся до видавців, авторів, редакцій, інституцій і орґанізацій, читалень і приватних людий відгукнути ся на сей наш заклик! Нехай не буде від тепер ні одної книжки, ні одної брошури, ґазети, ні одного найменшого друку в нашій мові, до концертової чи театральної оповістки включно, які-б не були прислані до Бібліотеки Наукового Товариства ім. Шевченка!

Бібліоґрафія наша реєструватиме все, що виходить в нашій мові, незалежно від змісту виданя, від національних, політичних, суспільних переконань авторів чи видавців, незалежно від правописи, якою се видане друковане (кирилицею, гражданкою [фонетикою чи етимольоґією] латинкою). Тому бібліоґрафічна комісія має право сподївати ся, що всї, кому дорогі інтереси науки взагалї, а науки нашого народу з окрема, не відмовлять їй своєї помочи.

Просимо всїх і кождого з окрема не вязати ся нїякими поглядами, партійними чи якими иньшими, і присилати до нашої бібліотеки всякі виданя, всякі друки в нашій мові, ким би і де би вони не були видані.

Вкінцї мусимо зазначити для усуненя можливих непорозумінь, що для нас варті рівнож і всякі чужомовні друки (напр. часописї), коли тільки є в них хоч рядок в нашій мові, хочби то була якась оповістка.

Бібліографічна Комісія і Бібліографічне Бюро
Наукового Товариства ім. Шевченка.

(Адреса: Бібліотека Наук. Тов. ім. Шевченка у Львові, ул. Супінського 21).

Generated on 2015-08-04 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google
Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN

В КНИГАРНІ
„Літературно-Наукового Вістника"
(Київ, В. Володимирська 28), продають ся видання
проф. М. Грушевського:

Історія України-Руси т. I, II, III і V по 4 р. т. IV, VI і VII по 3 р. 50 коп.
Т. I від найдавнійших часів до смерти Володимира Вел. Т. II Україна в XI—XIII віках. Т. III Устрій, побут, культура. Держава галицько-волинська XII—XIV в.в. Т. IV Українські землі в часах литовсько-польських (до XIV в.) Т. V Суспільний устрій, управа, церква в XIV—XVII в.в. Т. VI Економічне, національне і культурне житє в XIV—XVII в.в. Т. VII Історія козачини до р. 1625.

Розвідки й матеріали до історії України-Руси, кн. II—V	6.00	к.
Люстрації королівщин в руських землях XVI в., т. I—IV (Жерела до історії України-Руси т., I, II, III і VII)	5.00	„
Вступний виклад з історії давньої Руси, 1894	0.10	„
Виїмки з жерел до історії України-Руси, кн. I—до п. XI в., 1895	1.00	„
Описи Ратенського староства, 1898	0.30	„
Хмельницький і Хмельнищина, 2 вид., 1899	0.10	„
Звенигород галицький, 1899	0.35	„
Похоронне поле в с. Чехах, 1899	0.30	„
Справа українсько-руського університету у Львові, 1899	0.25	„
Хронольогія подій Галицько-волинської літописи, 1901	0.50	„
Чи маємо автентичні грамоти кн. Льва, 1902	0.25	„
Економічний стан. селян в Львівській королівщині XVI в., 1903	0.10	„
Звичайна схема „руської" історії й справа раціонального укладу історії східнього словянства, 1904	0.10	„
Етнографічні категорії й культурно-археольогічні типи в сучасних студіях східньої Европи, 1904	0.15	„
Спірні питання староруської етнографії, 1904	0.25	„
Матеріали до історії суспільно-політичних і економічних відносин Західньої України, ч. I, 1905	1.50	„
Про давні часи на Україні (популярна історія України з ілюстраціями) 1907	0.20	„
За український маслак (в справі Холмщини), 1907	0.08	„
Справа українських катедр і наші наукові потреби, 1907	0.15	„
Про українську мову й українську справу. Статї й замітки, 1907	0.12	„
З біжучої хвилї. Статї на теми дня, 1908	0.50	„
Господарство польскаго магната на Задніпровю перед Хмельничиною	0.15	„
Володимир Антонович, основні ідеї його творчости і діяльности	0.10	„
Дмитро Вишневецький-Байда в поезії і історії	25	„
Про батька козацького Богдана Хмельницького (з ілюстраціями)	25	„

Очеркъ исторіи Кіевской земли отъ смерти Ярослава до конца XIV стол., 1891	2 р. 75	к.
Волынскій вопросъ 1098—1891 г., 1891	— „ 30	„
Къ вопросу о Болоховѣ, 1893	— „ 15	„
Барское староство, историческіе очерки, 1894	2 „ 25	„
Акты Барскаго староства т. I—II, 1893—4 (Архивъ Югозап. Россіи, ч. VII, т. 1 и 2)	4 „ —	„
Львовское Ученое общество им. Шевченка и его вклады въ изученіе Южной Руси, 1904	— „ 30	„
Еще о грамотах кн. Льва галицкаго (по поводу статьи проф. Линниченка) 1904	— „ 15	„
Очеркъ исторіи украинского народа, 2 вид., 1906	2 „ 50	„
Украинство въ Россіи, его запросы и нужды, 1906	— „ 25	„
Изъ польско-украинскихъ отношеній Галиціи, 2 вид. 1907	— „ 30	
Освобожденіе Россіи и украинский вопросъ. Статьи и замѣтки	1 „ —	„
Украинскій вопросъ	— „ 15	„
Единство или распаденіе Россіи?	— „ 8	„
Автономія и національный вопросъ	— „ 8	„
Движеніе политической и общественной украинской мысли XIX ст.	— „ 8	„
Вопросъ объ украинских кафедрахъ и нужды украинской науки	— „ 20	„

Geschichte des ukrainischen (ruthenischen) Volkes, autorisierte Uebersetzung aus der 2 ukrainischen Ausgabe, I Band (Komissionsverlag von B. G. Teubner in Leipzig) . . . . . **18.00 Mark**

Digitized by Google
Original from UNIVERSITY OF ILLINOIS AT URBANA-CHAMPAIGN
Generated on 2015-08-04 17:01 GMT / http://hdl.handle.net/2027/uiug.30112107990019
Public Domain in the United States, Google-digitized / http://www.hathitrust.org/access_use#pd-us-google